

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Гайдуцький І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент
Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13.07.2015)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили 11.04.19 р.

Підписано до друку 11.04.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 23,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1104/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного універ-
ситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Горбачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факульт-
ету політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського на-
ціонального університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Курашвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту,
Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського національного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили 11.04.19 р.

Підписано до друку 11.04.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 23,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1104/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Решетило В. П.

Інституціональна структура інноваційного розвитку та проблеми її формування в Україні 5

Герасимович А. М.

Нові інструменти обліково-аналітичного забезпечення управління сучасним підприємством 13

Мельник О. Г., Адамів М. Є., Ноджак А. С.

Аналізування тенденцій розвитку митної системи України: міжнародний та національний виміри 17

Гринчук Ю. С., Коваль Н. В., Вихор М. В.

Система інституційного забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики в Україні: проблеми та напрями удосконалення 23

Косова Т. Д., Шевченко В. В.

Концептуальні засади становлення вищого державного фінансового контролю на регіональному рівні 31

Мусієць Т. В., Лаврінченко О. В.

Міжнародна інвестиційна діяльність багатонаціональних корпорацій в Європі 37

Канєва Т. В.

Бюджет як інструмент соціально-економічного розвитку країни 45

Бобирь О. І.

Методика рейтингу підприємств за рівнем соціальної корисності та вплив соціального рейтингування на державну фінансову політику 52

Летюхін О. В., Клименко С. Є.

Зміст та особливості забезпечення економічної безпеки держави в контексті впливу факторів глобалізації світової економіки 59

Гальчинська Ю. М.

Удосконалення механізму державного регулювання ринку біоенергетики 64

Дороніна І. І.

Регулювання фінансового ринку в Україні та ЄС 70

Кухарська Г. З.

Бюджетна політика як інструмент розвитку економіки 77

Фомічов М. В.

Впровадження системи зрошення в аграрному підприємстві та його ефективність 82

Державне управління

Іванова Т. В.

Публічне управління стійким розвитком регіону в умовах запровадження сервісної держави 87

Нонік В. В.

Антикорупційне виховання як інструмент антикорупційної стратегії держави 91

Бурик З. М.

Обслуговуюча кооперація сільських територій: досвід політики держав ЄС 96

Близнюк А. С.

Роль інформаційного забезпечення в механізмі державного управління рекреаційною сферою 103

Зима І. Я.

Аналіз законодавчого забезпечення державного управління трансформацією системи охорони здоров'я 108

Мартишин Д. С.

Стан наукової розробки соціальної політики українських православних церков у державно-управлінському дискурсі 114

Марушева О. А.

Механізми державного регулювання соціально-економічних відносин у будівництві та напрями їх впровадження в Україні 121

Науменко А. О.

Специфіка розробки та впровадження механізмів державного управління агропромисловим комплексом 126

Шпортюк Н. А.

Зарубіжний досвід державної підтримки агропромислового комплексу 130

Хренова-Шимкіна Р. М.

Створення незалежної системи сертифікації експертів із енергетичної ефективності будівель 134

Гринчишин С. С.

Молодіжні цільові програми як дієвий інструмент реалізації молодіжної політики в Україні 140

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 7 / 2019

CONTENTS:

Economy

Reshetylo V.

THE INSTITUTIONAL STRUCTURE OF THE INNOVATIVE DEVELOPMENT AND PROBLEMS OF ITS FORMATION IN UKRAINE 5

Herasimovich A.

NEW TOOLS IN ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPLY MANAGEMENT BY A MODERN ENTERPRISE 13

Melnyk O., Adamiv M., Nodzhak L.

ANALYSIS OF TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE CUSTOMS SYSTEM OF UKRAINE: INTERNATIONAL AND NATIONAL DIMENSIONS 17

Grynchuk Yu., Koval N., Vykhov M.

THE SYSTEM OF INSTITUTIONAL PROVISION OF THE ESTABLISHMENT AND IMPLEMENTATION OF THE STATE REGIONAL POLICY IN UKRAINE: PROBLEMS AND WAYS OF IMPROVEMENT 23

Kosova T., Shevchenko V.

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE ESTABLISHMENT OF THE SUPREME STATE FINANCIAL CONTROL AT THE REGIONAL LEVEL 31

Musiets T., Lavrinenko O.

INTERNATIONAL INVESTMENT ACTIVITY OF THE MULTINATIONAL CORPORATIONS IN EUROPE 37

Kanieva T.

BUDGET AS AN INSTRUMENT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY 45

Bobyry O.

METHODOLOGY OF THE RATING OF ENTERPRISES ON THE LEVEL OF SOCIAL UTILITY AND THE INFLUENCE OF SOCIAL RATING ON THE STATE FINANCIAL POLICY 52

Lepokhin O., Klymenko S.

THE CONTENT AND FEATURES OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF THE STATE IN THE CONTEXT OF THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION FACTORS OF THE WORLD ECONOMY 59

Galchynska Ju.

IMPROVEMENT OF GOVERNMENT REGULATION OF BIOENERGY MARKET 64

Doronina I.

REGULATION OF THE FINANCIAL MARKET IN UKRAINE AND THE EU 70

Kukharska H.

BUDGET POLICY AS AN INSTRUMENT OF ECONOMIC DEVELOPMENT 77

Fomichov M.

IMPLEMENTATION OF IRRIGATION SYSTEM IN AGRARIAN ENTERPRISE AND ITS EFFICIENCY 82

Public administration

Ivanova T.

PUBLIC GOVERNANCE FOR THE STABLE DEVELOPMENT OF THE REGION IN THE CONDITIONS OF THE SERVICE STAGE IMPLEMENTATION 87

Nonik V.

ANTI-CORRUPTION UPBRINGING AS AN INSTRUMENT OF ANTI-CORRUPTION STRATEGY OF THE STATE 91

Buryk Z.

SERVING RURAL COOPERATION: EXPERIENCE OF EU POLICY 96

Bliznyuk A.

THE ROLE OF INFORMATION SUPPLY IN THE MECHANISM OF PUBLIC ADMINISTRATION OF RECREATIONAL SFERA 103

Zyma I.

ANALYSIS OF LEGISLATIVE SUPPORT OF PUBLIC ADMINISTRATION FOR THE TRANSFORMATION OF THE HEALTH CARE SYSTEM 108

Martyshyn D.

THE STATUS OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE SOCIAL POLICY OF THE UKRAINIAN ORTHODOX CHURCHES IN STATE-MANAGEMENT DISCOURSE 114

Marusheva O.

MECHANISMS OF PUBLIC REGULATION OF SOCIAL AND ECONOMIC RELATIONS IN CONSTRUCTION AND DIRECTIONS OF THEIR IMPLEMENTATION IN UKRAINE 121

Naumenko A.

THE SPECIFICS OF DEVELOPMENT AND DEPLOYMENT OF MECHANISMS OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX PUBLIC ADMINISTRATION 126

Shportyuk N.

EXTERNAL EXPERIENCE OF PUBLIC SUPPORT OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX 130

Khrenova-Shimkina R.

CREATION OF THE INDEPENDENT SYSTEM OF CERTIFICATION OF EXPERTS FROM THE ENERGETIC EFFICIENCY OF BUILDING 134

Grynchyshyn S.

YOUTH TARGET PROGRAMS AS A DEVELOPMENT TOOL FOR THE IMPLEMENTATION OF THE YOUTH POLICY IN UKRAINE 140

*В. П. Решетило,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Харків*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.5

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

V. Reshetylo,
Doctor of Economics, professor, Head of the Department of Economic theory and international economics,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine

THE INSTITUTIONAL STRUCTURE OF THE INNOVATIVE DEVELOPMENT AND PROBLEMS OF ITS FORMATION IN UKRAINE

Досліджується нелінійна природа інноваційних процесів, інституціональні особливості та проблеми сучасного інноваційного розвитку України, важливість створення інституційних умов для формування інноваційно-активних господарюючих суб'єктів ринку. Виявлено, що неадекватна вимогам економічного розвитку інституційна структура в Україні виявилася серйозною перешкодою позитивним структурним зрушенням в економіці, найбільшою мірою гальмує інноваційний розвиток всіх сфер і перешкоджає успіху технологічної та структурної модернізації України.

Доведено, що у формуванні нової техніко-економічної парадигми розвитку вітчизняної економіки на перший план виходить проблема створення інституційних умов для формування інноваційно-активних господарюючих суб'єктів ринку, діяльність яких направлена на постійне і радикальне оновлення реального сектора економіки. Обґрунтовано, що інституційна інтенсифікація повинна бути направлена на створення інституційних механізмів взаємодії суспільства, держави і бізнесу в цілях швидкого нарощування економічного потенціалу України на основі впровадження інновацій, і забезпечення автоматичного пристосування економічної і політичної системи до нових умов конкуренції.

Досліджено проблеми формування і важливість активної взаємодії цілої системи інститутів інноваційного розвитку, які в Україні поки що існують лише формально і не виконують належних функцій: технопарків, дослідницьких центрів, технополісів, інституту венчура, інституту науки, центрів по підтримці трансферу і комерціалізації технологій, форфейтингу, лізингу, фондів прямих інвестицій, інноваційних банків, некомерційних організацій по координації інноваційних проектів і програм.

Доведено, що нова інституційна система повинна створювати дієвий механізм інвестування масштабних технологій та інших інноваційних змін, інтенсифікації процесів продукування і оволодіння новими знаннями, новими технологіями та їх практичним використанням. Обґрунтовано, що інституційна інтенсифікація економічного розвитку вимагає активної державної підтрим-

ки цих процесів, особливо з врахуванням того, що інституційні перетворення потребують відносно невеликих витрат, і водночас мають високий ефект.

The nonlinear character of innovation processes, institutional peculiarities and problems of modern innovative development of Ukraine, the importance of creating institutional conditions for the formation of innovative — active subjects of management are investigated. It has been established that inadequate requirements for economic development, the institutional structure in Ukraine proved to be a serious obstacle to positive structural changes in the economy, which inhibits the most innovative development of all spheres and hinders successful technological and structural modernization Ukraine.

It is proved that in the formation of a new techno-economic paradigm of development of the national economy the problem of creation of institutional conditions for the formation of innovative — active business entities, the activity of which is aimed at a permanent and radical renewal of the real sector of the economy, comes to the fore. It is substantiated that institutional intensification should be aimed at creating institutional mechanisms of interaction of society, state and business in order to rapidly increase the country's economic potential by introducing innovations and ensuring automatic adaptation of the economic and political system to new conditions of competition.

The problems of formation and importance of active interaction of the whole system of institutes of innovation development, which in Ukraine so far exist only formally and do not perform the proper functions: techno parks, research centers, technopoles, institute of venture, the institute of science, centers for support of transfer and commercialization of technologies, forfeiting, leasing, direct investment funds, innovative banks, nonprofit organizations for the coordination of innovation projects and programs.

It is proved that the new institutional system should create an effective mechanism for investing large-scale technologies and other innovative changes, intensifying production processes and mastering new knowledge, new technologies and their practical use. It is substantiated that the institutional intensification of economic development requires active state support of these processes, especially given that institutional transformations require relatively low costs, and at the same time have a high effect.

*Ключові слова: інноваційний розвиток, інститути, інституціональна система, синергетичний ефект.
Key words: innovative development, institutes, institutional system, the synergistic effect.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід національної економіки на інноваційний шлях розвитку є однією з найактуальніших проблем, для вирішення якої необхідний глибокий аналіз основних факторів, що здатні сприяти або, навпаки, стримувати цей процес. Інноваційний розвиток передбачає залучення нових технологій, створення принципово нової продукції і використання інноваційних методів управління. У сучасному світі рівень інноваційного розвитку є не тільки одним із найважливіших показників, але й основним ресурсом економічного зростання й геополітичної стійкості країни, що визначає її місце у світовій політиці та економіці. Ф. Котлер досить категорично підкреслює роль інновацій в перспективному розвитку підприємств: "або ти зайнятий інноваціями, або ти зникнеш" [1, с. 37]. Однак, якщо в економічно розвинених країнах 85 — 90% приросту ВВП забезпечується шляхом виробництва високотехнологічної продукції, то в Україні рівень забезпечення економічного росту за рахунок технологічних нововведень коливається в діапазоні лише 5 — 10% [2, с. 36].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема переходу економіки регіонів та вітчизняних підприємств на інноваційний шлях розвитку виявляється дуже складною для вирішення не тільки в практичному, але і теоретичному аспектах. Проблеми інноваційного розвитку досліджені в роботах багатьох вчених: О. Амоша, В. Амітан, Л. Антонюк, С. Бажала, В. Василенко, О. Вишневського, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Ляшенко, В. Савчука, Л. Федулової, Д. Черваньова, А. Яковлева та інших. Однак підвищений інтерес до неї з боку і теоретиків, і практиків поки що не увінчався успіхом, що підкреслює її неюмовірну складність для вітчизняної економіки. Не дивлячись на існування багатьох наукових доробок щодо проблем впровадження інновацій, подальшого аналізу потребує проблема активізації інституційних чинників інноваційного оновлення економіки, про що наголошується в роботах А. Гриценко, В. Ліпова, І. Манчукова, В. Тарасевича, О. Яременко та інших дослідників.

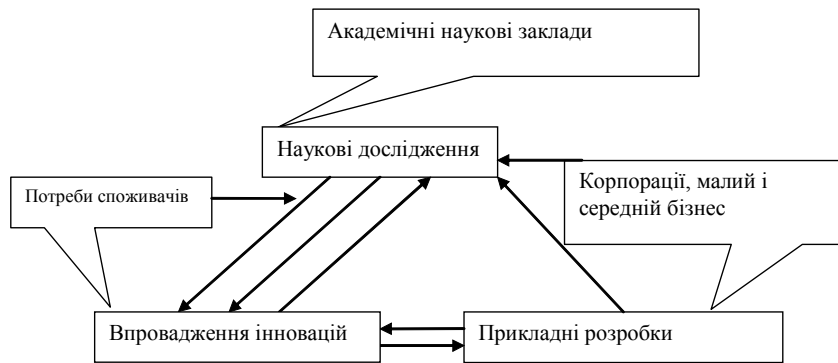

Рис. 1. Нелінійна модель інноваційного розвитку

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідити нелінійну природу інноваційних процесів в Україні, виявити інституціональні особливості та проблеми сучасного інноваційного розвитку України, обґрунтувати важливість формування та активної взаємодії цілого комплексу інститутів інноваційного розвитку, які в Україні поки що існують лише формально і не виконують належних функцій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На жаль, за роки ринкових трансформацій у вітчизняній економіці відбулися непоправні руйнування у науково-технічному потенціалі. Рівень інноваційної активності підприємств вітчизняних значно поступається показникам країн-лідерів у цій сфері і постійно знижується. Так, за період 2001—2015 рр. цей показник знизився з 16,5% до 11,9%. Зазначимо, що серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія — 26% і Греція — 29%, але навіть ці показники удвічі вищі, ніж в Україні. А в порівнянні з країнами-лідерами, а саме Нідерланди (62%), Австрія (67%), Німеччина (69%), Данія (71%) та Ірландія (74%), цей розрив з Україною складає майже п'ять разів [3, с. 14]. Постійно зменшується і частка виконавців НДР (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення. Так, у 2017 р. вона становила 0,58%, у тому числі дослідників — 0,37%, що набагато нижче значень, характерних для країн Європи [4]. За даними Євростату, у 2015 р. найвищою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,35%), Австрії (3,10% і 1,92%) та Швеції (2,97% і 2,33%); найнижчою — у Румунії (0,53% і 0,33%), Кіпрі (0,83% і 0,61%), Польщі (1,0% і 0,75%) та Болгарії (1,0% і 0,65%) [4].

Сприйнятливість бізнесу до інновацій технологічного характеру залишається низькою. Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП в 2015 р. складала лише 0,64% [4]. Нині Україні їй потрібне проведення широкомасштабної модернізації та оптимізації економіки та її переведення на інноваційний тип розвитку із залученням всіх сфер і ієрархічних рівнів національного господарства.

Перш за все слід підкреслити, що процес розвитку інновацій носить принципово нелінійний і нерівномірний характер, і саме тому його можна представити у формі хвилі, коли, виникнувши в якійсь точці, поширюється як сама інновація, так і наслідки її використання. Вплив

нововведення спочатку наростає, потім стабілізується й, нарешті, затухає. В нелінійній моделі інноваційного розвитку поява та розвиток інновацій може мати будь-яку послідовність, коли прикладні розробки чи дослідження можуть спонукати до наукових пошуків, або нова продукція потребує наукових досліджень чи лабораторних випробувань, що потребує цілої мережі взаємозв'язків і взаємовпливу суб'єктів і об'єктів інноваційного процесу, а також відповідних інститутів інноваційного розвитку (рис. 1).

Як показує досвід України, неадекватна вимогам економічного розвитку інституційна структура суспільства виявилася серйозною перешкодою позитивним структурним зрушенням в економіці [5, с. 3]. Багато прогресивних ідей, спроби перетворень зазнали невдачі саме через невідповідність всієї системи суспільних інститутів (а не тільки її окремих складових) потребам і завданням розвитку ключових галузей життєдіяльності суспільства [6, с. 24]. Саме це і гальмує найбільшою мірою інноваційний розвиток всіх сфер і перешкоджає успіху технологічної та структурної модернізації України.

Таким чином, у формуванні нової техніко-економічної парадигми розвитку вітчизняної економіки на перший план виходить проблема інституційної інтенсифікації інноваційного розвитку, яка полягає в створенні інституційних умов для формування інноваційно-активних господарюючих суб'єктів ринку, діяльність яких направлена на постійне і радикальне оновлення реального сектора економіки [7]. Про необхідність інституційних перетворень йшла мова і в дослідженнях Світового банку, згідно з якими природно-ресурсний потенціал України в розрахунку на душу населення перевищував у 2002 році ресурсний потенціал США в 1,5—2 рази, в 4 рази — Німеччини, в 12—15 разів — Японії, але в силу нерозвиненості інституціональної системи він не реалізується [8, р. 26]. При таких наявних запасах корисних копалин, що на порядок вище, ніж у багатьох країнах світу, загальні витрати енергоресурсів у розрахунку на одиницю ВВП в Україні в 4,5 рази більше, чим у США, у 8 разів більше, ніж у країнах ЄС, і в 10,6 рази вище, ніж у Японії [8, р. 28]. Все це пов'язано, перш за все, з українською неефективною структурою виробництва, що приводить до її значного відставання від економічно розвинених країн. В Україні в 2013 році 58% продукції було представлено 3-м технологічним устроєм (що панував в розвинених країнах в 30-ті роки ХХ ст.), 4-й тех-

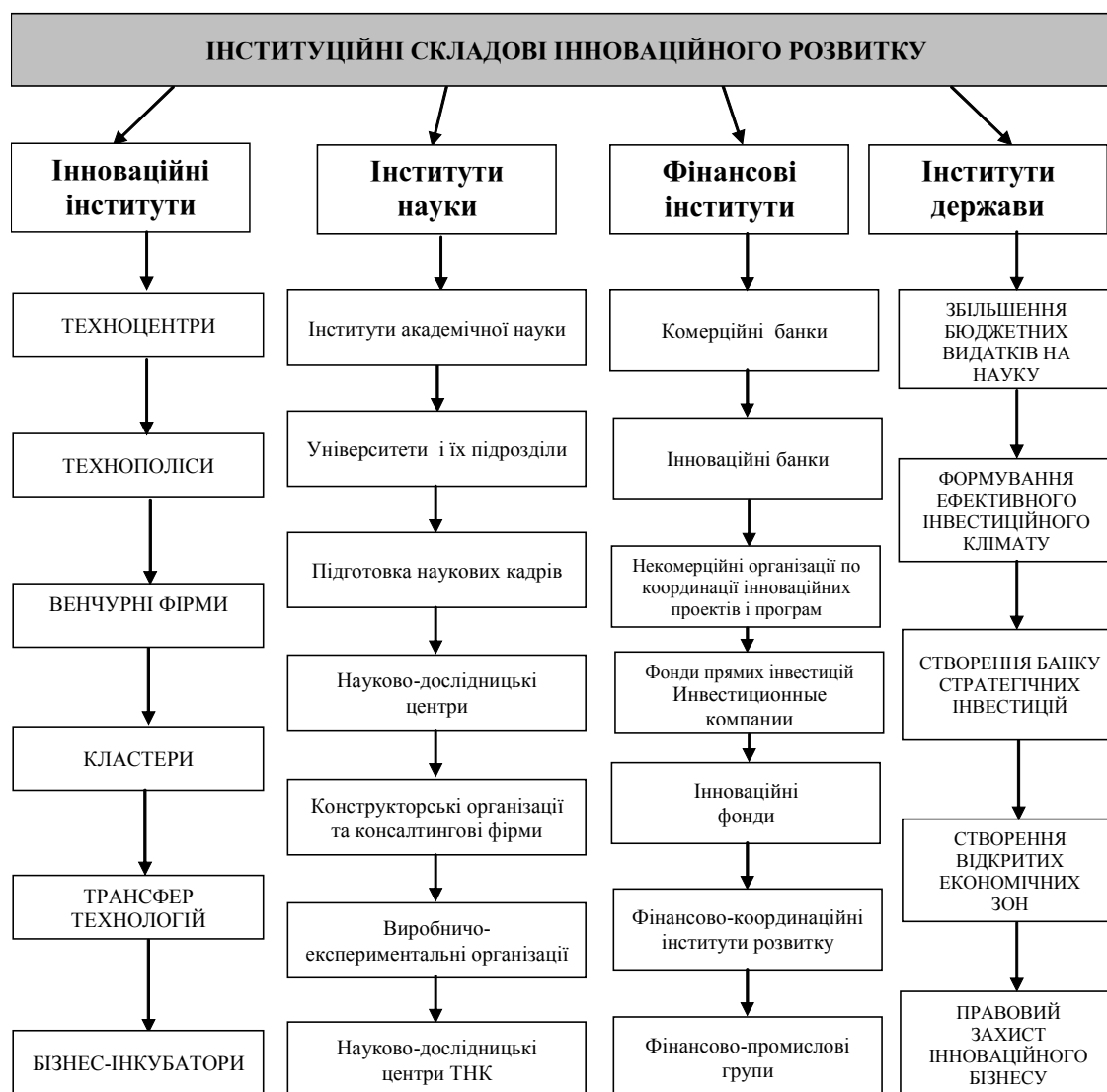

Рис. 2. Структура інституційної системи інноваційного розвитку

нологічний устрій складав 38%, а п'ятий технологічний устрій — тільки 4% (у розвинених країнах світу його частка складає 40 — 45 %) [9, с. 55]. Ситуація ще більше погіршилась в результаті падіння ВВП в 2014 — 2016 рр. майже на 17% та наростаючих процесах деіндустріалізації економіки. Все це говорить про детенсивний економічний розвиток України, при якому відбувається погіршення технічного і технологічного рівнів виробництва, тобто національна економічна система в цілому деградує. При детенсивному розвитку для виробництва одиниці додаткової продукції необхідно збільшення обсягів ресурсів більш як на одиницю, що є збитковим для економіки. В результаті, в структурі експорту української продукції частка високотехнологічної продукції постійно зменшується, а низькотехнологічної — відповідно зростає. Водночас у сучасному світі неоекономіки високу конкурентоспроможність забезпечує оволодіння 50 макротехнологіями. Частка США в цих технологіях — 20—22, Німеччині — 8—10, Японії — 7, Великобританії і Франції — по 3—5, Швеції, Норвегії, Італії, Швейцарії — по 1-2. У економіці розвинених країн інтенсивно розвивається значний ТМТІ — сектор (сектор технологічних, медіа, телекомунікаційних і інтернет-

компаній) [10, с. 71]. У результаті переваги цих країн ще більш зростають. США продовжують бути світовим центром генерації нових технологій і знань. У 2016 р. із загальносвітових витрат на дослідження і розробки у 1671 млрд дол., на США припадало 457 млрд дол., на ЄС — 342,4 млрд, на Китай — 336,5 млрд, на Японію — 160,2 млрд, на Південну Корею — 68,9 млрд дол. [11, р. 4]. Світовий досвід також показує, що у високотехнологічному розвитку виграють тільки ті країни, які своєчасно приймають рішення щодо переорієнтації інвестицій на нові перспективні технології того устрою, який тільки формується. Рішення цієї задачі неможливе без формування цілісної інституційної інноваційної системи, яка б незалежно від обставин, автоматично, забезпечувала присутність та реалізацію нових знань і технологій в реальному секторі економіки.

Таким чином, інституційна інтенсифікація виступає передумовою правового забезпечення господарських суб'єктів свободою економічного вибору, і одночасно визначає рівень їх відповідальності за результати господарської діяльності. Інституційна інтенсифікація означає і постійне оновлення необхідної нормативно-правової бази раціональної поведінки господарюючих

суб'єктів, створення у них стимулів до високопродуктивної виробничої діяльності. Але головне — інституційна система повинна створювати дієвий механізм інвестування масштабних технологій і інших інноваційних змін, інтенсифікації процесів продукування і оволодіння новими знаннями, новими технологіями і їх практичним використанням. Таким чином, інституційна інтенсифікація повинна бути направлена на створення інституційних механізмів взаємодії суспільства, держави і бізнесу в цілях швидкого нарощування економічного потенціалу країни на основі впровадження інновацій, і забезпечення автоматичного пристосування економічної і політичної системи до нових умов конкуренції. Інституційна інтенсифікація інноваційного розвитку припускає формування і активну взаємодію цілого комплексу активно взаємодіючих інститутів, які в Україні поки що існують лише формально і не виконують належних функцій (рис. 2).

У процесах інституційної інтенсифікації інноваційного розвитку все більшого значення набуває функціонування таких фінансово-координаційних інститутів інноваційного розвитку, як технопарки, дослідницькі центри, технополіси. Наприклад, в США функціонує понад 140 наукових і технологічних парків, а із 25 найбільших університетів 23 мають наукові парки, де створено сотні компаній і тисячі робочих місць. Крім того, більшість парків мають технологічні бізнес-інкубатори, яких нині в США — 160 [12, с. 246]. В Японії технопарки — це великі об'єднання технополісів, які спонсорує держава. Наприклад, технополіс Tsukuba входить 3 технопарки, понад 30 державних дослідницьких інститутів, на які витрачається близько половини національного бюджету НДР. У Великобританії у 1980-х роках, коли її райони потерпали від кризи, було зроблено ставку на технопарки поблизу університетів, яких зараз близько 40 і які дали змогу швидко вийти з кризи [12, с. 248].

Сьогодні європейська інноваційна структура нараховує понад 1,5 тисячі різноманітних інноваційних центрів, у тому числі понад 260 науково-технічних парків. Однією із високотехнологічних країн Європи, що розвиваються найбільш ефективно, є Фінляндія, де на науку витрачається 4,5 % ВВП, і де сьогодні діє 17 технопарків, що об'єднують 1200 компаній, дослідницьких закладів та інших організацій, де працює 12000 фахівців різних напрямів [13]. Водночас в Україні робляться тільки перші кроки в створенні технопарків і технополісів, а ті, що вже створені, поки що не демонструють належної ефективності.

Важливим інституційним чинником інтенсифікації інноваційної діяльності є використання інституту венчура. Венчурний бізнес — специфічний вид фінансування потенційно високоприбуткових, але ризикованих інноваційних проектів. На основі венчурного капіталу формуються специфічні форми взаємодій між суб'єктами господарювання, коли засоби інвесторів надаються на безпроцентній основі і розміщуються не як кредит, а як пай в статутному фонді фірми. У перспективних фірм, які ще не представлені на фондовій біржі, венчурні компанії купують до 50 % їх акцій, і таким чином фінансують діяльність фірми. Розміри окремих інвестицій невеликі, оскільки зазвичай невеликі розміри і самої перспективної фірми. Якщо прийняти всі інвестиції венчур-

них компаній за 100 %, то 22 % інвестицій перевищують 5 млн дол., ще 22 % — приходяться на інвестиції розміром 3—5 млн дол., і 56 % капіталу венчурних компаній йде на інвестиції розміром 1—3 млн дол. [14, с. 23]. Таким чином, відбувається ефективний перерозподіл ризиків. Акції венчурних компаній ростуть приблизно на 66 % в рік, але в середньому тільки 3 з 10 профінансованих фірм виявляються через 3—7 років дійсно прибутковими. Продавши акції фірм, що досягли успіху, або на відкритому ринку, або стратегічному інвесторові, венчурні фірми окупають втрати і отримують прибуток, що значно перевищує банківський відсоток. Отримані від продажу акцій кошти знов інвестуються в перспективні інновації. Така система сприяє швидкому перемищенню засобів у нові інноваційні компанії, а також перерозподілу ризиків.

З розвитком венчурного фінансування швидко збільшується кількість індивідуальних інвесторів венчурного капіталу, так званих "бізнес-ангелів". Так, на початку XXI ст. у США діяло 650 венчурних фірм, 450 венчурних фондів, і 2 млн індивідуальних інвесторів [12, с. 75]. За рахунок формування спеціалізованих венчурних фондів, які об'єднують кошти банків, крупних фірм, страхових компаній, центральних і місцевих бюджетів, пенсійних фондів, приватних інвесторів, неурядових організацій, відбувається формування високотехнологічних ринків, які складають основу для інноваційного розвитку економіки. І оскільки в основі венчурного бізнесу лежить фінансування інновацій, що самоокупуються, він створює принципову можливість необмеженого зростання доданої вартості, що має величезне значення для швидкого інноваційного зростання. У Україні інститут венчурного бізнесу тільки зароджується. Ринок венчурного капіталу в Україні налічує 17 венчурних фондів по розвитку проектів на ранніх етапах їх формування та більше 100 компаній по підтримці бізнес-ідей (стартапів). Для подальшого розвитку інституту венчура в Україні необхідне вдосконалення законодавчого забезпечення його функціонування, виховання інноваційної культури у більшості суб'єктів ринкових відносин, надання системи податкових стимулів, впровадження системи пільгового режиму амортизаційних відрахувань і інвестиційного кредиту, побудова державної системи цільової підтримки і стимулювання розвитку венчурного бізнесу. Наприклад, в Естонії та Словачії ставка податку на інвестиційний прибуток — 0 %, у Чехії — 5 %, а в Україні — 9 %.

Найважливішим чинником інституційної інтенсифікації інноваційного розвитку виступає інститут науки. Важливість цього інституту полягає в тому, що він дозволяє перейти на принципово нові проривні проекти, які були б адекватні сучасним високотехнологічним викликам, і тим самим давали б можливість перегнати, не наздоганяючи. Через своє нинішнє відставання Україна вже не зможе наздогнати економічно розвинені країни по рівню розробки та застосування вже існуючих технологій, але, в принципі, вона може їх обігнати, створивши щось принципово нове і добившись різкого збільшення доходу на цій основі. Для розвитку власних метатехнологій в Україні необхідно збільшити витрати на науково-дослідні розробки і науку в 2,5—3 рази, або до 3 % ВВП. При цьому 20—30 % наукових досліджень

повинні здійснюватися силами державних інститутів, а останні — силами приватного сектора. Але на жаль, в Україні, на початок 2018 року зафіксовано історичне мінімальне фінансування науки державою — на рівні 0,16% ВВП [15]. При цьому більшість науково-дослідних організацій знаходяться в державній власності, а число приватних науково-дослідних організацій складає всього 6 одиниць.

Необхідно підсилити тенденцію позабюджетного фінансування науково-технічних розробок як джерела створення і використання інновацій. Так, поза бюджетом у США фінансується 73% науково-технічних розробок, в Німеччині — 70%, у Великобританії — 62%, у Франції і Італії — 57%. При цьому більше двох третин витрат здійснюють приватні корпорації, і перш за все ТНК [16, с. 63]. Як показує світова практика, фінансування інноваційної діяльності повинне стати пріоритетним по відношенню до фінансування чисто наукових розробок. У європейському співвідношенні витрати на науку і інноваційну діяльність співвідносяться як 1:5, тоді як в Україні 1:1,1 [16, с. 64].

Одночасно в Україні відбувається зменшення чисельності і питомої ваги організацій, які здійснюють "матеріалізацію" наукових розробок. Останніми роками в цілій низці країн відбувається розвиток центрів по підтримці трансферу і комерціалізації технологій. Звичайно, Україні важко конкурувати із провідними країнами в галузі технологічного лідерства, особливо враховуючи той факт, що ТНК не економлять на оплаті праці науковців, здатних продукувати інновації, що постійно збільшує кількість фахівців, що емігрують до США з інших країн. Тому в США частка вчених та інженерів, народжених за кордоном, серед зайнятих у науко- і технологічно містких професіях, постійно зростає. Так, ця частка серед осіб з вищою освітою підвищилась з 15% у 1993 р. до 26,9% у 2013 р., а доля докторів наук — з 26,8% у 1993 р. до 42,2% у 2013 р. [11, р. 25].

Для формування критичної маси інституційних структур інноваційного розвитку необхідне також створення таких фінансово-промислових груп (ФПГ), які здатні вирішальні інноваційні і структурні зміни в економіці. ФПГ — це організаційна форма, яка закладає основи прискореного економічного розвитку на основі взаємодії виробничого, інноваційного і інституційного потенціалів підприємств. З приєднанням до виробничих і інфраструктурних підрозділів фінансового блоку не просто створюється масштабніша і могутніша структура, але і створюються можливості для вирішення недоступних раніше інвестиційних і науково-технічних проблем. Тому у всьому світі ФПГ підтримуються державою, оскільки вони створюють можливості для ефектної взаємодії банківських інститутів, інститутів фондового ринку і підприємств реального сектора економіки, покращують умови взаємного кредитування, створюють можливості для взаємозаліків. Особливо великий досвід їх функціонування накопичений в Японії і Німеччині. У Україні ФПГ ще не отримали належного розвитку.

Слід звернути увагу і на таку форму інституційного забезпечення інноваційного розвитку, як форфейтинг. Завдяки системі форфейтингу виникає інституційна можливість перетворення комерційного кредиту в бан-

ківський, шляхом покупки боргу у кредитора. Інвестор, в умовах відсутності достатньої кількості засобів для інновацій, виписує комплект векселів, терміни погашення яких рівномірно погашаються в часі. Таким чином, інвестор отримує відстрочення платежів і гарантії банку щодо забезпечення виплат. Банк може продати отримані векселі на вторинному ринку і тим самим повернути собі вкладені кошти.

Інституційна інтенсифікація економічного розвитку вимагає активної державної підтримки цих процесів. Тут важливий досвід економічно розвинених країн світу, де створена ціла система державної інституційної підтримки інноваційного розвитку. Так, у США, Ізраїлі, Великобританії, Швеції, Канаді, на державному рівні створюються інститути, діяльність яких направлена на створення спеціальних програм субсидування інноваційної діяльності окремих приватних підприємств, створюються спеціальні регіональні інноваційні фонди, формуються інститути страхової підтримки інноваційної діяльності, які дозволяють вирішувати проблеми інноваційних ризиків. У 2016 р. у США діяло 224 федеральних і 247 спеціалізованих державних фондів, які брали участь у фінансуванні програм як соціального, так і інноваційного характеру [11, р. 32].

Велике значення у вирішенні проблеми інституційної інтенсифікації економічного розвитку мають товарні форми довгострокового кредитування — лізингові і вексельні операції, які поки що грають незначну роль в інвестиційних процесах в Україні, тоді як у ряді розвинених країн світу вони досягли величезних розмірів і є могутнім інвестиційним ресурсом.

Необхідно проводити державну політику сприяння інституту лізингу: стимулювати проведення лізингових операцій, знижуючи податкову ставку на прибуток лізингодавця; стимулювати банки брати участь у лізингу, дозволити лізингоотримувачу застосовувати прискорену амортизацію отриманого по лізингу устаткування. Важливо також надавати отримувачам лізингу інвестиційний податковий кредит — податкову знижку, що встановлюється у відсотках до вартості придбаної техніки. Необхідна підготовка кваліфікованих фахівців з проведення лізингових операцій.

Для прискорення розповсюдження інновацій необхідні і такі інституційні форми, як фонди прямих інвестицій, інноваційні банки, некомерційні організації по координації інноваційних проектів і програм. Фонди прямих інвестицій купують акції підприємств, які не котируються на фондових ринках. Їх завдання — знайти готовий бізнес з великими можливостями для зростання, вкласти в нього додатковий капітал, допомогти йому розвинути, а через 3—6 років заробити гроші на продажі своєї частки акцій. Прибутковість таких фондів не залежить від короткострокових коливань фондових ринків. Інноваційні банки фінансують і кредитують весь цикл створення і тиражування науково-технічної продукції, проводять комплексну експертизу інновацій, запрошуючи кращих фахівців; стають власником наукової розробки або її частини, що забезпечує їм повернення капіталу і прибуток на нього. Некомерційні організації по координації інноваційних проектів і програм надають послуги з питань управління і адміністрування великих державних інвестиційних програм. Тут велике

значення має інститут патентного права і інститут захисту інтелектуальної власності. Таким чином, на основі формування цілої системи активно взаємодіючих інститутів в економіці розвинених країн формується своєрідна інноваційна піраміда. Венчурні компанії включаються на початковій стадії інновацій, фонди прямих інвестицій інвестують капітал у сталі крупні і середні підприємства з метою підвищення їх ефективності і подальшого зростання. Поведінка інноваційної піраміди достатня складна. Будучи нерівноважною конструкцією, вона за певних умов має можливість спонтанно розганятися, майже не реагуючи до певного моменту на те, що відбувається в решті економіки.

Інноваційний розвиток економіки неможливий і без створення інституційних умов для активної інвестиційної діяльності. Величина інвестицій в економіку — це один з найбільш динамічних показників сучасного світового економічного розвитку. Так, в останні роки середньорічні темпи зростання реального ВВП в світі складають приблизно 3,5%, зростання світової торгівлі — 7,3% в рік, а зростання інвестицій — 16,7% [15]. Проте ядром інноваційної економіки виступають не просто інвестиції, а інвестиції стратегічні. Стратегічні інвестиції — це той основоположний чинник, що відображає посилення в інноваційних соціально-економічних системах ролі стратегії по відношенню до поточного розвитку. Для формування ринку стратегічних інвестицій необхідна синергетична взаємодія продуктивного (реального), грошового і фінансового капіталів, а інституційною формою такої взаємодії повинна стати, на наш погляд, поява третього рівня банківської системи — спеціального Банку стратегічних інвестицій (БСІ). Формування капіталу БСІ можливо на основі придбання його акцій фінансово-промисловими групами, крупними банками, інвестиційними, страховими і пенсійними фондами. Одночасно у формуванні капіталу банку повинні взяти участь і кошти держбюджету, резерви НБУ, кошти державних цільових фондів. Такий інститут, як БСІ, здатний сформувати життєво необхідні країні стратегічні інвестиції, активно беручи участь у фінансуванні нових високотехнологічних стратегічних підприємств. У процесі створення нових підприємств і зростання їх рентабельності, БСІ може продавати їх акції приватним інвесторам на вторинному ринку. Гроші, що поступатимуть від продажу акцій, будуть направлятися на фінансування всіх нових і нових підприємств. При цьому співзасновники можуть придбати у БСІ пакет акцій нового підприємства тільки після того, коли воно продемонструє свої технологічні і економічні можливості. В рамках такої системи нові стратегічні підприємства створюються не державою безпосередньо, а на основі взаємодії держави, крупного фінансового капіталу, приватних підприємців і різних фондів, які беруть участь своїми інвестиціями у фінансуванні проекту. Це формує їх зацікавленість в ефективному використанні засобів із сумісного інвестиційного фонду. Тим самим і виникає синергетичний ефект від активної взаємодії всіх видів капіталів, що функціонують в країні. Для посилення синергії в цю систему необхідно підключити і банківські інститути. Роль останніх може полягати і в купівлі-продажі акцій і облігацій вже введених в експлуатацію підприємств.

ВИСНОВОК

Таким чином, в області інституційної інтенсифікації інноваційного розвитку на перший план виходять процеси синергетичної взаємодії великої кількості інститутів, які здатні направляти основні грошові потоки у бік потенційно найбільш прибуткових інноваційних проектів, формуючи і примножуючи розміри стратегічних інвестицій.

В Україні перетворення останнього десятиліття практично не торкнулися інституційної моделі інноваційної діяльності. Процеси її інтенсифікації і адаптації до умов, що змінюються, вимагають вирішення завдань формування стратегічних цілей розвитку національної інноваційної системи, зміни механізмів взаємодії всіх суб'єктів національного ринку. При цьому необхідно звернути увагу на той факт, що інституційні реформи, виступаючи "формоутворювальними" для якісних інноваційних перетворень, є відносно низьковитратними методами. У рішенні задачі переходу України на інноваційний шлях розвитку найголовнішою проблемою є пошук джерел інноваційного розвитку в умовах деіндустріалізації економіки, збитковості або украй низької рентабельності більшості вітчизняних підприємств, різкого зменшення їх фінансових ресурсів, наростаючого рівня дефіциту державного бюджету і зростання державного боргу. В цих умовах інституційні фактори інноваційного розвитку знаходяться на визначному місці, оскільки не потребують значних капіталовкладень.

Як показують і теорія, і практика, забезпечення інноваційного розвитку, з одного боку, вимагає адекватних інституційних змін в суспільстві, а з іншого — безпосередньо залежить від цих змін, оскільки будь-які реформи в суспільстві повинні базуватися і підкріплюватися відповідними інституційними реформами. На жаль, потрібно відзначити, що економічні, політичні та правові реформи, що проводяться в Україні, носять в основному стихійний характер, часто не пов'язані між собою, і, як наслідок, не сприяють ні створенню необхідних умов для стійкого економічного розвитку, ні умов переходу до інноваційного типу економіки. Більш того, стихійні реформи привели до серйозних диспропорцій в структурі економіки і суспільства, до деформацій політичних і економічних відносин, до появи інституціональних пасток і посилення інституційної дихотомії у вітчизняній економіці. Тому перспективи подальших досліджень пов'язані з пошуком шляхів формування таких правил і норм поведінки основних суб'єктів національного ринку, які будуть спрямовані на активізацію інноваційної діяльності з метою створення інституційної системи інноваційного розвитку, відповідатимуть інноваційному мисленню, і будуть направлені на формування та реалізацію інноваційної складової вітчизняних програм економічної і технологічної модернізації. З цієї метою необхідно задіяти такі інструменти державної політики, які забезпечать ефективну взаємодію різних учасників та інститутів інноваційної системи всіх суб'єктів господарювання, а також індивідуальної здатності і мотивації до інновацій.

Література:

1. Котлер Ф. Маркетинг — менеджмент. Экспрес-курс / Пер. з англ. / Ф. Котлер. — К., Наукова думка, 2005. — 496 с.

2. Бурлака В. Пріоритети інноваційного розвитку в українській економіці / В. Бурлака // Діловий вісник. — 2010. — № 12. — С. 34—42.
3. Верховна Рада України. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 11. — С. 3—56.
4. Наука, технології та інновації. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ni/zndr2017.doc>
5. Яременко О. Л. Суперечливий вплив інституційних реформ на функціонування економіки / О. Л. Яременко // Економіка України. — 2018. — № 11—12. — С. 3—18.
6. Гриценко А.А. Інституційні трансформації соціально-економічної системи України: моногр. / А.А. Гриценко. — К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2016. — 273 с.
7. Решетило В.П. Інституційні фактори стійкого розвитку регіональних соціально-економічних систем: монографія / В.П. Решетило / Харк. націон. акад. міськ. госп-ва. — Харків: ХНАМГ, 2013. — 241 с.
8. Transition: The first Ten Years, Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union. — Washington: The World Bank, DC. — 2002.
9. Геєць В.М. Національна інноваційна система та інноваційно-інвестиційна діяльність. В кн.: Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Геєця / В.М. Геєць. — К.: Ін-т екон. прогнозув, 2013. — С. 345—385.
10. Будкін В., Петренко З. Зони високих технологій: світовий досвід і реалії України / В. Будкін, З. Петренко. // Економіка України. — 2010. — № 6. — С. 67—78.
11. National Science Board. 2016. Science & Engineering Indicators 2016. — Arlington, VA: National Science Foundation (NSB-2016-1). — Table 1—48.
12. Рифкін Дж. Третя промислова революція. Як горизонтальні взаємодії змінюють енергетику, економіку і мир в цілому; [пер. з англ.] / Дж. Рифкін. — М.: Альпіна нон-фікшн, 2014. — 410 с.
13. Gupta J., Pouw N.R., Ros-Tonen M.A. Towards an elaborated theory of inclusive development // European Journal of Development Research. — 2015. — No. 27 (4), P. 541—559 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.researchgate.net/publication/281652508>
14. Новікова І.В. Досвід та проблеми розвитку венчурного фінансування / І.В. Новікова. — Проблеми науки. — 2012. — № 11. — С. 20—28.
15. Наука, технології та інновації. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/XLS/Innov_2016_u.zip
16. Сіденко В.Р. Нова торговельна політика США: глобальний антракт / В.Р. Сіденко. — Економіка України. — 2017. — № 5 — 6. — С. 58—66.
2. Burlaka, V. (2010), "Priorities innovation development in the Ukrainian economy", *Dilovyy visnyk*, vol. 12, pp. 34—42.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "The strategy of innovative development of Ukraine at 2010—2020 years in the face of globalization challenges", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 11, pp. 3—56.
4. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2019), "Science, technology and innovation", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ni/zndr2017.doc> (Accessed 18 March 2019).
5. Yaremenko, O. (2018), "Contradictory impact of institutional reforms in the functioning of the economy", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 11—12, pp. 3—18.
6. Hrytsenko, A. (2016), *Instytutysijni transformatsii sotsial'no-ekonomichnoi systemy Ukrainy* [Institutional transformation of the socio-economic system of Ukraine], *In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.
7. Reshetylo, V. (2013), *Instytutysijni faktory stijkoho rozvytku rehional'nykh sotsial'no-ekonomichnykh system: monohrafiia* [Institutional factors of sustainable development of regional socio-economic systems], *Khark. Natsion. Akadem. mis'koho hospodarstva*, Kharkiv, Ukraine.
8. The World Bank (2002), "Transition: The first Ten Years, Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union", The World Bank, Washington, DC.
9. Heiets, V. (2013), "National innovation system and innovation and investment activities", *Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhostrokovoho rozvytku* [Ukraine's economy: strategy and long-term development policy], *In-t ekon. prohnozuv.*, Kyiv, Ukraine, pp. 345—385.
10. Budkin, V. and Petrenko, Z. (2010), "A zone of high technology: world experience and Ukrainian realities", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6, pp. 67—78.
11. National Science Board (2016), "Science & Engineering Indicators 2016", National Science Foundation (NSB-2016-1), Arlington, VA, Table 1—48.
12. Ryfkyn, Dzh. (2014), *Tret'ia promyshlennaia revoliutsiia. Kak horizontal'nye vzaymodejstvya meniaiut enerhetyku, ekonomyku y myr v tselom*, [Third industrial revolution. As horizontal co-operations change energy, economy and world on the whole], *Al'pyna non-fykshn*, Moscow, Russia.
13. Gupta, J. Pouw, N.R. and Ros-Tonen, M.A. (2015), "Towards an elaborated theory of inclusive development", *European Journal of Development Research*, vol. 27 (4), pp. 541—559, available at: <https://www.researchgate.net/publication/281652508> (Accessed 18 March 2019).
14. Novikova, I.V. (2012), "Experience and problems of venture funding", *Problemy nauky*, vol. 11, pp. 20—28.
15. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2019), "Science, technology and innovation", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/XLS/Innov_2016_u.zip (Accessed 18 March 2019).
16. Sidenko, V.R. (2017), "The new United States trade policy: global interval", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 5—6, pp. 58—66.

References:

1. Kotler, F. (2005), *Marketynh — menedzhment. Ekspres-kurs* [Marketing — Management. Express course], *Naukova dumka*, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2019 р.

А. М. Герасимович,
 д. е. н., професор кафедри бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту,
 Ніжинський агротехнічний інститут Національного університету
 біоресурсів і природокористування України

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.13

НОВІ ІНСТРУМЕНТИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

A. Herasimovich,
 Doctor of Economics, Professor of the Department of Accounting, analysis and audit,
 Nizhyn Agrotechnical Institute National University of Bioresources and nature use of Ukraine

NEW TOOLS IN ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPLY MANAGEMENT BY A MODERN ENTERPRISE

Проведене дослідження наукових робіт та практичної діяльності підприємств дало підставу визначити, що в умовах сучасної науково-технічної революції і зміни пріоритетів управління для контролю, зі статей собівартості на витрати за бізнес-процесами безпосередньо технології виготовлення продукції, необхідні і нові, а отже, і більш досконалі інструменти обліково-аналітичного забезпечення управління сучасним підприємством. Це стосується і необхідності контролювати бізнес-процеси викликані грошовими потоками, що формують ризики, резерви, ліквідність та платоспроможність, тобто фінансовий стан підприємства. До них слід віднести такі інструменти:

1) раціоналізацію процесу документування і документообігу, яка включає в себе покрокову (поетапне) дослідження технології кожного бізнес-процесу та виділення і збереження головних, які необхідно документувати та скорочувати;

2) спрощення, яке передбачає виявлення таких бізнес-процесів: а) що викликають надлишкові витрати і витрати ресурсів; б) що скорочують час, це стосується, як правило, в критичних бізнес-процесах, коли йдеться мова "час-гроші". Для чого необхідна критично швидка можливість заготівлі сировини, адже економічно не вигідно тримати критичні сировинні запаси на складах на необґрунтовано довгий період часу здійснення бізнес-процесу; в) що можуть забезпечити створення додаткової цінності — якісної, функціональної, конкурентної;

3) ідеалізацію бізнес-процесів, яка полягає у виборі найбільш ідеального бізнес-процесу із декілька запропонованих членами комісії різних кваліфікованих спеціалістів у першу чергу технологів і менеджерів, а також економістів, фінансистів, бухгалтерів і юристів;

4) бенчмаркінг, який полягає в порівнянні технологій бізнес-процесу свого підприємства з рядом інших конкурентів підприємств аналогічної галузі регіону, інших країн і вибору найкращої. Бенчмаркінг (порівняння) бізнес-процесів може бути: а) внутрішній зі своїми бізнес-процесами; б) конкурентним — порівняння своїх бізнес-процесів з найкращими у конкурентів; в) функціональний — з кращими у конкурентів; г) загальним — порівняння за межами галузі або країни;

5) реінжиніринг, який передбачає фундаментальне поглиблення бізнес-процесу, що передбачає його повне перетворення ("з нуля"), шляхом нового покрокового впровадження. Це найскладніший інструмент, який вимагає створення, спеціальної групи кваліфікованих спеціалістів різного профілю та відповідного фінансування. Використовують два реінжиніринги бізнес-процесів: 1) систематичні — для простих за технологією бізнес-процесів, що вдосконалюється постійно без раптових кардинальних змін; 2) "з чистого листа" — існуючий бізнес-процес повністю руйнується і утилізується, а новий створюється з "нуля", шляхом повного перетворення діючого.

The conducted research of scientific works and practical activity of enterprises has made it possible to determine that in the conditions of the modern scientific and technological revolution and the change of management priorities for control, from the articles of cost price to the costs of business processes directly the technology of manufacturing products, new and, consequently, more advanced tools of accounting and analytical management of a modern enterprise. This also applies to the need to control business processes caused by cash flows that form the risks, reserves, liquidity and solvency, that is, the financial condition of the enterprise. These include the following tools:

1) rationalization of the documentation process and document flow, which includes step by step (step-by-step) research of the technology of each business process and the allocation and preservation of the main ones that need to be documented and reduced;

2) *simplification, which involves identifying the following business processes: a) causing excess costs and costs of resources; b) shortening time, this is usually the case in critical business processes when speaking "time-money". What requires a critically quick opportunity to harvest raw materials, since it is economically unprofitable to keep critical stocks in warehouses for an unreasonably long period of business process implementation; c) that can provide creation of additional value — qualitative, functional, competitive;*

3) *the idealization of business processes, which consists in choosing the most ideal business process from several proposed members of the commission of various qualified specialists, in the first place, technologists and managers, as well as economists, financiers, accountants and lawyers;*

4) *benchmarking, which is to compare the technology of the business process of its enterprise with a number of other competitors of enterprises of the similar industry in the region, other countries and the choice of the best. Benchmarking (comparison) of business processes can be: a) internal with their business processes; b) competitive — comparing its business processes with the best competitors; c) functional — with the best of competitors; d) general — comparison outside the industry or country;*

5) *reengineering which involves a fundamental deepening of the business process, which involves its complete transformation (from scratch) through a new step-by-step implementation. This is the most complex tool that requires the creation of a specialist group of qualified specialists with different profiles and appropriate funding. Use two reengineering of business processes: 1) systematic — for simple business process technologies, which is continuously improved without sudden cardinal changes; 2) "from a blank sheet" — the existing business process is completely destroyed and utilized, and the new one is created from the "zero", through the complete transformation of the current one.*

Ключові слова: бізнес-процеси, обліково-аналітичне забезпечення, документування, спрощення, ідеалізація, бенчмаркінг, реінжиніринг.

Key words: business processes, accounting and analytical support, documentation, simplification, idealization, benchmarking, reengineering.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Система обліково-аналітичного забезпечення управління сучасним підприємством вимагає також постійного вдосконалення їх інструментів. В зв'язку з цим, актуальною є проблема пошуку і розробки їх нових і більш ефективних.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Теоретико-методичні засади, щодо напрямів вдосконалення інструментів обліково-аналітичного забезпечення управління сучасним підприємством, висвітлено здебільшого в працях таких зарубіжних вчених: Андерсен Бьорн і Петерсен [5], Пеппард і Роунальд [7] та Хаммер М. і Чампі Дж. [6], але в плані розкриття досвіду.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Новий прорив науково-технічної революції з 80-х років ХХ ст., подальша глобалізація світової економіки та посилення конкуренції, викликали необхідність у перенесенні пріоритетів контролю за витратами виробництва, зі статей собівартості, які тільки їх узагальнюють, на бізнес-процеси технології, які безпосередньо споживають певний рівень ресурсів. Новому поглибленому контролю, про поведінку бізнес-процесів повинно відпо-

відати нове обліково-аналітичне забезпечення. Нині в Україні практично відсутня методика досконалих інструментів обліково-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами сучасним підприємством, з врахуванням особливостей функціонування ринкових механізмів. Їх загальні теоретичні підходи сформульовані такими вітчизняними науковцями: Голов С.Ф. та Ефіменко В.І [1]; Пушкар М.С. [4]; Криштопа І.І. [2] та Легенчук С.Ф. [3], але в методичному плані вони недостатньо вирішують цю проблему і це вимагає подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розроблення для українських підприємств методичних підходів з розширення видів інструментів обліково-аналітичного забезпечення, шляхом адаптації, як зарубіжного досвіду, так і використання вдосконалених і вже застосовуваних, методик в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Необхідність удосконалення інструментів обліково-аналітичного забезпечення управління сучасним підприємством викликано таким:

1. Рівень показників більшості бізнес-процесів має тенденцію до зниження з часом, якщо його не підтримувати. Це означає, що тільки для підтримки поточних стандартів треба проводити певний обсяг робіт з обслуговування виробництва. Якщо підприємство бажає вдосконалювати і обновляти свої бізнес-процеси, то це вимагає не тільки їх підтримання, а й додаткових зусиль.

2. У наш час, споживачі стають більш вимогливими до якості виготовлюваних товарів, як у плані їх дизайну, довготривалого використання, так і післяреалізаційного обслуговування. Якщо виробник, не в змозі забезпечити ці вимоги він втратить клієнтів і ринок.

3) Якщо будь-яке підприємство, в умовах ринкової конкуренції, не вдосконалюється, то воно розорюється.

Дослідження публікацій зарубіжних і вітчизняних науковців та практики діяльності промислових підприємств України, свідчить що до найважливіших інструментів вдосконалення управління бізнес-процесами обліково-аналітичного забезпечення відносяться:

- 1) раціоналізація документування бізнес-процесів;
- 2) методи спрощення бізнес-процесів;
- 3) методи ідеалізації бізнес-процесів;
- 4) методи бенчмаркінгу бізнес-процесів;
- 5) методи реінжинірингу бізнес-процесів.

Розкриємо дію запропонованих, для можливого використання нових інструментів обліково-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами підприємствами.

1. Раціоналізація документування бізнес-процесів. Загальне правило таке: якщо ви хочете внести поліпшення в певний об'єкт, то, перш за все, треба знати його поточний стан. Це правило працює і при вдосконаленні бізнес-процесів. Якщо ви не знаєте, що являє собою цей процес і як він функціонує, то буде дуже важко встановити, які починання потрібно ініціювати і чи дадуть вони ефект в кінцевому підсумку. Таким чином, документування такого процесу — перший крок у будь-якій діяльності зі вдосконалення.

Враховуючи досвід з цієї проблеми, розкритий в працях, як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, нами окреслено два власних підходи щодо методики проведення раціоналізації документування бізнес-процесів. Їх пропонується здійснювати двома способами:

- 1) покроковий — для окремих бізнес-процесів;
- 2) всіх бізнес-процесів групою спеціалістів;

За першим покроковим способом, що представляє собою деталізацію документування кожного бізнес-процесу буде одержано інформацію про надлишкові або повторювані операції. Цей підхід буде забезпечувати:

— спільне розуміння облікових працівників підприємства з дій по вдосконаленню документування бізнес-процесів;

— окреслення масштабу кожного бізнес-процесу та його меж з суміжними;

— виділення, в головному бізнес-процесі, більш вузьких, але важливих процесів на кожному кроці, які необхідно документувати. Цей підхід найбільше зарекомендував себе.

Але другий спосіб документування має ще інші і більш переваги:

— у роботу залучається значна кількість співробітників, що свідчить про важливість проекту, можливості формування позитивного ставлення і мотивації до вдосконалення документування всіх працівників підприємства;

— на підставі такого всеохоплюючого командного підходу забезпечується висока якість вдосконалення

всієї системи документування бізнес-процесів на підприємстві.

2. Спрощення. Спрощення передбачає виявлення таких бізнес-процесів:

- а) що викликають надлишкові витрати і втрати ресурсів;
- б) що скорочують тривалість проходження бізнес-процесу;
- в) що можуть забезпечити створення додаткової вартості.

Проте основне призначення методу спрощення полягає в тому, щоб виключити втрати і зайві надлишкові витрати ресурсів здійснюваних бізнес-процесів.

Надлишкові витрати пов'язані найчастіше з неритмічністю, виробництва і заготівлі надлишкових ресурсів на всякий випадок про запас.

Надлишкові втрати виникають від простоїв і виробничого браку або повернутого покупцями.

Спрощення досягається також і через виявлення можливостей створення додаткової цінності. Адже при перетворенні в сировини в готовий виріб, з бізнес-процесом відбуваються дві події: 1) процес вбирає в себе вартість матеріальних ресурсів, праці, енергії і т.п., але ще не створює додану цінність виробу, від цих витрат; 2) при додаванні виробу цінностей, а саме якість продукції (категорія, сортність, поживність), розширена функціональність, естетичність, фірмовий бренд, конкурентоспроможність і т.п, цінність виробу зростає, що дає можливість продавати його за ціною вищою за сумарні витрати, які споживає в своїх межах бізнес-процес.

Спрощення як скорочення часу циклу бізнес-процесу стосується, як правило, критичних бізнес-процесів, і правила: "час-гроші". Для чого необхідна критично швидка можливість заготівлі сировини. Отже, економічно не вигідно тримати надлишкові (критичні) сировинні запаси на складах на необгрунтовано довгий період часу.

4. Ідеалізація — це групова "гра", коли її учасники, як правило, інженери і економісти, пропонують якомога більшу кількість різних ідей, із яких, після обговорення і аналізу, вибирають найбільш ідеальний бізнес-процес.

5. Бенчмаркінг. "Бенчмаркінг — це аналітичний метод порівняння окремо взятого бізнес-процесу свого підприємства з еталонним процесом іншого підприємства, що допоможе використати кращі інструменти останнього для свого вдосконалення.

Бенчмаркінг допомагає підприємству:

- критично оцінити існуючі бізнес-процеси;
- дає імпульс процесу навчання персоналу на підприємства і мотивації очікування поліпшень;
- знайти нові методи вдосконалення і нові стимулюючі прийоми організації і оплати.

Використовуються різні типи бенчмаркінгу, виходячи із особливостей здійснення технології і організації виробництва:

1) внутрішній бенчмаркінг — це порівняння з найкращим бізнес-процесами, самого підприємства;

2) конкурентний бенчмаркінг — це порівняння своїх бізнес-процесів з найкращими у конкурентів;

3) функціональний бенчмаркінг — це порівняння бізнес-процесів з підприємствами, які не обов'язково є конкурентами;

4) загальний бенчмаркінг — це порівняння бізнес-процесів з найкращими за межами галузі чи країни.

Реінжиніринг — повне перетворення бізнес-процесів. Його застосування почалося з 50-х років ХХ-го століття особливо в США за популярністю поступаєть лише бенчмаркінгу.

За визначенням Пеппарда і Роуланда: "Бізнес-процеси — це філософія вдосконалення. Його завдання — досягнення фундаментальних поліпшень, шляхом перепроектування процесу таким чином, що це максимізується доданою вартістю, а інші показники мінімізуються" [7].

Це визначення стосується як рівня окремого бізнес-процесу, так і всіх бізнес-процесів. Виходячи з цього, використовують два способи реінжинірингу бізнес-процесів:

1) систематичний реінжиніринг — для простих за технологією бізнес-процесів, що вдосконалюються постійно без раптових кардинальних змін;

2) реінжиніринг з "чистого аркуша" — існуючий бізнес-процес повністю руйнується і утилізується, а новий створюється "з нуля", шляхом повного перетворення діючого. За процедурою виділяються чотири етапи:

1) планування: з визначенням мети проекту;

2) формування команди проекту;

3) перетворення — визначення механізму впровадження нового бізнес-процесу, з урахуванням необхідних інвестицій, навчання персоналу тощо;

4) впровадження: розроблені на попередніх етапах рішення, впроваджуються і змінюється бізнес-процес.

Реінжиніринг бізнес-процесів виражається в покроковому аналізі існуючих бізнес-процесів.

Перший крок: звільнення від усього зайвого.

Другий крок: спрощується до максимуму все, особливо на складних ділянках, що залишилися. Зазвичай, дію "спрощення" здійснюють на особливо складних ділянках.

На третьому кроці об'єднується все, що залишилося після спрощення, тобто "полегшується" рух ресурсів через бізнес-процес. Об'єднання можна виконати на декількох рівнях. Перш за все, кілька маленьких операцій можна об'єднати в одну велику. Об'єднання операцій має кілька позитивних сторін.

На четвертому кроці, виходячи із можливостей комп'ютерного забезпечення, здійснюється автоматизоване документування здійснюваних операцій з руху ресурсів по кожному бізнес-процесу.

І останнє — формування змістовних і практичних для впровадження пропозицій, шляхом порівняння на папері нового бізнес-процесу, який розроблено, з існуючим. Отримані рекомендації — основа для перетворення (реінжинірингу) існуючого бізнес-процесу на радикально змінений і більш ефективний.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що вдосконалення інформаційного забезпечення про здійснювані на підприємстві бізнес-процеси базується на комплексі обліково-аналітичних

інструментів, до яких відносяться: 1) раціоналізація документування бізнес-процесів; 2) спрощення бізнес-процесів (виключення надлишкових витрат і втрат, скорочення часу їх проходження; виявлення доданої цінності: якісної (сировинної, поживної), функціональної, рейтингової, конкурентної); 3) ідеалізація бізнес-процесів — через пошук ідеального; 4) бенчмаркінг (порівняння бізнес-процесів); 5) реінжиніринг — повне перетворення діючих бізнес-процесів на більш ефективні.

Література:

1. Голов С.Ф., Ефименко В.И. Учёт и контроль затрат: пути развития // Бухгалтерский учёт. — 1991, № 11. — С. 5—11.

2. Криштопа І.І. Стратегічний облік об'єднаного бізнесу: методологія, моделювання, організація. Монографія. — Кривий Ріг, 2016. — 464 с.

3. Легенчук С.Ф., Вольська К.О., Вакун О.В. Документування в бухгалтерському обліку: процесний підхід: монографія. — Івано-Франківськ 2016. — 226 с.

4. Пушкар М.С. Створення інтелектуальної системи обліку: монографія / М.С. Пушкар. — Тернопіль: Карт-бланк, 2007. — 152 с.

5. Andersen Bjorn, and Per-Gaute Pettersen. The Benchmarking Handbook: Step-by— Step Instructions. Chapman & Hall, London, England, 1996, 345 с.

6. Hammer M, and J. Champy. Re-engineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution. Harper Business, New York, New York, USA, 1993, 483 с. (русский перевод: Хаммер М., Чампи Дж. Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе. Пер. с англ. — СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 1997. — 332 с.

7. Peppard, Joe and Philip Rowland. The Essence of Business Process Re-engineering. Hemel Hempstead, England: Prentice Hall, Hemel Hempstedd, England, 1995, 543 с.

References:

1. Holov, S.F. and Efymenko, V.Y. (1991). "Accounting and control of costs: ways of development", Bukhhalterskyj uchiot, vol. 11, pp. 5—11.

2. Kryshchtopa, I.I. (2016), Stratehichnyj oblik ob'iednanoho biznesu: Mntodolohiia, modeliuвання, orhanizatsiia [Strategic accounting of the merged business: Methodology, modeling, organization], Kryvyi Rih, Ukraine.

3. Lehenchuk, S.F. Vol's'ka, K.O. and Vakun, O.V. (2016), Dokumentuvannia v bukhhalters'komu obliku: protsesnyj pidkhid [Documentation in accounting: a process approach], Ivano-Frankivsk, Ukraine.

4. Pushkar, M.S. (2007), Stvorennia intelektual'noi systemy obliku [Creating an intelligent accounting system], Kart-blank, Ternopil, Ukraine.

5. Bjorn, A. and Pettersen, P.-G. (1996), The Benchmarking Handbook: Step-by- Step Instructions, Chapman & Hall, London, England.

6. Hammer, M, and Champy, J. (1993), Re-engineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution, Harper Business, New York, New York, USA.

7. Peppard, J. and Rowland. P. (1995), The Essence of Business Process Re-engineering, Prentice Hall, Hemel Hempstead, England.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2019 р.

О. Г. Мельник,

д. е. н., професор, завідувач кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

М. Є. Адамів,

к. е. н., доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний
університет "Львівська політехніка", м. Львів

Л. С. Ноджак,

к. е. н., доцент, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний
університет "Львівська політехніка", м. Львів

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.17

АНАЛІЗУВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

O. Melnyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Department of Foreign
Economic and Customs Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv

M. Adamiv,

Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor of Department
of Foreign Economic and Customs Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv

L. Nodzhak,

Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor, Associate Professor
of Department of Foreign Economic and Customs Activity, Lviv Polytechnic National University, Lviv

ANALYSIS OF TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE CUSTOMS SYSTEM OF UKRAINE: INTERNATIONAL AND NATIONAL DIMENSIONS

У статті комплексно проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку митної системи України у міжнародному та національному вимірі. Діагностовано митні позиції України у провідних міжнародних рейтингах. Виконано динамічний та структурний аналіз митного обслуговування міжнародної торгівлі в Україні за даними міжнародних рейтингів Doing Business, Індекс сприяння торгівлі та Індекс ефективності логістики. Обґрунтовано результати опитування вітчизняних експортерів та імпортерів різних розмірів та різної галузевої і територіальної приналежності щодо ефективності роботи митних органів. Проведено статистичний аналіз діяльності митних органів України у правоохоронній, фіскальній, контрольно-регулюючій та сервісній сферах. На підставі одержаних результатів ідентифіковано ключові проблеми функціонування національної митної системи як вектори її подальшого реформування в умовах європейської інтеграції.

On the basis of thorough analysis of the customs system of Ukraine, it has been established that at present the problems in the various fields of its functioning are still being observed in this area. Today, the state has introduced a new course in the development of the customs system, which is connected with the separation of customs and tax services. It accordingly requires the introduction and realization of a complex of effective measures for solving existing problems in the customs sphere and ensuring its further progressive development. In the context of reforming the national customs authorities, an important task is to prepare a substantiated and objective information base on the

actual state of the customs system, its problems and weaknesses, on the basis of which further targeted measures should be formed to improve the relevant parameters. According to the results of the diagnostics of customs positions of Ukraine in the leading international ratings, it has been established that Ukraine still has rather low places, but at the same time demonstrates the gradual improvement of most customs parameters. This confirms the fact that the domestic customs system is still characterized by the existence of a significant number of problems of an objective and subjective nature, related to the low level of efficiency of measures to simplify customs procedures and promote legal international trade, high level of bureaucracy of customs formalities, presence of corruption component, low level of development of customs infrastructure and logistics of customs bodies, inconsistency and non-harmonization of customs legislation with European standards, lack of efficient management of customs authorities, etc. Similar problems are also noted by Ukrainian exporters and importers, as well as their presence is confirmed by the results of analysis of key indicators of the work of customs authorities in law, fiscal, control, regulatory and service spheres. In the context of European integration, such problems need to be properly solved on the basis of effective and substantiated reform of the national customs system, which will enable to intensify international economic relations of Ukraine, foreign economic activity of domestic enterprises and ensure the progressive development of the national economy.

Ключові слова: митна система, митні органи, рейтинг, аналіз, показники, європейська інтеграція.
Key words: customs system, customs authorities, rating, analysis, indicators, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У розвинених європейських державах митниця є одним із ключових органів влади, діяльність якого першочергово спрямовується на захист держави та її громадян від заборонених небезпечних та неякісних товарів, забезпечення належного рівня національної безпеки (в тому числі й економічної безпеки), активізацію та сприяння легальній міжнародній торгівлі. На жаль, до сьогодні вітчизняна митна система не відображала високих та якісних показників роботи, що не забезпечувало її належного прогресивного розвитку. Такий стан справ зумовлений низкою внутрішніх та зовнішніх проблем як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, що повинні бути належним чином вирішені задля збереження територіальної цілісності держави, підвищення рівня національної безпеки, захисту суспільства та водночас гармонійного приєднання України до ЄС і становлення її як розвинутої європейської держави. На сьогодні в державі закладено новий курс розвитку митної системи, пов'язаний із відокремленням митної та податкової служб. Це відповідно вимагає запровадження та реалізації комплексу ефективних й дієвих заходів щодо вирішення існуючих проблем у митній сфері та забезпечення її подальшого прогресивного розвитку. Таким чином, виникає необхідність у формуванні комплексної об'єктивної інформаційної бази про стан митної системи України як підстави для ідентифікування пріоритетних сфер митної системи у цілях її реформування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В умовах європейської інтеграції митна сфера України доволі швидко змінюється, що вимагає перманент-

ної актуалізації досліджень за цим напрямом. Варто зазначити, що окремі аспекти функціонування національної митної системи стали предметом досліджень як представників наукової спільноти, так і фахівців-практиків. Проте на сьогодні практично немає актуальних матеріалів, котрі б цілісно та комплексно розкривали сучасний стан митної системи України у міжнародному та внутрішньому вимірах.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета подальшого дослідження є аналізування митних позицій України у провідних міжнародних рейтингах та ключових показників функціонування національної митної системи за її пріоритетними сферами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні одним із найбільш відомих та авторитетних міжнародних рейтингів є рейтинг Світового Банку "Doing Business". Так, відповідно до даних зазначеного рейтингу у 2019 р. Україна за параметром "Міжнародна торгівля" посідає 78 місце серед 190 країн. Цей параметр оцінюється зокрема за такими складовими, як час і вартість проходження митного та прикордонного контролю при експортних та імпорتنих операціях, час і вартість документального оформлення експортних та імпорتنих операцій. Слід зазначити, що порівняно із рейтинговими даними 2018 р. значення окремих митних параметрів покращились (зокрема, про це свідчить той факт, що за означеним параметром у 2019 р. порівняно із попереднім роком Україна піднялась на 41 сходинку), однак й досі не відповідають європейським нормам. Так, порівнюючи Україну та країни Європи і Центральної Азії, доволі несприятливою виглядає ситуація щодо

часу документального оформлення експортних операцій (66 год. проти 24,3 год. відповідно), вартості документального оформлення експортних операцій (192 дол. США проти 97,9 дол. США відповідно), часу на проходження прикордонного і митного контролю при імпорتنих операціях (32 год. проти 21,1 год. відповідно), часу документального оформлення імпорتنих операцій (96 год. проти 24,7 год. відповідно), вартості документального оформлення імпорتنих операцій (162 дол. США проти 93,9 дол. США відповідно) [1]. З огляду на вищевикладені дані й дотепер простежуємо невідповідність ключових показників, що характеризують ефективність митної системи України, порівняно аналогічним параметрам у країнах Європи і Центральної Азії. Це дає підстави стверджувати про наявність проблем у роботі вітчизняних митних органів, пов'язаних, насамперед, із низьким рівнем ефективності заходів щодо спрощення митних процедур для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Ще одним відомим рейтингом міжнародного рівня, котрий формується Світовим Економічним Форумом та Глобальним Альянсом для сприяння торгівлі, є Індекс сприяння торгівлі (Enabling Trade Index). За останніми даними Звіту Глобального сприяння торгівлі у 2016 р. Україна посідала 95 місце серед 139 країн. Варто зазначити, що вказаний Індекс обчислюється на підставі врахування чотирьох ключових параметрів (доступ до ринків, прикордонна служба, інфраструктура, операційне середовище) [2].

Якщо розглядати більш ретельно структуру Індексу сприяння торгівлі у митному контексті, то покажемо його параметр щодо ефективності та прозорості роботи прикордонної служби, що складається із таких компонентів: індекс митного обслуговування, ефективність процесу митного оформлення, час та вартість документального оформлення імпорتنих операцій, час та вартість проходження митних процедур при імпорتنих операціях, час та вартість документального оформлення експортних операцій, час та вартість проходження митних процедур при експортних операціях, нелегальні платежі та хабарі при імпорتنих та експортних операціях, прогнозованість часових затрат при імпорتنих операціях, індекс прозорості роботи митних органів. Так, за індексом митного обслуговування у 2016 р. Україна посідала 110 місце серед 117 держав; за ефективністю процесу митного оформлення — 104 місце серед 136 країн; за часом та вартістю документального оформлення імпорتنих операцій — 122 місце серед 136 країн та 105 місце серед 136 країн відповідно; за часом та вартістю проходження митних процедур при імпорتنих операціях — 82 місце серед 136 країн та 31 місце серед 136 країн відповідно; за часом та вартістю документального оформлення експортних операцій — 116 місце серед 136 країн та 124 місце серед 136 країн відповідно; за часом та вартістю проходження митних процедур при експортних операціях — 57 місце серед 136 країн та 27 місце серед 136 країн відповідно; за рівнем нелегальних платежів та хабарів при імпорتنих та експортних операціях — 120 місце серед 136 країн; за рівнем прогнозованості часових затрат при імпорتنих операціях — 116 місце серед 136 країн; за індек-

сом прозорості роботи митних органів — 40 місце серед 116 країн [2].

Аналізуючи митні позиції України за даними Індексу сприяння торгівлі у 2016 р., можемо дійти висновку, що за більшістю митних параметрів держава посідала вкрай низькі місця. Так, найбільш несприятлива ситуація спостерігалась щодо якості митного обслуговування, ефективності митного оформлення, часу документального оформлення імпорتنих операцій та їхнього митного оформлення, часу та вартості документального оформлення експортних операцій, рівня корупції та прогнозованості роботи митних органів.

Варто також зауважити, що відповідно до досліджень Світового Економічного Форуму ключовими проблемами при реалізації імпорتنих операцій в Україні є: високий рівень корупції на кордоні (21,9%); тарифні та нетарифні бар'єри (19,3%); обтяжливі митні процедури при імпорті (17,3%); високі витрати або затримки, спричинені внутрішнім транспортним забезпеченням (9,8%); несприятлива телекомунікаційна інфраструктура (8,7%); високі витрати або затримки, спричинені міжнародним транспортним забезпеченням (8,0%); злочинність та крадіжки (7,8%); внутрішні технічні вимоги та стандарти (7,2%) [2]. Слід зазначити, що переважна більшість проблем при реалізації імпорتنих операцій стосуються саме неефективності роботи митних органів.

Свою чергою, найбільш проблематичними факторами для здійснення експортних операцій є: визначення потенційних ринків та покупців (16,7%); труднощі у задоволенні кількісних та якісних вимог покупців (11,3%); доступ до фінансування торгівлі (11,3%); технічні вимоги та стандарти за кордоном (9,8%); невідповідні виробничі технології та уміння (8,8%); доступ до імпортованої сировини за конкурентними цінами (8,5%); високі витрати або затримки, спричинені внутрішнім транспортним забезпеченням (7,5%); обтяжливі митні процедури за кордоном (7,3%); високі витрати або затримки, спричинені міжнародним транспортним забезпеченням (5,7%); тарифні бар'єри за кордоном (5,5%); правила походження за кордоном (4,3%); корупція на зарубіжних кордонах (3,3%) [2].

Наступним важливим міжнародним рейтингом, що оцінює митні системи країн світу, є Індекс ефективності логістики (Logistics Performance Index), котрий щорічно складається Світовим банком. Вказаний рейтинг структурно складається із шести параметрів (митниця, інфраструктура, міжнародні поставки, логістичні компетенції, відстеження поставок, своєчасність поставок). Загалом за останніми даними Індексу ефективності логістики у 2018 р. Україна посідає 66 місце серед 160 країн світу. Тоді як, за параметром "Митниця" у цьому ж році Україна займає 88 місце серед 159 держав [3].

Доволі цікаве дослідження роботи вітчизняної митниці проводять фахівці Інституту економічних досліджень та політичних консультацій на тему "Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу 2018/2019" у межах проекту "Діалог зі сприяння торгівлі", що ґрунтується на результатах опитування українських експортерів та імпортерів різних розмірів та різної галузевої і територіальної приналежності. За

результатами дослідження встановлено, що українські експортери оцінюють ефективність роботи вітчизняної митниці у 2 рази вище, ніж імпортери. Щодо розміру підприємства, то великі суб'єкти господарювання найчастіше серед інших позитивно оцінюють ефективність функціонування митних органів, однак водночас зазначають про необхідність реалізації певних реформ. Щодо галузевої приналежності, то найкраще оцінюють роботу підприємства промисловості, надалі сільськогосподарські та торгівельні суб'єкти господарювання. За регіональним принципом найвищу оцінку одержали митниці Чернігівської, Волинської, Запорізької областей, тоді як найнижчі оцінки простежуються для митниці Тернопільської та Івано-Франківської областей [4].

Також цікавою є динаміка пріоритетності проблем у роботі вітчизняної митниці впродовж 2017—2018 рр. відповідно до результатів зазначеного дослідження: недосконале митне законодавство (зазначили 46 % опитаних у 2018 р. проти 47 % у 2017 р.), недостатня прозорість та відкритість (25 % у 2018 р. проти 26 % у 2017 р.), корупція та хабарництво (24 % у 2018 р. та 2017 р.), застарілість технічного оснащення (23 % у 2018 р. проти 26 % у 2017 р.), свідоме завищення митної вартості товарів (23 % у 2018 р. проти 26 % у 2017 р.), постійні зміни структури та керівництва (14 % у 2018 р. проти 18 % у 2017 р.), непрофесіоналізм інспекторів (14 % у 2018 р. та 13 % у 2017 р.), фіскальна функція митниці (12 % у 2018 р. проти 14 % у 2017 р.) [4—5]. За одержаними результатами спостерігаємо певні зміни у структурі пріоритетності проблем роботи вітчизняної митниці за 2017—2018 рр. Так, у 2018 р. зросла загальність проблеми недостатнього рівня професійної кваліфікації працівників митних органів, натомість важливість усіх інших проблем зменшилась порівняно із 2017 р. або залишилась на тому самому рівні. При цьому, найбільш пріоритетною та вагомою проблемою залишається недостатньо якісне митне законодавство, що відображає протиріччя, суперечності та негармонізованість окремих положень нормативно-правової бази із європейськими стандартами.

Міжнародна торгівля є двигуном функціонування національної митної системи, а тому зростання її обсягів пріоритетним чином визначає характер та інтенсивність роботи митних органів. За офіційними даними Державної служби статистики України простежується зниження обсягів експорту з країнами світу впродовж 2012—2016 рр. та обсягів імпорту протягом 2012—2015 рр. Тоді як, вже за 2016–2017 рр. спостерігається динамічне зростання обсягів міжнародної торгівлі України з країнами світу, а саме обсяги експорту у 2017 р. зросли близько на 19 % порівняно із попереднім роком, тоді як обсяги імпорту — більше, ніж на 26 %. Дещо іншу ситуацію простежуємо у динаміці обсягів зовнішньої торгівлі країни з європейськими державами, адже вже із 2015 р. обсяги експорту та імпорту починають зростати. Найбільш інтенсивне зростання спостерігається протягом 2016—2017 рр., а саме обсяги експорту у 2017 р. зросли близько на 30 % порівняно із попереднім роком, тоді як обсяги імпорту — більше, ніж на 21 % [6]. Якщо зіставити динаміки зовнішньої торгівлі України у світовому та європейському масштабах, то обсяги експорту зростають у вищих темпах на європейському рівні,

тоді як у світовому вимірі домінують обсяги імпорту. Вищенаведені тенденції зміни показників міжнародної торгівлі зумовлені, насамперед, виникненням військово-політичного конфлікту із Росією та європейською інтеграцією України. Таке динамічне нарощення обсягів зовнішньої торгівлі України впродовж останніх двох років зумовлює, насамперед, зростання навантаження на митні органи та відповідно необхідність підвищення рівня якості й оперативності їхньої пропускної здатності у контексті формування безпечних міжнародних ланцюгів постачання.

Однією із базових функцій митної системи держави є забезпечення національної безпеки та захисту її населення від небезпечної шкідливої та неякісної продукції. У цьому контексті доцільно проаналізувати діяльність митних органів України щодо боротьби із контрабандою та порушеннями митного законодавства, адже згідно із доктринами міжнародної та національної безпеки контрабанда визнана як один із найбільш небезпечних видів злочинів на світовому рівні, котрий тісно взаємопов'язаний із іншими нелегальними операціями: організованою злочинністю, міжнародним тероризмом, незаконним переміщенням наркотичних речовин, торгівлею людьми, корупційною діяльністю. Так, за оцінками експертів, на сьогодні значна частка експортно-імпортних операцій мають латентний характер, що становить високий ступінь загрози національній та економічній безпеці країни. Усе вищевикладене доводить важливість ролі митних органів у боротьбі із незаконним переміщенням товарів через кордон держави та необхідність перманентного зміцнення цієї функції.

Відповідно до офіційних даних Державної фіскальної служби (ДФС) України встановлено, що загальна кількість справ цього органу влади щодо порушень митного законодавства зростала впродовж 2015—2017 рр. Так, протягом 2017 р. митними органами було заведено 32 282 справи про митні правопорушення, тоді як загальна вартість предметів правопорушень складала понад 1 млрд 594 млн грн. Така дані є лише поверхневими і не дають змоги зробити обґрунтованого висновку про ефективність роботи митних органів у сфері боротьби з порушеннями митних правил. Варто зауважити, що у 2017 р. середня вартість предметів митних правопорушень в межах однієї справи дорівнювала лише 49,4 тис. грн, що очевидно засвідчує відсутність справ зі значними вартісними показниками, які зумовлюють вагомий економічний втрати для держави [7]. Отже, за таких обставин виникає загроза складання протоколів щодо порушень митних правил заради лише необ'єктивного нарощення показників правоохоронної діяльності митних органів. Ще однією несприятливою тенденцією у цій сфері є зменшення кількості справ з реально вилученими предметами правопорушень на фоні зростання сумарної кількості таких справ.

Варто зауважити, що частка кількості справ про митні правопорушення, в межах яких були реально вилучені товари, стрімко зменшується у періоді 2015—2017 рр. та досягає у 2017 р. половини значення відповідного показника 2015 р. [7]. Слід наголосити, що усі справи щодо порушень митного законодавства, за якими не було вилучено предмети, не мають судової пер-

спективи, а тому не можуть свідчити про ефективність реалізації аналітично-пошукової функції митних органів.

Впродовж 2017 р. до судових органів митницями було передано 7 791 справу про порушення митного законодавства на суму 1 472,6 млн грн, з якої лише близько половини складає вартість реально вилучених предметів правопорушень. Слід зазначити, що у 1060 справах вартістю 821,6 млн грн не застосовано конфіскацію предметів правопорушень, що становить більше половини від вартості усіх предметів за справами, які були передані до судових органів. Тоді як, 179 справ у розмірі 173,98 млн грн було припинено, що складає 11,8% від вартості усіх предметів за справами, які були передані на розгляд суду. При цьому, конфіскацію було застосовано на суму 433,6 млн грн, що становить 29,4% від вартості усіх предметів за справами, які були передані до судових органів; накладено штрафів у розмірі 401,6 млн грн, що дорівнює 27,3% від вартості усіх предметів за справами, які були передані на розгляд суду; стягнуто штрафів величиною 22,7 млн грн, тобто лише 5,6% від усієї встановленої суми штрафів [7].

Варто зауважити, що одним із ключових критеріїв оцінювання ефективності роботи митних органів щодо протидії порушенням митного законодавства є кінцевий результат заведеної справи, котрий повинен відображати позитивне судове рішення на користь держави. Таким чином, кількість формально порушених, проте безперспективних справ не є позитивною характеристикою боротьби митних органів із порушеннями митних правил. Окрім того, вагомим критерієм діагностування ефективності правоохоронної діяльності митних органів є одержаний економічний ефект від боротьби з митними правопорушеннями. Проте на підставі результатів розгляду судами справ про порушення митного законодавства протягом 2017 р. до державного бюджету було перераховано стягнутих штрафів та валютних цінностей на суму 38,8 млн грн, що становить лише 2,6% від вартості усіх предметів за справами, які були передані на розгляд суду [7].

Щодо взаємодії митних органів із правоохоронними органами у сфері боротьби із митними правопорушеннями, то слід зазначити, що впродовж 2017 р. внаслідок проведення 1570 спільних з різними правоохоронними органами (в основному з Міністерством внутрішніх справ України та Службою безпеки України) заходів було заведено 484 справи про порушення митних правил, що дорівнює лише 1,5% від загальної кількості таких справ, на суму 82,7 млн грн, що становить 5,2% від загальної вартості предметів митних правопорушень. За результатами міжнародного співробітництва вітчизняних митних органів у сфері боротьби з порушеннями митного законодавства було заведено 974 справи обсягом 652 млн грн, що становить лише 3 % від загальної кількості таких справ та 41 % від всієї вартості предметів митних правопорушень. Варто також зауважити, що протягом 2017 р. митними органами України було зафіксовано 1 248 фактів незаконного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та 576 фактів — зброї, спеціальних засобів, вибухових речовин і боєприпасів [7].

Аналізуючи усі вищенаведені показники правоохоронної діяльності митних органів, можна стверджувати

про доволі низькі значення аналізованих параметрів, що не відповідають сучасним загрозам та викликам, пов'язаних із географічним розташуванням України як буферної території, через яку прокладені декілька міжнародних шляхів наркотрафіку; наявністю воєнного конфлікту та малоконтрольованої зони державного кордону; зростанням рівня злочинності в країні та світі.

Ще однією із ключових функцій національної митної системи є забезпечення економічного зростання країни за рахунок наповнення державного бюджету митними платежами. Відповідно до офіційних даних ДФС України впродовж періоду 01.11.2016—01.11.2018 рр. простежується зростання надходжень до державного бюджету за митними платежами протягом аналізованого періоду, що є закономірною тенденцією, спричиненою зростанням обсягів зовнішньої торгівлі України. Варто зауважити, що станом на 01.11.2018 р. частка податку на додану вартість з імпортованих товарів є найбільшою не лише у структурі митних платежів, але й усіх надходжень до державного бюджету, включно з податковими платежами. Крім того, слід зазначити, що впродовж 01.11.2016—01.11.2018 рр. митні платежі становили майже половину усіх надходжень до державного бюджету України, а їх частка щороку зростала в аналізованому періоді [7]. Таким чином, митниця є вагомою ланкою у забезпеченні наповнення державного бюджету та економічного розвитку країни, що зміцнює її роль у системі органів державної влади.

Якщо розглядати організаційну структуру управління митних органів та об'єктів митної інфраструктури у контексті забезпечення митного обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, то слід зазначити, що за аналізований період 01.01.2015 р. — 01.01.2017 р. відбулось скорочення як кількості структурних підрозділів митних органів України, так і чисельності персоналу. Зокрема в зазначеному періоді відбулось зменшення чисельності митних працівників, кількості митних постів та пунктів пропуску. Такі тенденції, насамперед, спричинені військово-політичним конфліктом з Росією та відповідно втратою контролю над ділянкою українсько-російського кордону у зоні проведення антитерористичної операції. Водночас спостерігаємо зростання кількості постійних і тимчасових зон митного контролю та окремих об'єктів митної інфраструктури, що зумовлено європейською інтеграцією України та відповідно переорієнтуванням на європейські ринки і формуванням нових логістичних механізмів постачання [8].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

На підставі ретельного аналізування митної системи України встановлено, що на сучасному етапі у цій сфері й досі простежується наявність проблем за різними напрямками її функціонування. В умовах реформування національних митних органів важливим завданням є підготовка обґрунтованої та об'єктивної інформаційної бази про реальний стан митної системи, її проблеми та слабкі сторони, на основі чого надалі повинні формуватись цілеспрямовані заходи щодо покращення відповідних параметрів. За одержаними результатами діагностування митних позицій України у провідних міжна-

родних рейтингах встановлено, що на сьогодні Україна й досі посідає доволі низькі місця, однак при цьому демонструє поступові покращення більшості митних параметрів. Це відповідно засвідчує той факт, що вітчизняна митна система поки-що характеризується існуванням чималої кількості проблем об'єктивного та суб'єктивного характеру, пов'язаних із низьким рівнем ефективності заходів щодо спрощення митних процедур та сприяння легальній міжнародній торгівлі, високим рівнем бюрократії митних формальностей, наявністю корупційної складової, низьким рівнем розвитку митної інфраструктури та матеріально-технічного забезпечення митних органів, суперечливістю та негармонізованістю митного законодавства із європейськими стандартами, недостатньо ефективним управлінням митними органами, тощо. Про аналогічні проблеми зазначають також вітчизняні експортери та імпортери, а також їх наявність підтверджується одержаними результатами аналізування ключових показників роботи митних органів у правоохоронній, фінансовій, контрольно-регулюючій та сервісній сферах. В умовах європейської інтеграції такі проблеми повинні бути грамотно вирішені на засадах масштабного та обґрунтованого реформування національної митної системи, що дасть змогу активізувати міжнародні економічні відносини України, зовнішньоекономічну діяльність вітчизняних підприємств та забезпечити прогресивний розвиток національної економіки.

Перспективами подальших досліджень є розроблення рекомендацій щодо удосконалення та розвитку пріоритетних сфер національної митної системи в умовах європейської інтеграції України.

Література:

1. Офіційний сайт Міжнародного рейтингу Світового банку "Doing Business" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/>
2. Звіт Світового Економічного Форуму та Глобального Альянсу "The Global Enabling Trade Report 2016" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/#topic=data>
3. Офіційний сайт Міжнародного рейтингу Світового банку "Logistics Performance Index" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://lpi.worldbank.org/>
4. Аналітичний звіт за результатами четвертої хвилі опитування українських імпортерів та експортерів Інституту економічних досліджень та політичних консультацій "Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу 2018/2019" в межах проекту "Діалог зі сприяння торгівлі" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Public_events/2019/TFD_IV/2018-2019_TFD_report.pdf
5. Аналітичний звіт за результатами третьої хвилі опитування українських імпортерів та експортерів Інституту економічних досліджень та політичних консультацій "Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу 2017/2018" в межах проекту "Діалог зі сприяння торгівлі" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Public_events/2018/TFD_III_Presentation/TFD_III_2017-2018_report.pdf

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Офіційний сайт Державної фінансової служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>

8. Звіт про результати аудиту ефективності виконання органами Державної фінансової служби України повноважень у сфері державної митної справи та боротьби з правопорушеннями під час застосування митного законодавства, затверджений рішенням Рахункової палати від 30.05.2017 р. № 12-3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16752589/zvit_12-3_2017.pdf?subportal=main

References:

1. The official site of the International Rating of the World Bank "Doing Business" (2019), "Data of Ukraine", available at: <http://www.doingbusiness.org/> (Accessed 10 March 2019).
  2. The official site of the World Economic Forum (2016), "The Report of the World Economic Forum and the Global Alliance "The Global Enabling Trade Report 2016", available at: <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/#topic=data> (Accessed 10 March 2019).
  3. The official site of the International Rating of the World Bank "Logistics Performance Index" (2018), "Data of Ukraine", available at: <https://lpi.worldbank.org/> (Accessed 10 March 2019).
  4. The official site of the Institute for Economic Research and Policy Consulting (2019), "Analytical report on the results of the fourth round of a survey of Ukrainian importers and exporters "Trade Facilitation in Ukraine: Business Estimates and Expectations 2018/2019", available at: http://www.ier.com.ua/files/Public_events/2019/TFD_IV/2018-2019_TFD_report.pdf (Accessed 10 March 2019).
  5. The official site of the Institute for Economic Research and Policy Consulting (2018), "Analytical report on the results of the third round of a survey of Ukrainian importers and exporters "Trade Facilitation in Ukraine: Business Estimates and Expectations 2017/2018", available at: http://www.ier.com.ua/files/Public_events/2018/TFD_III_Presentation/TFD_III_2017-2018_report.pdf (Accessed 10 March 2019).
  6. The official site of the State Statistic Service of Ukraine (2018), "External economic activity", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 March 2019).
  7. The official site of the State Fiscal Service of Ukraine (2018), "Activity", available at: <http://sfs.gov.ua/> (Accessed 10 March 2019).
  8. The official site of Accounting Chamber of Ukraine (2017), "Report on the results of the audit of the effectiveness of the authorities of the State fiscal service of Ukraine in the field of state customs and the fight against offenses during the application of customs legislation", available at: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16752589/zvit_12-3_2017.pdf?subportal=main (Accessed 10 March 2019).
- Стаття надійшла до редакції 13.03.2019 р.*

УДК 332.14.012.332

Ю. С. Гринчук,
 д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту,
 Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква
 Н. В. Коваль,
 к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
 Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква
 М. В. Вихор,
 к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
 Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.23

СИСТЕМА ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Yu. Grynychuk,
 Doctor of Economic Sciences, associate professor, Head of Management department
 of Bila Tserkva National Agrarian University
 N. Koval,
 PhD in Economics, associate professor of Management department of Bila Tserkva National Agrarian University
 M. Vykhor,
 PhD in Economics, associate professor of Management department of Bila Tserkva National Agrarian University

THE SYSTEM OF INSTITUTIONAL PROVISION OF THE ESTABLISHMENT AND IMPLEMENTATION OF THE STATE REGIONAL POLICY IN UKRAINE: PROBLEMS AND WAYS OF IMPROVEMENT

У статті досліджено сучасний стан інституційного забезпечення формування та реалізації регіональної політики в Україні. Проаналізовано повноваження та функції суб'єктів, що розробляють та впроваджують регіональну політику. Доведено, що актуальними є проблеми узгодження їх діяльності, чіткого визначення та розмежування повноважень і відповідальності, уникнення дублювання функцій, стабільності інституційного середовища, врахування конкретних регіональних проблем у процесі розробки державної та регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації.

Обґрунтовано необхідність подальшого удосконалення інституційного забезпечення регіональної політики в Україні згідно з її євроінтеграційним курсом, зокрема шляхом запровадження багаторівневого управління; еволюції інституційного забезпечення регіональної політики у напрямі децентралізації на принципах субсидіарності; чіткого законодавчого визначення функцій, повноважень і відповідальності кожного інституту, що бере участь у розробленні й реалізації державної регіональної політики; державного контролю за конституційністю та законністю рішень органів та посадових осіб місцевого самоврядування, врахуванням ними загальнодержавних інтересів при вирішенні регіональних чи місцевих питань. Важливими напрямками удосконалення інституційного забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики в Україні є імплементація досвіду розвинених країн світу щодо участі в процесах реалізації регіональної політики регіональних корпорацій, які функціонують у формі інвестиційних компаній, та регіональних цільових фондів, а також використання планових контрактів; активізація участі у процесах формування та реалізації регіональної політики наукових установ, неурядових організацій, в тому числі агенцій регіонального розвитку, благодійних фондів, суб'єктів підприємництва, приватних консультантів та експертів; поглиблення взаємодії між суб'єктами підприємництва та органами державної влади та місцевого самоврядування на принципах державно-приватного партнерства; концентрація обмежених ресурсів на найбільш перспективних з погляду віддачі та ефективності заходах; використання угод щодо регіонального розвитку як інструменту, що дає можливість вирішити про-

блеми розвитку територій за рахунок співфінансування запланованих заходів з державного, місцевих бюджетів та інших джерел.

The article examines the current state of institutional provision of the establishment and implementation of the state regional policy in Ukraine. We analysed the powers and functions of subjects that are developing and implementing the regional policy. We proved that the pressing problems include: alignment of their activities; clear definition and delineation of their powers and responsibilities; avoiding duplication of functions; establishing a stable institutional environment; considering specific regional problems during the creation of the state and regional development policies and action plans for their implementation.

We argued the necessity of further improvement of the institutional provision of the regional policy in Ukraine according to its European integration course; in particular, by implementing management on multiple levels, evolving the institutional provisions of the regional policy to be decentralised and based on subsidiary principles; a clear legislative delineation of functions, powers and responsibilities of every institution that takes part in developing and implementing the state regional policy; state control over the constitutionality and legality of decisions made by bodies and members of local governments, as well as taking into account the interests of the whole state while solving regional or local issues. Important directions for improving the institutional provision of the establishment and implementation of the state regional policy in Ukraine include adopting the developed countries' experience of participating in implementing the regional policies of regional corporations that take the shape of investment companies and regional targeted funds, using planned contracts; more active participation of academic institutions, NGO's, including regional development agencies, charity funds, entrepreneurs, private consultants and experts, in the process of development and implementation of regional policy; increasing collaboration between entrepreneurs, bodies of state power and local governments, based on the principles of public-private partnership; focusing the limited resources on activities that promise the highest return on investment and effectiveness; using regional development agreements as an instrument that allows solving the problems of developing territories by co-financing planned activities from the state and regional budgets, as well as other sources.

*Ключові слова: інституції, інститути, регіональна політика, суб'єкти регіональної політики.
Key words: institutions, institutes, regional policy, subjects of regional policy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ряд проблем, які нині постали перед Україною, зокрема, дезінтеграція країни, значні диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів, збільшення кількості депресивних територій, є наслідком неефективної регіональної політики. І хоча протягом останніх п'яти років відбулись суттєві позитивні зрушення в цій сфері (ухвалення низки нормативно-правових актів, які сприяють створенню цілісної нормативно-правової бази, що регулює питання формування та реалізації регіональної політики; визначення джерел фінансування розвитку регіонів тощо) [1], завдання підвищення ефективності управління розвитком регіонів і надалі залишається надзвичайно актуальним. Вирішити його неможливо без удосконалення інституційного забезпечення формування та реалізації регіональної політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Структурні диспропорції та деформації та необхідність структурних та інституційних змін на регіональному рівні в перехідній економіці висвітлені в колективній монографії за редакцією З.С. Варналія [2]. Повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування, а також недержавних інститутів щодо формування та реалізації державної регіональної по-

літики аналізували Т. Берегой [3], М.Б. Дацишин та В.Ю. Керецман [4]. Проте слід зауважити, що постійно вносяться зміни до чинних та ухвалюються нові нормативно-правові акти, які регулюють процеси формування та реалізації регіональної політики; уточнюються функції і повноваження суб'єктів регіональної політики; продовжується формування механізму взаємодії суб'єктів регіональної політики з метою підвищення її ефективності. Отже, складність і динамізм процесів, пов'язаних з питаннями формування та реалізації регіональної політики, зумовлюють необхідність подальших досліджень вказаних питань.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз формальних інститутів, що безпосередньо впливають на формування та реалізацію регіональної політики, вивчення їх повноважень та сфер впливу з метою розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення інституційного забезпечення формування та реалізації регіональної політики в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дослідивши підходи науковців до визначення основних понять інституціональної теорії [5], під інституцією розуміємо систему формальних (закріплених у норма-

тивно-правових актах) та неформальних (суспільні цінності, звички, звичаї, традиції, рутини) норм і правил поведінки. Закріплення і відтворення інституцій "здійснюється за допомогою таких соціальних організацій, як інститути (зокрема, політичні)" [6, с. 17]. Формальні інститути "діють у формі конкретних державних установ та організацій" [7, с. 2].

У статті 4 Закону України "Про засади державної регіональної політики" від 05.02.2015 р. № 156-VIII визначено основних суб'єктів державної регіональної політики: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також громадські об'єднання, юридичні та фізичні особи.

Відповідно до статті 85 Конституції України, Верховна Рада України визначає засади внутрішньої, у тому числі регіональної, політики. Верховна Рада України розробляє, ухвалює та вносить зміни до законів, що регулюють державну регіональну політику.

У Верховній Раді України восьмого скликання створений Комітет з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування, до складу якого входять шість підкомітетів, зокрема, підкомітет з питань регіональної політики, місцевих бюджетів та комунальної власності. Предметом відання названого підкомітету є, зокрема, засади регіональної політики та економічного розвитку регіонів, а також засади бюджетного процесу, у тому числі міжбюджетних відносин. Головними функціями Комітетів Верховної Ради України є законопроектна, організаційна та контрольна.

Також необхідно зауважити, що на формування та реалізацію регіональної політики впливають депутати-мажоритарники, які "лобіюють інтереси своїх округів і регіонів, часто без огляду на ефект для решти регіонів і територій держави" [8, с. 206].

Однією з форм роботи Верховної Ради щодо формування та реалізації державної регіональної політики України є проведення парламентських слухань, тематика яких стосується проблем регіонального розвитку, наприклад: "Регіональна політика та місцеве самоврядування в Україні: законодавчі аспекти" (відбулися 16.04.2003 р.), "Децентралізація влади в Україні. Розширення прав місцевого самоврядування" (12.10.2005 р.), "Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом у рамках єврорегіонів та перспективи транскордонного співробітництва" (16.05.2007 р.), "Транскордонне співробітництво як чинник євроінтеграційних процесів України" (08.06.2016 р.). Проте слід зазначити, що значна частина рекомендацій вказаних парламентських слухань залишилася не виконаною, як і рекомендації, сформульовані за результатами Дня уряду, який відбувся 08.04.2003 р. і був присвячений обговоренню питань перспектив розвитку депресивних регіонів, міст та селищ.

Конституція України не передбачає конкретних повноважень Президента у сфері регіональної політики. Проте у статті 102 зазначається, що Президент України є гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності України. Згідно зі статтею 8 Закону України "Про місцеві державні адміністрації" від 09.04.1999 р.

№ 586-XIV, Президент України за поданням Кабінету Міністрів України призначає на посаду голів місцевих державних адміністрацій. Як слушно зазначають М. Дацишин та В. Керецман, як гарант державного суверенітету та територіальної цілісності України, "Президент зобов'язаний припиняти будь-які дії регіональних органів влади, що загрожують територіальній цілісності України, провокують сепаратизм чи будь-які інші відцентрові тенденції" [4, с. 37].

Здійснюючи свої повноваження у сфері державної регіональної політики, глава держави спирається на Адміністрацію Президента України, у структурі якої ключову роль у сфері регіональної політики відіграють Головний департамент регіональної та кадрової політики та Департамент місцевого самоврядування та децентралізації.

Згідно з пунктом 28 статті 106 Конституції України, Президент для здійснення своїх повноважень створює (у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України) консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби. Таким консультативно-дорадчим органом при Президенті України є Рада регіонального розвитку, яка була створена згідно з Указом Президента України від 21.04.2015 р. № 224/2015 з метою налагодження ефективної взаємодії державних органів з органами місцевого самоврядування щодо формування оптимальної моделі розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади, здійснення реформ у сфері децентралізації управління регіональним розвитком, вирішення проблемних питань життєзабезпечення регіонів.

Головна роль у реалізації регіональної політики належить уряду, який, з одного боку, бере участь у її формуванні, здійснюючи нормотворчу діяльність, а з іншого — втілює її безпосередньо або за допомогою підпорядкованих органів виконавчої влади.

Згідно з Постановою КМУ "Про утворення урядових комітетів та затвердження їх посадового складу" від 11.05.2016 р. № 330 утворено Урядовий комітет з питань європейської, євроатлантичної інтеграції, міжнародного співробітництва та регіонального розвитку. Заступником голови даного комітету є віце-прем'єр-міністр України — Міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, що свідчить про розуміння владою значення регіональної політики. Слід наголосити, що Урядовий комітет не приймає власних рішень, а лише готує їх до засідань Кабміну.

У складі Секретаріату Кабінету Міністрів України відповідно до постанови КМУ "Про затвердження структури Секретаріату Кабінету Міністрів України" від 23 серпня 2016 р. № 564 створені Департамент з питань регіональної політики та Директорат територіального та місцевого розвитку, які забезпечують діяльність Кабінету Міністрів України та урядових комітетів з питань, що належать до їх компетенції.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон) утворене згідно з Указом Президента України "Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади" від 09.12.2010 р. № 1085/2010.

Відповідно до Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комуналь-

ного господарства України, затвердженого Постановою КМУ від 30.04.2014 р. № 197, Мінрегіон є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну регіональну політику, зокрема:

- розробляє і здійснює заходи, спрямовані на розбудову інфраструктури регіонів, розвиток міжрегіонального економічного співробітництва;

- сприяє комплексному соціально-економічному розвитку регіонів;

- розробляє державну стратегію регіонального розвитку, щорічні плани заходів щодо її реалізації, здійснює методологічне керівництво та координацію діяльності з підготовки регіональних стратегій розвитку;

- здійснює моніторинг соціально-економічних та інших показників розвитку регіонів; формує перелік показників, на основі аналізу динаміки яких окремі території визнають депресивними; розробляє програми подолання депресивності територій та проводить моніторинг їх виконання; здійснює загальну координацію транскордонного співробітництва та розвитку сільських територій; здійснює оцінку та відбір на конкурсних засадах інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку тощо;

- подає Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо нормативно-правового забезпечення питань регіональної політики, організації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Важливу роль у формуванні та реалізації державної регіональної політики відіграє Міністерство економічного розвитку і торгівлі. Згідно з Положенням про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, затвердженим Постановою КМУ від 20.08.2014 р. № 459, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку) відповідно до покладених на нього завдань:

- проводить аналіз стану та тенденцій економічного і соціального розвитку України, секторів та галузей економіки, адміністративно-територіальних одиниць, розробляє пропозиції щодо основних напрямів розвитку та реформування економіки, ураховуючи принципи сталого розвитку, здійснює державне прогнозування економічного і соціального розвитку України та підготовку відповідних планів і програм;

- здійснює організаційно-методичне керівництво і координацію роботи з підготовки прогнозів та програм економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів і міст на середньо- та короткостроковий періоди;

- бере участь у формуванні та реалізації державної регіональної політики, державної політики у сфері стимулювання розвитку регіонів, координації та розвитку транскордонного співробітництва з питань, що належать до його компетенції;

- утворює, реорганізовує та ліквідує регіональні центри з інвестицій та розвитку з метою підтримки інвестиційного розвитку регіонів та організації надання суб'єктам інвестиційної діяльності послуг, пов'язаних з підготовкою та реалізацією інвестиційного проекту, за принципом "єдиного вікна".

При Кабінеті Міністрів України діє два консультативно-дорадчі органи з питань регіональної політики. Рада з питань регіонального розвитку та місцевого самоврядування створена згідно з Постановою КМУ "Про утворення Ради з питань регіонального розвитку та місцевого самоврядування" від 02.04.2009 р. № 309 та є постійним консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, метою якого є поглиблення взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування на основі поєднання загальнодержавних та місцевих інтересів із забезпечення збалансованого розвитку регіонів. Завданнями Ради, зокрема, є: аналіз державної регіональної політики та пошук шляхів її вдосконалення; підготовка пропозицій щодо удосконалення законодавства з регіонального розвитку, місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою держави; фінансове, матеріально-технічне, науково-методичне, кадрове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування; забезпечення взаємодії органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування, їх асоціаціями, іншими об'єднаннями та громадськими організаціями.

Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України та створена згідно з Постановою КМУ "Про утворення Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку" від 16.09.2015 р. № 714. Основними завданнями Міжвідомчої комісії є: забезпечення координації дій та підвищення ефективності діяльності органів виконавчої влади в процесі формування та реалізації державної регіональної політики; розроблення пропозицій щодо вирішення проблемних питань, які виникають під час формування та реалізації державної регіональної політики, а також щодо забезпечення узгодженості стратегій, планів і програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях; сприяння використанню позитивного досвіду інших країн під час удосконалення нормативно-правової бази з питань державної регіональної політики.

У формуванні та реалізації регіональної політики також беруть участь органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також районні та обласні ради) та місцеві органи виконавчої влади (місцеві державні адміністрації, територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади).

Так, згідно з статтею 14 Закону України "Про засади державної регіональної політики", Верховна Рада АРК, обласні, Київська та Севастопольська міські ради ініціюють розроблення та затверджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, а також затверджують звіти про результати моніторингу та оцінку результативності реалізації регіональних стратегій розвитку. Згідно з статтею 16 вказаного закону, районні, міські, селищні, сільські ради розробляють та подають до Верховної Ради АРК та обласних рад пропозиції щодо врахування інтересів відповідних територіальних громад під час розроблення проекту Державної стратегії регіонального розвитку України, регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, а також інвестиційних програм (проектів), спрямованих

на розвиток регіонів. Також міські, селищні, сільські ради можуть розробляти та затверджувати з урахуванням Державної стратегії регіонального розвитку України стратегії розвитку міст, селищ та сіл.

Рада Міністрів АРК, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, відповідно до статті 15 закону, забезпечують розробку проектів регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації; забезпечують у відповідному регіоні реалізацію державної регіональної політики; готують і подають Міністерству регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ пропозиції щодо програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку; здійснюють моніторинг та оцінку результативності реалізації регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації. ОДА в межах своїх повноважень спрямовують діяльність РДА та здійснюють контроль за їх діяльністю.

Згідно зі статтею 19 Закону України "Про засади державної регіональної політики", особлива роль у реалізації регіональної політики відводиться агенціям регіонального розвитку, які є неприбутковими, небадьжетними установами, що сприяють узгодженню інтересів та встановленню партнерських стосунків між владою, бізнесом та громадськістю у питаннях розвитку регіонів.

Необхідно зазначити, що перші спроби створення агенцій регіонального розвитку в Україні належать до 90-х років ХХ ст. У 2001 р. була навіть створена Асоціація агенцій регіонального розвитку України. Проте організації, які входили до складу Асоціації, мали різних засновників, виконували різні функції, їх діяльність базувалась на різних принципах та спрямовувалась на досягнення різних цілей. Наприклад, на офіційному сайті Асоціації до агенцій регіонального розвитку в Київській області віднесено: Агентство з розвитку бізнесу в м. Славутич, Інститут громадянського суспільства, Інститут Регіональних та Євро-Інтеграційних досліджень "ЄвроРегіо Україна", Інститут регіонального та муніципального розвитку, Інститут Реформ, Інститут сільсько-го розвитку [9]. Звідси і кількість агенцій регіонального розвитку в Україні, яка згадується в окремих джерелах — близько 100 [10, с. 80]. Погоджуємось, що всі ці організації беруть участь у процесах розвитку певних територій, проте називати їх агенціями регіонального розвитку недоречно.

EURADA (Європейська асоціація агенцій регіонального розвитку, створена у 1992 р., яка об'єднує 81 члена в 23 країнах ЄС та за його межами) під агенцією регіонального розвитку розуміє організацію, місією якої є сприяння економічному розвитку певної території шляхом узагальнення та узгодження інтересів бізнесу, влади, громади та пошуку, просування і координації кращих ініціатив та практик щодо місцевого і регіонального економічного розвитку [11].

Правові засади створення та функціонування агенції регіонального розвитку визначено у Постанові КМУ "Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку" від 11.02.2016 р. № 258, згідно з якою в регіоні може бути створена лише одна агенція, основними функціями якої є аналіз соціально-економічної ситуації, визначення проблем розвитку відповідно-

го регіону та пошук шляхів їх вирішення; підготовка пропозицій щодо можливостей використання позитивного досвіду інших держав у питаннях формування та реалізації регіональної політики; сприяння у реалізації суб'єктами регіонального розвитку регіональної стратегії розвитку; підвищенні інвестиційної привабливості регіону, залученні інвестиційних та кредитних ресурсів, міжнародної технічної допомоги для регіонального розвитку; створенні умов для інституційного та інфраструктурного розвитку регіону; участь у розробленні пропозицій щодо правового регулювання питань регіонального розвитку.

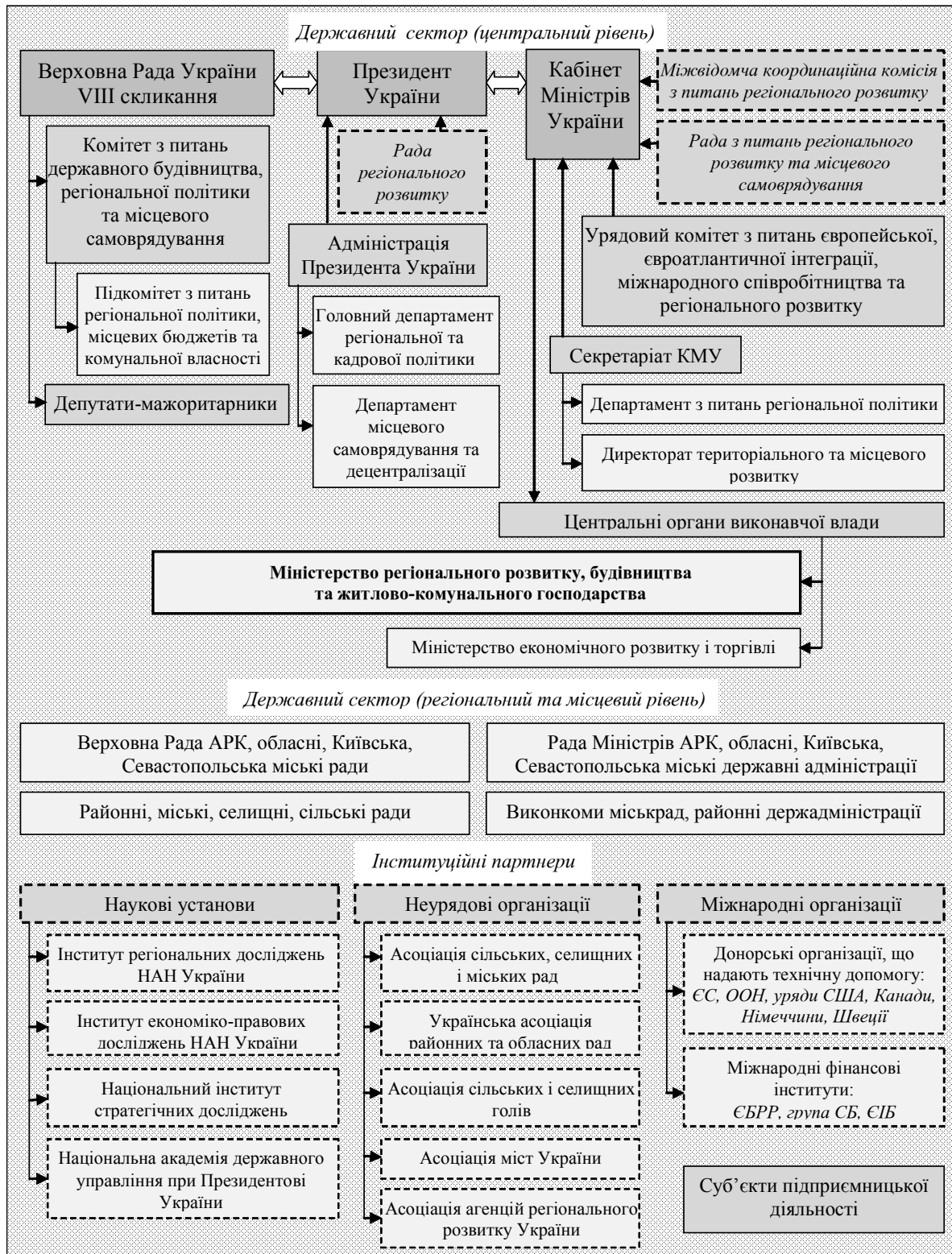
На кінець 2018 р. в Україні були створені та функціонували 18 агенцій регіонального розвитку.

Суттєву підтримку щодо розробки та реалізації державної регіональної політики в Україні надають міжнародні організації. Зокрема, згідно з "Угодою про фінансування Програми підтримки секторальної політики — Підтримка регіональної політики України (Контракт на реформу сектора)" від 27.11.2014 р. та Додаткової угоди №2 від 22.11.2017 р. між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, ЄС зі свого бюджету здійснює фінансування вказаної програми (загальна кошторисна вартість — 55 млн євро). Загальною метою програми є підтримка соціальної, економічної та територіальної згуртованості України і підвищення добробуту громадян по всій країні. Реалізація Програми сприятиме удосконаленню нормативно-правової бази регіональної політики в Україні; підвищенню ефективності розробки, реалізації та моніторингу регіональних стратегій розвитку; покращенню фінансування регіонального розвитку, зменшенню регіональних диспропорцій, зростанню конкурентоспроможності та соціально-економічної інтеграції регіонів.

Неурядові організації, такі як Інститут громадянського суспільства, Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування "Українська асоціація районних та обласних рад", а також Офіс Ради Європи в Україні долучилися до проекту "Регіональна політика в Україні: громадський моніторинг стратегій регіонального розвитку", метою якого є підвищення ефективності державної регіональної політики шляхом залучення аналітичних організацій з кожного регіону до процесів аналізу, розробки та моніторингу реалізації стратегій регіонального розвитку в Україні та впровадження рекомендацій щодо їх вдосконалення [12].

Необхідно наголосити, що до інституційних партнерів, які впливають на розробку та реалізацію регіональної політики, слід також віднести приватні компанії, які "в рамках стратегії корпоративної соціальної відповідальності та інших корпоративних стратегій... мають значний вплив на розвиток міст і регіонів, особливо монофункціональних, через участь у розробці стратегії і планів розвитку, а іноді через виділення певного фонду на реалізацію окремих програм і проектів, що є суспільно значимими для даного міста та регіону" [8, с. 204].

Таким чином, дослідження функцій і повноважень суб'єктів регіональної політики дає можливість зобразити чинну систему інституційного забезпечення формування та реалізації регіональної політики (рис. 1), позначивши головний орган у системі центральних органів

Рис. 1. Система інституційного забезпечення формування та реалізації регіональної політики

виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну регіональну політику, жирною суцільною лінією, а консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби — пунктирною лінією.

Аналіз рисунку 1 та нормативно-правових актів, що регламентують діяльність інститутів, які формують та реалізують регіональну політику, дає можливість стверджувати, що на даному етапі розвитку головною проблемою є узгодження їх діяльності та врахування конк-

ретних регіональних проблем в процесі розробки державної та регіональних стратегій розвитку, планів заходів з їх реалізації, інвестиційних програм та проектів.

Актуальними є проблеми чіткого визначення та розмежування повноважень і відповідальності всіх суб'єктів регіональної політики; уникнення дублювання функцій (як, наприклад, у випадку з Міжвідомчою координаційною комісією з питань регіонального розвитку та Радою з питань регіонального розвитку та місцевого са-

моврядування); а також стабільності інституційного середовища (адже повноваження щодо регіональної політики неодноразово переміщалися із міністерства в міністерство [13, с. 177]).

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз та визначення актуальних проблем інституційного забезпечення процесів формування та реалізації регіональної політики в Україні дає можливість зробити наступні висновки:

1) подальше удосконалення інституційного забезпечення регіональної політики в Україні має здійснюватися згідно з її євроінтеграційним курсом.

У цьому контексті особливу увагу слід звернути на Хартію багаторівневого управління в Європі (Charter for Multilevel Governance in Europe), ухвалену Комітетом Регіонів ЄС у 2014 р. з метою досягнення економічної, соціальної та територіальної згуртованості в Європі. У Хартії наголошується на необхідності багаторівневого управління, що "базується на узгоджених діях Європейського Союзу, держав-членів, регіональних та місцевих органів влади згідно з принципами субсидіарності, пропорційності і партнерства у формі оперативного та інституційного співробітництва у процесі розробки та реалізації політики Європейського Союзу" [14]. Головними принципами формування та реалізації політики є: прозорість та відкритість процесу формування політики; співучасть та партнерство всіх зацікавлених сторін; узгодженість політики та синергія бюджетів на всіх рівнях управління; пропорційність; забезпечення захисту прав на всіх рівнях управління.

Як зазначено у "Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.", "запровадження багаторівневого вертикального управління має сприяти синхронізації дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у сфері регіонального та місцевого розвитку" [15, с. 8];

2) еволюція інституційного забезпечення регіональної політики у напрямку децентралізації на принципах субсидіарності: завдання центральних органів влади — розробка концептуальних засад і нормативно-правової бази регіональної політики; зростання ролі органів місцевого самоврядування, приватних структур, громадських організацій, агенцій регіонального розвитку у процесах формування та реалізації регіональної політики;

3) чітке законодавче визначення функцій, повноважень і відповідальності кожного інституту, що бере участь у розробленні й реалізації державної регіональної політики;

4) державний контроль "за конституційністю та законністю рішень органів та посадових осіб місцевого самоврядування" [16, с. 252—253], врахуванням ними загальнодержавних інтересів при вирішенні регіональних чи місцевих питань;

5) імплементація досвіду розвинених країн світу, зокрема:

— щодо участі в процесах реалізації регіональної політики регіональних корпорацій, які функціонують у формі інвестиційних компаній (на пайових засадах беруть участь у техніко-технологічному переобладнанні підприємств, сприяють розвитку та оновленню вироб-

ничої та соціальної інфраструктури господарських комплексів регіонів) та регіональних цільових фондів (створюються у формі трастів та використовують трастовий капітал для інвестування проектів, які сприяють соціально-економічному розвитку регіону) (США, Канада, Італія, Бельгія, Нідерланди);

— щодо використання планових контрактів — формальних угод між урядом та регіональними органами влади, у яких визначені зобов'язання, заходи й терміни їх реалізації, а також фінансова участь суб'єктів угоди щодо вирішення проблем (соціальних, економічних, екологічних) регіонального розвитку (Франція) [17];

6) активізація участі у процесах формування та реалізації регіональної політики наукових установ, неурядових організацій, в тому числі агенцій регіонального розвитку, благодійних фондів, суб'єктів підприємництва, приватних консультантів та експертів, тобто всіх інституційних партнерів, зацікавлених в сприянні регіональному та місцевому розвитку;

7) поглиблення взаємодії між суб'єктами підприємництва та органами державної влади та місцевого самоврядування на принципах державно-приватного партнерства;

8) концентрація обмежених ресурсів на "тих заходах і територіях, які можуть забезпечити найбільшу віддачу у найбільш стислий час, однак матимуть довготривалий і комплексний ефект на розвиток не лише однієї території, а й сусідніх регіонів" [18];

9) використання угод щодо регіонального розвитку як інструменту, що дає можливість вирішити проблеми розвитку територій за рахунок співфінансування запланованих заходів з державного, місцевих бюджетів та інших джерел.

Отже, зростання ефективності регіональної політики залежить, у першу чергу, від удосконалення її нормативно-правового та інституційно-організаційного забезпечення.

Література:

1. Гринчук Ю.С., Коваль Н.В. Нормативно-правове забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики. Інвестиції: практика та досвід. — 2019. — № 5.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / За ред. З.С. Варналя. — К.: НІСД, 2007. — 820 с.
3. Берегой Т. Інституційна інфраструктура реалізації державної регіональної політики України. Державне управління та місцеве самоврядування. 2010. № 1 (4). URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01\(4\)/10btarpu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01(4)/10btarpu.pdf)
4. Дацишин М.Б., Керецман В.Ю. Інституційне забезпечення регіональної політики та практика взаємодії органів влади в Україні. — К.: В-во "К.І.С.", 2007. — 102 с.
5. Обушна Н. І. Особливості категоріального апарату інституціональної теорії у площині державного управління. Менеджер. — 2016. — № 1. — С. 40—48.
6. Кармазіна М., Шурбована О. "Інститут" та "інституція": проблема розрізнення понять. Політичний менеджмент. — 2006. — № 4. — С. 10—19.
7. Войтик О. Є. Інституційне забезпечення державного управління регіональним розвитком. Теорія та

практика державного управління. — 2016. — № 1 (52). — С. 1—8.

8. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики: аналітичний звіт / Колін Меддок та ін.; Проект ЄС "Підтримка політики регіонального розвитку в Україні". — К., 2014. — 472 с.

9. Асоціація агенцій регіонального розвитку України. URL: <http://www.narda.org.ua/?fuseaction=pages.main&name=67&id=67>

10. Регіональне управління: підручник / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. — К.: НАДУ, 2014. — 512 с.

11. EURADA. URL: <http://www.eurada.org/>

12. Регіональна політика в Україні: громадський моніторинг стратегій регіонального розвитку. URL: <https://www.csi.org.ua/news/proekt-za-pidtrymky-predstavnytstva-ye/>

13. Маєв А. Державна регіональна політика в Україні: передумови, цілі, законодавче забезпечення. Державне управління та місцеве самоврядування. — 2015. — Вип. 2 (25). — С. 168—179.

14. Charter for Multilevel governance in Europe. URL: <https://portal.cor.europa.eu/mlgcharter/Pages/MLG-charter.aspx>

15. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р., затверджена Постановою КМУ від 06.08.2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

16. Ковбасюк Ю.В. Нові підходи до формування регіональної політики та регіонального управління. Актуальні проблеми економіки. — 2014. — № 7 (157). — С. 246—253.

17. Ткачук А. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід. — К.: Леста, 2011. — 260 с.

18. Ткачук А., Меддок К., Мрінська О., Третяк Ю. Державна регіональна політика в Україні: від декларацій до регіонального розвитку. URL: <https://dt.ua/internal/derzhavna-regionalna-politika-v-ukrayini-vid-deklaraciy-do-regionalnogo-rozvitku-.html/>

References:

1. Hrynchuk, Yu. S. and Koval', N. V. (2019), "Regulatory and legal provisions of establishment and implementation of the state regional policy", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 10—15.

2. Varnalij, Z. S. Vorotin, V. Ye. Kujbida V. S. and Libanova, E. M. (2007), *Derzhavna rehional'na polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety* [State regional policy of Ukraine: peculiarities and strategic priorities], NISS, Kyiv, Ukraine.

3. Berehoj, T. (2010), "Institutional infrastructure of the state regional policy implementation in Ukraine", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 1(4), available at: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01\(4\)/10btarpu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01(4)/10btarpu.pdf) (Accessed 7 March 2019).

4. Datsyshyn, M. B. and Keretsman, V. Yu. (2007), *Instytutysijne zabezpechennia rehional'noi polityky ta praktyka vzaємодії orhaniv vlady v Ukraini* [Institutional

provision of regional policy and practice of interaction of bodies of state power in Ukraine], K.I.S., Kyiv, Ukraine.

5. Obushna, N. I. (2016), "Peculiarities of categorial apparatus of the institutional theory in the domain of state governance", *Menedzher*, vol. 1, pp. 40—48.

6. Karmazina, M. and Shurbovana, O. (2006), "Institute and institutions: problem of distinguishing the terms", *Politychnyj menedzhment*, vol. 4, pp. 10—19.

7. Vojtyk, O. Ye. (2016), "Institutional provision of state governance of regional development", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1(52), pp. 1—8.

8. Maddock, C. (2014) *Rehional'nyj rozvytok ta derzhavna rehional'na polityka v Ukraini: stan i perspektyvy zmin u konteksti hlobal'nykh vyklykiv ta ievropejs'kykh standartiv polityky: analitychnyj zvit. Proekt YeS "Pidtrymka polityky rehional'noho rozvitku v Ukraini"* [Regional development and state regional policy in Ukraine: analytical report. EU Project "Support of regional development policy in Ukraine"], Kyiv, Ukraine.

9. The official site of National Association of Regional Development Agencies (2019), available at: <http://www.narda.org.ua/?fuseaction=pages.main&name=67&id=67> (Accessed 7 March 2019).

10. Kovbasiuk, Yu. V. Vakulenka V. M. and Orlatyj M. K. (2014), *Rehional'ne upravlinnia: pidruchnyk* [Regional governance: textbook], NADU, Kyiv, Ukraine.

11. The official site of EURADA (2019), available at: <http://www.eurada.org/> (Accessed 7 March 2019).

12. The official site of the Institute of the civil society (2014), "Regional policy in Ukraine: public monitoring of regional development strategies", available at: <https://www.csi.org.ua/news/proekt-za-pidtrymky-predstavnytstva-ye/> (Accessed 7 March 2019).

13. Maiev, A. P. (2015), "State regional policy in Ukraine: preconditions, goals, regulatory provisions", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 2(25), pp. 168—179.

14. The official site of European Committee of Regions (2014), "Charter for Multilevel governance in Europe", available at: <https://portal.cor.europa.eu/mlgcharter/Pages/MLG-charter.aspx> (Accessed 7 March 2019).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On establishment of the State regional development policy until 2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (Accessed 7 March 2019).

16. Kovbasiuk, Yu. V. (2014), "New approaches to developing regional policies and regional governance", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. №7(157), pp. 246—253.

17. Tkachuk, A. (2011), *Rehional'na polityka: pravove rehuliuвання. Svitovij ta ukraїns'kyj dosvid* [Regional policy: legal regulation. International and Ukrainian experience], Lesta, Kyiv, Ukraine.

18. Tkachuk, A. Maddock C. K., Mrins'ka, O. and Tretiak, Yu. (2013), "State regional policy of Ukraine: from declarations to regional development", available at: <https://dt.ua/internal/derzhavna-regionalna-politika-v-ukrayini-vid-deklaraciy-do-regionalnogo-rozvitku-.html/> (Accessed 7 March 2019).

Стаття надійшла до редакції 14.03.2019 р.

Т. Д. Косова,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва
Донбаської державної машинобудівної академії, м. Краматорськ
В. В. Шевченко,
головний спеціаліст Рахункової палати України, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.31

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОГО ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

T. Kosova,
Doctor of Econ. Sci., Professor, Professor of the Department of Finance,
Banking and Business of the Donbas State Engineering Academy, Kramatorsk
V. Shevchenko,
Chief Desk Officer of the Accounting Chamber of Ukraine, Kyiv

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE ESTABLISHMENT OF THE SUPREME STATE FINANCIAL CONTROL AT THE REGIONAL LEVEL

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні основи і практичні аспекти реформування діяльності Рахункової палати України. Об'єктом дослідження є процеси становлення вищого державного фінансового контролю на регіональному рівні. У процесі підготовки статті використано сучасні методи проведення наукових досліджень: системний підхід, аналіз і синтез, формалізація. Основним науковим результатом статті є обґрунтування концептуального підходу до становлення вищого державного фінансового контролю на регіональному рівні на основі його раціоналізації, який ґрунтується на стандартах аудиту INTOSAI, Європейському посібнику з практичного застосування стандартів аудиту INTOSAI, практичному керівництві, методологічних документах і "найкращій практиці" найвищих органів фінансового контролю і Європейського аудиторського суду, стандартах ISO 9001-2009, теорії функціонально-вартісного аналізу. Пропонований концепт ґрунтується на оптимізації функцій територіальних управлінь вищого органу фінансового контролю на основі функціонально-вартісного аналізу; удосконаленні системи управління якістю й обґрунтуванні методичних підходів до впровадження ISSAI у вітчизняну практику. Принципова новизна розробленого підходу полягає в гармонізації розвитку вищого органу фінансового контролю, як системи, і його територіальних органів, як підсистеми.

The problems of reforming the sphere of state financial control and public audit require serious study and analysis, because they have not only important socio-economic significance but also play a leading role in the establishment of a democratic society and corruption prevention. The subject of the study is theoretical, methodological and practical aspects of reforming the activities of the Accounting Chamber of Ukraine. The object of the research is the processes of the establishment of the supreme state financial control at the regional level. In the process of preparation of the article, modern methods of carrying out scientific research were used: a systematic approach, analysis and synthesis, formalization. The main scientific result of the article is the justification of the conceptual approach to the establishment of the supreme state financial control at the regional level on the basis of its rationalization based on INTOSAI auditing standards, the INTOSAI European Guide for the Practical Application of INTOSAI Standards, practical guidelines, methodological documents and "good practices" of the supreme audit institutions and the European Court of Auditors, ISO 9001-

2009 standards, the theory of functional and cost analysis. The proposed concept is based on the optimization of the functions of the territorial offices of the supreme audit institution on the basis of functional and cost analysis; improvement of the quality management system and justification of methodical approaches to the implementation of ISSAI in domestic practice. The basic novelty of the developed approach is to harmonize the development of the supreme audit institution, both the system and its territorial offices, as subsystems. Prospects for further research are the rationale for a set of measures for the practical implementation of the conceptual framework for the establishment of the supreme state financial control at the regional level.

Ключові слова: концептуальні засади, становлення, вищий державний фінансовий контроль, регіональний рівень.

Key words: conceptual framework, the establishment, supreme state financial control, regional level.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблеми реформування сфери державного фінансового контролю та державного аудиту вимагають серйозного вивчення й аналізу, оскільки вони мають не тільки важливе соціально-економічне значення, а й відіграють провідну роль у становленні демократичного суспільства, подоланні корупції. Майбутнє фінансового контролю визначатимуть соціально-економічні потреби нової інформаційної епохи розвитку людства через можливість адекватного реагування на нові виклики [1, с. 139]. Державний фінансовий контроль є складною багаторівневою системою, яка має специфічні об'єкти регулювання на різних економічних рівнях: формування адекватного сучасним вимогам бюджетного законодавства, удосконалення міжбюджетних відносин, методів та інструментів бюджетної політики, прогнозування і планування соціального й економічного розвитку країни та її регіонів, визначення бюджетних пріоритетів тощо [2, с. 55]. Утім, проблемними сферами державного фінансового контролю є: виконання місцевих бюджетів через їх дефіцитність, дотаційність, відсутність комплексного аналізу діяльності бюджетних установ на регіональному рівні. Тому основою подальшого вдосконалення державного фінансового контролю на регіональному рівні повинно стати знаходження оптимальної структури системи органів фінансового контролю, раціоналізація поставлених перед ними завдань на основі вдосконалення чинної законодавчої бази [3, с. 53].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Концептуальні засади становлення державного фінансового контролю обговорюються в працях багатьох учених. Науково-методичний підхід до побудови структури механізму державного фінансового контролю, пропонований Т. Пожар, базується на взаємозв'язку різних видів та рівнів державного фінансового конт-

ролю (незалежний зовнішній контроль, що здійснюється Рахунковою палатою України; внутрішній контроль, що здійснюється органами загальної і спеціальної компетенції, тобто контролюючими суб'єктами; внутрішній контроль, що здійснюється службами внутрішнього контролю підконтрольних суб'єктів) [4, с. 82].

Низка учених акцентують увагу на проблемах організації діяльності зовнішнього незалежного конституційного органу контролю в Україні. В. Поліщуком з'ясовано специфічні особливості парламентського фінансового контролю, як найважливішого елементу загальнодержавної системи контролю (незалежність від уряду, контроль виконання державного бюджету та використання цільових державних фондів, експертно-аналітична оцінка проектів бюджету і звітів про його виконання) [5, с. 13], а також визначено суттєві елементи державного аудиту управлінських рішень регіональних органів і якісні характеристики аудиту ефективності використання бюджетних коштів.

Д. Роговенко робить акцент на необхідності надання Рахунковій палаті та її регіональним підрозділам повноважень щодо контролю за міжбюджетними трансфертами [6, с. 4]. Незважаючи на пропозиції науковців надати Рахунковій палаті можливість винесення приписів про усунення порушень фінансової дисципліни, практично не розроблено рекомендацій щодо гарантій їх виконання. Отже, відсутня єдина позиція щодо складу функцій, якими пропонується наділити регіональні підрозділи Рахункової палати, що зумовлює необхідність проведення подальших досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад становлення вищого державного фінансового контролю на регіональному рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У лютому 2017 р. на засіданні Уряду схвалено Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2017—2020 роки. У ній зазначено, що висока якість зовнішнього аудиту є істотною передумовою забезпечення підзвітності і прозорості під час ви-

користання бюджетних коштів. Метою стратегії визначено посилення ролі та підвищення ефективності зовнішнього фінансового контролю відповідно до стандартів INTOSAI. Показниками, за якими вимірюється досягнення результату, є: отримання оцінки "А" за показником PI — 30 "Зовнішній аудит" Звіту про ефективність управління державними фінансами; збільшення кількості аудитів ефективності та фінансових аудитів, проведених відповідно до міжнародних стандартів. Перед Рахунковою палатою України поставлено такі завдання: розробка стратегічного плану розвитку, посилення спроможності Рахункової палати щодо здійснення контролю відповідно до міжнародних стандартів INTOSAI та ISSAI, посилення консультативної ролі Рахункової палати відносно Верховної Ради України [7].

До реформ у сфері управління фінансами закликає Стратегія сталого розвитку "Україна — 2020" в частині запровадження внутрішнього аудиту відповідно до стандартів Європейського Союзу [8]. Передбачається забезпечення функціонування підрозділів внутрішнього аудиту в усіх міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади.

Концепція реалізації державної політики у сфері реформування системи державного фінансового контролю до 2020 року [9] не порушує питання зовнішнього фінансового контролю, що здійснюється Рахунковою палатою відповідно до законодавства, державного нагляду й контролю діяльності інших, ніж державні та комунальні підприємства, установи й організації, крім їхньої діяльності, пов'язаної з використанням державних фінансів, а також функціонування систем внутрішнього контролю й аудиту [10, с. 9]. Трансформація системи внутрішнього контролю державних фінансів, яка зараз відбувається, має бути обов'язково узгоджена з реформами системи зовнішнього незалежного контролю державних фінансів. На жаль, розробка законодавчого й методичного забезпечення функціонування систем внутрішнього й зовнішнього контролю державних фінансів відбувається без належного узгодження дій законодавця в цій сфері, що значно стримує темпи потрібних трансформацій.

Статтею 98 Конституції України визначено: "Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата" [11]. На практиці це означає надання права Рахунковій палаті здійснювати повноцінний аудит державних коштів. Саме ця функція здебільшого притаманна в діяльності рахункових палат країн Європи і СНД.

Дослідження конституційно-правового статусу Рахункової палати неможливе без вивчення норм, які встановлюють її функції або основні напрями діяльності. Функції виступають основною правовою категорією, яка розкриває й пояснює зміст, структуру й межі діяльності будь-якого органу [12, с. 108]. З огляду на класичні трактування функцій органів державної влади та функцій державного управління, загально визначено є таке поняття функції, як пряму діяльність органу, який постійно ведеться, постійно перебуває або в стані розвитку або зникає зовсім. Для вдосконалення правових засад діяльності Рахункової палати, зважаючи на конституційні засади, нагальним є розробка та прийняття нової

редакції Закону про Рахункову палату, який має системно врегулювати повноваження Рахункової палати у сфері публічного контролю за рухом державних коштів. Надзвичайно актуальним є зміцнення ролі Рахункової палати в створенні єдиної системи фінансового контролю в Україні. На часі реформування такої системи, де Рахункова палата має бути координаційним, провідним і єдиним інститутом парламентського контролю, забезпечувати повний та прозорий контроль у сфері публічних фінансів. Вважаємо, що Рахункова палата України має здійснювати методичне та методологічне керівництво діяльністю інших органів контролю державних фінансів України, проводити контроль за організацією та проведенням цими органами контролю державних фінансів контрольних заходів.

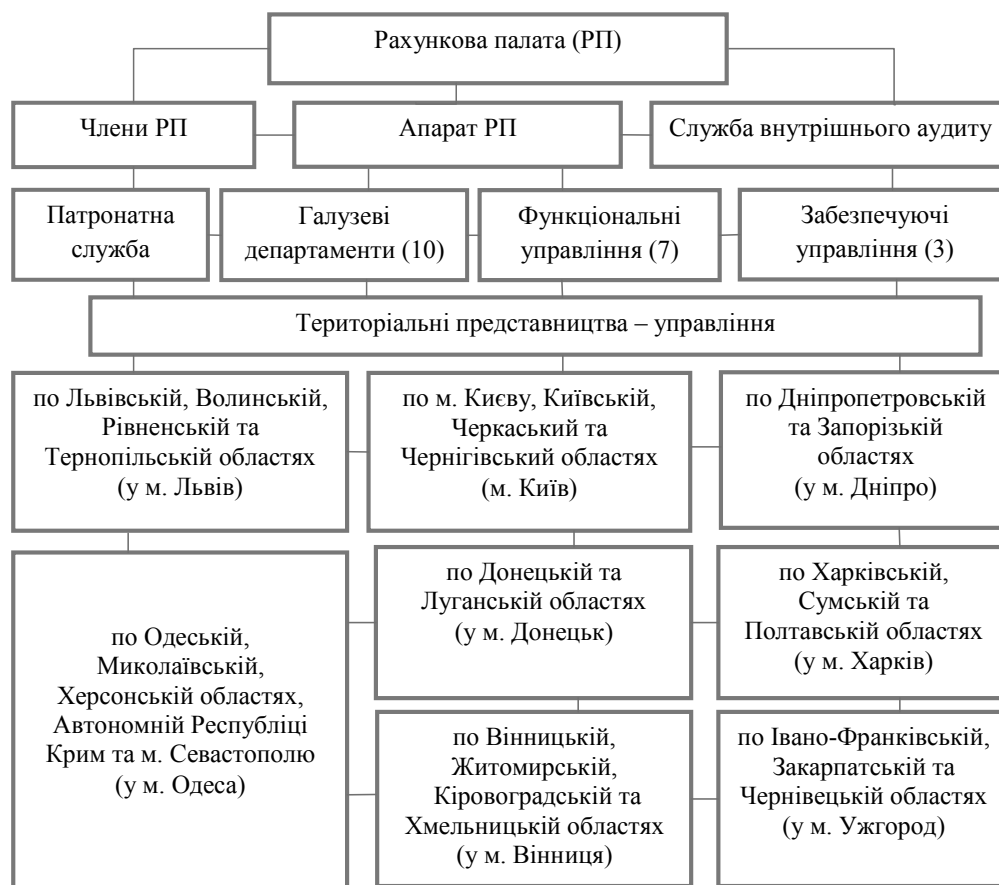
Перші спроби територіальної розбудови Рахункової палати України відносяться до 2000 р. Реально процес створення територіальних представництв Рахункової палати розпочався у 2004 р. із метою скорочення кількості відряджень, підвищення обізнаності громадськості з контролем у державному секторі в регіонах. Працівники територіальних управлінь, мешкаючи в регіонах, отримують більш глибокі знання про регіональні державні установи та інші державні органи влади, які перевіряються, що допомагає ефективніше виконувати покладені на них обов'язки. Для оптимального забезпечення виконання Рахунковою палатою своїх функцій на сьогодні затверджена й діє відповідна організаційна структура (рис. 1).

У складі Рахункової палати до серпня 2018 року функціонували такі департаменти: з питань бюджетної політики; з питань використання коштів державного бюджету фінансовими та контролюючими органами; з питань правового забезпечення; з питань оборони та правоохоронної діяльності; з питань АПК, природоохоронної діяльності та надзвичайних ситуацій; з питань промисловості, виробничої інфраструктури та державної власності; з питань науки та гуманітарної сфери; з питань соціальної політики; з питань державного боргу, міжнародної діяльності та фінансових установ; з питань використання коштів державного бюджету в регіонах.

Відповідно до Рішення Рахункової палати від 18.07.2018 № 18-2 (зі змінами) у складі Рахункової палати, починаючи із серпня 2018 року, функціонують такі департаменти: експертизи та аналізу державного бюджету; контролю у сфері доходів бюджету та фінансових установ; юридичний департамент, контролю у сфері оборони та паливно-енергетичного комплексу; контролю органів судової влади та правоохоронної діяльності; контролю з питань АПК, використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища; контролю публічної адміністрації та міжбюджетних відносин; контролю гуманітарної та соціальної сфери; контролю у сфері юстиції та запобігання корупції; контролю у сфері економіки, інфраструктури та управління об'єктами державної власності.

Сфера діяльності восьми територіальних управлінь, що функціонують нині, розповсюджена на 21 область України, Автономну Республіку Крим, а також міста Київ та Севастополь.

Територіальне управління по Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій областях (у м. Ужгород)

Примітка: Територіальне управління по Донецькій та Луганській областях тимчасово розташовується у м. Харків.

Рис. 1. Організаційна структура Рахункової палати України

через недостатність фінансових ресурсів перебуває на стадії організаційно-технічного створення.

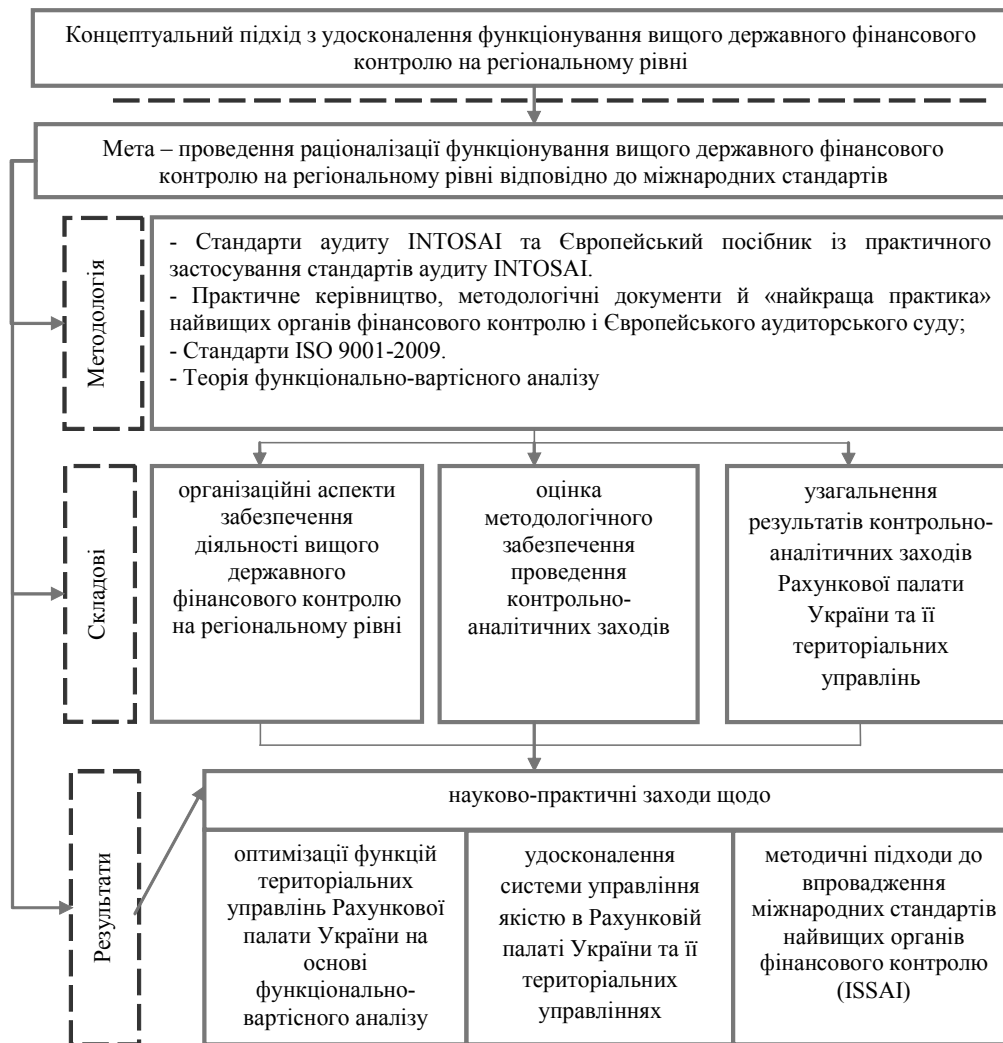
Для упорядкування взаємодії структурних підрозділів Рахункової палати, регламентації роботи її територіальних управлінь наказом Голови Рахункової палати в липні 2004 року було вперше затверджено Положення про територіальні управління Рахункової палати. Зазначені положення були переглянуті у 2008, 2011 та 2018 роках.

Проведений аналіз доводить, що інституційний розвиток Рахункової палати на сучасному етапі загальмовано. Отже, реалізація таких завдань, на нашу думку, є вкрай важливою [13, с. 185]: надати повноваження Рахункової палати відповідно до вимог світових стандартів, зокрема вністи зміни до Конституції України й до Закону України "Про Рахункову палату"; розширити організаційну структуру Рахункової палати внаслідок збільшення кількості територіальних підрозділів; розробити систему добору кадрів, збільшення чисельності яких має відбуватися завдяки перерозподілу функціональних обов'язків контролюючих органів; впровадити обмін досвідом щодо організації навчання персоналу з міжнародними ВОФК; розробити програми підвищення кваліфікації персоналу, впровадити систему атестації кадрів; залучити вищі навчальні заклади до підготовки відповідних фахівців у сфері контролю державних фінансів, у тому числі шляхом внесення змін до освітньо-професійних програм підготовки фахівців.

Орієнтація державного фінансового контролю на забезпечення ефективного використання державних

фінансових ресурсів і потреби чіткого розмежування функцій між окремими контрольними суб'єктами ставить на порядок денний пошук адекватного інструментарію раціоналізації їхньої діяльності, серед якого необхідно виділити функціональний підхід. Він полягає в тому, що об'єкт розглядається з позиції тієї корисності (функціональності), яку він має або повинен мати (з позиції призначення об'єкту і його споживчих властивостей, можливості задовольняти потреби покупця). Тому все дослідження об'єкту ведеться відносно його функцій і функцій його елементів, що розглядаються в плані їхньої значущості (важливості), форм прояву, формування і величини витрат на їх прояв (здійснення) для якнайповнішого задоволення заданих вимог, забезпечення ефективних шляхів їхньої реалізації. Функціонально-вартісний аналіз у сучасних умовах використовують для управління фінансовими ресурсами підприємницьких структур, його застосування для розв'язання проблем державного фінансового контролю є обмеженим.

У сфері державного аудиту стандартизація розпочалася не так давно, що зумовлене процесами світової глобалізації, можливостями широкого обміну досвідом і кращою практикою у зв'язку з розширенням представництва країн світу в INTOSAI. У процесі інтеграції України до ЄС актуальним є запровадження системи управління якістю державних послуг відповідно до вимог ДСТУ ISO 9001-2009. Необхідність подальшої стандартизації діяльності Рахункової палати; поліпшення якості контрольної-аналітичних заходів; підвищення ефектив-

Рис. 2. Концептуальний підхід з удосконалення функціонування вищого державного фінансового контролю на регіональному рівні

ності формування і використання бюджетних коштів зумовлює необхідність запровадження системи управління якістю в її підрозділах. Основними ознаками ефективності зовнішнього фінансового контролю є: орієнтація на споживача; провідна роль керівників; зацікавленість державних аудиторів у досягненні кінцевого результату; процесний підхід; системний підхід; прийняття обґрунтованих рішень тощо. Отже, впровадження системи управління якістю в органах Рахункової палати України, відповідно до стандартів ISO 9001-2009, передбачає її гармонізацію з міжнародними стандартами аудиту державних фінансів.

Концептуальний підхід з удосконалення функціонування вищого державного фінансового контролю на регіональному рівні формалізовано на рисунку 2. Його метою є проведення раціоналізації організації вищого державного фінансового контролю на регіональному рівні відповідно до міжнародних стандартів.

Методологія дослідження ґрунтується на стандартах аудиту INTOSAI, Європейському посібнику з практичного застосування стандартів аудиту INTOSAI, практичному керівництві, методологічних документах і "найкращій практиці" найвищих органів фінансового контролю і Європейського аудиторського суду, стандартах ISO 9001-2009, теорії функціонально-вартісного аналі-

зу. Основними напрямками дослідження є: організаційні аспекти забезпечення діяльності вищого державного фінансового контролю на регіональному рівні; оцінка методичного забезпечення проведення контрольно-аналітичних заходів; узагальнення результатів контрольно-аналітичних заходів Рахункової палати України та її територіальних управлінь. Очікувані результати пов'язані з оптимізацією функцій територіальних управлінь Рахункової палати України на основі функціонально-вартісного аналізу; удосконалення системи управління якістю в Рахунковій палаті України та її територіальних управліннях; обґрунтування методичних підходів до впровадження міжнародних стандартів найвищих органів фінансового контролю.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Основним науковим результатом статті є обґрунтування концептуального підходу до становлення вищого державного фінансового контролю на регіональному рівні на основі його раціоналізації, який ґрунтується на стандартах аудиту INTOSAI, Європейському посібнику з практичного застосування стандартів аудиту

INTOSAI, практичному керівництві, методологічних документах і "найкращій практиці" найвищих органів фінансового контролю і Європейського аудиторського суду, стандартах ISO 9001-2009, теорії функціонально-вартісного аналізу. Пропонований концепт ґрунтується на оптимізації функцій територіальних управлінь вищого органу фінансового контролю на основі функціонально-вартісного аналізу; удосконаленні системи управління якістю й обґрунтуванні методичних підходів до впровадження ISSAI у вітчизняну практику. Принципова новизна розробленого підходу полягає в гармонізації розвитку вищого органу фінансового контролю як системи, і його територіальних органів, як підсистеми.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування комплексу заходів із практичної реалізації концептуальних засад становлення вищого державного фінансового контролю на регіональному рівні.

Література:

1. Очерет Л. А. Державний фінансовий аудит в умовах глобалізації та інформатизації суспільства. Наукові праці НДФІ. — 2008. — № 3 (44). — С. 134—143.
2. Лисяк Л. В. Теоретичні засади оцінки ефективності бюджетної політики. Світ фінансів. — 2017. — № 3 (12). — С. 50—57.
3. Бубенко І. В., Бутенко В. Л. Проблеми фінансового контролю на регіональному рівні. Економічний простір. — 2008. — № 11. — С. 51—56.
4. Пожар Т. О. Концептуальні основи побудови структури органів державного фінансового контролю на засадах "новітнього державного врядування". Економіка і управління. — 2012. — № 3 (55). — С. 77—85.
5. Поліщук В. В. Механізми вдосконалення парламентського фінансового контролю (на прикладі Автономної Республіки Крим): автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Харк. регіон. ін-т держ. упр. — Х., 2005. — 19 с.
6. Роговенко Д. С. Правовий статус Рахункової палати України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. — К., 2007. — 19 с.
7. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 № 142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80>
8. Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020": Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
9. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування системи державного фінансового контролю до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 310-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/310-2018-%D1%80>
10. Чугунов І. Я., Федосов В. М. Державний внутрішній фінансовий контроль: стратегія розвитку. Фінанси України. — 2009. — № 4. — С. 3—12.
11. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

12. Койчева О. С. Проблеми реалізації функцій Рахункової палати. Наше право. — 2014. — № 7. — С. 104—109.

13. Слободяник Ю. Б. Інституційний розвиток Рахункової палати України. Економічні науки: зб. наук. праць / Луцький національний технічний університет. Серія Облік і фінанси. — Вип. 8 (29). — Ч. 4. — 2011. — С. 183—188.

References:

1. Ocheret, L. A. (2008), "State financial audit in the conditions of globalization and information society", *Naukovi praci NDFI*, vol. 3 (44), pp. 134—143.
2. Lisjak, L. V. (2017), "Theoretical bases of estimation of efficiency of budget policy". *Svit finansiv*, 2017, No. 3 (12), pp. 50—57.
3. Bubenko, I. V. and Butenko, V. L. (2008), "Problems of financial control at the regional level", *Ekonomichnij prostir*, vol. 11, pp. 51—56.
4. Pozhar, T. O. (2012), "Conceptual basis for building the structure of state financial control bodies on the basis of "state-of-the-art state governance"", *Ekonomika i upravlinnja*, vol. 3 (55), pp. 77—85.
5. Polishhuk, V. V. (2005), "Mechanisms for improving parliamentary financial control (for example, the Autonomous Republic of Crimea)", Ph.D. Thesis, Public Administration, Nac. akad. derzh. upr. pri Prezidentovi Ukraini. Hark. region. in-t derzh. upr., Kharkiv, Ukraine.
6. Rogovenko, D. S. (2007), "Legal status of the Accounting Chamber of Ukraine", Ph.D. Thesis, Law, In-t zakonodavstva Verhov. Radi Ukraini, Kyiv, Ukraine.
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "The strategy of reforming the public finance management system for 2017—2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80> (Accessed 10 March 2019).
8. President of Ukraine (2015), "Strategy of Sustainable Development "Ukraine-2020", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 10 March 2019).
9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), "Concepts of realization of the state policy in the field of reforming the system of state financial control till 2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/310-2018-%D1%80> (Accessed 10 March 2019).
10. Chugunov, I. Ja. and Fedosov, V. M. (2009), "State Internal Financial Control: Development Strategy", *Finansi Ukraini*, vol. 4, pp. 3—12.
11. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine.", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 10 March 2019).
12. Kojcheva, O. S. (2014), "Problems of implementation of the functions of the Accounting Chamber", *Nashe pravo*, vol. 7, pp. 104—109.
13. Slobodjanik, Ju. B. (2011), "Institutional Development of the Accounting Chamber of Ukraine", *Ekonomichni nauki: zb. nauk. prac' / Luc'kij nacional'nij tehnicnij universitet. Serija Oblik i finansi*, vol. 8 (29), no. 4, pp. 183—188.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2019 р.

Т. В. Мусієць,

к. е. н., доцент, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

О. В. Лаврінєнко,

к. е. н., доцент кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету, імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.37

МІЖНАРОДНА ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В ЄВРОПІ

T. Musiiets,

PhD in Economics, Associate Professor, International Finance Department,
Kyiv National Economic University Vadym Hetman

O. Lavrinenko,

PhD in Economics, Associate Professor, International Finance Department,
Kyiv National Economic University Vadym Hetman

INTERNATIONAL INVESTMENT ACTIVITY OF THE MULTINATIONAL CORPORATIONS IN EUROPE

Статтю присвячено дослідженню діяльності багатонаціональних корпорацій в країнах Європи, зокрема ЄС та сучасним особливостям розподілу впливу між багатонаціональними корпораціями, материнська компанії котрих знаходиться в Європі і між багатонаціональними корпораціями, материнська компанії котрих знаходиться поза її межами. У статті визначено ключові сектори економіки, де зосереджені європейські корпорації. Також досліджується діяльність європейських корпорацій за межами країни базування головного офісу. Проводиться аналіз впливу структурних підрозділів багатонаціональних корпорацій, материнська компанія яких знаходиться за межами Європи, на розвиток національних економік європейських країн. Наголошується необхідність подальших розробок у формуванні оптимального впливу іноземних багатонаціональних корпорацій на національні економіки європейських країн і максималізація діяльності структурних підрозділів європейських корпорацій як в Європі, так і за її межами.

Порівнюючи рейтинги титулованих західних видань необхідно виділити кілька загальних тенденцій. По-перше, хоча частка європейських багатонаціональних корпорацій у світовому рейтингу поступово зменшується, але вплив на економіки та масштаби діяльності в інших розвинутих країн світу є беззаперечно стабільними. По-друге, необхідно відмітити збільшення частки багатонаціональних корпорацій Китаю в загальному глобальному рейтингу. По-третє, враховуючи наслідки світової фінансової кризи та втрати, що понесли іноземні інвестори за цей період, загальною світовою тенденцією міжнародного інвестування є обережність та стриманість. Тому на сьогодні існує тенденція до збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій. Разом з тим, географічне та секторальне спрямування прибутків багатонаціональних корпорацій також відображає ефективне співвідношення прибутку та ризику на світовому рівні. По-четверте, як показує аналіз міжнародної інвестиційної діяльності найбільших багатонаціональних корпорацій світу, основною глобальною тенденцією залишається збільшення основних економічних показників, а саме: ринкова капіталізація, річний оборот, вартість активів, кількість зарубіжних філій, кількість працівників.

This paper presents research on inward and outward activities of multinational enterprises in European countries, especially in EU countries, and describes up-to-date particularities concerning power and influence distribution between multinationals which have different locations of parent

companies. The analysis identifies not only key sectors and industries where the European corporations are concentrated, but also provides the basis to examine the activities of foreign affiliates abroad controlled by the entities mentioned above. Business units of multinational corporations aim to explore competitive advantage of the host country, so the article investigates the question how subsidiaries of non-European multinational enterprises influence national economies. It is figured out the necessity of further investigation concerning the optimal influence of foreign multinational corporations on national economies of European countries and maximization the activity of business unit of European corporations both in Europe and abroad.

Comparing the ratings of the biggest corporations worldwide compiled and published annually by famous financial magazines, it is necessary to highlight some general trends. Firstly, although the share of European multinational corporations in the global ranking is gradually decreasing, but the impact on the economy and scale of activity in other developed countries is unquestionably stable. Secondly, it is necessary to note the increase in the share of multinational corporations in China in the overall global ranking. Thirdly, taking into account the consequences of the global financial crisis and the losses incurred by foreign investors during this period, the global trend of international investment is caution and restraint. Therefore, today there is a tendency to increase the volume of direct foreign investments. At the same time, the geographical and sectoral targeting of multinational corporations' profits also reflects the effective ratio of profits and risks at the global level. Fourthly, according to the analysis of the international investment activity of the largest multinational corporations in the world, the main global trend is the increase of the main economic indicators, such as market capitalization, annual turnover, total assets, the number of foreign branches, the number of employees.

Ключові слова: міжнародні інвестиції, прямі інвестиції, багатонаціональні корпорації, структурні підрозділи, країни Європи.

Key words: international investment, direct investment, multinational corporations, business units, European countries.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні міжнародна інвестиційна діяльність є провідною формою міжнародного бізнесу. Незважаючи на це, світогосподарський розвиток сьогодні характеризується інвестиційною асиметричністю, яка проявляється в нерівномірності масштабів та географічної структури міжнародних інвестицій.

Надважливим є вплив міжнародної інвестиційної діяльності багатонаціональних корпорацій на національну економіку країн світу, адже вони сприяють входженню країни на світову арену, активізують діяльність всіх сфер економіки, сприяють посиленню її конкурентоспроможності та забезпечують економічне зростання в довгостроковій перспективі. Саме тому аналіз міжнародної інвестиційної діяльності багатонаціональних корпорацій є досить дискусійним питанням і набуло особливого значення для світу в цілому, так і для країн Європи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання впливу міжнародних інвестицій на економічний розвиток держави розглядаються у роботах таких вчених і економістів як І. Фішера, Дж. М. Кейнса, Г. Марковица, У. Шарпа, П. Самуельсона, Ф. Блека, М. Четова, А. Шакіної та інших. Проблемам дослідження феномену міжнародних корпорацій, економічного механізму їх функціонування, пріоритетів та проблем розвитку в умовах глобалізації присвячено ряд праць зарубіжних науковців, а саме Р. Робінзон, С. Кіндлбергер, Х. Перлмутер, Ф. Рут, С. Хірш, Т. Ангмон та інші. Неви-

рішеними раніше частинами загальної проблеми щодо впливу багатонаціональних корпорацій на розвиток національної економіки залишається питання щодо співвідношення інвестицій багатонаціональних корпорацій, материнська компанія якої розташована в межах даної країни і багатонаціональними корпораціями, головний офіс якої знаходиться за межами даної країни, а також гостре стає питання щодо залучення інвестицій в певні галузі економіки країни для її гармонічного розвитку. Названим проблемам і присвячується означена наукова праця.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ НАУКОВОЇ ПРАЦІ

Метою дослідження є комплексний аналіз динаміки руху та географічної структури прямих іноземних інвестицій в країнах Європи, а також аналіз впливу міжнародної інвестиційної діяльності багатонаціональних корпорацій на економіку досліджуваних країн з метою подолання кризових явищ у національних економіках.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі задачі:

— виокремити провідні країни Європи, корпорації яких задають темпи розвитку як країнам Європи, так і іншим країнам світу;

— проаналізувати приналежність багатонаціональних корпорацій, які відіграють важливу роль в міжнародній інвестиційній діяльності Європи;

— назвати основні сектори економіки, в яких зосереджені найбільші європейські багатонаціональні корпорації;

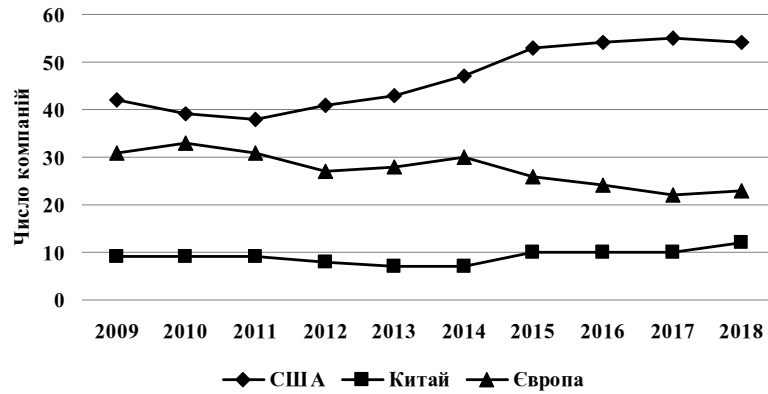

Рис. 1. Кількість найбільших БНК у ТОП 100 за регіонами світу

Джерело: [1, с. 7].

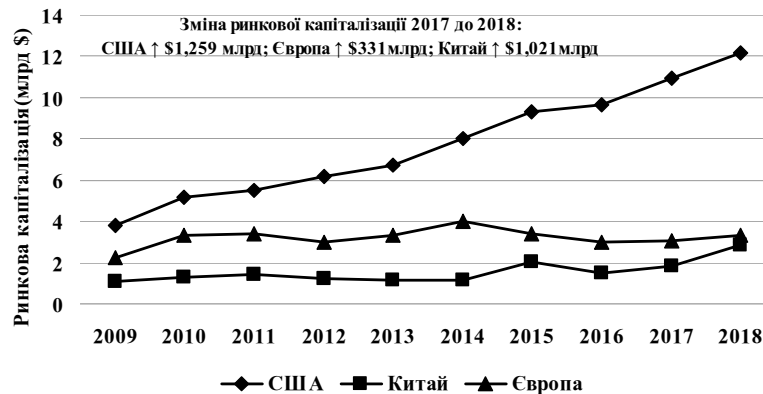

Рис. 2. Ринкова капіталізація найбільших БНК за регіонами світу

Джерело: [1, с. 7].

— дослідити економіки країн Європи, які є найбільш привабливими для інвесторів та конкурентоспроможними;
 — визначити країни, які є головним місцем розміщення структурних підрозділів європейських багатонаціональних корпорацій.

Об'єктом дослідження є процеси міжнародної інвестиційної діяльності багатонаціональних корпорацій в країнах Європи.

Предметом дослідження виступають методичні підходи до міжнародних інвестицій та міжнародної інве-

Таблиця 1. Найбільші корпорації Європейського Союзу

Назва країни	Кількість	Назва корпорації
Німеччина	32	Volkswagen, Daimler, Allianz, BMW Group, Siemens, Bosch Group, Deutsche Telekom, Uniper, BASF, Deutsche Post DHL Group, Munich Re Group, Bayer, Continental, Deutsche Bahn, RWE, ThyssenKrupp, Deutsche Bank, E.ON, ZF Friedrichshafen, Metro, Lufthansa Group, Talanx, Fresenius, Edeka Zentrale, DZ Bank, Phoenix Pharma, SAP, Energie Baden-Württemberg, Adidas, Heraeus Holding, Ceconomy, Boehringer Ingelheim
Франція	28	AXA, Total, BNP Paribas, Carrefour, Credit Agricole, Electricite de France, Engie, Peugeot, Societe Generale, Renault, Groupe BPCE, Auchan Holding, Finatis, CNP Assurances, Christian Dior, Orange, Vinci, Saint-Gobain, Sanofi, Bouygues, SNCF Mobilites, L'Oreal, Air France-KLM Group, Veolia Environnement, Schneider Electric, Danone, La Poste, Michelin
Велика Британія	20	BP, Prudential, HSBC, Tesco, Aviva, Vodafone Group, Legal & General Group, Lloyds Banking Group, SSE, Royal Dutch Shell, Unilever, British American Tobacco, Astra Zeneca, SabMiller, Rio Tinto Group, GlaxoSmithKline, J. Sainsbury, Centrica, Barclays, BT Group, Compass Group, Anglo American, British American Tobacco, International Airlines Group, BAE Systems
Нідерланди	7	Royal Dutch Shell, EXOR Group, Airbus Group, Royal Ahold Delhaize, Aegon, ING Group, Louis Dreyfus, LyondellBasell Industries, Royal Philips, Altice, Randstad Holding, Achmea, Heineken Holding, Rabobank Group
Велика Британія/Нідерланди	1	Unilever
Іспанія	9	Banco Santander, Telefonica, BBVA, Repsol, ACS, Iberdrola, Inditex, Gas Natural Fenosa
Італія	6	Assicurazioni Generali, Enel, Eni, Poste Italiane, Intesa Sanpaolo, UniCredit Group
Ірландія	4	Accenture, CRH, Johnson Controls International, Medtronic
Швеція	2	Volvo, Ericsson,
Данія	1	Maersk Group
Бельгія	1	Anheuser-Busch InBev
Фінляндія	1	Nokia
Люксембург	1	ArcelorMittal
Польща	1	PKN ORLEN Group

Джерело: [2].

Таблиця 2. Ринкова капіталізація європейських корпорацій за 2017 рік

Країна	Кількість БНК	Ринкова капіталізація, млрд дол. США
Велика Британія (ЄС-28)	94	2 471,40
Франція (ЄС-28)	57	1 934,84
Німеччина (ЄС-28)	54	1 753,06
Швейцарія	41	1 512,50
Нідерланди (ЄС-28)	22	995,87
Іспанія (ЄС-28)	25	659,85
Італія (ЄС-28)	26	548,10
Швеція (ЄС-28)	27	502,80
Ірландія (ЄС-28)	18	575,10
Росія	25	496,10
Данія (28)	14	325,80
Бельгія (ЄС-28)	10	295,42
Норвегія	9	209,8
Фінляндія (ЄС-28)	9	187,2
Люксембург (ЄС-28)	8	129,4
Австрія (ЄС-28)	8	78,9
Туреччина	10	59,5
Португалія (ЄС-28)	5	48,7
Угорщина (ЄС-28)	2	18,9
Греція (ЄС-28)	6	15,05

Джерело: складено авторами на основі [4].

стиційної діяльності багатонаціональних корпорацій з урахуванням географічних особливостей.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення мети в ході дослідження було використано загальнонаукові методи дослідження міжнародної інвестиційної діяльності багатонаціональних корпорацій в країнах Європи: статистичні та графічні методи — для аналізу статистичних даних динаміки руху та географічної структури прямих іноземних інвестицій, рівня інвестиційного клімату та конкурентоспроможності країн Європи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвинені економіки країн Європи, активна їх участь у міжнародному русі капіталів, спільний ринок товарів і послуг, уніфіковане законодавство в сукупності позитивно впливають на підвищення інвестиційного клімату та конкурентоспроможності їхніх національних економік, роблять країни Європи надзвичайно привабливим регіоном для здійснення прямих іноземних інвес-

тицій зовнішніми інвесторами та прямих інвестицій багатонаціональними корпораціями.

Аналіз ринкової капіталізації найбільших корпорацій за регіонами світу свідчить про те, що незважаючи на значне зменшення кількості європейських компаній у Global TOP 100 (рис. 1) та падіння ринкової капіталізації (рис. 2) у глобальному рейтингу, Європа на сьогодні є другим регіональним центром світу для іноземного інвестування після США. Ринкова капіталізація американських компаній на 2009 р. складала 45%, а на 2018 р. — 61%; європейських компаній на 2009 р. — 27%, а 2018 р. — 17%; китайських компаній на 2018 р. збільшилася на 1% в порівнянні з 2009 р. [1].

Національна належність багатонаціональних корпорацій визначається країною-джерелом походження первинного статутного капіталу, часткою в капіталізації та розташуванням материнської компанії. Відповідно до щорічного рейтингу глобальних компаній "Global 500" за методикою журналу Fortune (критерієм є дохідність компанії), на 2017 рік 114 найбільших багатонаціональних корпорацій в світі належали країнам Європи:

Таблиця 3. Топ-20 ТНК Європи (2015 та 2017 рр.)

№	№ global 2000	ТНК	Країна	Ринкова капіталізація, млрд доларів		Чистий дохід, млрд доларів		Активи, млрд доларів		Працівники, тис. осіб	
				2015	2017	2015	2017	2015	2017	2015	2017
1	11	Royal Dutch Shell	Нідерланди/ Велика Британія	192,1	306,5	13,6	15,2	344,98	410,7	94	92
2	48	Nestle	Швейцарія	243,7	237,3	14,5	7,3	132,2	133,8	339	323
3	63	Novartis	Швейцарія	267,9	203	9,4	8,1	117,4	135,5	133	126
4	17	HSBC	Велика Британія	164,2	200,3	12,9	10,8	2627	2652,1	258	228
5	93	Roche	Швейцарія	237,7	189,7	9,4	8,8	73,2	189,7	88	93,7
6	41	Anheuser-Busch InBev	Бельгія	196,5	184,3	8,4	7,9	141	248,6	154	183
7	26	Total	Франція	118,5	168	3,9	8,4	225,7	257	100	98
8	103	Unilever	Нідерланди/ Велика Британія	118,9	155,8	6,2	6,8	56,8	72,4	173	169
9	36	BP	Велика Британія	118,3	152,6	3,6	4,3	282	275,3	84	74
10	181	SAP	Німеччина	89	138,9	4	4,9	46,1	51	74	88
11	207	L'Oreal	Франція	103,3	134,2	5,9	4,3	37,8	42,4	79	83
12	88	British American Tobacco	Велика Британія	96,5	120	4,8	48,3	40,3	190,8	90	91
13	408	Novo Nordisk	Данія	113	116,9	4,3	6,1	11,6	15,4	41	43
14	154	Medtronic	Ірландія	-	116	-	2,8	-	95,8	-	84
15	51	Siemens	Німеччина	90,2	112,5	6,8	7,1	128,2	163,4	343	372
16	31	Banco Santander	Іспанія	106	106,3	7,0	8	1504,4	1769,1	185	202
17	100	Bayer	Німеччина	124,2	104,6	4,1	8,4	81,3	92,7	119	121
18	16	Volkswagen	Німеччина	124,3	101,4	13,1	13,1	417,6	531,4	593	642
19	288	Accenture	Ірландія	-	101	-	3,6	-	23,1	-	449
20	22	Allianz	Німеччина	79,4	100,4	7,5	7,7	954,3	1128,6	147	140

Джерело: складено авторами на основі [4; 10; 12; 13].

Як бачимо, Німеччина, Франція та Велика Британія, станом на 2017 рік займали першість серед країн Європи за кількістю багатонаціональних корпорацій в рейтингу "Global 500", і найбільша кількість корпорацій була у Великій Британії з сумарною ринковою капіталізацією 2,5 трлн дол. (табл. 2). У 2018 році Global 2000 налічував 500 європейських фірм, активи яких становили близько 60 трл. дол США, і лише за 2017 рік вони отримали доходів майже 11 трл. дол США [2].

Однак, спостерігається спадна тенденція ринкової капіталізації всіх європейських багатонаціональних корпорацій. Так, у 2014 році ринкова капіталізація становила 12,4 трлн дол. США, в 2015 році — на 7,4% менше, тобто 11,5 трлн дол. США [6] і в 2017 році — (табл. 2).

Згідно за даними рейтингу 2018 року Global 2000, в якому представлені найбільші корпорації світу за показниками ринкової капіталізації, річного обороту, чистого доходу, загального обсягу активів та кількістю працівників, найбільшу ринкову капіталізацію в 2017 році мала нідерландо-британська компанія Royal Dutch Shell — 192 134,9 млн дол. США, а найменшу — румунська Omv Petrom — 5 006,9 млн дол. США (обидві корпорації є виробниками нафти і газу). [5 (32)] Першість серед багатонаціональних корпорацій Європи в 2017 році займали спільна нідерландсько-британська компанія Royal Dutch Shell та дві швейцарські компанії (Nestle та Novartis), які у 2015 р. були лідерами за ринковою капіталізацією серед європейських країн (табл. 3).

Дослідження свідчать, що відносно присутності багатонаціональних корпорацій Європи в розрізі секторів

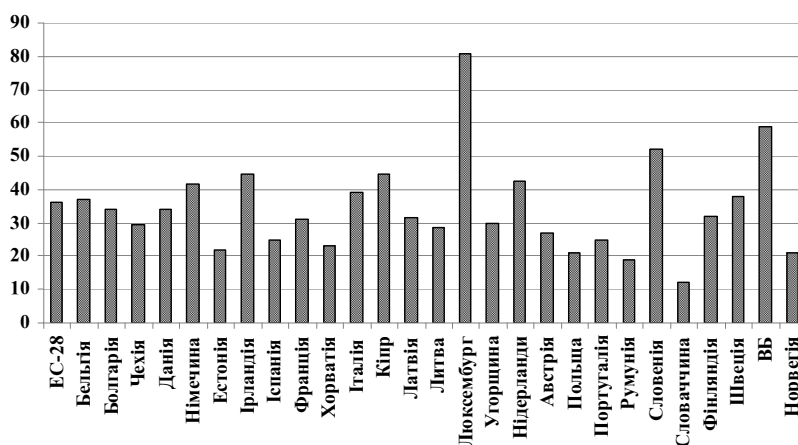

Рис. 3. Частка іноземних компаній, контрольованих країною, що не була членом ЄС у 2014 році

Джерело: [8].

економіки, ситуація залишається більш менш стабільною і можна виділити п'ять секторів, де зосереджена найбільша кількість корпорацій: банківська сфера — 52 корпорації; хімічна промисловість — 25; фінансові послуги — 23; нафто-газовий сектор — 22; майнове страхування — 22 БНК. Загалом в 500 найбільших корпорацій Європи працює 27 041 821 осіб, найбільше — в сфері машинобудування (2 085 273 особи), банківська сфера (2 897 413 осіб) та роздрібна сфера продуктів харчування та ліків (2 554 618 осіб) [7].

Згідно з інформацією поданою на Eurostat стосовно підрозділів багатонаціональних корпорацій з материнською компанією, яка розташована за межами Європи (foreign affiliates), то на європейському ринку представлена незначна їх кількість, однак їх внесок у економічні показники є непропорційно високим з точки зору зайнятості, обороту та доданої вартості. Переважна більшість багатонаціональних корпорацій, що здійснюють підприємницьку діяльність в Європі, контролюються на внутрішньому ринку (98,8%), частка підприємств з країн ЄС та підприємств з країн, що не є членами ЄС, становила у 2014 році 0,7% (150 000 підприємств) та 0,4% (85 000 підприємств) відповідно. Але серед загальної кількості осіб, зайнятих на структурних підрозділах іноземних корпорацій значною є частка європейського робочого населення — 14%. Причиною цього є те, що іноземні компанії часто мають більший розмір, ніж компанії, що контролюються на внутрішньому ринку. Компанії з іноземною власністю генерують 27% обороту та 23% доданої вартості від загальних обсягів по ЄС [8 (37)].

Структурні підрозділи багатонаціональних корпорацій, материнська компанія яких розташована за межами Європи представлені нерівномірно в європейських країнах. Існують країни, наприклад, Люксембург, де приблизно 80% іноземних компаній контролюються материнською компанією, яка знаходиться за межами Європи, тоді як на іншій стороні цієї шкали Словаччина, де лише 11% іноземних підприємств, контролюються з країн за межами Європи (рис. 3).

Багатонаціональні компанії, в яких превалює європейський капітал, відкривають свої дочірні

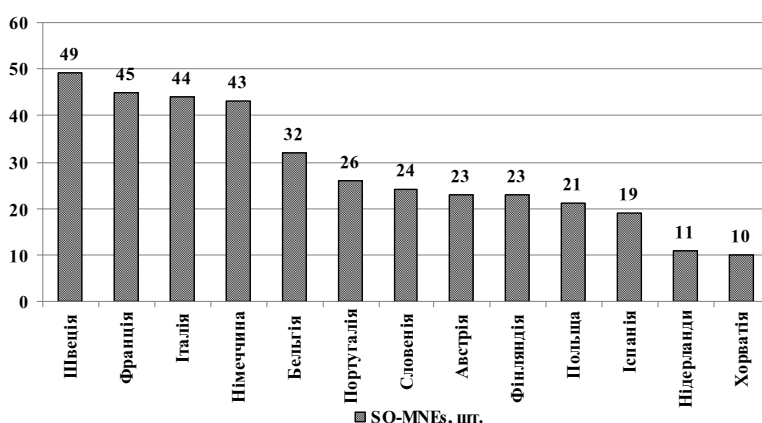

Рис. 4. Розподіл SO-MNEs за країнами базування в ЄС у 2017 році

Джерело: [3, с. 31].

підприємства в інших європейських країнах. Привабливість сусідніх країн пояснюється географічною близькістю або знанням регіону, відсутністю мовних бар'єрів та дружніми політичними відносинами. Серед інших причин можна виокремити сприятливі податкові ставки, які можуть залучити компанії до створення своїх філій в країнах Європи. Так, наприклад, спостерігається сусіднє розміщення структурних підрозділів корпорацій у Франції та

Таблиця 4. Топ-5 одержувачів "зелених" ПІІ в межах ЄС, 2015–2016 роки

Країна	Вартість «зелених» ПІІ, млрд євро (%, від загальної вартості)	
	2016	2015
Велика Британія	18,5 (29,2%)	29,1 (44,6%)
Франція	8,5 (13,5%)	3,1 (4,7%)
Німеччина	5,5 (8,6%)	5,8 (9%)
Польща	3,8 (6%)	1,6 (2,4%)
Іспанія	3,7 (5,8%)	3,1 (4,8%)

Джерело: [11].

Бельгії; Словаччині та Чехії; на Кіпрі та в Греції; в Німеччині та Австрії; Іспанії та Португалії; в Швеції та Фінляндії.

У свою чергу, Сполучені Штати є головним місцем розміщення структурних підрозділів європейських багатонаціональних корпорацій з материнськими компаніями розташованими у Великій Британії та Німеччині, і за обсягами обороту. Тісний зв'язок між Великою Британією та США пояснюється їх історичними та економічними зв'язками. Німеччина є також ще і найбільшим європейським постачальником прямих інвестицій у Китай.

Вплив багатонаціональних корпорацій на ринок праці країн ЄС є різним від країни до країни, проте загальна тенденція полягає в тому, що в Європі більшість людей працюють у багатонаціональних корпораціях, материнська компанія яких знаходиться в одній із країн Європи. Єдиним винятком є Велика Британія, де працюють понад 2 мільйони людей у структурних підрозділах корпорацій, які належали країнам, що не були членами ЄС, а 1,2 мільйони людей працюють у структурних підрозділах корпорацій країн ЄС. У Люксембурзі 41% працівників зайняті у структурних підрозділах корпорацій, які належать не країнам ЄС. В Естонії даний показник становить 37%, в Італії, на Кіпрі та в Португалії — 10% відповідно. Розглядаючи ринок праці за межами економік країн, в яких знаходиться материнська компанія, британські структурні підрозділи були насправді найбільшим роботодавцем за межами ЄС, а потім французькі та німецькі [9].

У звіті ЮНКТАД "World Investment Report 2017" значна увага приділяється State-owned MNEs (SO-MNE — державна ТНК) [3, с. 30]. У 2017 році нараховувалося близько 1500 SO-MNEs, з більш ніж 86 000 іноземними філіями по всьому світу, і з яких у США було зареєстровано 8 706 іноземних філій державних корпорацій, а в Європі було зосереджено 33 000 іноземних філій державних корпорацій (38%), у тому числі у Великій Британії — 7 635 та Німеччині — 4 581 [3, с. 31—32]. (рис. 4). Державна власність корпорацій у деяких випадках, особливо в фінансовому секторі, є результатом рятувальних операцій наслідків фінансової кризи 2008—2010 рр.

В країнах Європи кількість SO-MNE становитиме — 422, з яких 32 державні корпорації Норвегії та 20 — Швейцарії, а в країнах ЄС-28 нараховувалося 370 державних корпорацій, найбільша їх кількість в Швеції (49), Франції (45) та Італії (43). Після Європи в 2017 році другу позицію по кількості SO-MNE займав Китай — 257, третю — Малайзія, де нараховувалося 79 державних корпорацій [3, с. 31].

SO-MNEs представляють близько 1,5% світових багатонаціональних корпорацій та близько 10% усіх їх філій. Тобто кількість державних багатонаціональних корпорацій є незначною. Так, зі 100 країн не фінансових БНК лише 15 є державними. За рейтингом іноземних активів "The top non-financial SO-MNEs 2016", виробник автомобілів Volkswagen AG (Німеччина) є найбільшою не фінансовою державною корпорацією, другу позицію посідає комунальне підприємство Enel (Італія), третє — нафтовидобувна корпорація Eni (Італія),

четверте — Deutsche Telekom (Німеччина). Іноземні активи цих чотирьох державних багатонаціональних корпорацій перевищили 100 млрд дол. США у 2016 році [3, с. 33].

Варто відзначити, що Європейський союз є одним з головних суб'єктів по "зеленим" інвестиціям. Відповідно до інформації, поданої у статті Європейської Комісії "Greenfield investment monitor", обсяги "зелених" ПІІ, які припадали на ЄС, були досить значними в розмірі 63,3 млрд євро в 2016 році (у порівнянні з 65,2 млрд євро у 2015 році), створюючи приблизно 230 000 нових робочих місць [11, с. 1].

Європа завдячує Великій Британії, оскільки саме на цю країну припадає лівова частка "зелених" інвестицій в країни Європи (29,2%) (табл. 4). Тим не менше, "зелені" інвестиції у Велику Британію різко зменшилися в 2016 році, знизившись на 10,5 млрд євро — з 29 млрд євро (або 44,6% всіх потоків "зелених" інвестицій до ЄС) у 2015 році до 18,5 млрд євро в 2016 році.

Збільшення на 8,3 млрд євро "зелених" ПІІ в ЄС-27 компенсувало це падіння. Зростання в основному було обумовлено збільшенням обсягів "зелених" прямих іноземних інвестицій у Францію, Польщу та Іспанію, а також в Італію (на 1,6 млрд євро) та Фінляндію (на 2,2 млрд євро). Німеччина залишалася стабільною, тоді як в країнах таких, як Нідерланди та Ірландія, які увійшли до топ-5 країн-реципієнтів у 2015 році, спостерігалось зниження припливу "зелених" прямих іноземних інвестицій (відповідно на 1,6 млрд євро та 460 млн євро) [11].

У 2016 році основними країнами-інвесторами "зелених" інвестицій в країни ЄС були США (29,5 млрд євро), Китай (9,7 млрд євро), Швейцарія (близько 4 млрд євро) та Японія (близько 2,5 млрд євро) [40, с. 3]. З точки зору секторального розподілу "зелених" ПІІ в ЄС, у 2016 році в сектор нерухомості було залучено найбільше — 15,7 млрд євро, або 24,9% загального обсягу потоків. Сектор нерухомості супроводжували сектор ІТ (5,8 млрд євро), сфера комунікацій (5 млрд євро), споживчі товари (4,5 млрд євро) та сектор автомобільних компонентів (3,4 млрд євро) [11, с. 2].

ВИСНОВКИ

Вищенаведений аналіз міжнародної інвестиційної діяльності багатонаціональних корпорацій Європи доводить їхню активність, потужність та важливість в самій Європі і світовій економіці. Європа є другим регіональним центром світу для іноземного інвестування після США. Провідними країнами Європи, корпорації яких задають темпи розвитку як країнам Європи, так і іншим країнам світу є Велика Британія, Німеччина, Франція та Швейцарія. З кожним роком економічні показники багатонаціональних корпорацій (ринкова капіталізація, річний оборот, вартість активів, кількість зарубіжних філій, кількість працівників тощо) зростають, їхня діяльність набирає невпинні оберти, посилюючи інтеграційні, транснаціоналізаційні та глобалізаційні світові взаємозв'язки і процеси. Окрім європейських багатонаціональних корпорацій, важливу роль у міжнародній інвестиційній діяльності Європи відіграють корпорації країн Північної Америки та Японії.

Найбільші багатонаціональні корпорації з материнською компанією розташовані в Європі зосереджені в банківському секторі, хімічній промисловості, секторі фінансових послуг, нафто-газовий секторі та майновому страхуванні. Провідними інвестиційними партнерами країн ЄС до Brexit були США та Швейцарія. Дослідження доводить, що серед країн Європи найбільш привабливими для інвесторів та конкурентоспроможними є економіки Німеччини, Франції, Великої Британії, Нідерландів, Швеції, Фінляндії, Данії. У свою чергу, Сполучені Штати є головним місцем розміщення структурних підрозділів європейських багатонаціональних корпорацій Великої Британії та Німеччини, і за обсягами обороту. Німеччина є також ще і найбільшим європейським постачальником прямих інвестицій у Китай.

Останнім часом зростає кількість державних корпорацій (State-owned MNEs) в США та Європі, у тому числі у Великій Британії та Німеччині, що результатом рятувальних операцій з боку держави наслідків фінансової кризи 2008-2010 рр.. Варто відзначити, що країни Європи є одним з головних суб'єктів за "зеленими" інвестиціями. Основними країнами-інвесторами "зелених" інвестицій в країни Європи виступають США, Китай, Швейцарія та Японія.

Література:

1. Global Top 100 companies by market capitalization 31 March 2018 update [Електронний ресурс] // PwC. — 2018. — Режим доступу: <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/assets/pdf/global-top-100-companies-2018-report.pdf>
2. Global 500 [Електронний ресурс] // Fortune. — 2017. — Режим доступу: <http://fortune.com/global500/list/>
3. World Investment Report 2017 [Електронний ресурс] // UNCTAD. — 2017. — Режим доступу: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx>
4. <https://www.forbes.com/global2000/list/>
5. Global 500 [Електронний ресурс] // Financial Times. — 2016. — Режим доступу: <https://www.ft.com/ft500>
6. Europe 500 market value by country [Електронний ресурс] // Financial Times. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.ft.com/ft500>
7. Europe 500 marked by sector [Електронний ресурс] // Financial Times. — 2016. — Режим доступу: <https://www.ft.com/ft500>
8. Foreign affiliates statistics — FATS [Електронний ресурс] // Eurostat. — 2014. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_affiliates_statistics_-_FATS
9. Foreign controlled EU enterprises (inward and outward FATS) [Електронний ресурс] // Eurostat. — 2014. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/data/database>
10. Europe's Largest Public Companies: Shell And Volkswagen On Top As BP Takes Giant Leap Forbes Jun 6, 2018.
11. Greenfield investment monitor [Електронний ресурс] // European Political Strategy Centre. — 2017. —

Режим доступу: <https://ec.europa.eu/epsc/sites/epsc/files/greenfield-investment-monitor-1.pdf>

12. "Royal Dutch Shell plc Financial Statements 2017" (PDF). Royal Dutch Shell. Retrieved 15 February 2018.
13. www.statista.com

References:

1. PricewaterhouseCoopers (2018), "Global Top 100 companies by market capitalization 31 March 2018 update", available at: <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/assets/pdf/global-top-100-companies-2018-report.pdf> (Accessed 6 March 2019).
2. Fortune — American multinational business magazine (2017), "Global 500", available at: <http://fortune.com/global500/list/> (Accessed 2 March 2019).
3. The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2017), "World Investment Report 2017", available at: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf (Accessed 6 March 2019).
4. Forbes an American business magazine (2018), "The World's Largest Public Companies. Ranking 2018", available at: <https://www.forbes.com/global2000/list/> (Accessed 6 March 2019).
5. Financial Times (2016), "Global 500", available at: <https://www.ft.com/ft500>. (Accessed 6 March 2019).
6. Financial Times (2016), "Europe 500 market value by country", available at: <https://www.ft.com/ft500> (Accessed 6 March 2019).
7. Financial Times (2016), "Europe 500 marked by sector", available at: <https://www.ft.com/ft500> (Accessed 6 March 2019).
8. Eurostat (2014), "Foreign affiliates statistics — FATS", available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Foreign_affiliates_statistics_-_FATS (Accessed 2 March 2019).
9. Eurostat (2014), "Foreign controlled EU enterprises (inward and outward FATS)", available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/data/database> (Accessed 2 March 2019).
10. Forbes an American business magazine (2018), "Europe's Largest Public Companies: Shell And Volkswagen On Top As BP Takes Giant Leap Forbes Jun 6, 2018", available at: <https://www.forbes.com/sites/jonathanponciano/2018/06/06/europes-largest-public-companies-shell-and-volkswagen-on-top-as-bp-takes-giant-leap/#555a41701647> (Accessed 6 March 2019).
11. European Political Strategy Centre (2017), "Greenfield investment monitor" available at: <https://ec.europa.eu/epsc/sites/epsc/files/greenfield-investment-monitor-1.pdf> (Accessed 2 March 2019).
12. Royal Dutch Shell plc (2018) "ANNUAL REPORT" available at: https://www.shell.com/investors/financial-reporting/annual-publications/annual-reports-download-centre/_jcr_content/par/tabbedcontent_f645/tab_-1575485908/textimage_18e7.stream/1521123019553/696eb2e7b5fe58a2a56f1f55b4f5155eb89e785466-845023c458508168e65549/annual-report20fsec-2017.pdf (Accessed 2 March 2019).
13. The Statistics Portal (2018) available at: [https://www.statista.com/](http://www.statista.com/) (Accessed 2 March 2019).

Стаття надійшла до редакції 11.03.2019 р.

Т. В. Канєва,
к. е. н., доцент, декан факультету фінансів та банківської справи,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.45

БЮДЖЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

T. Kanieva,
Ph.D., assistant professor, dean of the faculty of finance and banking,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

BUDGET AS AN INSTRUMENT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

У статті розкрито економічну сутність бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни. Обґрунтовано, що спрямування коштів на реалізацію пріоритетних завдань держави, що мають на меті розробку та використання інноваційних технологій, розвиток людського капіталу, є важливим напрямом ефективної бюджетної політики. Вагомим завданням в умовах економічних перетворень є зміцнення інвестиційно-інноваційного потенціалу вітчизняної економіки, покращення структури інвестицій та збільшення їх обсягів шляхом спрямування державних фінансових ресурсів на оновлення основних фондів, впровадження нових енергозберігаючих технологій та енергоекономічного обладнання. Сформульовані підходи щодо формування бюджету актуалізують питання продовження і поглиблення бюджетної реформи. Ефективне бюджетне планування можливе тільки на базі якісного моніторингу та оцінки ефективності використання бюджетних коштів. Нині слід відзначити актуальність підвищення якості бюджетного планування, що вимагає більш поглибленого вивчення проблемних питань, що виникають у цьому процесі.

The article describes the economic essence of the budget as an instrument of socio-economic development of the country. It is substantiated that the directing of funds for the implementation of state priority tasks aimed at the development and use of innovative technologies and the development of human capital is an important direction of effective budget policy. An important task in the context of economic transformation is to strengthen the investment and innovation potential of the domestic economy, to improve the structure of investments and increase their volumes by directing state financial resources to renewal of fixed assets, introduction of new energy saving technologies and energy-economic equipment. It is determined that the budget is a powerful tool for mobilizing and using financial resources. The formation of the budget provides an opportunity to influence social

and economic processes, to finance structural restructuring of the economy, to stimulate the development of its priority sectors, to accelerate the intensification of production, to provide social support to the most vulnerable groups of the population. By reflecting the size of the state's financial resources and the actual reserves available, the budget determines the tax climate; fixing specific directions of spending money, the percentage of expenditure by industries and territories, is a concrete expression of the state's economic policy. The budget serves as an instrument for regulating and stimulating the economy, investment activity, and increasing the efficiency of production; an important prerequisite and a means of implementing the reproduction process; the main in the system of financial plans, because it unites them into a single system, defining the financial relationship with the components of the system of public finances. The budget as a financial plan plays a significant role in the redistribution of national income, which allows for satisfying national needs and actively influencing socio-economic processes, ensuring the implementation of strategic programs and measures for the development of the country. The formulated approaches to budgeting actualize the issues of the continuation and deepening of the budget reform. Effective budget planning is possible only on the basis of qualitative monitoring and evaluation of the efficiency of using budget funds. At the present time, it should be noted the importance of improving the quality of budget planning, which requires more in-depth study of problem issues that arise in this process.

Ключові слова: бюджет, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетна система, бюджетне планування, бюджетна політика.

Key words: budget, budget revenues, budget expenditures, budget system, budget planning, budget policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток суспільства зумовлює посилення уваги до питань забезпечення макроекономічної стабільності, що неможливо без перебудови державних фінансів в цілому і, зокрема, бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни. Зазначене зумовлює необхідність проведення комплексу заходів щодо забезпечення повного і своєчасного надходження до бюджету доходів і здійснення витрат, постійного аналізу та оцінки їх впливу на економічне зростання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання використання бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни розкриваються в роботах зарубіжних та вітчизняних вчених: Дж. Б'юкенена, П. Самуельсона, Дж. Стиглиця, Дж. Кейнса, О. Василика, Л. Лисяк, В. Опаріна, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія [1–7] та ін.

Водночас недостатньо досліджені питання, пов'язані з активізацією можливостей бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни, потребує більш раціонального використання його регуляторний потенціал, доцільним є підвищення ефективності бю-

джетної політики. Зазначене свідчить про актуальність даного дослідження та обумовило визначення його мети і завдань.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає у розкритті економічної сутності бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах економічних перетворень країни як з трансформаційною, так і розвинутою економікою зіткнулися з проблемою забезпечення макроекономічної стабільності та стимулювання економічного зростання. Зазначене актуалізувало питання більш раціонального використання регуляторного потенціалу бюджету. Перехід до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки, розширення і поглиблення інтеграції може виявитися успішним лише в тому випадку, якщо буде проходити на тлі стійкого зростання та поліпшення якісних параметрів соціально-економічного розвитку економіки країни. Найважливішою умовою для цього стає модернізація бюджетної політики [8].

Таблиця 1. Структура доходів зведеного бюджету України, %

	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	Цільові фонди
2012	80,95	18,16	0,67	0,04	0,18
2013	79,96	19,18	0,36	0,34	0,16
2014	80,60	17,67	0,44	1,18	0,11
2015	77,85	21,49	0,28	0,29	0,09
2016	83,13	16,03	0,20	0,54	0,10
2017	73,23	23,71	1,77	0,48	0,81

Підвищення ефективності бюджетної політики на даний час передбачає проведення комплексу взаємоузгоджених заходів спрямованих на забезпечення стійкості та збалансованості бюджету, підвищення ефективності бюджетних витрат підкріплених реальними, чітко визначеними дохідними джерелами, які позитивно впливатимуть на розвиток економіки. Важливим завданням є забезпечення обґрунтованого рівня державного боргу. Оскільки його зростання на тлі спаду виробництва і зниження виробничих інвестицій свідчить про те, що виробництво забезпечує поточні витрати під заставу імовірних майбутніх доходів і, в кінцевому підсумку зумовлює кризові процеси у фінансовій сфері. Вдосконалення бюджетної політики має ґрунтуватися на якісно нових підходах до бюджетного механізму з врахування критеріїв реалістичності, послідовності, ефективності та результативності формування бюджету [9].

Основне призначення бюджету полягає в створенні умов для ефективного розвитку економіки, вирішення загальнодержавних завдань та зміцнення обороноздатності країни. Бюджет є вагомим інструментом мобілізації і використання фінансових ресурсів. Формування бюджету надає можливість впливати на соціально-економічні процеси, фінансувати структурну перебудову економіки, стимулювати розвиток її пріоритетних секторів, прискорювати інтенсифікацію виробництва, забезпечувати соціальну підтримку найменш захищених верств населення. Відображаючи розміри необхідних державі фінансових ресурсів і реально наявних резервів бюджет визначає податковий клімат; фіксуючи конкретні напрями витрачання коштів, процентне співвідношення витрат по галузям і територіям, є конкретним виразом економічної політики держави. Бюджет виступає інструментом регулювання і стимулювання економіки, інвестиційної активності, підвищення ефективності виробництва; важливою передумовою та засобом здійснення відтворювального процесу; основним у системі фінансових планів, оскільки об'єднує їх в єдину систему, визначаючи фінансові взаємовідносини з складовими системи державних фінансів. Бюджет як фінансовий план відіграє вагомий роль у перерозподілі національного доходу, що дозволяє задовольняти загальнодержавні потреби та активно впливати на соціально-економічні процеси, забезпечувати виконання стратегічних програм та заходів розвитку країни.

Бюджет як економічна категорія має різні форми свого прояву. Організаційно-правовими формами бюджету є конкретні види бюджету — державний та різні види місцевих. Матеріально-речовою формою бюдже-

ту як втілення бюджетних відносин на всіх рівнях влади виступає бюджетний фонд [6]. Формами акумуляції грошових коштів у бюджеті є податкові та неподаткові надходження. Тому бюджет є об'єктивно обумовленою економічною формою утворення і витрачання фонду грошових засобів, призначених для фінансового забезпечення повноважень, які суспільство покладає на органи державної влади і місцевого самоврядування. Бюджет формується як на стадії первинного розподілу національного доходу, так і в процесі його перерозподілу. При первинному розподілі національного доходу держава отримує в своє розпорядження частину чистого доходу у формі податків і зборів, зокрема податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб, податку на додану вартість, акцизного податку, екологічного податку, рентної плати, мита. В результаті перерозподілу в бюджет надходить частина прибутку підприємств і господарських організацій різних форм власності. Зміст бюджету, як і будь-якої іншої категорії, проявляється у його функціях. Функції бюджету є проявом його сутності та суспільного призначення. В бюджеті одночасно реалізуються "різні за змістом функції, пов'язані з перерозподілом ВВП, зокрема забезпечення загальносуспільних потреб (державне управління, національна оборона, судова влада та правопорядок, міжнародні відносини) та здійснення економічного (між окремими галузями та регіонами) і соціального (між окремими верствами населення) перерозподілу" [10].

При розробці проекту бюджету на відповідний рік враховуються основні прогностичні макропоказники соціально-економічного розвитку країни, завдання бюджетної політики, які спрямовані на збалансування системи державних фінансів та підвищення добробуту громадян. Зокрема нині до основних завдань бюджетної політики належать: встановлення граничного обсягу дефіциту державного бюджету, в обсязі, що не перевищує обсяг дефіциту спеціального фонду державного бюджету за рахунок кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних організацій для реалізації діючих інвестиційних проектів; забезпечення бездефіцитності загального фонду державного бюджету; зниження частки прогнозного річного обсягу валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через зведений бюджет України — не більше 36 відсотків; зменшення граничного обсягу державного боргу — не більше 56 відсотків валового внутрішнього продукту; визначення граничного обсягу надання державних гарантій — не більше як 2,5 відсотків доходів загального фонду державного бюджету; підвищення розміру мінімальної заробітної плати; встановлення розмі-

Таблиця 2. Структура видатків зведеного бюджету України, %

Функціональна класифікація	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції	11,00	12,18	14,55	17,23	16,02	15,71
Оборона	2,92	2,93	5,18	7,62	7,09	7,02
Громадський порядок, безпека та судова влада	7,39	7,78	8,49	8,05	8,60	8,36
Економічна діяльність	13,26	10,04	9,13	8,64	8,08	9,84
Охорона навколишнього природного середовища	1,07	1,10	0,66	0,81	0,75	0,69
Житлово-комунальне господарство	4,11	1,59	3,43	2,32	2,12	2,62
Охорона здоров'я	11,79	12,16	10,82	10,40	9,00	9,67
Духовний та фізичний розвиток	2,74	2,70	2,62	2,38	2,02	2,30
Освіта	20,47	20,84	18,96	16,72	15,46	16,80
Соціальний захист та соціальне забезпечення	25,25	28,67	26,15	25,84	30,87	26,99

ру посадового окладу (тарифної ставки) працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки у розмірі мінімальної заробітної плати із одночасним переглядом відповідних міжгалузевих і міжпосадових співвідношень; встановлення розмірів прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення з урахуванням показників витрат і потреб нормального відтворення людини. Забезпечення випереджаючого співвідношення розмірів соціальних стандартів і гарантій не менш як на десять відсоткових пунктів проти прогнозу індексу інфляції починаючи з січня цього року; використання прожиткового мінімуму як показника державного соціального стандарту для призначення допомоги відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям".

Бюджетне регулювання є вагомим складовим бюджетної політики суспільного розвитку, що ґрунтується на сукупності фінансово-економічних взаємовідносин та полягає у використанні бюджетної архітектури, яка визначається оптимальними співвідношеннями структури дохідної та видаткової частини бюджету з врахуванням динаміки економічної циклічності. В умовах економічної рецесії бюджетна політика має реалізовувати адаптаційно-регуляторний потенціал з метою зменшення її тривалості та впливу на економічні процеси. Основними передумовами досягнення якісного рівня здійснення бюджетного регулювання є посилення взаємозв'язку бюджетного планування та основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Разом з цим, посилення процесів глобалізації зумовлюють трансформацію складу та обсягу дохідної і видаткової частин бюджету. Важливого значення набувають питання запровадження ефективних механізмів, що передбачають системність реалізації бюджетної політики.

Здатність доходів бюджету як важливого інструменту бюджетної політики впливати на соціально-економічні процеси в країні забезпечується передусім рівнем розвитку економіки. Формування дохідної частини бюджету має ґрунтуватися на підходах, спрямованих на досягнення фінансової збалансованості та дієвості економічних перетворень. Можливості використання доходів бюджету в макроекономічному регулюванні пов'язані з умовами і результатами виробництва, рівнем розвитку економічних відносин. Оскільки доходи бюджету є адаптивним механізмом у системі фінансово-економічного регулювання, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів екзогенним та ендегенним змінам економічного середовища.

Економічна сутність доходів бюджету розкривається як сукупність фінансових відносин у процесі акумуляції частки валового внутрішнього продукту до цент-

ралізованих фондів під впливом заходів державного регулювання. Формування доходів бюджету виконує акумулюючу та розподільчо-регулюючу функції разом із реалізацією основних фінансових та соціальних принципів. Система формування доходів бюджету як динамічна система, що розвивається в залежності від економічних перетворень, має задіяти відповідні регуляторні механізми. В залежності від показників економіки необхідним є коригування завдань бюджетного регулювання, інструментів та важелів для їх досягнення з метою забезпечення розвитку макроекономічного середовища, здійснення послідовних та ефективних заходів у податково-бюджетній сфері. Передумовою розвитку системи формування доходів бюджету має стати узгодження бюджетної політики та загальнодержавних пріоритетів, посилення взаємозв'язку податкової політики із завданнями інвестиційної стратегії, зниження рівня податкового навантаження, удосконалення механізму надання податкових стимулів для розвитку інноваційної діяльності. Необхідним є забезпечення перетворення системи формування доходів бюджету в ефективний інструмент реалізації соціально-економічної політики на основі проведення модернізації економіки та підвищення її конкурентоспроможності. Регуляторні заходи потребують підвищення якісного рівня фінансової політики з урахуванням циклічності розвитку економіки.

Подальший розвиток системи формування доходів бюджету, що ґрунтується на принципах економічної обґрунтованості та соціальної справедливості, потребує підвищення рівня дієвості та результативності податкового регулювання, удосконалення бюджетного планування і прогнозування. Від оптимальності визначення рівня податкового навантаження залежить обсяг фінансових ресурсів для виконання органами державного управління та місцевого самоврядування відповідних соціально-економічних функцій, темпи економічного зростання.

Питома вага доходів зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за 2012—2017 років становить 31,35 відсотка, у тому числі за 2012—2014 роки — 29,45 відсотка, за 2015—2017 роки — 33,24 відсотка. Частка податкових надходжень у доходах зведеного бюджету за 2012—2017 років становить — 79,29 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 80,50 %, за 2015—2017 роки — 78,07 %; неподаткових надходжень — 19,37 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 18,34 %, за 2015—2017 роки — 20,41 %; доходів від операцій з капіталом — 0,49 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 0,75 %, за 2015—2017 роки — 0,62 %; офіційні трансфери від урядів зарубіжних країн

та міжнародних організацій — 0,48, у тому числі за 2012—2014 роки — 0,52 %, за 2015—2017 роки — 0,44%; цільові фонди — 0,15 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 0,33 %, за 2015—2017 роки — 0,24 % (табл. 1).

У сучасних умовах розвитку економіки доцільним є визначення відповідних інституційних засад формування доходів бюджету, удосконалення системи бюджетного планування з урахуванням необхідності забезпечення належного рівня соціальних стандартів та економічного зростання країни, створення фінансових можливостей для відновлення інвестиційної активності, у тому числі шляхом подальшого проведення податкових перетворень. Зокрема, при формуванні доходів бюджету на поточний рік було передбачено: зарахування податку від доходів за здавання фізичними особами в оренду земельних ділянок, земельних часток (паїв) податковим агентом до відповідного бюджету за місцезнаходженням таких об'єктів оренди; зниження ставок рентної плати за користування надрами для видобування газового конденсату; враховано: індексацію ставок, визначених у абсолютних значеннях по рентній платі за спеціальне використання лісових ресурсів, використання води, надр непов'язаних з видобутком, користування радіочастотним ресурсом, екологічному та акцизному податках; зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до бюджетів місцевого самоврядування.

Бюджетні видатки використовуються для розподілу фінансових ресурсів держави за різними ознаками — територіальними, галузевими тощо з метою їх раціонального розміщення та ефективного використання, сприяння соціально-економічному розвитку країни. Видатки бюджету можна характеризувати за кількісними показниками, пов'язаними із обсягами бюджетних ресурсів, та якісними показниками, які визначають економічну природу і суспільно-корисне призначення кожного виду видатків. Через видатки бюджету уособлюється роль держави у регулюванні економічних процесів, забезпеченні макроекономічного зростання, соціальних гарантій населення, вдосконалення структури суспільного виробництва. Бюджетні видатки є важливим інструментом впливу на розвиток економіки і соціальної сфери, оскільки за їх допомогою держава може змінювати структуру виробництва, впливати на результати діяльності економічних суб'єктів, здійснювати соціальні перетворення.

Питома вага видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за 2012—2017 років становить 34,10 відсотка, у тому числі за 2012—2014 роки — 33,31 відсотка, за 2015—2017 роки — 34,90 відсотка. Частка видатків на загальнодержавні функції у загальному обсязі становить за 2012—2017 років становить — 14,45 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 12,58 %, за 2015—2017 роки — 16,32 %; на оборону — 5,46 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 3,68 %, за 2015—2017 роки — 7,24 %; громадський порядок, безпеку та судову владу — 8,11 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 7,89 %, за 2015—2017 роки — 8,34 %; економічну діяльність — 9,83 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 10,81 %, за 2015—2017 роки — 8,85 %;

охорона навколишнього природного середовища — 0,85%, у тому числі за 2012—2014 роки — 0,94 %, за 2015—2017 роки — 0,75 %; житлово-комунальне господарство — 2,70 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 3,04 %, за 2015—2017 роки — 2,35 %; охорону здоров'я — 10,64 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 11,59 %, за 2015—2017 роки — 9,69 %; духовний та фізичний розвиток — 2,46 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 2,69 %, за 2015—2017 роки — 2,23 %; освіта — 18,21 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 20,09 %, за 2015—2017 роки — 16,33 %; соціальний захист та соціальне забезпечення — 27,30 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 26,69 %, за 2015—2017 роки — 27,90 (табл. 2).

Бюджетне регулювання у сфері видатків є важливою складовою фінансової політики, яка суттєво впливає на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць та держави в цілому. Від якості та своєчасності прийняття рішень щодо формування бюджетних видатків залежить збалансованість державних фінансів, рівень ефективності державного регулювання економічних процесів. Вплив видатків бюджету на соціально-економічне зростання посилюється завдяки запровадженню науково обгрунтованих методів визначення пріоритетних напрямів, структури та обсягів бюджетних ресурсів, запровадження механізму упорядкування бюджетних програм, вчасного перегляду відповідно до потреб сьогодення вже існуючих, затвердження порядків використання коштів бюджету з метою окреслення напрямів їх використання в межах бюджетної програми та недопущення нецільового спрямування [10].

Виходячи з теоретико-методологічних засад фінансового планування, зокрема бюджетування, бюджетна програма є однією з форм реалізації концептуального підходу фінансової рівноваги у плануванні руху бюджетних коштів, їх формування та використання. Відповідно до Бюджетного кодексу України бюджетна програма — це "систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети та завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій". Нині вагомим завданням є підвищення результативності бюджетних програм: розробка конкретних заходів, які будуть здійснені бюджетною установою протягом певного періоду, їх моніторинг, оцінка, а також відповідне реагування на стан виконання; визначення конкретних дій й механізмів забезпечення досягнення цілей, результатів у процесі виконання бюджетної програми; зменшення рівня розпорошення бюджетних коштів. Відповідно до звітів Рахункової палати України одним із суттєвих бюджетних порушень визначено неефективне використання бюджетних коштів: неефективне використання та втрати бюджетних коштів внаслідок прийняття необгрунтованих управлінських рішень; неефективне управління коштами через недоліки в плануванні або відсутність обгрунтованого прогнозування і планування; неефективне використання коштів шляхом тривалого їх утримання без використання; неефективне використання коштів спеціального фонду державного бюджету; неефективне використання коштів на проведення науково-дослідних робіт; неефективне використання

коштів на придбання основних засобів (обладнання); неефективне використання коштів сплачених відсотків за залученими кредитами та сплата штрафних санкцій тощо.

За результатами проведеного аудиту виконання цільових програм Рахунковою палатою України зазначається, що заходи, передбачені державними програмами, є нечіткими, без визначення конкретних обсягів фінансових ресурсів на їх реалізацію, окремі з них дублюються в інших державних програмах. Така практика призводить до неузгодженості між державними цільовими програмами і бюджетними програмами. Державні цільові програми, на виконання яких держава протягом значного часу спрямовувала бюджетні кошти, по завершенню терміну їх дії, як правило, не досягали своєї мети, тобто, кошти, витрачені на реалізацію таких програм, витрачалися неефективно. При проведенні аудитів державних цільових програм виявляються порушення Закону України "Про державні цільові програми": за своїми основними положеннями програми не відповідають статусу, визначеному зазначеним Законом; часто мета та напрями реалізації заходів програм потребують суттєвого перегляду і уточнення; у деяких випадках затверджені державні цільові програми мають загальний характер, не визначають конкретні заходи, напрями робіт, об'єкти, державних замовників, відповідальних виконавців, очікувані результати; у затверджених цільових програмах не передбачено фінансування в розрізі конкретних завдань та заходів з визначенням джерел і обсягів фінансування з розбивкою по роках; програми не містять наукової чи науково-технічної частини; не завжди проводиться державна експертиза їхніх проектів. Важливо відмітити, що економічна характеристика факторів фінансування бюджету за видатковою частиною залежить від виділення коштів бюджетним установам та за бюджетними програмами, які фінансуються з бюджету. Основним методом аналізу політико-економічних чинників фінансування бюджетних витрат є програмно-цільовий, який полягає в системному плануванні виділень бюджетних коштів відповідно до затверджених цільових програм, які складаються для здійснення економічних і соціальних завдань. Цей метод планування фінансових ресурсів сприяє дотриманню єдиного підходу до формування та раціонального розподілу фондів фінансових ресурсів за конкретними програмами і проектами, і їх концентрації і цільового використання, поліпшення контролю за діяльністю органів державної влади.

Державний фінансовий контроль за використанням бюджетних коштів, як і за своєчасним і повним надходженням коштів до бюджету, є обов'язковим елементом управління цими коштами. За якість контролю органи, що його провадять, відповідають перед державою і суспільством. Метою контролю є виявлення відхилень від завдань, визначених у Законі про Державний бюджет України та відповідних законодавчих актах, забезпечення ефективності та ощадливості використання бюджетних коштів. У країнах з розвиненими демократичними традиціями важливе значення має суспільний контроль, для розвитку якого приймаються спеціальні програми підвищення прозорості бюджетної системи. Бюджет приймається як закон і тим самим накладає обмеження

на дії уряду. У ньому законодавчо закріплені ліміти окремих статей доходів і витрат, які держава повинна чітко дотримуватися при проведенні соціально-економічної політики. Інформаційна функція бюджету є індикатором поточного стану економіки країни, соціальної сфери, політичної ситуації. Структура його доходної та видаткової частини дозволяє судити про пріоритети державної політики, масштаби впливу на неї окремих груп інтересів.

Досвід бюджетного регулювання у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою показує підвищення впливу бюджету на економічний та соціальний розвиток держав. Впровадження середньострокового планування бюджету, що базується на відповідних прогнозних макроекономічних показниках економічного розвитку має місце у низці країн. Більшість країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. Державна політика у сфері бюджетного регулювання у зарубіжних країнах здійснюється із врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку країни, її адміністративно-територіальних одиниць, важливості перетворення бюджетного механізму на дієвий інструмент економічного зростання, узгодження бюджетно-податкової політики із основними завданнями стратегічного розвитку економіки. У сучасних умовах розвитку економіки доцільним є визначення відповідних інституційних засад бюджетного регулювання, розробка і проведення виваженої фінансово-бюджетної політики, підвищення результативності виконання бюджетних програм, посилення взаємозв'язку бюджетного планування та основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, удосконалення системи управління державними фінансами з урахуванням необхідності забезпечення належного рівня соціальних стандартів, внутрішнього споживання, стимулювання економічної діяльності країни.

ВИСНОВОК

Бюджет є найважливішим елементом системи фінансового регулювання економіки, його збалансованість, оптимальність — одна з основних умов економічного зростання. Розміри і порядок утворення основного централізованого державного грошового фонду в сукупності з напрямками і методами використання цих коштів створюють умови для виконання органами державної влади та місцевого самоврядування управлінських функцій. Структура бюджету відображає суспільні переваги щодо державної фінансово-бюджетної політики. Бюджет як економічна категорія виражає систему економічних відносин між державою, з одного боку, підприємствами, організаціями та населенням — з іншого, з приводу розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту і національного доходу і формування централізованого загальнодержавного фонду грошових коштів. Як економічна категорія бюджет значною мірою впливає на соціально-економічні процеси у суспільстві. Спрямування коштів на реалізацію пріоритетних завдань держави, що мають на меті розробку та використання інноваційних технологій, розвиток людсь-

кого капіталу, є важливим напрямом ефективної бюджетної політики. Вагомим завданням в умовах економічних перетворень є зміцнення інвестиційно-інноваційного потенціалу вітчизняної економіки, покращення структури інвестицій та збільшення їх обсягів шляхом спрямування державних фінансових ресурсів на оновлення основних фондів, впровадження нових енергозберігаючих технологій та енергоекономічного обладнання, що сприятиме забезпеченню розвитку суспільства. У процесі бюджетного планування створюються умови для розв'язання найбільш важливих завдань державного впливу на соціально-економічний розвиток країни. Бюджетна політика суттєво впливає на створення відповідних умов для дієвої структурної перебудови економіки з врахуванням ендегенних чинників економічного зростання, розвитку людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних, конкурентоспроможних технологій. Вагомим механізмом реалізації пріоритетних напрямів бюджетної політики інноваційного характеру мають стати видатки розвитку державного та місцевих бюджетів, ступінь ефективності використання яких суттєво впливатиме на дієвість довгострокової стратегії економічного розвитку. Доцільним є планування найбільш ефективних та дієвих бюджетних програм та суспільних послуг, що спроможні забезпечувати економічний розвиток у перспективі, використання системи відповідних показників оцінки бюджетної результативності, дотримання принципу прозорості та підзвітності органів державного управління громадськості. В умовах трансформаційних перетворень вагомими завданнями є встановлення для кожного відомства системи цілей, завдань і результатів діяльності, що забезпечують реалізацію пріоритетів і цілей державної політики; застосування формалізованих методів оцінки повної вартості витратних зобов'язань; забезпечення самостійності, мотивації і відповідальності відомств, їх структурних підрозділів і установ при плануванні і досягненні результатів використання бюджетних асигнувань у рамках встановлених фінансових обмежень; використання конкурентних принципів розподілу бюджетних коштів, зокрема — з урахуванням досягнутих і планованих результатів використання бюджетних асигнувань; наявність і застосування методів оцінки результатів використання бюджетних коштів відомствами і установами в звітному періоді. З метою забезпечення стабільності і довгострокової стійкості бюджетів необхідно: прогнозування основних бюджетних параметрів на середньострокову і довгострокову перспективу в рамках єдиної макроекономічної і грошово-кредитної політики; реалістичність економічних прогнозів і передумов, покладених в основу бюджетного планування; наявність і дотримання при виробленні середньо- і довгострокової бюджетної політики критеріїв реалістичності і стійкості бюджетів, а також прийнятності податкового і боргового навантаження; систематичний аналіз і управління ризиками в бюджетно-податковій сфері.

Література:

1. Б'юкенен Дж.М. Суспільні фінанси і суспільний вибір; пер. з англ. / Дж.М. Б'юкенен, Р.А. Масгрейв. — К.: Вид. Дім "КМ Академія", 2004. — 175 с.
2. Самуельсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика. — 18-е изд.; пер. с англ. — М.: Вильямс, 2010. — 1360 с.
3. Стиглиц Дж.Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф Е.; пер. с англ. — М.: Эксмо, 2011. — 512 с.
4. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег; пер. с англ. — М.: Гелиос. — 2012. — 352 с.
5. Бюджетна складова реалізації домінуючих напрямів суспільного розвитку: монографія / За ред. Л.В. Лисяк. — Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. — 396 с.
6. Теорія фінансів / За ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. — К.: Центр учбов. л-ри, 2010. — 576 с.
7. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В.Павелко, Т.В. Канєва, та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 376 с.
8. Макогон В.Д. Бюджетна політика у країнах ЄС // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2011. — № 6. — С. 36—46.
9. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень // Економічний часопис-XXI. — 2016. — № 3—4 (2). — С. 66—69.
10. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // Казна України. — 2014. — № 6. — С. 25—28.

References:

1. B'iukenen, Dzh.M. (2004), *Suspil'ni finansy i suspil'nyy vybir* [Public finances and social choice], Vyd. Dim "KM Akademiia", Kyiv, Ukraine.
2. Samujel'son, P.Je. and Nordhaus, V.D. (2010), *Jekonomika* [Economy], Vil'jams, Moscow, Russia.
3. Stiglic, Dzh.E. (2011), *Krutoe pike: Amerika i novyy jekonomicheskij porjadok posle global'nogo krizisa* [Steep dive: America and the new economic order after the global crisis], Jeksmo, Moscow, Russia.
4. Kejns, Dzh.M. (2012), *Obshhaja teorija zanjatosti, procenta i deneg* [General theory of employment. interest and money], Gelios, Moscow, Russia.
5. Lysiak, L.V. (2015), *Biudzhetna skladova realizatsii dominantnykh napriamiv suspil'noho rozvytku* [Budget component of realization of dominant directions of social development], DDFA, Dnipropetrovsk, Ukraine.
6. Fedosov, V.M. and Yuriy, S.I. (2010), *Teoriia finansiv* [Theory of Finance], Tsentr uchbov. l-ry, Kyiv, Ukraine.
7. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. Kanieva, T.V. and Mazaraki, A.A. (2015), *Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh peretvoren'* [State financial regulation of economic transformations], Kyivs'kyj natsional'nyj torhivel'no-ekonomichnyj universytet, Kyiv, Ukraine.
8. Makohon, V.D. (2011), "Budget policy in EU countries", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 6, pp. 36—46.
9. Chuhunov, I.Ya. and Makohon, V.D. (2016), "Budget policy in the conditions of economic transformation", *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, vol. 3—4 (2), pp. 66—69.
10. Chuhunov, I.Ya. (2014), "Budget relations in the system of socio-economic development of the country", *Kazna Ukraina*, vol. 6, pp. 25—28.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2019 р.

О. І. Бобирь,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.52

МЕТОДИКА РЕЙТИНГУ ПІДПРИЄМСТВ ЗА РІВНЕМ СОЦІАЛЬНОЇ КОРИСНОСТІ ТА ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО РЕЙТИНГУВАННЯ НА ДЕРЖАВНУ ФІНАНСОВУ ПОЛІТИКУ

О. Bobyr,
PhD candidate, Associate professor, Associate professor of the Department
of Finance, Oles Gonchar Dniprovsky National University, Dnipro

METHODOLOGY OF THE RATING OF ENTERPRISES ON THE LEVEL OF SOCIAL UTILITY
AND THE INFLUENCE OF SOCIAL RATING ON THE STATE FINANCIAL POLICY

У статті обґрунтовується доцільність, об'єктивність і значущість розробки системи рейтингування підприємств за рівнем соціальної корисності, ефективності і необхідності для громадськості, тобто для держави. Пояснюється, що за допомогою соціальних рейтингів можна стримувати недобросовісні види господарювання, що шкода, яку вони несуть, більша за користь, яку вони, пропонують суспільству. Робиться висновок, що у державах, де більший рівень соціальної нерівності (США), нижчий і рівень корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), тобто зворотня кореляція, і навпаки, у країнах із найнижчим рівнем соціальної нерівності у світі (Норвегія) — рівень КСВ найвищий. В основному у країнах світу найпоширенішою є модель КСВ із забезпеченням робочих місць. Крім того, в статті пропонується методична розробка для обчислення рейтингів підприємств за рівнем соціальної корисності та досліджується вплив соціального рейтингування на ефективність державної фінансової політики. Пропонується до розрахунку вдосконалити індекс соціальних витрат ІСВ та комплексний соціальний індекс КСІ, а також вперше розроблений загальний соціальний підприємницький індекс ЗСПІ, що відрізняється від існуючих індексів можливістю виділення груп соціально ефективних підприємств із загального числа господарюючих суб'єктів, що дасть змогу державі надавати фінансову та іншу підтримку соціально активним підприємствам і таким чином прямо і опосередковано сприяти розширенню позитивної практики господарювання.

The article substantiates the expediency, objectivity and importance of developing a rating system of enterprises on the level of social utility, efficiency and necessity for the public, that is, for the state. It is explained that using social ratings can be restrained by unscrupulous types of management, that the damage they bear is greater than the benefits that they offer to society. It is concluded that in countries with higher levels of social inequality (USA), lower corporate social responsibility (CSR), ie, reverse correlation, and vice versa, in countries with the lowest levels of social inequality in the world (Norway) — the level of CSR is highest. Mostly, in the countries of the world, the CSR model with job security is the most common. In addition, the article proposes a methodological elaboration for calculating the ratings of enterprises by the level of social utility and investigates the impact of social rating on the efficiency of public finance policy. It is proposed to calculate the improved index of social expenditures and the complex social index, as well as for the first time developed a general social business index, which differs from the existing indexes by the possibility of allocating groups

of socially effective enterprises from the total number of economic entities, which will enable the state to provide financial and other support for socially active enterprises and thus directly and indirectly promote the expansion of positive business practices.

As a result, the general social entrepreneurial index will be calculated as the average geometric or arithmetic mean of individual cumulative indices. In the article, we propose a method for calculating the social costs index, a comprehensive social index and a general social entrepreneurial index, each of which reflects the individual components of the social and financial performance of the company or group of companies for the state.

In addition, the improved methodology gives the authorities and experts a fairly flexible tool, allowing to take into account and introduce into the evaluation procedure the regional and sectoral specifics. Yes, nothing prevents the variations in both sets of indicators and the distribution of base points, depending on the severity of certain problems, the degree of their importance. The main thing is that the sum of base points by groups of volume, quality and efficiency remain the same.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, державна фінансова політика, стабілізація, індекс соціальних витрат, комплексний соціальний індекс, загальний соціальний підприємницький індекс, рейтингування, соціальні інвестиції, рівень соціальної корисності.

Key words: corporate social responsibility, state financial policy, stabilization, index of social expenditures, integrated social index, general social entrepreneurship index, rating, social investments, level of social utility.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У рамках процесу регулювання розвитку фінансової системи України, обговорення всіх сильних і слабких сторін альтернативних варіантів особливий інтерес представляє можливість порівняння різних підприємств за ступенем соціальної відповідальності, соціальної корисності або, так би мовити, "соціальної екологічності" виробничої діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У роботах іноземних науковців, а саме Боуен Х. [5, с. 6], Керрол А.В. [6, с. 268—295], Девіс К. [7, с. 70], Фрідмен М. [8, с. 15], Стеурер Р. [9], Марревік В.М. [10, с. 95—105], Віндзор Д. [11, с. 225—256], Каталао Л.В., [16, с. 15], Бранка А.С. [16, с. 17], Піментел Л.В. [16, с. 18], які займалися проблематикою соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством, акцентується, що у державах, де вищий рівень соціальної нерівності (США), нижчий рівень корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), тобто виявляється зворотня кореляція, і навпаки, у країнах із найнижчим рівнем соціальної нерівності у світі (Норвегія) — рівень КСВ найвищий. В основному у країнах світу найпоширенішою є модель

КСВ просто із забезпеченням робочих місць. Про це свідчать наукові доробки вітчизняних науковців, таких як Федорова В.А. [2, с. 56—68], Коренюк П.І. [3, с. 34], Грабчук О.М. [4, с. 22—26], Козін Л.В. [12, с. 34], Поважний О.С. [13, с. 244], Сазонець І.Л. [14, с. 25], Сазонець О.М. [15, с. 147]. Але все ж таки на сьогодні вкрай цікавим і важливим для вирішення залишається питання: як можна порівнювати організації і компанії різного профілю діяльності і різного масштабу і їхню ефективність для стабілізації як національної, так і світової фінансових систем? Чи можна взагалі порівнювати між собою, наприклад, "Укргаз", "Нікопольський завод ферросплавів" і "Брітіш Америкен Тобакко Україна"? У кожній сфері діяльності свої характеристики результатів, свої принципи організації, своя місія. Цій проблематиці присвячено багато наукових робіт, великий внесок зроблено Українським центром розвитку КСВ, який тісно співпрацює з International Centre for Corporate Social Responsibility, але все-таки залишається відкритим питання більш точної оцінки ефективності соціальних інвестицій підприємств і їхнього впливу на фінансову систему України [1, с. 191—201].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вдосконалення методики рейтингування підприємств за рівнем соціальної корисності, зокрема на основі декомпозиції сутнісної характеристики КСВ, а також за допомогою використання індексу соціальних витрат, комплексного соціального індексу та загального соціального підприємницького індексу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідність у такому рейтингуванні, тим не менш, існує, як у міжнародному, державному, в галузевому, так і в регіональному розрізах. І не тільки для великого

Таблиця 1. Основні номінації для КСВ-рейтингування підприємств

Основні номінації КСВ	Максимальна кількість балів
1. Відповідальність перед споживачами	150 балів
2. Розвиток вкладень в людський капітал	150 балів
3. Сумлінна ділова практика	150 балів
4. Екологія і безпека	150 балів
5. Участь в розвитку громадянського суспільства	150 балів

Таблиця 2. Декомпозиція сутнісної характеристики КСВ з метою рейтингування підприємств за рівнем соціальної корисності

Номінація 1. «ВІПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРЕД СПОЖИВАЧАМИ»	Бали max	Номінація 2. РОЗВИТОК ВКЛАДЕНЬ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛІ	Бали max
Кількість (обсяг): - обсяг соціальних інвестицій за цим напрямком / кількість споживачів, охоплених ними (тис. грн / чол.)	50	Кількість (обсяг): - соціальні інвестиції за цим напрямком / середньооблікова чисельність (тис. грн / чол.)	50
Якість: - гарантійний ремонт від загального річного обороту (%); - повернення продукції (%); - сертифікати якості (їх кількість); - перемоги, нагороди (кількість нагород); - відсутність судових позовів (або кількість наявних позовів); - гуманітарна експертиза реклами (кількість експертиз)	50	Якість: - кількість працівників, що мають медичну страховку (чол.); - профілактика профзахворювань, диспансеризація (тис. грн / чол.); - санітарно-гігієнічні умови праці (тис. грн / чол.); - кількість працівників, охоплених соціальними допомогамі і пільгами (чол.); - кількість працівників, охоплених пансіонатами і дитячими таборами (чол.); - програми підвищення кваліфікації та перепідготовки (тис. грн / чол.); - інтенсивність перепідготовки та підвищення кваліфікації (частота / середньооблікова чисельність працівників); - освітній рівень працівників; - розвиток корпоративних комунікацій, залучення співробітників у процес прийняття рішень, соціально відповідальна реструктуризація (тис. грн / чол.); - наявність профспілки (+/-)	100
Ефективність: - реалізація продукції (у вартісних або натуральних показниках); - популярність, репутація продукції (publicity) (%); - негативне ставлення (зниження в %); - позитивне ставлення (зростання в %)	50	—	0
Номінація 3 «СУМІННА ДІЛОВА ПРАКТИКА»	Бали max	Номінація 4 «Екологія і безпека»	Бали max
Кількість (обсяг): - соціальні інвестиції за цим напрямком / кількість охоплених (тис. грн / чол.)	50	Кількість (обсяг): - соціальні інвестиції за цим напрямком; - поточні витрати	50
Якість: - відсутність судових позовів партнерів (або кількість наявних позовів); - участь у програмах розвитку бізнесу (тис. грн / к-сть заходів); - заходи з конкурентами, спільні ініціативи (тис. грн / к-сть заходів).	50	Якість: - економія споживання природних ресурсів (%); - повторне використання та утилізація відходів (%); - запобігання забрудненню навколишнього середовища (кількість випадків); - екологічна безпека виробництва і перевезень (кількість позовів); - екологічно безпечна продукція (кількість позовів); - акції з озеленення та благоустрою (тис. грн)	50
Ефективність: - вартість акцій; - зростання реалізації продукції (в вартісних або натуральних показниках); - популярність (publicity) (%); - негативне ставлення (зниження у %); - позитивне ставлення (зростання у %)	50	Ефективність: - відсутність штрафів, судових позовів; - відсутність нещасних випадків, аварій	50
Номінація 5 «УЧАСТЬ У РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»	Бали max	Номінація 6 «КОРПОРАТИВНЕ ГРОМАДЯНСТВО» (додаткова)	Бали max
Кількість (обсяг): - соціальні інвестиції за цим напрямком / кількість охоплених (тис. грн / чол.); - соціальні інвестиції за цим напрямком / річний оборот (тис. грн / тис. грн)	50	Кількість (обсяг): - соціальні інвестиції за цим напрямком / кількість заходів (тис. грн / к-сть заходів)	50
Якість: - підтримка соціально незахищених груп населення (тис. грн / чол.); - підтримка дитинства і юнацтва (тис. грн / чол.); - підтримка сфери культури і мистецтв (тис. грн / чол.); - підтримка освітніх заходів та організацій (тис. грн / чол.); - підтримка конфесійних заходів і організацій (тис. грн / чол.); - підтримка спорту та здорового способу життя (тис. грн / чол.); - підтримка охорони здоров'я (тис. грн / чол.); - соціальний аудит (нефінансовий) звіт (підтверджений незалежною експертизою)	50	Якість: - участь у підтримці і розвитку інфраструктури території розміщення (тис. грн / к-сть заходів); - угода з органами влади про стратегічний розвиток території (тис. грн / кількість заходів); - збереження і розвиток житлово-комунального господарства (тис. грн / кількість заходів); - грамоти, подяки (кількість)	50
Ефективність: - популярність (publicity) (%); - негативне ставлення (зниження в %); - позитивне ставлення (зростання в %)	50	Ефективність: - відсутність судових позовів (або кількість наявних позовів); - приватно-державне партнерство (кількість договорів або фінансовий обсяг)	50

Джерело: [7, с. 70].

Рис. 1. Динаміка загального соціального підприємницького індексу (ЗСПІ)

бізнесу, який зацікавлений в залученні іноземних інвестицій, вихід на світові фондові ринки. Регіональні органи влади зацікавлені мати важелі впливу на бізнес, включаючи і великий, розміщений в регіоні. Зацікавлені в цьому і загальнодержавні органи, громадські організації, що формують громадянське суспільство. Експертами постійно робляться спроби розробки і обґрунтування таких показників [2, с. 56—68].

Так, групою експертів в рамках однієї з російських програм Фонду "Інститут економіки міста" в 2016 році був запропонований комплексний соціальний індекс (KCI) і індикатор (індекс) соціальних витрат (ICB) [2]. Але для більш точної зіставності і досконалості, дані індекси доцільно оптимізувати, долучивши до розрахунку поточні адміністративно-управлінські витрати і річний показник інфляції:

$$KCI = \frac{(P + PE + SE) * \text{Inf}}{TOC + AYB} \quad (1),$$

$$ICB = \frac{SE * \text{Inf}}{NE} \quad (2),$$

де P — всі сплачені податки, PE — інвестиції в основний капітал, SE — соціальні витрати, Inf — індекс інфляції, TOC — поточні витрати виробничого призначення, AYB — поточні адміністративно-управлінські витрати, NE — чистий нерозподілений прибуток компанії.

Здається, що методично завдання полягає не стільки в вибудовуванні системи універсальних порівнюваних показників, скільки в процедурі "перекладу", створення якогось "перехідника", "спільного знаменника" для різних систем показників [3, с. 34].

Але більш досконала методика "наскрізної" (за галузями і масштабами) оцінки та порівняння корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) як інструменту ефективного моделювання національної економіки і державної фінансово-економічної політики є розроблена і пропонується нижче. Вона не передбачає введення спеціальних складних розрахункових показників, дозволяючи порівнювати один з одним різні підприємства, організації та установи, незалежно від їх типу, виду діяльності, організаційно-правової форми та відомчої належності [4, с. 22—26]. При цьому важливо, що в основі порівняння лежать показники результатів роботи, специфічні для кожного бізнесу [1]. Порівняння здійснюються в кілька етапів.

На першому етапі виділяються основні напрямки ("номінації") КСВ. У розглянутій методиці, з урахуванням міжнародних стандартів щодо соціальної звітності, виділено п'ять основних "номінацій" оцінки КСВ [5, с. 6] (табл. 1).

На другому етапі визначаються показники по кожній з "номінацій" КСВ. Вони формуються в три групи: обсягу (кількості), якості і ефективності КСВ.

Показники вибираються у відповідності з такими вимогами: вони повинні бути істотними для даного напрямку КСВ і враховувати його специфіку; мати кількісне вираження; бути легко перевірені за допомогою даних обліку.

Інакше кажучи, такі показники повинні бути досить операціональними, зручними для менеджменту, з одного боку, а з іншого — відповідати цілям КСВ [6, с. 268—295].

Крім того, по кожному напрямку КСВ пропонується пороговий показник — "допуск у номінацію", який є обов'язковою умовою за цим вектором КСВ. Тим самим забезпечується відбір компаній, гідних участі в порівнянні (табл. 2).

Кількість показників у кожній з трьох груп показників (обсягу, якості та ефективності) по кожному з напрямків може змінюватися; головне, щоб вони були важливі для цілей порівняння КСВ і менеджменту в цілому.

Ще можна було б започаткувати шостий напрям "Корпоративне громадянство", в оцінці за яким може бути відсутність податкових претензій. Сама оцінка може проходити за такими показниками, як видно з таблиці 2 (додаткова можлива номінація 6).

На третьому етапі кожній з груп показників (обсягу, якості та ефективності КСВ) присвоюється базова сума балів. Наприклад, кожній з трьох груп показників дано по 50 базових балів. Базова сума балів розподіляється всередині кожної конкретної групи за окремими показниками: кожному показнику присвоюється певна кількість базових балів. Ця процедура є ні чим іншим, як розподілом ваг базових балів. Конкретна вага показника (кількість базових балів) визначається в залежності від важливості даного показника [8, с. 15].

На четвертому етапі характеризується динаміка показників КСВ за певний період, наприклад, за рік. Універсальною характеристикою такої динаміки може бути відсоток зміни (збільшення або зменшення).

На п'ятому етапі визначається кількість фактично набраних балів за кожним показником пропорційно виявленій динаміці: відсотком від базових балів за кожним показником.

Сума набраних балів і буде відповідати рівню КСВ конкретної компанії, що дасть можливість порівнювати різні компанії за цим показником.

Наступним досить доцільним кроком на шляху до визначення ефективності підприємств для макросере-

Таблиця 3. Розрахунок індексу соціальних витрат підприємств (ICB_n) за кожен місяць

№	Назва підпр.	Ум. познач. підпр.	Звітний період																	
			Січень			лютий			Березень			квітень			травень			червень		
			$SE_n * I_{inf}$	NE_n	ICB_n	$SE_n * I_{inf}$	NE_n	ICB_n	$SE_n * I_{inf}$	NE_n	ICB_n	$SE_n * I_{inf}$	NE_n	ICB_n	$SE_n * I_{inf}$	NE_n	ICB_n	$SE_n * I_{inf}$	NE_n	ICB_n
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
1.	Азот	AZOT	21	45		3	8		7	17		6	18		-	8		3	16	
2.	Дніпрошина	DNSH	15	45		12	65		13	78		12	56		18	39		19	58	
...	.....	...	...	...																
...	.....	...	...	...																

Таблиця 4. Розрахунок ланцюгового індивідуального індексу i_n

№	Назва підпр.	Ум. познач. підпр.	Звітний період																	
			Січень			Лютий			Березень			квітень			травень			червень		
			C_n	C_{n-1}	i_n	C_n	C_{n-1}	i_n	C_n	C_{n-1}	i_n	C_n	C_{n-1}	i_n	C_n	C_{n-1}	i_n	C_n	C_{n-1}	i_n
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
1.	Азот	AZOT		1,6																
2.	Дніпрошина	DNSH		2,3																
...	.....	...		...																
...	.....	...		...																

довища є запровадження системи їх рейтингування за ступенем соціальної корисності та екологічності впроваджуваних проектів. Цей захід дав би можливість для стагування соціально несприйнятних і шкідливих для громадськості проектів в межах державного рівня управління підприємництвом і бізнесом [9, с. 271—276].

Пропонується такі індикатори назвати "соціальні підприємницькі індекси" (СПІ) по прикладу біржових фондових індексів. Ці індекси будуть застосовуватися не тільки для аналізу тенденцій розвитку ринку пропозиції соціально ефективних продукції, робіт та послуг, але й з метою прогнозування цього ринку, відображуючи середню соціальну ефективність підприємства або групи підприємств.

У підсумку загальний соціальний підприємницький індекс (ЗСПІ) розраховуватиметься як середня геометрична або середньоарифметична індивідуальних кумулятивних індексів. Пропонуємо методику розрахунку ЗСПІ.

Необхідно розрахувати і проаналізувати ЗСПІ за десятима умовними підприємствами України, побудувавши графік, приклад якого наведено на рисунку 1.

Для того, щоб накреслити графік, необхідно заповнити таблиці 3, 4 і 5, які включають в себе всі необхідні дані (таблиця 3 заповнюється на основі вихідних даних, наведених у ній, таблиця 4 — на основі даних, розрахованих у таблиці 3. Таблиця 5 заповнюється на основі даних, перенесених з таблиці 4.) Коли всі три таблиці заповнені, необхідно побудувати графік "Динаміка загального соціального підприємницького індексу (ЗСПІ)", після чого проводиться порівняльний аналіз індексів [10, с. 96—102].

Вихідні дані наводяться в таблицях 3, 4, 5. Методика розрахунку індексу ЗСПІ передбачає розрахунок індивідуальних індексів соціальних витрат підприємств, що входять до розрахунку. Індекс ЗСПІ є результативним показником, який відображує середню динаміку індивідуальних соціальних інвестицій підприємства, що входять до його розрахунку. Такий підхід є оригінальним і найбільш об'єктивним для оцінки соціальної зна-

чуєності підприємств для вітчизняної економіки [11, с. 230—249].

Основні умови розрахунку індексу ЗСПІ [12, с. 34]:
— соціальний індекс ЗСПІ доцільно розраховувати з першого січня 2018 року. Для кожного окремого підприємства розрахунок індексу починається із моменту фіксації його соціальних інвестицій, тобто можливості розрахунку індивідуального індексу соціальних витрат ICB_n . Початкове його значення приймається рівним 1;

— розрахунок індексу здійснюється щомісяця за зведеними результатами здійснених і документально зафіксованих реальних соціальних інвестицій (витрат) у звітному періоді (місяці).

Методика розрахунку індексу ЗСПІ така.

1. Здійснюється розрахунок індексу соціальних витрат (ICB_n) за формулою:

$$ICB_n = \frac{SE_n * I_{inf}}{NE_n} \quad (3),$$

де SE_n — соціальні витрати компанії за звітний місяць, тис. грн,

I_{inf} — річний індекс інфляції (значення попереднього року), NE_n — чистий нерозподілений прибуток компанії у звітному місяці, тис. грн.

Цей розрахунок здійснюється в окремій таблиці 3. Індивідуальні індекси розраховуються двох видів [13, с. 244; 14, с. 25; 15, с. 147]:

- спочатку ланцюговий,
- потім кумулятивний.

2. Ланцюговий індивідуальний індекс розраховується наступним чином:

$$i_n = \frac{ICB_n}{ICB_{n-1}} \quad (4),$$

де ICB_n — індекс соціальних витрат у звітному періоді (місяці), часток,

ICB_{n-1} — індекс соціальних витрат у попередньому періоді (місяці), часток.

У випадку, якщо $ICB_n = 0$ (відсутність соціальних витрат $SE_n * I_{inf}$ у відповідному звітному місяці, то і вва-

Таблиця 5. Розрахунок індивідуальних кумулятивних індексів підприємств I_n та загального соціального підприємницького індексу ЗСПІ_n ($I_n = I_{n-1} * i_n$, $ЗСПІ_n = \sqrt[k]{I_a * I_b * I_c * I_d \dots}$)

№	Назва підприємства	Умов. познач. підприємства	Звітний період											
			на 1.01.18	Січень		Лютий		Березень		квітень		травень		червень
			I_n	I_n	I_n	i_n	I_n	i_n	I_n	I_n	I_n	i_n	I_n	I_n
1.	Азот	AZOT	1											
2.	Дніпрошина	DNSH	1,05											
...	.....	...												
...	.....	...												
ЗСПІ			1,04											

жається рівним 1, тобто відсутність соціальних витрат у відповідному періоді). У випадку відсутності соціальних витрат у попередньому періоді $ICB_{n-1} = 0$, то у якості базисного періоду приймається сума соціальних витрат, максимально наближена за часом до нинішнього звітного періоду. Розрахунок цього показника необхідно здійснити у таблиці 4.

3. Кумулятивний індивідуальний індекс I_n розраховується як добуток ланцюгових індексів за періоди, що передують звітному.

$$I_n = i_1 * i_2 * i_3 \dots i_n \quad (5),$$

де n — номер звітного періоду.

Тобто для розрахунку цього показника необхідні дані ланцюгових індексів за всі звітні періоди з моменту початку розрахунку індексу. Так як у роботі розрахунок здійснюється для шести періодів, починаючи з 01.01.2018 р., то доцільно використовувати наступну формулу:

$$I_n = i_{n-1} * i_n \quad (6),$$

де I_{n-1} — значення кумулятивного індексу для періоду, що передує звітному (задано в таблиці 3). Всі отримані за шість періодів розраховані дані заносяться в таблицю 3.

4) Сам індекс ЗСПІ_n розраховується як середньгеометрична індивідуальних кумулятивних індексів на звітну дату.

$$ЗСПІ_n = \sqrt[k]{I_a * I_b * I_c * I_d \dots} \quad (7),$$

де I_a, I_b, I_c, I_d — індивідуальні кумулятивні індекси підприємств, які за останні шість звітних періодів мають високі показники соціальних інвестицій порівняно з підприємствами-конкурентами;

k — кількість підприємств, що входять у розрахунок індексу.

Розрахунок індексу ЗСПІ_n на кожну із шести звітних дат здійснюється у таблиці 5.

ВИСНОВКИ

Сума набраних балів і буде характеризувати КСВ конкретної компанії, як за окремими номінаціями, так і в цілому на основі декомпозиції окремих сутнісних характеристик і складових, а показники комплексний соціальний індекс КСІ, індекс соціальних витрат ІСВ та загальний соціальний підприємницький індекс ЗСПІ дадуть можливість визначати рівень соціальної корисності і ефективності для громадськості як окремих, так і цілих груп підприємств, що входять до їхнього розрахунку [16, с. 15—18; с. 20—22]. Така методика дає основу

визначення універсального індексу КСВ, представляє удосконалений, більш точно відповідаючий сьогоденнішим потребам в оцінці соціальної ефективності підприємств, показник. Одержані результати відповідають сучасному рівню наукових і технічних знань. Наукові результати, отримані в цій роботі, дають змогу створити більш точні соціальні рейтинги підприємств, працюючих на території України і за її межами, зокрема шляхом удосконалення формули розрахунку комплексного соціального індексу КСІ, індексу соціальних витрат ІСВ, розробки загального соціального підприємницького індексу ЗСПІ а також шляхом декомпозиції сутнісних характеристик КСВ, і таким чином досягти більшої прозорості, відкритості бізнесу і стимулювання здорової конкуренції у національному бізнес-середовищі, а також подолання недобросовісної підприємницької діяльності. При цьому вдосконалена методика дає в руки органам управління та експертам досить гнучкий інструмент, дозволяючи враховувати і вводити в процедуру оцінки регіональну і галузеву специфіку. Так, ніщо не заважає варіювати як набори показників, так і розподіл базових балів в залежності від гостроти тих чи інших проблем, ступеню їхньої важливості. Головне, щоб суми базових балів за групами обсягу, якості та ефективності зберігалися однаковими.

Література:

- Бобирь О.І. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності як складової системи управління фінансово-економічною діяльністю суб'єкта підприємства і як інструменту державної фінансової політики // Управління розвитком суб'єктів підприємництва: механізми, реалії, перспективи: колективна монографія / Під заг. ред. Т.В. Гринько. — м. Дніпро. — Біла К.О., 2018. — 444 с. — С. 191—201.
- Бобирь О.І., Федорова В.А. Досягнення сталості розвитку національної економіки через вдосконалення концепції корпоративної соціальної відповідальності / О.І. Бобирь, В.А. Федорова — Науковий вісник Херсонського держуніверситету. Серія "Економічні науки" — 2018. — № 30. — С. 56—68.
- Коренюк П.І., Бобирь О.І. Оцінка фінансового стану підприємств харчової промисловості в Україні та пошук заходів щодо його вдосконалення / П.І. Коренюк, О.І. Бобирь // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове видання. — 2018. — № 23. — С. 32—46.
- Грабчук О.М. Теоретичні обмеження в управлінні страховим портфелем / О.М. Грабчук // Інвестиції:

практика та досвід. — 2016. — № 6 (березень). — С. 22—26.

5. Bowen H. Social Responsibilities of the Businessman / H. Bowen. — N. Y.: Harper & Row, 1953, p. 6.

6. Carroll A.B. Corporate Social Responsibility: Evolution of Definitional Construct / A.B. Carroll // Business and Society. — 1999. — Vol. 38. — № 3. — P. 268—295.

7. Davis K. Can Business Afford to Ignore Social Responsibilities? / K. Davis // California Management Review. — 1960. — Vol. 2. — № 3. — P. 70—76. — P. 70.

8. Friedman M. The social responsibility of business is to increase its profits // New York Times. September 13. 1970.

9. Steurer R. Corporations, Stakeholders and Sustainable Development I: A Theoretical Exploration of Business Society Relations / R. Steurer, M. Langer, A. Konrad, A. Martinuzzi // Journal of Business Ethics. — 2005. — Vol. 61. — № 3. — P. 263—281.

10. Van Marrewijk M. Concepts and Definitions of CSR and Corporate Sustainability: between Agency and Communion / Van Marrewijk M. // Journal of Business Ethics. — 2003. — Vol. 44. — № 2/3. — P. 95—105.

11. Windsor D. The Future of Corporate Social Responsibility / D. Windsor // The International Journal of Organizational Analysis. — 2001. — Vol. 9, № 3. — P. 225—256.

12. Козин Л.В. Корпоративна соціальна відповідальність як засіб формування конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс] / Л.В. Козин // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. Економічні науки. — 2011. — № 12.

13. Поважний О.С. Корпоративне управління: підручник / О.С. Поважний, Н.С. Орлова, А.О. Харламова. — К.: Кондор, 2013. — 244 с.

14. Сазонцев І.Л. Стратегічні альтернативи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств / І.Л. Сазонцев, О.А. Джусов, А.Д. Прокоф'єва // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. — Т. 22. — 2014. — С. 24—31.

15. Сазонцев О.М. Теоретичні основи здійснення корпоративного підприємництва на основі використання екосистем / О.М. Сазонцев, Н.П. Миськовець // Бізнес Інформ. — 2016. — № 11. — С. 144—148.

16. Catalao L.M., Branca A.S., Pimentel L.V. (2016) International Social Comparisons of Corporate Responsibility. Int J Econ Manag Sci 5: 327. doi:10.4172/2162-6359.1000327 // International Journal of Economics & Management Sciences // <https://www.omicsonline.org/open-access/international-social-comparisons-of-corporate-responsibility-2162-6359-1000327.php?aid=70659>

References:

1. Bobir, O.I. (2018), "Development of corporate social responsibility as an integral part of the system of financial and economic activity of the subject of entrepreneurship and as an instrument of the state financial policy", Upravlinnia rozvytkom sub'ektiv pidpryemnytstva: mekhanizmy, realii, perspektyvy [Management of the development of business entities: mechanisms, realities, perspectives], Bila KO, Dnipro, Ukraine, pp. 191—201.

2. Bobir, O.I. and Fedorova, V.A. (2018), "Achievement of the Sustainability of the National Economy Development through Improving the Concept of Corporate Social Responsibility", Scientific Herald of the Kherson State University. Series "Economic Sciences", vol. 30, pp. 56—68.

3. Koreniuk, P.I. and Bobir, O.I. (2018), "Assessment of the financial situation of food industry enterprises in Ukraine and search for measures to improve it", Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, vol. 23, pp. 32—46.

4. Grabchuk, O.M. (2016), "Theoretical limitations in insurance portfolio management", Investments: practice and experience, vol. 6, pp. 22—26.

5. Bowen, H. (1953), Social Responsibilities of the Businessman, Harper & Row, New York, USA.

6. Carroll, A.B. (1999), "Corporate Social Responsibility: Evolution of Definitional Construct", Business and Society, vol. 3, no. 3, pp. 268—295.

7. Davis, K. (1960), "Can Business Afford to Ignore Social Responsibilities?", California Management Review, vol. 2, no. 3, pp. 70—76.

8. Friedman, M. (1970), "The social responsibility of business is to increase its profits", New York Times. September 13.

9. Steurer, R. (2005), "Corporations, Stakeholders and Sustainable Development I: A Theoretical Exploration of Business Society Relations", Journal of Business Ethics, vol. 61, no. 3, pp. 263—281.

10. Van Marrewijk, M. (2003), "Concepts and Definitions of CSR and Corporate Sustainability: between Agency and Communion", Journal of Business Ethics, vol. 44, no. 2/3, pp. 95—105.

11. Windsor, D. (2001), "The Future of Corporate Social Responsibility", The International Journal of Organizational Analysis, vol. 9, no. 3, pp. 225—256.

12. Kozin, L.V. (2011), "Corporate Social Responsibility as a Means to Establishing the Competitiveness of the Enterprise", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchaieva. Ser. Ekonomichni nauky, vol. 12.

13. Povagniy, O.S. (2013), Korporatyvne upravlinnia [Corporate governance: a textbook], Condor, Kyiv, Ukraine.

14. Sazonets, I.L. Dzusov, O.A. and Prokofiev, A.D. (2014), "Strategic alternatives for the development of foreign economic activity of enterprises", Bulletin of the University of Dnipropetrovsk. Series: Innovation Management, vol. 22, pp. 24—31.

15. Sazonets, O.M. and Miskovets, N.P. (2016), "Theoretical bases for the implementation of corporate entrepreneurship on the basis of the use of ecosystems", Business Inform, vol. 11, pp. 144—148.

16. Catalao, L.M. Branca, A.S. and Pimentel, L.V. (2016), International Social Comparisons of Corporate Responsibility. Int J Econ Manag Sci 5: 327. doi: 10.4172 / 2162-6359.1000327 // International Journal of Economics & Management Sciences // <https://www.omicsonline.org/open-access/international-social-comparisons-of-corporate-responsibility-2162-6359-1000327.php?help=70659>

Стаття надійшла до редакції 11.03.2019 р.

О. В. Лепьохін,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри управління фінансово-економічною безпекою
і проектами, Запорізький національний університет
С. Є. Клименко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри управління фінансово-економічною безпекою
і проектами, Запорізький національний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.59

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ ФАКТОРІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

O. Lepokhin,
PhD in Economics, associate professor, Head of management of financial
and economic security and projects, Zaporizhzhya National University
S. Klymenko,
PhD in Economics, associate professor of management of financial
and economic security and projects, Zaporizhzhya National University

THE CONTENT AND FEATURES OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF THE STATE
IN THE CONTEXT OF THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION FACTORS
OF THE WORLD ECONOMY

У статті здійснено дослідження закономірностей еволюції наукового розуміння сутності економічної безпеки держави у забезпеченні національних інтересів в контексті посилення факторів глобалізації світової економіки. Розглядаючи економічну безпеку як забезпечення умов, що захищають сталий прогресивний розвиток національної економіки, доведена необхідність розмежувати стратегію її забезпечення на стратегію захисту, спрямовану на досягнення необхідної економічної незалежності і стратегію наступу, метою якої є забезпечення прогресуючої структурної взаємодії національної економіки зі світовим господарством. Крім того, в межах стратегії забезпечення економічної безпеки держави необхідно виокремити ресурсну та технологічну компоненти як об'єкти цілеспрямованого впливу. Сьогодні технологічна безпека набуває системного характеру розуміння логіки й закономірностей господарської еволюції окремих країн у контексті характеру взаємозалежності між учасниками глобальної економіки.

The article deals with the regularities of the evolution of the scientific understanding of the essence of the economic security of the state in securing national interests in the context of strengthening the factors of globalization of the world economy.

In developing the national policy in the field of economic security, the country can not be abandoned from existing in the global economic system certain objective factors, which by virtue of which advance development of the economies of individual countries is supported, including by subjugating their interests to economies of other countries. The development of an effective strategy for economic

security involves the study of global trends in the development of the world economic system, the identification of the most vulnerable parts of the national economy, taking into account the laws of its transformation in the process of interaction with the world economic system and a clear definition of the country's priority interests in the economy.

Considering economic security as ensuring the conditions protecting the sustainable progressive development of the national economy, the necessity to delineate the strategy of its provision into a strategy of protection aimed at achieving the necessary economic independence and a strategy of offensive, the purpose of which is to ensure progressive structural interaction of the national economy with the world economy. In addition, within the framework of the strategy of ensuring economic security of the state, it is necessary to distinguish resource and technological components as objects of targeted influence. Today, technological security acquires a systematic understanding of the logic and regularities of the economic evolution of individual countries in the context of the nature of the interdependence between the participants in the global economy.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, глобальна економіка, стратегія, національні інтереси.

Key words: economic security, national security, global economy, strategy, national interests.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні забезпечення економічної безпеки для України є однією з найактуальніших соціально-економічних і політичних проблем. Крім інших, в умовах глобалізації, відкритої та прихованої економічної агресії більш розвинутих країн проблема забезпечення національної економічної безпеки набуває першорядної важливості і розглядати цю проблему для України необхідно саме в контексті глобалізації економіки.

Господарська глобалізація, починаючи з 1990-х рр. призвела до того, що світовий економічний простір трансформується в цілісну глобальну систему, в якій національні господарства стають складовими єдиного економічного організму. В результаті зникає межа між внутрішнім і зовнішнім середовищем діяльності, принципово змінюється співвідношення впливу ендегенних та екзогенних факторів на траєкторію розвитку окремих національних господарств.

У зв'язку з цим, виняткового значення набуває структурний аспект взаємодії національної економіки з економікою глобальною. Виникає необхідність усвідомлення проблеми забезпечення економічної безпеки країни, за умов визначального фактору об'єктивності відтворювальних трансформацій національних економік в процесі перетворення світової економіки в єдиний економічний простір, що розвивається за своїми власними законами. Без урахування закономірностей функціонування глобальної економічної системи, тенденцій її розвитку і чинників диференціації окремих економік за рівнем розвитку в межах глобальної усі напрацювання у сфері забезпечення економічної безпеки України будуть малоефективними.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика визначення, діагностики та забезпечення економічної безпеки держави постійно перебуває останні десятиліття є надзвичайно актуальною для вітчизняних та зарубіжних науковців. Важливу роль у теоретичному й емпіричному дослідженні цієї проблеми відіграють праці провідних західних учених, а саме: Т. Аллісона, Дж. К. Ван Хорна, Х. Маховські, Х. Маула, Т. Парсонса, Г. Тостера, Й. Шумпетера та ін. У вітчизняному науковому просторі ґрунтовні дослідження різних аспектів національної економічної безпеки здійснено у працях С. Блохіна, В. Богомоллова, С. Воробйова, І. Губаревої, Б. Губського, А. Крамаренка, І. Мішиної, О. Новікової, О. Олейнікова, Г. Пастернак-Таранушенко, Р. Покотиленко, В. Пономаренко, А. Рудницького, А. Сундука, А. Сухорукова, В. Шлемко та ін. Дослідження механізмів забезпечення економічної безпеки України та інших країн в умовах глобалізації присвячені праці В.Г. Андрійчука, П. Баранай, Є.М. Білоусова, З.В. Гбура, О.Є. Денисова, М.П. Денисенко, М.В. Желіховської, К.С. Колеснікової, М.В. Корж, З.О. Луцишина, Л.М. Письмаченко, Є.М. Рудніченко та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНОЇ ПРОБЛЕМИ

Не зважаючи на ґрунтовність наукового опрацювання проблематики економічної безпеки ряд її аспектів не отримали належного вивчення або потребують подальшого уточнення і розвитку. Так, у науковій літературі розгляд внутрішніх загроз економічній безпеці держав є домінуючим. Проте в умовах мінливого середовища глобальної економіки, військової та економічної агресії

Російської Федерації проти України дослідження механізмів забезпечення її економічної безпеки в контексті досягнення національних інтересів набуває першорядної актуальності.

МЕТОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

На підставі узагальнення еволюції розуміння сутності економічної безпеки держави визначити вплив факторів глобалізації світової економіки на стратегію забезпечення національних інтересів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Такі поняття, як "національна безпека" та "економічна безпека держави", стали вживатися в усьому світі відносно недавно. Поява в науковому лексиконі категорії "національна безпека" пов'язують з ім'ям президента США Теодора Рузвельта (1901—1909 рр.). У своєму посланні Конгресу Сполучених Штатів в 1904 р. він обґрунтував військову операцію "Панамської кризи" інтересами національної безпеки США [1].

Але тільки через кілька десятиріч цей термін став предметом найпильнішого дослідження західних політологів і економістів. Їх зусиллями в поняття "національна безпека" вкладався усе ширший зміст, суть якого охоплює усі дії, за допомогою яких суспільство може забезпечити свою життєздатність і здійснити свої завдання на міжнародній арені. Найбільший теоретичний внесок в розробку цього поняття вніс патріарх американської політології, основоположник школи "політичного реалізму" Г. Моргентау, висновки якого вперше дали можливість винести проблему безпеки країни за рамки військової безпеки.

У 1947 році у США був прийнятий перший в світі документ з національної безпеки, а саме закон "Про національну безпеку", і утворено Раду національної безпеки при Президентові США, якій було доручено обґрунтування рішень, що стосуються зовнішньої, економічної та оборонної політики. Згодом президентом США Дж. Кеннеді було заявлено, що "в політиці Сполучених Штатів Америки не існує окремо взятій політики ні в обороні, ні в дипломатії — всі вони зведені в єдину політику національної безпеки" [2].

Рада національної безпеки США функціонує донині і здійснює (за допомогою широкого кола науковців) формування Стратегії національної безпеки США, відповідно до якої будується уся державна політика. Відповідно до закону США про реорганізацію оборони, прийнятому у 1986 р. (закон Голдвотера-Ніколса), кожна адміністрація США зобов'язана надавати конгресу цей документ, скоригований з урахуванням як поточного стану національної безпеки, так і свого концептуального бачення проблеми. Виконавча гілка влади повинна дотримуватися положень цієї стратегії в своїй практичній діяльності й нести відповідальність як за проміжні результати її реалізації, так і за виконання в повному обсязі взятих на себе перед нацією зобов'язань в сфері забезпечення безпеки. Останній варіант Стратегії національної безпеки США був прийнятий у серпні 2017 р. [3].

Структура Стратегії національної безпеки США в повній мірі відображає сучасний підхід до розуміння сутності безпеки США.

По-перше, документ містить оцінку внутрішньої та міжнародної обстановки. У ньому є аналіз відповідних фактів та інформації, прогнозуються майбутні тенденції світового розвитку, визначається мотивація основних діючих суб'єктів як всередині країни, так і за кордоном.

По-друге, визначено національні інтереси, основні з яких — незалежність, національний добробут і процвітання, а також існуючі та потенційні загрози цим інтересам.

По-третє, визначено завдання зовнішньої політики, зумовлені національними інтересами і необхідністю усунення існуючих їм загроз.

Структура документу засвідчує, що вагомою складовою національної безпеки, а багато в чому і її основою, є економічна безпека.

Відзначимо, що практично в усіх доповідях президентів США про стратегію національної безпеки завжди використовується формула — "Національна безпека і економічна міць невіддільні одна від одної" [4].

Саме поняття "економічна безпека" вперше з'явилося також у США в період "Великої депресії" 1930-х років. У "Новому курсі" економічної політики президента Франкліна Рузвельта наголос був зроблений на "економічну безпеку індивідуума як основи забезпечення економічної безпеки держави і суспільства в цілому". Під забезпеченням економічної безпеки тоді розумівся комплекс надзвичайних заходів з виведення економіки країни з економічної кризи. Основними напрямками "Нового курсу" були заходи, спрямовані на стабілізацію зростання цін і заробітної плати, організацію громадських робіт з метою зниження безробіття і планування економічного розвитку [5].

Для координації роботи в рамках "Нового курсу" щодо нормалізації соціально-політичної ситуації в країні рішенням Ф. Рузвельта 29 червня 1934 р. був утворений федеральний Комітет з економічної безпеки. Після подолання економічної кризи комітет припинив свою діяльність, проте у 1994 р., він був відтворений під назвою Національна економічна рада, і в грудні 1995 р. підготував меморандум, в якому містився основний зміст Національної програми забезпечення економічної безпеки. Під забезпеченням економічної безпеки тепер уже розумілися заходи зі збереження економічної потужності США. Основними цілями забезпечення економічної безпеки визначалися забезпечення економічних інтересів США в конкурентній боротьбі з суперниками на світовій арені, захист лідируючих позицій США в технологічних сферах. Результатом реалізації програми стало створення взаємопов'язаної в усіх її елементах системи економічної безпеки, спрямованої на забезпечення економічних інтересів країни.

Слідом за США розробку стратегій своєї національної безпеки (під різними назвами — доктрина, стратегія, концепція) почали здійснювати країни Західної Європи і Японія [6]. У відповідний документ обов'язково включався зовнішньоекономічний блок, спрямований на забезпечення економічної безпеки країни [7].

Проблема безпеки в новому, більш широкому аспекті (з акцентом на економічну безпеку) стала предметом широкого обговорення і на державних рівнях, і серед

науковців, і в міжнародних неурядових організаціях. Зокрема ООН, усвідомлюючи зростаючу роль економічної компоненти у забезпеченні міжнародної безпеки, на VI спеціальній сесії Генеральної Асамблеї в травні 1974 р. прийняла Декларацію щодо встановлення нового міжнародного економічного порядку і Програму дій із його встановлення, а на XXIX сесії в грудні 1974 р. затвердила Хартію економічних прав та обов'язків держав. Ці документи декларують необхідність пом'якшення не лише військового і політичного, а й економічного протистояння в умовах зростаючої економічної взаємозалежності. Їх основна суть полягає в тому, що новий міжнародний економічний порядок повинен бути заснований на справедливості, суверенній рівності, спільності інтересів і співпраці усіх держав, незалежно від соціально-економічних систем. Він повинен покінути із зростаючим розривом між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, забезпечити більш швидкий економічний розвиток в світі й справедливість нинішньому та майбутньому поколінням [8]. Зазначені документи були прийняті за ініціативою країн, що розвиваються і спрямовані на захист їх економічної безпеки.

Слід наголосити, що в основі ефективної стратегії економічної безпеки країни, що адекватно реагує на світові процеси, повинна лежати саме економічна компонента геополітики — геоекономіка. У ракурсі геоекономічного підходу на перше місце ставиться об'єктивність відтворювальних трансформацій національної економіки в процесі її включення як складової в єдиний економічний організм, і тому мають бути враховані закономірності формування геоекономічного простору й тенденції його розвитку.

Знання тенденцій та перспектив розвитку геоекономічного простору дають можливість більш чітко визначитися із орієнтирами ефективної стратегії економічної безпеки, спрямованої на функціонування національної економіки в світовій геоекономічній системі, яка б забезпечила їй повноправну участь у створенні і розподілі світового доходу.

У такому змісті потребує уточнення розуміння суті економічної безпеки та її компонентів. У працях вітчизняних економістів поки зустрічаються лише поодинокі визначення економічної безпеки, в яких, в першу чергу, відображається її зв'язок з інтеграцією національної економіки в зовнішнє середовище. Проте проблема полягає у конкретизації необхідних умов, що забезпечують захищеність національної економіки.

Німецький фахівець у сфері зовнішньоекономічних відносин Х. Мауль визначає економічну безпеку як відсутність гострої загрози мінімально прийнятному рівню основних цінностей, які нація вважає першочергово необхідними. Ця загроза виникає у тому випадку, коли зовнішньоекономічні параметри змінюються настільки, що виникають умови, здатні зруйнувати існуючу соціально-політичну систему, при цьому хтось або щось загрожує відторгненням від першорядних цінностей [9].

На думку Х. Маховскі, економічна безпека являє собою досягнення високого ступеня незалежності від партнерів по життєво важливим економічним парамет-

рам, тобто таким, які в разі їх порушення впливають на свободу вибору в політичних рішеннях, неприйнятних з комерційної точки зору [10].

При розумінні економічної безпеки як забезпечення умов, що захищають сталий розвиток національної економіки, включення в її внутрішню структуру економічної незалежності є безумовно необхідним. Проте зауважимо, що ефективний підхід до забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації, крім забезпечення необхідного рівня економічної незалежності (як лінії захисту), передбачає розробку наступальної економічної стратегії в зовнішньому просторі, що дає можливість знизити рівень економічних загроз у майбутньому.

Звернемо увагу, що в якості умови реалізації стратегії національної безпеки США, виділена здатність американської адміністрації забезпечувати економічне лідерство країни в світі. Лідерство США у світових економічних процесах визначаються як життєво важливий фактор забезпечення національної безпеки [3].

Таким чином, при розробці національної політики у сфері забезпечення економічної безпеки країни не можна абстрагуватися від існуючих в глобальній економічній системі певних об'єктивних чинників, у силу яких випереджаючий розвиток економік окремих країн підтримується, в тому числі, за рахунок підпорядкування їх інтересам економік інших країн. І ці фактори мають прямий зв'язок з місцем розташування країни в системі міжнародного розподілу праці [11]. Різна спеціалізація в системі міжнародної торгівлі призводить до різного фізичного наповнення ВВП країн, від якого залежать якісні характеристики економічного розвитку і її стійкість.

Відповідно, основою створення середовища безпеки є така "убудованість" національної економіки у світове господарство, яка стимулює її прогресивний розвиток, а не перетворює зовнішньоекономічні зв'язки у дестабілізуючий фактор. У прагненні до такої "убудованості" і повинна полягати довгострокова стратегія країни у геоекономічному просторі [12].

Розробка ефективної стратегії економічної безпеки передбачає вивчення глобальних тенденцій розвитку світової економічної системи, визначення найбільш вразливих ділянок національної економіки з урахуванням закономірностей її трансформації в процесі взаємодії із світовою господарською системою і чітке визначення пріоритетних інтересів країни у сфері економіки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розглядаючи економічну безпеку як забезпечення умов, що захищають сталий прогресивний розвиток національної економіки, в її стратегії можна виокремити два взаємопов'язаних напрями: стратегію захисту, яка передбачає забезпечення необхідної економічної незалежності; наступальну стратегію, метою якої є забезпечення прогресуючої структурної взаємодії національної економіки зі світовим господарством.

Відсутність чіткої класифікації компонентів економічної безпеки розмиває її сутність, тягне за собою не-

адекватні уявлення про механізми її забезпечення, сприяє не вірним розрахунками кризового потенціалу економічної системи. В межах економічної безпеки необхідно розглядати взаємозв'язок двох напрямків стратегії її забезпечення, а саме: ресурсну і технологічну безпеку. Обґрунтування визначальної ролі технологічної безпеки набуває системного характеру при вивченні тих теорій економічного розвитку, які дають можливість виявити логіку й закономірності господарської еволюції окремих країн і всього світового господарства і проаналізувати типологічну спрямованість національного економічного розвитку в контексті характеру взаємозалежності між учасниками глобальної економіки.

Література:

1. Тихоненко І.В. Стратегія національної безпеки США як інструмент підтримки глобального лідерства та міжнародного порядку за адміністрації Б. Обами та Д. Трампа. Політичне життя. — 2018. — № 1. — С. 158—163.
2. Абдуліна Т.Г. Теоретичні та практичні аспекти функціонування системи національної безпеки США — досвід для України. Грани. — 2014. — № 9. — С. 82—86.
3. Вонсович О. С. Стратегія національної безпеки США 2017 р.: нові підходи щодо боротьби із пріоритетними викликами та загрозами. Гілея: науковий вісник. — 2018. — Вип. 129. — С. 332—334.
4. Гбур З. В. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки держави. Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 11. — С. 111—115.
5. Денисенко М. П., Колісниченко П. Т. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 6. — С. 15—19.
6. Овчаренко Ю. Державна політика забезпечення національної безпеки в країнах Європейського Союзу: досвід для України. Актуальні проблеми державного управління. — 2010. — Вип. 4. — С. 127—130.
7. Літвін Л.А. Моделі національної безпеки: досвід для України. Політичне життя. — 2017. — № 1—2. — С. 107—110.
8. Білоусов Є.М. Глобалізація та економічна безпека держави (теоретико-правові аспекти. Право та інновації. — 2014. — № 3. — С. 77—82.
9. Maull H. Raw materials, energy and Western security. L., 1984.
10. Machovski H. Ost-West Handel: Entwicklung. Interessenlagen, Aussichten.. Aus Politik u Zeitgeschichte. Bonn: 1985.
11. Рудніченко Є. М. Гавловська Н. І., Гавловська В.І. Глобалізація, імпортозаміщення та економічна безпека держави: взаємовплив і взаємозалежність. Бізнес Інформ. — 2018. — № 4. — С. 26—32.
12. Колеснікова К.С., Маліновська І.А., Чабаров В.О. Економічна безпека України в контексті глобалізаційних викликів. Молодий вчений. — 2018. — № 3 (1). — С. 351—354.
13. Tykhonenko, I. V. (2018), Stratehiia natsionalnoi bezpeky SShA yak instrument pidtrymky hlobalnoho liderstva ta mizhnarodnoho poriadku za adminstratsii B. Obamy ta D. Trampa [National Security Strategy of the USA as an Instrument for Supporting Global Leadership and International Order of Administration by B. Obama and D. Trump]. Politychne zhyttia [Political life]. 2018. no. 1. pp. 158—163.
14. Abdulina, T. H. (2014), Teoretychni ta praktychni aspekty funktsionuvannia systemy natsionalnoi bezpeky SShA — dosvid dlia Ukrainy [Theoretical and practical aspects of the functioning of the US national security system — experience for Ukraine]. Hrani [edges]. 2014. no. 9. pp. 82—86.
15. Vonsovych, O. S. (2018), Stratehiia natsionalnoi bezpeky SShA 2017 r.: novi pidkhody shchodo borotby iz priorytetnyimi vyklykamy ta zahrozamy [The Strategy of National Security of the USA 2017: New Approaches to Addressing Priority Challenges and Threats]. Hileia: naukovyi visnyk [Gilea: Scientific Bulletin]. 2018. vol. 129. pp. 332—334.
16. Hbur, Z. V. (2018), Zarubizhnyi dosvid zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Foreign experience in ensuring the economic security of the state]. Investytsii: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]. 2018. no. 11. pp. 111—115.
17. Denysenko, M. P. Kolisnichenko, P. T. (2017), Zarubizhnyi dosvid rehuliuвання ekonomichnoi bezpeky [Foreign experience in regulation of economic security]. Investytsii: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]. 2017. no. 6. pp. 15—19.
18. Ovcharenko, Yu. (2010), Derzhavna polityka zabezpechennia natsionalnoi bezpeky v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: dosvid dlia Ukrainy [State policy of ensuring national security in the countries of the European Union: experience for Ukraine]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia [Actual problems of public administration]. 2010. vol. 4. pp. 127—130.
19. Litvin, L. A. (2017), Modeli natsionalnoi bezpeky: dosvid dlia Ukrainy [National security models: experience for Ukraine]. Politychne zhyttia [Political life]. 2017. no. 1—2. pp. 107—110.
20. Bilousov, Ye. M. (2014), Hlobalizatsiia ta ekonomichna bezpeka derzhavy (teoretyko-pravovi aspekty [Globalization and economic security of the state (theoretical and legal aspects). Pravo ta innovatsii [Law and innovations]. 2014. no. 3. pp. 77—82.
21. Maull, H. (1984), Raw materials, energy and Western security. L., 1984. (in Great Britain)
22. Machovski, H. (1985), Ost-West Handel: Entwicklung. Interessenlagen, Aussichten. Aus Politik u Zeitgeschichte. Bonn: 1985. (in Germany)
23. Rudnichenko, Ye. M. Havlovska, N. I. Havlovska, V. I. (2018), Hlobalizatsiia, importozamishchennia ta ekonomichna bezpeka derzhavy: vzaïemovplyv i vzaïemozalezhnist [Globalization, import substitution and economic security of the state: mutual influence and interdependence]. Biznes Inform [Business Inform]. 2018. no. 4. pp. 26—32.
24. Kolesnikova, K. S. Malinovska, I. A. Chabarov, V. O. (2018), Ekonomichna bezpeka Ukrainy v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv [Economic Security of Ukraine in the Context of Globalization Challenges]. Molodyi vchenyi [Young scientist]. 2018. no. 3 (1). pp. 351—354.

References:

1. Tykhonenko, I. V. (2018), Stratehiia natsionalnoi bezpeky SShA yak instrument pidtrymky hlobalnoho liderstva ta mizhnarodnoho poriadku za adminstratsii

1. Tykhonenko, I. V. (2018), Stratehiia natsionalnoi bezpeky SShA yak instrument pidtrymky hlobalnoho liderstva ta mizhnarodnoho poriadku za adminstratsii

Ю. М. Гальчинська,
к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.64

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ БІОЕНЕРГЕТИКИ

Ju. Galchynska,
Ph.D., Associate Professor, Department of Marketing and International Trade,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kiev

IMPROVEMENT OF GOVERNMENT REGULATION OF BIOENERGY MARKET

Державне регулювання будь-якого ринку є засобом забезпечення рівноваги економіки країни в цілому та сталого розвитку окремих галузей і територій. В статті розглянуто тему удосконалення механізму державного регулювання ринку біоенергетики, який на сьогодні потребує формування нових цілей та реалізації завдань відповідно до світових вимог. Оскільки державне регулювання діяльності суб'єктів економічної діяльності, що здійснюють виробництво біогазу має специфічний характер, виникає необхідність розробки дієвого механізму управління виробництвом альтернативних джерел енергії та видів палива. Визначено суб'єкти державного регулювання ринку біоенергетичних ресурсів та обґрунтовано елементи впливу на суб'єкти економічної діяльності на ринку біоенергетики шляхом розширення повноважень органів державної влади через прийняття обов'язкових до виконання нормативно-правових актів.

State regulation of any market is a means of balancing the economy of the country as a whole and the sustainable development of individual industries and territories. There is no state (and regional) strategy for the development of alternative energy, not systematic introduction of measures to promote alternative forms of energy generation at the regional and national levels. Implementation of measures aimed at forming a conscious attitude towards the need to increase energy efficiency, development and use of renewable energy sources and alternative fuels in the society requires a clear state strategy for industry development in the long term. In Ukraine, the system of state regulation of the biofuel segment of the fuel and energy complex is formed in the process of dynamic transformations that have taken place in recent years in the economy.

Today, none of the approved alternative energy development programs as one of the priority segments of the fuel and energy complex of Ukraine is not fully implemented. At the legislative level, there is an inconsistency in actions to implement state functions in the development of bioenergy. The state policy on bioenergy development should be realized through tax, credit, pricing instruments, investment climate formation and development of biofuel market. In the article the theme of improvement of the mechanism of state regulation of the bioenergy market is considered, which today requires the formation of new goals and tasks realization in accordance with world requirements. Since state regulation of the activities of economic entities engaged in the production of biogas has a specific character, it is necessary to develop an effective mechanism for managing the production of alternative sources of energy and fuels. The subjects of state regulation of bioenergy resources market are determined and the elements of influence on subjects of economic activity on the bioenergetics market are substantiated by expanding the powers of state authorities through the adoption of mandatory legal acts.

*Ключові слова: державне регулювання, закони, ринок, механізм, біоенергетика.
Key words: overnment regulation, laws, market, mechanism, bioenergy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Механізм державного регулювання ринку біоенергетики є складною системою взаємопов'язаних елементів, що впливають на його стан та розвиток. Сутність механізму державного регулювання ринку біоенергетики та перспективи його вдосконалення слід визначати через призму основних елементів, з яких він складається.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДЖЕРЕЛ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних аспектів державного регулювання ринку біоенерге-

тики, зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: Г. Гелетука, Т. Желєзна, М. Талавиря, О. Макачук, В. Савчук, В. Месель-Веселяк, В.Ф. Резцов, Т. Джохансон, А. Конеченков, В. Гавриш, М. Нілсон, Г. Калетнік, В. Потапенко, А. Прокіп, В. Дубровін та ін. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій із даної проблематики, кількість дискусійних питань не зменшується, особливо в частині удосконалення державного регулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державне регулювання як поняття та явище є сукупністю заходів і встановлених процедур, за допомогою

яких держава впливає на економічні процеси, створюючи умови для ефективного функціонування економіки та ринку біоенергетики, зокрема. Державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства є системою типових заходів законодавчого, виконавчого та контрольного характеру, здійснюваних державними органами та громадськими організаціями з метою стабілізації та пристосування існуючої соціально-економічної системи до змінних умов [2]. Заходи законодавчого, виконавчого та контрольного характеру дійсно можна вважати основними елементами державного регулювання ринку біоенергетики, адже саме за їх допомогою держава здійснює вплив на економічні процеси — через реалізацію повноважень органів державної влади у сфері біоенергетики та правове регулювання економічних відносин, що складаються на ринку біоенергетики.

Отже, механізм державного регулювання ринку біоенергетики слід розуміти як спосіб впливу держави на суб'єктів економічної діяльності на ринку біоенергетики, що здійснюється за допомогою законодавчо визначених заходів і процедур, дотримання яких контролюється органами державної влади з метою досягнення ефективного функціонування ринку біоенергетики. Виходячи із зазначеного визначення, механізм державного регулювання ринку біоенергетики слід досліджувати з точки зору таких його основних елементів:

1) суб'єкта регулювання (яким є держава) та об'єктів регулювання (якими є суб'єкти економічної діяльності на ринку біоенергетики — підприємства та вся галузь біоенергетики в цілому);

2) способу регулювання, а саме системи правового регулювання ринку біоенергетики.

Основним суб'єктом механізму державного регулювання ринку біоенергетики є держава. Держава здійснює свої функції через органи державної влади. Відповідно до Конституції України [3], основного Закону України, що має найвищу юридичну силу, органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Таким чином, держава як один із елементів державного регулювання ринку біоенергетики здійснює вплив на нього через реалізацію повноважень органів державної влади.

Органи державної влади, що регулюють ринок біоенергетики, залежно від основних функцій, що вони виконують під час здійснення такого регулювання, слід поділити на дві основні групи — органи державної влади загальної компетенції та органи державної влади спеціальної компетенції. До першої групи належать:

1. Верховна Рада України, що є єдиним органом законодавчої влади в Україні, до повноважень якої належать прийняття законів, визначення засад внутрішньої політики, затвердження загальнодержавних програм економічного розвитку, у тому числі у сфері біоенергетики. Зокрема, Верховною Радою України було прийнято основні спеціальні закони, що регулюють ринок біоенергетики — Закон України "Про альтернативні джерела енергії" [4], Закон України "Про альтернативні види палива" [5] та інші.

2. Кабінет Міністрів України та міністерства, інші центральні органи виконавчої влади. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої

влади, забезпечує економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, прийняття підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють ринок біоенергетики. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, що визначають пріоритетні напрями розвитку державної політики у різних галузях (Міністерство економіки, Міністерство фінансів, Міністерство доходів і зборів та інші), здійснюють опосередкований вплив на ринок біоенергетики через загальне формування державної політики.

До другої групи — органів державної влади спеціальної компетенції — належать органи державної влади, що мають специфічні повноваження у сфері регулювання ринку біоенергетики, серед них:

1. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон), яке забезпечує формування та реалізує державну політику не лише у сфері будівництва, житлово-комунального господарства, а також у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива. Зокрема, в Україні поступово збільшується обсяг використання біомаси для виробництва теплової енергії, що споживається у житлово-комунальному секторі, який регулюється Мінрегіоном. Так, частка біопалива у виробництві теплової енергії у 2016 році становила 6,2%, а у 2017 році, за попередніми оцінками, — близько 8% [6].

2. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України (Держенергоефективності) є центральним органом виконавчої влади, який безпосередньо реалізує державну політику у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива.

Держенергоефективності має найбільш спеціальні повноваження у сфері державного регулювання ринку біоенергетики, порівняно з іншими органами державної влади. Основним завданням Держенергоефективності, серед інших, є забезпечення збільшення частки відновлюваних джерел енергії (в тому числі, біоенергетики) та альтернативних видів палива в енергетичному балансі України. Держенергоефективності також реалізує державно-приватне партнерство у сфері відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, бере участь у розробленні критеріїв сталості для рідкого та газоподібного палива, що виробляється з біомаси, розробляє технічні вимоги до виробництва і використання біопалив та біорідин із скороченням обсягів викидів парникових газів, бере участь, у налагодженні співробітництва України з Європейським Союзом, зокрема щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони, у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, провадить інформаційну діяльність з популяризації економічних, екологічних і соціальних переваг ефективного використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, розробляє пропозиції щодо впровадження механізмів

му стимулювання ефективного використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і здійснення моніторингу їх застосування.

3. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), здійснює регулювання, моніторинг і контроль за діяльністю суб'єктів господарювання у сферах енергетики та комунальних послуг. Повноваження НКРЕКП поширюються на суб'єктів ринку біоенергетики в частині ліцензування виробників електричної та теплової енергії, що при виробництві енергії використовують альтернативні джерела енергії (в тому числі біомасу або біогаз), а також під час встановлення "зелених" тарифів на електричну енергію, вироблену з використанням біомаси чи біогазу, та тарифів на теплову енергію, вироблену на теплоцентралях, теплоелектростанціях, когенераційних установках з використанням альтернативних джерел енергії.

Удосконалення такого елементу механізму державного регулювання ринку біоенергетики як суб'єкт регулювання можливий через розширення повноважень деяких органів державної влади. Органи державної влади впливають на об'єктів регулювання, як правило, через прийняття обов'язкових до виконання нормативно-правових актів, або через реалізацію контролюючих повноважень. Відповідно до Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України [7], Держенергоефективності має повноваження узагальнювати практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляти пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та Мінрегіону і в установленому порядку подавати їх Віце-прем'єр-міністрів України — Міністрам регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. Взагалі вся діяльність Держенергоефективності спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України — Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. Відтак, Держенергоефективності не має права приймати обов'язкові для виконання нормативно-правові акти. Накази організаційно-розпорядчого характеру, яке воно видає, не поширюються на всіх суб'єктів економічних відносин на ринку біоенергетики, а лише на окремих (щодо яких прийнято конкретні рішення). У зв'язку з цим, міжнародна організація, Секретаріат енергетичної Хартії, членом якої є Україна, рекомендує уряду України підвищити статус Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України та визначити його в якості окремої структурної одиниці в уряді [8]. Це пов'язано з тим, що подібні агентства існують у багатьох європейських державах, наприклад, Агентство з відновлюваних ресурсів у Німеччині, Енергетичне агентство в Австрії, та всі вони є державними органами із самостійним статусом. У разі визнання Держенергоефективності органом зі спеціальним статусом, воно матиме більше повноважень у сфері державного регулювання ринку біоенергетики.

Об'єктами державного регулювання ринку біоенергетики є суб'єкти економічної діяльності, що здійснюють виробництво біомаси, біопалива, а також суб'єкти, що виробляють електричну та/або теплову енергію з

використанням біомаси або біопалива. Відповідно до ст. 1 Закону України "Про альтернативні види палива" біопаливо — це тверде, рідке та газове паливо, виготовлене з біологічно відновлювальної сировини (біомаси), яке може використовуватися як паливо або компонент інших видів палива. У свою чергу, біомаса — це невикопна біологічно відновлювана речовина органічного походження, здатна до біологічного розкладу, у вигляді продуктів, відходів та залишків лісового та сільського господарства (рослинництва і тваринництва), рибного господарства і технологічно пов'язаних з ними галузей промисловості, а також складова промислових або побутових відходів, здатна до біологічного розкладу. Отже, на ринку біоенергетики суб'єкти економічної діяльності здійснюють виробництво різних товарів (видів біопалива), а їх діяльність характеризується спеціальним режимом державного регулювання. Зокрема виробництво твердого біопалива з продуктів, відходів та залишків лісового господарства, а саме деревної тріски, гранул, брикетів, деревного вугілля, вуглистої речовини та інших видів твердого біопалива, як правило, здійснюється державними або комунальними лісовими господарствами, деревообробними підприємствами, а також підприємствами, що купують у них необхідну деревну сировину і виробляють тверде біопаливо на власних виробничих потужностях. Відповідно до Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" [9], ліцензування — це засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів. Діяльність з виробництва твердого біопалива, не підлягає ліцензуванню, отже, виробництво тріски, гранул і брикетів із деревної сировини, може здійснюватися без ліцензії. Однак діяльність державних та комунальних лісових господарств є специфічною, адже вони утворюються у формі державних або комунальних підприємств на базі відокремленого державного або комунального майна. Крім того, їх діяльність регулюється лісовим законодавством, зокрема, для отримання сировини для виробництва твердого біопалива, вони зобов'язані мати затверджену розрахункову лісосіку, отримати лісорубний квиток, здійснювати очищення місць рубок способами, що передбачені законодавством [10]. Виробництво твердого біопалива з продуктів, відходів та залишків сільського господарства, зокрема виробництво гранул, брикет, туків із сільськогосподарської сировини також не підлягає ліцензуванню, і здійснюється, як правило, приватними сільськогосподарськими виробниками для отримання додаткового доходу та регулюється державою як звичайна господарська діяльність сільськогосподарських виробників.

Щодо виробництва рідкого біопалива, то відповідно до ст. 1 Закону України "Про альтернативні види палива", рідке паливо з біомаси — це біопаливо дизельне, біоетанол, біобутанол, чиста олія та інші синтетичні палива, виготовлені з біомаси. Закон України "Про ліцензування видів господарської діяльності" серед видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, не передбачає ліцензування діяльності з ви-

робництва рідкого біопалива. Однак відповідно до ч. 8 ст. 8 Закону України "Про альтернативні види палива", виробництво біоетанолу здійснюється суб'єктами господарювання за наявності відповідної ліцензії. Згідно ч. 2 ст. 2 Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності", його дія не поширюється на порядок видачі, переоформлення та анулювання ліцензій на здійснення виробництва і торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами, що здійснюється відповідно до Закону України "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів" [11]. Відповідно до ст. 1 зазначеного Закону, біоетанолом є спирт етиловий зневоджений, виготовлений з біомаси або із спирту етилового-сирцю для використання як біопалива. Ч. 1 ст. 2 цього ж Закону передбачає, що виробництво спирту етилового (у тому числі як лікарського засобу) може здійснюватися лише на державних підприємствах, а біоетанолу — на підприємствах усіх форм власності за наявності у них ліцензій. Отже, діяльність з виробництва рідкого біопалива не підлягає ліцензуванню, окрім діяльності з виробництва біоетанолу, яка ліцензується відповідно до Закону України "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів".

З червня 2015 року перелік суб'єктів, що можуть здійснювати виробництво біоетанолу, було розширено. З цієї дати набула чинності Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2015 року № 319 "Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 року № 1375" [12], якою було виключено перелік державних спиртових заводів, що мали право на виробництво біоетанолу. За попередньою редакцією Закону України "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів" від 19 грудня 1995 року, перелік підприємств, що мали право виробляти біоетанол, затверджувався Кабінетом Міністрів України, зокрема, він був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 року № 1375 "Про затвердження переліків підприємств з усіма стадіями технологічного процесу з виготовлення нафтопродуктів, що мають право виробляти бензини моторні сумішеві із вмістом етил-трет-бутилового ефіру або з добавками на основі біоетанолу, та державних спиртових заводів, що мають право на виробництво біоетанолу" [13]. Перелік передбачав 12 державних підприємств, що мали виключне право виробляти біоетанол. Однак на сьогодні виробництво біоетанолу здійснюється на підприємствах усіх форм власності, за умови наявності у них ліцензії, що свідчить про певну дерегуляцію з боку держави на ринку рідкого біопалива.

До рідкого біопалива, що характеризується особливостями державного регулювання його виробництва, належить біодизель. Відповідно до ст. 1 Закону України "Про альтернативні види палива", біодизельне паливо — це метилолі та/або етилові етери вищих органічних кислот, отриманих з рослинних олій або тваринних жирів, що використовуються як біопаливо або біокомпонент. Згідно з даними Національного плану дій з

відновлюваної енергетики на період до 2020 року [14], в Україні сьогодні виробництво біодизеля в промислових масштабах відсутнє. За різними даними обсяги виробництва біодизельного палива становлять близько 20 тис. т. на рік (що виробляється переважно фермерами на малопотужному устаткуванні та для власних потреб). За даними Аграрного страхового Пулу, за останні 3 роки посівні площі під озимим ріпаком в Україні істотно знизилися [15], однак, незважаючи на це, насіння ріпаку активно експортується. Це пов'язано з тим, що держава не забезпечує стимулююче регулювання для виробників біодизелю, хоча і з 2006 року в Україні діяла Програма розвитку виробництва дизельного біопалива, що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2006 року [16]. Програмою передбачалося, що в Україні у 2010 році повинно вироблятися та споживатися не менш як 520 тис. т. усіх видів біопалива. Метою Програми стало підвищення рівня екологічної та енергетичної безпеки України, зменшення залежності національної економіки від імпорту нафтопродуктів, забезпечення аграрного сектору економіки та транспортної галузі дизельним біопаливом.

Програмою передбачалася перспектива розвитку ріпаківництва, зокрема створення регіональних зон концентрованого вирощування озимого і ярого ріпаку площею від 50 до 70 тис. гектарів та технічної бази з виробництва дизельного біопалива, а також збільшення площі посівів ріпаку до 10 відсотків загальної площі ріллі в Україні і переробка 75 відсотків вирощеного врожаю на дизельне біопаливо, що передбачало розв'язання проблеми стабільного постачання енергоресурсів аграрному секторові економіки з використання власного відновлювального джерела.

Програмою передбачалося будівництво до 2010 року не менш як 20 заводів продуктивністю від 5 тис. до 100 тис. тонн і загальною потужністю не менш як 623 тис. тон біопалива, а також проведення фундаментальних наукових досліджень з розвитку виробництва дизельного біопалива; розроблення нормативних документів з питань виробництва та використання дизельного біопалива з урахуванням вимог законодавства ЄС; стимулювання інвестиційної діяльності у галузі виробництва дизельного біопалива та забезпечення його сировиною.

Виконання Програми у повному обсязі передбачало доведення виробництва дизельного біопалива до 623 тис. т на рік, а також отримання додаткових надходжень до державного бюджету від сплати податку на додану вартість за реалізацію такої кількості дизельного біопалива, а також інших податків до державного та місцевого бюджетів. Однак, як свідчать показники Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року, програма фактично не була виконана в частині нарощування виробництва біодизельного пального. Причинами цього стало те, що вона була розроблена без урахування реальних ринкових умов, в яких діють аграрні товаровиробники, адже фактично пряма державна підтримка для будівництва заводів не надавалася, хоча сама Програма визначала, що будівництво одного заводу передбачає 170 млн євро інвестицій.

Крім того, очікувані результати Програми, були не обґрунтованими, адже фактично за 4 роки, а саме до 2010 року планувалося довести частку біодизеля в

споживанні дизельного палива для проведення сільсько-господарських робіт до 33%, що становить більше 10% від загального споживання дизельного пального в Україні. При цьому, як зазначають експерти, держави-члени ЄС, які мають систему підтримки виробництва і споживання біопалива і розвинуту біодизельну індустрію, до 2010 року планували довести частку біопалива у загальному споживанні до рівня 5,75%, а подолання планки в 10% планується аж у 2020 році [17].

Державне регулювання діяльності суб'єктів економічної діяльності, що здійснюють виробництво біогазу, також має специфічний характер. Відповідно до ст. 1 Закону України "Про альтернативні види палива", біогаз — це газ, отриманий з біомаси, що використовується як паливо. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 217-р від 12 лютого 2009 року "Питання організації виробництва та використання біогазу" [18] передбачалося проведення ряду заходів, спрямованих на розвиток виробництва біогазу. Зокрема було заплановано на базі одного з адміністративних районів, що має необхідний ресурсний потенціал, провести експеримент з реалізації пілотного проекту виробництва біогазу для заміщення використання природного газу підприємствами та організаціями бюджетної сфери та житлово-комунального господарства із залученням коштів державного та місцевих бюджетів. Крім того, на основі вивчення реального попиту на обладнання для виробництва і використання біогазу передбачалося проведення заходів до забезпечення в стислі строки його виготовлення на вітчизняних підприємствах, а також підготовка пропозицій щодо істотного спрощення дозвільної системи при проектуванні та будівництві об'єктів з виробництва альтернативних видів палива і використання відновлюваних джерел енергії.

Однак, незважаючи на "стимулююче" регулювання зазначеного Розпорядження Кабінету Міністрів України, станом на 31 грудня 2017 року в Україні введено в експлуатацію лише 21 електростанція на біогазі загальною потужністю 34 МВт [19]. Діяльність суб'єктів господарювання з виробництва біогазу гальмується відсутністю державних стандартів, які встановлюють вимоги до його виробництва. Зокрема, в Україні діють лише: 1) ДСТУ 4516:2006. "Енергоощадність. Поновлювані джерела енергії. Установки біогазові. Загальні технічні вимоги", 2) ДСТУ 7014:2009. "Установки біогазові присадибні. Загальні технічні вимоги", 3) ДСТУ 7509:2014. "Національний стандарт України. Газоподібне паливо. Біогаз. Методи відбирання проб", 4) ДСТУ 7721:2015 "Газоподібне паливо. Біогаз. Технічні вимоги та методи контролювання". Крім того, чинні державні будівельні норми регулюють лише порядок будівництва біогазових установок, що використовують тверді побутові відходи для виробництва біогазу — ДБН В.2.4-2:2005. "Полігони твердих побутових відходів. Основи проектування", а також ГБН В.2.2-35077234-001:2011. "Підприємства сортування та перероблення твердих побутових відходів. Вимоги до технологічного проектування". Як зазначають експерти, це призводить до того, що власники проектів з будівництва біогазових установок і проектні організації стикаються з необхідністю випускати Технічні умови під кожну впроваджувану біогазову установку, а державні органи у сфері регулювання будівництва, об'єктивно не

маючи нормативної бази для оцінки таких проектів, змушені суб'єктивно підходити до видачі дозволів на будівництво [20]. Відповідно, удосконалення державного регулювання діяльності суб'єктів економічної діяльності, що здійснюють виробництво біогазу, можливе через прийняття державних стандартів, які б встановлювали обов'язкові вимоги до виробництва біогазу, а також державні будівельні норми, що регулюють будівництво біогазових установок.

ВИСНОВКИ

Отже, формування чіткого механізму державного регулювання ринку біоенергетики за допомогою сучасних інструментів, методів та системи правового регулювання дозволить досягти ефективного функціонування ринку біоенергетики. Проте державне регулювання ринку здійснюється в основному за допомогою системи законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Література:

1. Економічна енциклопедія: у 3 т. / Відп. ред. С.В. Мочерний. — К.: Академія, 2001. — Т. 2. — С. 355—372.
2. Приходько В.П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. Журнал "Інвестиції: практика та досвід", № 15, 2013 р. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2013/3.pdf
3. Конституція України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
4. Закон України "Про альтернативні джерела енергії" № 555-IV від 20 лютого 2003 року // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 24. — Ст. 155.
5. Закон України "Про альтернативні види палива" № 1391-XIV від 14 січня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 12. — Ст. 94.
6. Домбровський О., Савчук С., Корсакайте Д., Гелетуха Г. Що може зробити біоенергетика для подолання газових криз. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/03/27/635394/>
7. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України" № 676 від 26 листопада 2014 року // Урядовий кур'єр. — 2014. — № 235.
8. Офіційний сайт Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України. URL: http://saee.gov.ua/documents/Ukraine_EE_2013_RUS.pdf.
9. Закон України "Про ліцензування видів господарської діяльності" № 222-VIII від 2 березня 2015 року // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 23. — Ст. 158.
10. Гелетуха Г.Г., Желєзна Т.А. Створення конкурентного ринку біопалив в Україні. Аналітична записка БАУ № 18. 2017 // Офіційний сайт Біоенергетичної асоціації України. URL: <http://uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio-18-ua.pdf>
11. Закон України "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів" № 481/95-ВР від 19 грудня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 46. — Ст. 345.

12. Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 року № 1375" № 319 від 20 травня 2015 року // Офіційний вісник України. — 2015. — № 42. — Ст. 1313.

13. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліків підприємств з усіма стадіями технологічного процесу з виготовлення нафтопродуктів, що мають право виробляти бензини моторні сумішеві із вмістом етил-трет-бутилового ефіру або з добавками на основі біоетанолу, та державних спиртових заводів, що мають право на виробництво біоетанолу" № 1375 від 5 грудня 2007 року // Офіційний вісник України. — 2007. — № 93. — Ст. 3402.

14. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження Національного плану дій з відновлювальної енергетики на період до 2020 року" №902-р від 1 жовтня 2014 року // Офіційний вісник України. — 2014. — № 81. — Ст. 2298.

15. Офіційний сайт Аграрного страхового Пулу. URL: <http://uaip.com.ua/2016/russkijj-posevnye-ploshhadi-pod-ozimym-r/>

16. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Програми розвитку виробництва дизельного біопалива" №1774 від 22 грудня 2006 року // Офіційний вісник України. — 2007. — № 52. — Ст. 3497.

17. Малашенко Є.В., Хринюк О.С. Проблеми державного регулювання розвитку біодизельного виробництва в Україні. URL: <http://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/12404/1/6.doc>

18. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Питання організації виробництва та використання біогазу" № 217-р від 12 лютого 2009 року // Урядовий кур'єр. — 2009. — № 46.

19. Офіційний сайт Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України. URL: <http://saee.gov.ua/sites/default/files/IV%202017.pdf>

20. Офіційний сайт Біоенергетичної асоціації України. URL: <http://www.uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio-4-ua.pdf>

References:

1. Mochernyj, S.V. (2001), *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia], Akademiia, Kyiv, Ukraine.

2. Prykhod'ko, V.P. (2013), "The mechanism of state regulation and management of economic security", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 15, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2013/3.pdf (Accessed 15 March 2019).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 30.

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About alternative sources of energy", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 24.

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "About alternative fuels", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 12.

6. Dombrovskiy, O. Savchuk, S. Korsakajte, D. and Heletukha, H. (2018), "What bioenergy can do to overcome gas crises", available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/03/27/635394/> (Accessed 15 March 2019).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On Approval of the Regulation on the State Agency for Energy Efficiency and Energy Conservation of Ukraine", *Uriadovij kur'ier*, vol. 235.

8. State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine (2013), "In-depth review of policies and programs of Ukraine in the field of energy efficiency", available at: http://saee.gov.ua/documents/Ukraine_EE_2013_RUS.pdf (Accessed 20 March 2019).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On licensing of types of economic activity", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 46. (2017), "Creation of a competitive biofuel market in Ukraine. Analytical note", available at: <http://uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio-18-ua.pdf> (Accessed 15 March 2019).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "On state regulation of production and circulation of ethyl alcohol, cognac and fruit, alcoholic beverages and tobacco products", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 46.

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution "On Amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 5, 2007 No. 1375", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 42.

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), Resolution "On approval of lists of enterprises with all stages of the technological process for the manufacture of petroleum products, which have the right to produce gasoline motor blends with the content of ethyl-t-butyl ether or with additives on the basis of bioethanol, and state spirits factories entitled to produce bioethanol", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 93.

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Order "On Approval of the National Action Plan for Renewable Energy for the period up to 2020", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 81.

15. Agrarian Insurance Pool (2016), available at: <http://uaip.com.ua/2016/russkijj-posevnye-ploshhadi-pod-ozimym-r/> (Accessed 20 March 2019).

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), Resolution "On Approval of the Program for the Development of Diesel Biofuel Production", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 52.

17. Malashenko, Ye.V. and Khryniuk, O.S. (2010), "Problems of state regulation of development of biodiesel production in Ukraine", available at: <http://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/12404/1/6.doc> (Accessed 20 March 2019).

18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Order "Issues of the organization of production and use of biogas", *Uriadovij kur'ier*, vol. 46.

19. State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine (2017), "Information on capacity and volumes of electricity production by renewable energy companies, which have a "green" tariff", available at: <http://saee.gov.ua/sites/default/files/IV%202017.pdf> (Accessed 20 March 2019).

20. Heletukha, H.H. Kucheruk, P.P. and Matveiev, Yu.B. (2013), "Prospects for production and use of biogas in Ukraine", available at: <http://www.uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio-4-ua.pdf> (Accessed 20 March 2019).

Стаття надійшла до редакції 25.03.2019 р.

І. І. Дороніна,
к. е. н., доцент кафедри міжнародних фінансів,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.70

РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ ТА ЄС

I. Doronina,
PhD, Associate Professor of dep. international finance
SHEI "Vadym Hetman Kyiv National Economic University", Kyiv

REGULATION OF THE FINANCIAL MARKET IN UKRAINE AND THE EU

У статті розглянуто ключові моделі регулювання фінансового ринку. Досліджено особливості регулювання фінансового сектору в Європейському Союзі. Акцентовано увагу на європейській системі фінансового нагляду, в якій враховано взаємозалежність окремих секторів фінансової системи. Проаналізовано досвід країн Європейського Союзу щодо реформування державного регулювання фінансового ринку. Виявлено, що у фінансовій сфері внаслідок розширення діяльності фінансових конгломератів на велику кількість країн та зростаючу взаємозалежність інституцій, що працюють на окремих сегментах фінансового ринку, постала необхідність перебудови механізмів регулювання фінансових ринків. Європейський Союз почав реформувати сферу фінансового нагляду як на загальноєвропейському рівні, так і в країнах-членах ЄС з метою зміцнення фінансової архітектури ЄС, покращення якості та стійкості нагляду, створення єдиної системи правил для всіх фінансових інституцій, що функціонують у межах єдиного ринку.

Визначено особливості інституційного регулювання фінансового ринку України. Нині в Україні функціонує секторальна модель регулювання, яка є базовою, та з якої і починається формування державного регулювання, коли сектори є відносно незалежними один від одного. Враховуючи сучасні тенденції розвитку та євроінтеграційні процеси, виявлено, що механізм державного регулювання фінансового ринку України потребує вдосконалення.

The article deals with the key models of financial market regulation. The features of financial sector regulation in the European Union are investigated. The focus is on the European system of financial supervision, which takes into account the interdependence of certain sectors of the financial system. The experience of the European Union countries regarding the reform of the state regulation of the financial market has been analyzed. It was revealed that in the financial sphere, as a result of the expansion of financial conglomerate activity in a large number of countries and the growing interdependence of institutions operating in separate segments of the financial market, it became necessary to restructure financial market regulation mechanisms. The European Union has begun reforming the scope of financial supervision both at pan-European level and in the EU member states in order to strengthen the EU's financial architecture, improve the quality and sustainability of supervision, and create a unified system of rules for all financial institutions operating within the single market.

The features of institutional regulation of the financial market of Ukraine are determined. Currently, a sectoral regulatory model is functioning in Ukraine, which is the basic one, and from which the formation of state regulation begins, when the sectors are relatively independent from each other. Taking into account the current trends of development and European integration processes, it was revealed that the mechanism of state regulation of the financial market of Ukraine needs to be

improved. The analysis shows that the tasks set by the Government of Ukraine in creating a functioning regulatory infrastructure in the financial market generally coincide with the modern methodology of the formation of supervisory structures for both developed markets and emerging markets.

Ключові слова: фінансовий ринок, ринок фінансових послуг, державне регулювання ринку фінансових послуг, фінансові посередники.

Key words: financial market, financial services market, state regulation of financial services market, financial intermediaries.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світова фінансово-економічна криза стала суттєвим викликом для регуляторів фінансових ринків, оскільки виявила їх слабкість у прогнозуванні та упередженні кризових явищ. Відтак назріла необхідність реформування органів регулювання у фінансовому секторі у переважній більшості країн світу.

Нині у країнах Європейського Союзу простежуються різноманітні бачення щодо питань регулювання фінансових ринків. Їх осмислення є важливим для визначення напрямів реформування інституційної структури державного регулювання фінансових ринків в Україні. Актуальність зазначеної теми посилюється також з огляду на євроінтеграційні прагнення України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням регулювання фінансового ринку присвячено багато наукових праць. У публікаціях таких авторів: Балдич Н.І., Бондаренко Є.П., Корнеєв В.В., Коваленко Ю.М., Леонов Д.А., Маслаєва К., Хоружний С.Г. та ін., акцентовано увагу як на теоретико-методологічних засадах окресленої проблематики, так і на її практичних аспектах.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Попри наявність значних напрацювань науковців і практиків у сфері регулювання фінансового сектору, на даний час увиразнилася низка нагальних питань, що потребують поглибленого вивчення. Зокрема варто приділити увагу аналізу інституційної структури державного регулювання фінансових ринків як в Україні, та і в зарубіжних країнах.

Відтак метою статті є дослідження моделей регулювання фінансового сектору в Україні та в ЄС.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У світовій фінансовій архітектурі виділяють такі моделі функціонування фінансових систем:

- банкоцентрична (континентальна), що характерна для країн континентальної Європи та Японії;
- ринково-орієнтована (англо-американська), яка характерна для фінансових ринків США та Англії.

В Україні на сучасному етапі розвитку фінансового ринку країни маємо модель, наближену до банкоцентричної, оскільки банківська система виступає в ролі основного фінансового посередника.

Виокремлюються і різні підходи до організації нагляду за фінансовою сферою. Інституціональна система побудови такого нагляду визначається особливостями історичного та економічного розвитку фінансового сектора, структурою фінансових ринків, традиціями,

а також відносними розмірами економіки і самого фінансового сектору.

Залежно від особливостей функціонування фінансових систем країн виділяють три моделі побудови системи фінансового регулювання та нагляду, серед яких:

- 1) секторальна, де діє функціональний підхід;
- 2) модель єдиного нагляду, де діє інтегрований підхід;
- 3) модель нагляду за завданнями або модель "двох вершин" ("twin peaks").

Секторальна модель регулює банківський, страховий, фондовий сектори. При цьому нагляд за кожним сектором здійснюється окремим органом. Секторальна модель нагляду використовується у США, де застосовується розпорошене регулювання, однак в цій країні ефективність визначається тісною співпрацею і меморандумами між різними регуляторами. Також зазначену модель використовують у Греції, Іспанії, Італії, Люксембурзі, Кіпрі, Литві, Португалії, Словенії, Франції — загалом у майже 35% країн світу.

Однак в умовах відкритого фінансового ринку секторальна модель не може забезпечити адекватний нагляд за фінансовими конгломератами і фінансовим ринком із секторально-розмитими кордонами. Користуючись різними умовами регулювання та оподаткування, фінансові установи можуть використовувати регуляторний і податковий арбітраж. Все це обумовлює необхідність заміни секторального регулювання і нагляду іншими моделями із посиленням пруденційного нагляду та концентрацією регулятивних і наглядових повноважень. За останні десять років спостерігається відмова деяких європейських країн (Бельгія, Чехія, Польща) від секторальної моделі.

Відповідно до моделі єдиного нагляду, де використовується інтегрований підхід, всі наглядові функції, такі як пруденційний нагляд і регулювання бізнесу, сконцентровані в одному органі нагляду — Центральному банку країни, або ж є єдина, відокремлена від нього наглядова установа. Ця модель використовується у більшості країн ЄС (Німеччина, Фінляндія, Швеція, Швейцарія, Польща, Естонія, Бельгія, Румунія, Болгарія, Австрія), а також у Казахстані та Японії. Таку модель використовують близько 60% країн, включаючи 36%, де повністю закріплено регулювання і нагляд на фінансовому ринку за одним органом.

Проте навіть за наявності єдиного регулятора у його структурі є відокремлені підрозділи, які сфокусовані на певних типах фінансових інститутів. Наприклад, у країнах ОЕСР для регулювання діяльності фінансових конгломератів використовують чотири основні структури організації роботи мегарегулятора:

- 1) інституційна модель, де нагляд здійснюють відповідно до інституційних груп, які можуть бути незалежними установами або складовими підрозділами

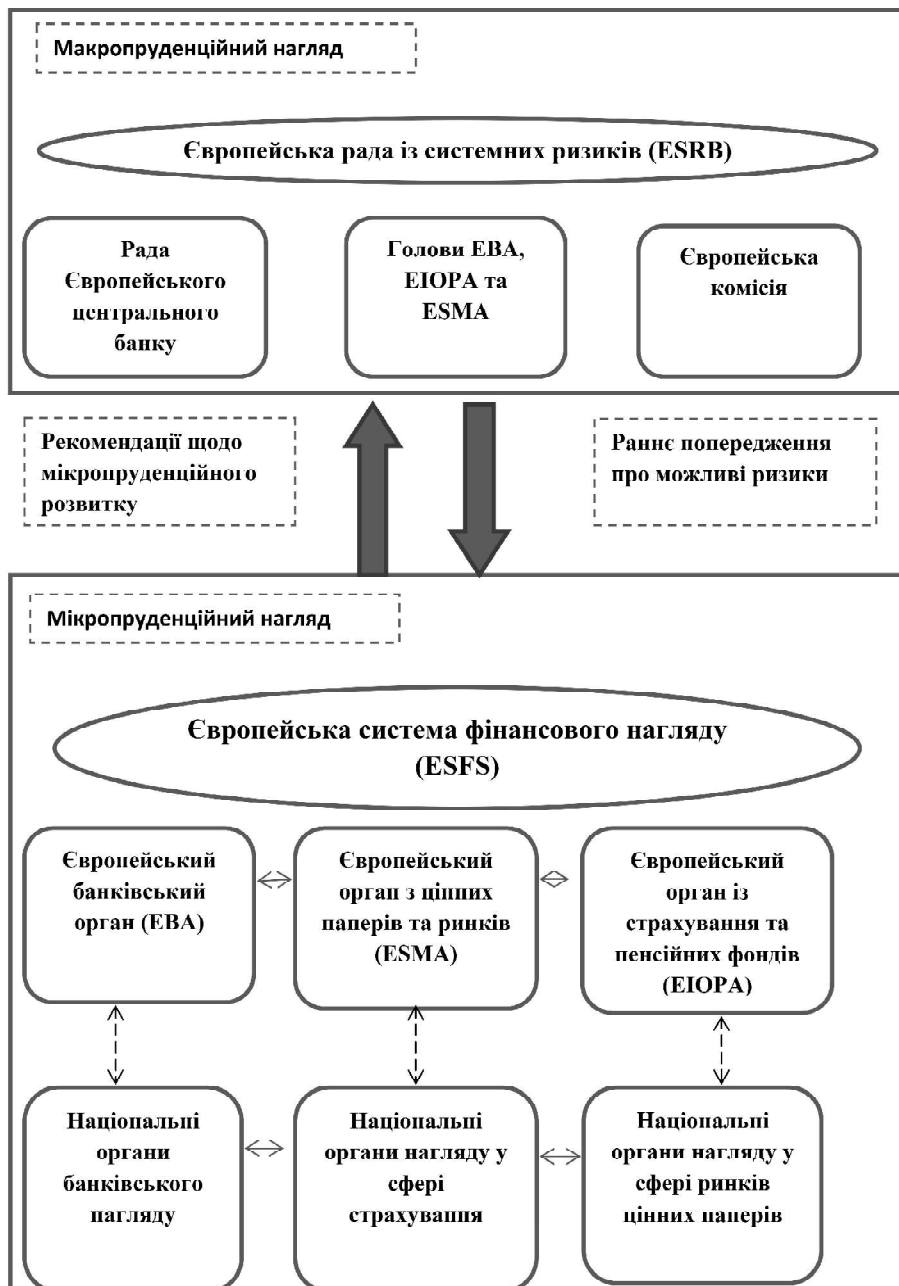

Рис. 1. Європейська система фінансового нагляду

Джерело: [3].

інших інституцій. Модель застосовується в Республіці Корея;

2) операційна модель, де нагляд здійснюється відповідно до виду діяльності незалежно від типу фінансової установи;

3) функціональна модель, де нагляд здійснюють відповідно до типу фінансового продукту/послуги;

4) змішана модель, де нагляд умовно організовано на операційній основі, але в межах регулювальної діяльності з чітким інституційним розподілом. Модель функціонує в Данії, Сінгапурі, Швеції [1, с. 20—22].

Модель "двох вершин" ("twin peaks", модель нагляду за завданнями, функціонально-орієнтована модель, модель перехресного регулювання) ґрунтується на розподілі повноважень органів регулювання відповідно до завдань і функцій регулювання, таким чином здійснюється розмежування на пруденційний нагляд за діяль-

ністю фінансових посередників і на регулювання бізнесу у фінансовій сфері з метою забезпечення його прозорості.

Така модель використовується у Нідерландах, де основою інституційної реформи було розмежування функцій пруденційного нагляду та регулювання бізнесу. Національний банк Нідерландів, який ще у 2004 р. об'єднався з органами нагляду за пенсійною та страховою сферами, відповідає за пруденційний нагляд за фінансовою сферою. Орган нагляду за фінансовими ринками виконує функції з моніторингу бізнес-сфери, прозорості та достовірності інформації, яка надходить на ринок. З 2011 року ця модель також застосовується в Новій Зеландії, а з 2013 року в Великобританії, яка відмовилася на її користь від інтегрованої моделі, що діяла в цій країні з 1997 року [2].

Варто зазначити, що не існує ідеальної моделі, яка підходить усім країнам. На практиці важко назвати країну, де той чи інший підхід застосовується в абсолютно чистому вигляді, зазвичай відбувається певне поєднання різних підходів. Консолідація нагляду, інтегрований нагляд і успішність визначається реальним контекстом кожної країни.

Питання реформування системи регулювання ринків фінансових послуг у країнах ЄС з'явились через негативний вплив фінансово-економічної кризи 2008 року. Кризові явища, які охопили фінансову систему країн Європи, вказали на недоліки її

державного регулювання. Одним з таких недоліків вважалося відсутність єдності в проведенні макро- і мікропруденційної політик як на національному рівні країн-членів, так і на рівні усього Європейського Союзу. Також у фінансовій сфері внаслідок розширення діяльності фінансових конгломератів на велику кількість країн та зростаючу взаємозалежність інституцій, що працюють на окремих сегментах фінансового ринку, постала необхідність перебудови механізмів регулювання фінансових ринків.

У 2009 році Європейський Союз почав реформувати сферу фінансового нагляду як на загальноєвропейському рівні, так і в країнах-членах ЄС з метою зміцнення фінансової архітектури ЄС, покращення якості та стійкості нагляду, посилення контролю за трансграничними фінансовими групами і створення єдиної системи правил для всіх фінансових інституцій, що функціонують у межах єдиного ринку.

Ще у жовтні 2008 року Європейська комісія уповноважила спеціально створену групу високого рівня на чолі з Жаком де Ларозьєром розробити рекомендації щодо посилення європейського режиму нагляду з метою кращого захисту громадян та повернення довіри до фінансової системи. У своєму фінальному звіті, представленому в лютому 2009 року [3], група високого рівня рекомендувала посилити систему фінансового нагляду для зменшення ризиків і наслідків фінансових криз [4]. Рекомендації групи були втілені рішеннями Європейського парламенту та Ради у 2010 році. Оновлена система європейського регулювання фінансових ринків розпочала свою роботу в січні 2011 року після прийняття пакету відповідних законодавчих документів.

Нова Європейська система фінансового нагляду (англ. the European System of Financial Supervisor, далі — ESFS) включає:

— Європейську Раду із системних ризиків (англ. the European Systemic Risk Board, далі — ESRB);

— три секторальних органи, такі як:

1) Європейський орган з цінних паперів та ринків (англ. the European Securities and Markets Authority);

2) Європейський банківський орган (англ. the European Banking Authority);

3) Європейський орган із страхування та пенсійних фондів (англ. the European Insurance and Occupational Pensions Authority) [5, с. 150].

Головна мета європейських наглядових органів полягає у запобіганні ризикам, які послаблюють стабільність всієї фінансової системи.

Схематично взаємодія між інституціями представлена на рисунку 1.

Загалом, Європейська система фінансового нагляду включає макропруденційний та мікропруденційний нагляд, а це означає, що ЄС поставив для себе два завдання, серед яких: по-перше, створити загальноєвропейський рівень нагляду; по-друге, забезпечити діалог між усіма органами, включаючи центральні банки і наглядові органи в країнах-членах ЄС [5].

Європейська рада із системних ризиків відповідальна за макропруденційний нагляд за фінансовою системою ЄС з метою запобігання або зменшення системних ризиків, що виникають у процесі розвитку фінансової системи.

Отже, для уникнення фінансових негараздів враховуються макроекономічні тенденції.

Головним завданням Європейської системи фінансового нагляду є:

1) впровадження єдиних гармонізованих правил щодо ліцензування та нагляду за фінансовими інститутами;

2) забезпечення цілісності застосування європейських правил, включаючи питання:

а) врегулювання можливих розбіжностей між національними органами нагляду;

б) гарантування щодо застосування національними органами нагляду спільного законодавства;

3) встановлення цілісної наглядової практики;

4) безпосередній нагляд за окремими надєвропейськими інститутами, які регулюються на рівні ЄС, як-от Агентство кредитних рейтингів;

5) гарантування скоординованих дій у відповідь на кризову ситуацію з можливістю прийняття рішення надзвичайного характеру;

Таблиця 1. Фінансовий нагляд у країнах ЄС

Відокремлені органи нагляду	Центральний банк має наглядовий мандат	Twin Peaks (пруденційний нагляд в ЦБ, нагляд за дотриманням прав споживачів і за ринком в цілому відділений)	Повна інтеграція в Центральний банк
Данія Естонія Фінляндія Польща Латвія Мальта Швеція Люксембург	Австрія Іспанія Італія Португалія Кіпр Німеччина Румунія Словенія Болгарія Греція Франція	Голландія Великобританія Бельгія	Словаччина Угорщина Чехія Ірландія Литва

6) акумулювання "мікропруденційної" інформації.

Основним для національних регулюючих органів є щоденна відповідальність за регулювання на конкретному національному ринку [3, с. 57].

Фінансова криза спричинила у країнах членів ЄС тенденції щодо інтеграції нагляду за ринками фінансових послуг в структуру Центрального банку. Багато країн Європи з розвиненим фінансовим ринком обрали шлях злиття секторальних органів нагляду в структуру центрального банку. Серед причин і стимулів такої інтеграції виділяють такі:

— у більшості випадків існували недоліки співпраці між відокремленими секторальними органами нагляду, які існували навіть у разі формального створення загальних форумів для обміну інформацією між ними;

— посилилася необхідності макропруденційного регулювання внаслідок глобалізації фінансових стосунків, тобто, фокусуючись на діяльності конкретних суб'єктів ринку, система державного регулювання не мала можливості своєчасно проявити і оцінити ризики системного характеру.

За останні роки макропруденційна відповідальність перейшла до національних банків, що у більшості випадків вимагало і переходу мікропруденційних повноважень з метою синхронізації мікро- і макропруденційної політики. Більшість ЦБ країн ЄС вже мають у своєму розпорядженні мікропруденційний інструментарій для виконання функцій, проте в посткризовий період до цього списку країн додалися нові.

У Бельгії та Ірландії відбулась інтеграція наглядових органів до структури ЦБ. У Чехії, Угорщині, Італії, Франції і Литві — регулювання банківської діяльності відносилось до компетенції ЦБ. Внаслідок кризи регулювання страхового ринку і ринків капіталу перейшло до компетенції ЦБ, тому можна констатувати, що в переважній більшості країн-членів ЄС ЦБ виконує функції мікропруденційного регулювання (табл. 1) [4].

В Італії нагляд за діяльністю банків здійснюють одночасно і ЦБ, і спеціально уповноважений орган нагляду за ринками фінансових послуг. До функцій ЦБ Іспанії, Румунії, Болгарії, Словенії та Кіпру віднесений нагляд за кредитними установами. В межах ЦБ Португалії здійснюється банківський нагляд і пов'язаний з ним захист справ споживачів. ЦБ Німеччини (Bundesbank) розділяє функції нагляду з Федеральним управлінням фінан-

Рис. 2. Етапи та складові реалізації Комплексної програми розвитку фінансового сектору України

Джерело: [9].

сового нагляду Німеччини (BaFin). У Греції до ЦБ віднесений нагляд за кредитними установами та страховиками, а нагляд за ринками капіталів проводить окремий орган — Комісія з регулювання ринку капіталу Греції (НСМС). У Франції нагляд за ринками капіталів здійснює окремий орган (AMF), а також у межах ЦБ Франції існує відокремлений структурний підрозділ, який проводить нагляд за кредитними установами та страховиками (АСР).

Нині в Україні функціонує секторальна модель регулювання, яка в її нинішньому вигляді діє з 2003 року, відколи була створена Держкомфінпослуг. Дана модель є базовою, з якої і починається формування державного регулювання, коли сектори є відносно незалежними один від одного.

Механізм державного регулювання фінансового ринку в Україні потребує вдосконалення, враховуючи сучасні тенденції розвитку та євроінтеграційні процеси.

Аналіз експертної та економічної літератури свідчить, що розглядаються такі варіанти реформування державного регулювання:

1) подальша розбудова існуючих регуляторів, а саме: посилення або перерозподіл відповідальності компетентних органів за певними секторами, що засновано на секторальній моделі нагляду. Однак такий спосіб трансформації не може привезти до зростання ефективності регулювання і нагляду, оскільки залишаються базові недоліки секторальної моделі;

2) запровадження діяльності двох окремих органів регулювання та нагляду. Цей шлях потребує суттєвих ресурсів для його реалізації та значного часу на створення двох нових органів;

3) створення окремого мегарегулятора, а саме: через передачу всіх повноважень з регулювання та нагляду

ду загалом за всіма ринками фінансових послуг одному новому компетентному органу, відокремлення банківського нагляду від НБУ. Зазначений варіант також може бути неефективним, оскільки потребуватиме значного часу на підготовчу методологічну і організаційну роботу і вимагає суттєвих ресурсів для його реалізації;

4) створення мегарегулятора на основі НБУ, через передачу Національному банку України всіх повноважень з регулювання та нагляду за всіма фінансовими установами та ринками фінансових послуг. Проте для такого варіанту існує небезпека створення регуляторної монополії у поєднанні із виконанням функцій оператора ринку [7].

Перші два варіанти потребують чіткого розмежування повноважень між регуляторами через прийняття нормативно-правових актів, якими необхідно закріпити їх самостійність в економічному та операційному аспектах, а також відповідальність за їх діяльність у фінансовій сфері. Секторальна модель, яка функціонує сьогодні, не зможе постійно ефективно функціонувати, так як розвинений фінансовий ринок в подальшому потребує єдиного органу регулювання та уніфікованого підходу у надгляді за фінансовими установами, як демонструють це країни ЄС.

Як зазначалось вище, світова практика організаційної побудови єдиного регулятора фінансового ринку передбачає створення в його межах різних підрозділів, функціональне призначення яких відповідає призначенню регуляторів, що увійшли до складу мегарегулятора. Єдина суттєва різниця полягає у тому, що над цими підрозділами існує вищий орган управління, який визначає стратегічні завдання регулювання для кожного сектора і координує їх взаємодію.

Враховуючи об'єктивні фактори і національні реалії, можливо також замість існуючої секторальної моделі запропонувати варіант трансформації шляхом поєднання моделей концентрації всіх наглядових функцій в єдиному наглядовому органі із частковим застосуванням функціонально-орієнтованого поділу повноважень із НБУ щодо пруденційного нагляду та регулювання. Останнім часом у світі все більшого значення набуває контроль за поведінкою фінансових установ по відношенню до клієнта.

Система регулювання ринку фінансових послуг, яка вибудована сьогодні в Україні, давно потребує комплексного реформування, тому, ще у червні 2015 році здійснено важливий крок у цьому напрямі — затверджено Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року.

Головною метою Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами Європейського Союзу. Основні етапи реалізації Програми наведені на рисунку 2 [8].

Досягнення визначеної мети забезпечуватиметься шляхом реалізації низки взаємопов'язаних заходів, спрямованих на комплексне реформування фінансового сектору.

В основу Програми покладено такі базові принципи:

— регуляторна апроксимація фінансових послуг України до правил та норм ЄС;

— лібералізація фінансових ринків та набуття режиму внутрішнього ринку з ЄС у сфері фінансових послуг;

— збалансованість економічних інтересів через формування ринкового конкурентоспроможного середовища;

— незалежність та ефективність роботи регуляторів, здійснення нагляду на основі оцінки ризиків;

— прозорість та високі стандарти розкриття інформації учасниками фінансового сектору та регуляторами;

— відповідальність та довіра між учасниками фінансового сектору та регуляторами;

— цілісність фінансової системи, всебічний захист прав кредиторів, споживачів та інвесторів.

Реформи необхідно проводити в усіх сегментах фінансового сектору таких як: банківський сектор; сектор небанківських фінансових установ; фондовий ринок та ринок капіталу.

Ефективність реформ буде досягнута шляхом проведення комплексних змін:

— у регуляторах фінансового сектору, шляхом зміцнення інституційної спроможності регуляторних органів та створення відповідних умов для ефективного нагляду та впливу, зміцнення стійкості фінансової системи країни, зростання її кредитного та інвестиційного потенціалу;

— в учасників фінансового сектору різних форм власності, шляхом очищення від "баластів" та проблемних установ, відновлення та посилення довіри до гравців ринку, стимулювання розвитку, прозорості й конкуренції у всіх сегментах, забезпечення рівноправності учасників фінансового ринку.

Для досягнення ефективності фінансового ринку визначено три основні напрями:

— забезпечення стабільності та динамічного розвитку фінансового сектору;

— розбудова інституційної спроможності регуляторів фінансового сектору;

— захист прав споживачів фінансових послуг та інвесторів.

Цілей, які визначені Програмою, можна досягнути лише за наявності належного нормативного середовища з регулювання та нагляду. Важливим елементом такого середовища є інституційна регуляторна модель, що включає:

— визначення інституційної спроможності регуляторів, які відповідають за надгляд за фінансовим сектором;

— визначення та розподілення їхніх повноважень та функцій;

— взаємодію між собою, якщо є більш ніж один регулятор.

ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На основі систематизації досвіду ЄС щодо організації нагляду за фінансовим сектором можна констатувати перевагу ідеї централізації функцій управління фінансовим сектором у єдиній структурі. Визначено, що макропруденційний надгляд став ключовим для Європейської Ради із системних ризиків, яка, у своєму регу-

люванні узгоджує макроекономічне становище, структурні зміни та ключові вразливості фінансових установ. Все це дозволяє визначити загальносистемні ризики під час регулювання і нагляду в інтересах здійснення регулятивної та наглядової політики.

Європейський фінансовий форум у м. Гетеборзі (Швеція) закріпив основні пріоритети розвитку системи державного регулювання ринків фінансових послуг, а саме: зміцнення пруденційного механізму; усунення ризиків, пов'язаних із системно значущими установами; створення структур для пруденційного нагляду.

Проведений аналіз свідчить, що завдання, які ставить перед собою Уряд України щодо створення дієвої регулятивної інфраструктури на фінансовому ринку, в цілому співпадають з сучасною методологією формування наглядових структур як для розвинених ринків, так і для ринків, що розвиваються.

На нашу думку, забезпечення захисту прав власності учасників фінансових ринків, установлення прозорих правил і процедур діяльності на основі уніфікованих норм європейського законодавства дасть змогу створити конкурентне середовище для надійної співпраці інституціональних інвесторів та населення з метою розвитку ефективних галузей економіки та підвищення добробуту громадян у перспективі. Саме ці аспекти і потребують подальших досліджень як ученими у галузі економічних наук, так і фахівцями з публічного управління та адміністрування.

Література:

1. Lumpkin, Stephen. Supervision of Financial Services in the OECD Area [Electronic source] / Stephen Lumpkin. — OECD. — 2002. — 52 p. — Access mode to a resource: <http://www.oecd.org/pensions/insurance/2089622.pdf>
2. Евстратенко Н.Н. Интеграция финансового регулирования: мировой опыт / Н.Н. Евстратенко, А.В. Турбанов // Деньги и кредит. — 2013. — № 10. — С. 8—13.
3. Report of the High-Level Group on Financial Supervision in the EU chaired by Jacques de Larosiere [Електронний ресурс] / The de Larosiere Group, Brussels, 25 February 2009. — 86 p. — Режим доступу: http://www.esrb.europa.eu/shared/pdf/de_larosiere_report_en.pdf?b5c069d57cd18ce2065ddce1cb77b5d8
4. Establishing a European Supervisory Authority (European Securities and Markets Authority), amending Decision № 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/77/EC: Regulation (EU) N 1095/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.esrb.europa.eu/shared/pdf/ESMA_en.pdf?8d02dc34ce11cd4b0a212a3ca1f4b280
5. Балдич Н. Інституційні основи європейської системи регулювання та нагляду за фінансовими ринками / Н. Балдич // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2012. — Вип. 4. — С. 148—155. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_4_20
6. Бачо Р.Й. Государственное регулирование рынков финансовых услуг в странах ЕС // Глобальные рынки и финансовый инжиниринг, 2 (3). — 2015 г. — С. 157—176.

7. Карчева Г.Т., Хоружий С.Г. Реформування державного регулювання та нагляду за фінансовими установами в Україні // Науковий вісник Полісся. — № 4 (12). — Ч. 2. — 2017 http://journals.uran.ua/nvp_chntu/article/viewFile/125929/120482

8. Комплексна Програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року від 18.06.2015 р. № 391 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>

9. Гармашова Ю. О. Особливості регулювання ринку фінансових послуг в Україні / Ю. О. Гармашова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. — 2015. — Вип. 14. — С. 57—61. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_14_15

References:

1. Lumpkin, S. (2002), "Supervision of Financial Services in the OECD Area", OECD, available at: <http://www.oecd.org/pensions/insurance/2089622.pdf> (Accessed 3 March 2019).
2. Evstratenko, N.N. and Turbanov, A.V. (2003), "Integration of financial regulation: global experience", Den'gi i kredit, vol. 10, pp. 8—13.
3. The de Larosiere Group (2009), "Report of the High-Level Group on Financial Supervision in the EU chaired by Jacques de Larosiere" available at: http://www.esrb.europa.eu/shared/pdf/de_larosiere_report_en.pdf?b5c069d57cd18ce2065ddce1cb77b5d8 (Accessed 3 March 2019).
4. European Securities and Markets Authority (2010), "Establishing a European Supervisory Authority", available at: http://www.esrb.europa.eu/shared/pdf/ESMA_en.pdf?8d02dc34ce11cd4b0a212a3ca1f4b280 (Accessed 3 March 2019).
5. Baldich, N. (2012), "The institutional framework of the European system of regulation and supervision of financial markets", Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy, no. 4, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_4_20 (Accessed 3 March 2019).
6. Bacho, R.J. (2015), "State regulation of financial services markets in EU countries", Global'nye rynki i finansovyj inzhiniring, vol. 2 (3), pp. 157—176.
7. Karcheva, H.T. and Khoruzhyj, S.H. (2017), "Reform of State Regulation and Supervision of Financial Institutions in Ukraine", Naukovyj visnyk Polissia, [Online], vol. 4 (12), available at: http://journals.uran.ua/nvp_chntu/article/viewFile/125929/120482 (Accessed 3 March 2019).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), "Comprehensive Program for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2020", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15> (Accessed 3 March 2019).
9. Harmashova, Yu.O. (2015), "Features of regulation of the financial services market in Ukraine", Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment, vol. 14, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_14_15 (Accessed 3 March 2019).

Стаття надійшла до редакції 25.03.2019 р.

Г. З. Кухарська,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.77

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Н. Kukharska,
post-graduate student of the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

BUDGET POLICY AS AN INSTRUMENT OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Ключовою ланкою економічної політики держави є бюджетна політика. У статті розкрито сутність бюджетної політики як інструменту економічного розвитку країни, визначено її функції. Бюджет є вагомим інструментом соціально-економічного розвитку країни, адже у процесі формування бюджету здійснюється розробка основних напрямів використання бюджетних коштів. Бюджетна політика повинна враховувати науково-обґрунтовану концепцію розвитку бюджетних відносин. Бюджетна політика повинна спрямовуватися на створення умов для підвищення соціально-економічного розвитку держави та її адміністративно-територіальних одиниць.

Показано, що питання дієвості бюджетної політики набувають особливого значення в умовах трансформації економіки, визначення ефективних механізмів економічного розвитку країни.

Обґрунтовано, що формування дохідної частини бюджету є важливим при розробці та реалізації фінансово-бюджетної політики. Доходи бюджету складають фінансову основу виконання функцій держави та виступають засобом перерозподілу фінансових ресурсів. Бюджетні видатки використовуються для міжгалузевого та територіального перерозподілу фінансових ресурсів. Вибір оптимальних обсягів та напрямів спрямування ресурсів є основним завданням в процесі формування видаткової складової бюджету.

Зазначено, що важливим є визначення мети та пріоритетів бюджетної політики на середньострокову перспективу. Бюджетна політика повинна спиратися на довгострокову стратегію економічного та соціального розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць. Планування на середньострокову перспективу забезпечує фінансову стійкість, можливість формування послідовної та передбачуваної бюджетної політики.

Формування бюджетної політики є важливим та складним механізмом, який повинен враховувати багато факторів, що залежать від засад розвитку держави та суспільства, пріоритетів економічного розвитку держави.

Визначено, що бюджетна політика є вагомим важелем впливу на соціально-економічний розвиток країни, спрямовується на формування бюджетних доходів і використання державних фінансових ресурсів, управління показниками дефіциту бюджету та державного боргу, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, підвищення ефективності державних інвестицій в економіку, забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу.

A key element of the country's economic policy is fiscal policy. The article describes the essence of fiscal policy as an instrument of country's economic development, also it describes functions of budgetary policy. The budget is a powerful instrument of country's socio-economic development. In the process of budget formation, the main directions of using budget funds are being developed. Budget policy should take into account the scientifically grounded concept of budgetary relations development. Budget policy should aim at creating conditions for increasing the state socio-economic development and its administrative-territorial units.

The article reveals that the questions of the effectiveness of fiscal policy are of particular importance in the context of the economy transformation, the definition of effective mechanisms of state economic development.

It is substantiated that formation of the revenue part of the budget is important in the development and implementation of fiscal policy. Budget revenues constitute the financial basis for the performance of state functions and serve as a means of redistribution of financial resources. Budget expenditures are used for cross-sectoral and territorial redistribution of financial resources. The choice of optimal volumes and direction of resources is the main task in the process of forming the expenditure component of the budget.

It is noted that it is important to determine the purpose and priorities of fiscal policy for the medium term. Budget policy should be based on the long-term strategy of economic and social development of the country and administrative-territorial units. Medium-term planning provides financial stability, the ability to formulate consistent and predictable fiscal policies.

Formation of fiscal policy is an important and complex mechanism, which should take into account many factors depending on the principles of state and society development, priorities of economic development of the state.

It is determined that fiscal policy is a significant lever of influence on the processes of socio-economic development of the country, is aimed at optimizing the formation of budget revenues and the use of state financial resources, the management of indicators of budget deficit and public debt, the coordination of national and local interests in the field of intergovernmental fiscal relations, investment in the economy, ensuring social justice in the redistribution of national income.

Ключові слова: бюджет, бюджетна політика, доходи бюджету, видатки бюджету, соціально-економічний розвиток країни.

Key words: budget, budget policy, budget revenues, budget expenditures, socio-economic development of the country.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Бюджетна політика є дієвою складовою державного регулювання, що покликана забезпечувати макроекономічну стабільність та економічне зростання та повинна будуватися на основі обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин у складі фінансової політики.

Проблеми бюджетної політики мають економічне та соціальне значення. За таких умов актуалізується питання розвитку бюджетної політики як інструменту впливу на економіку відповідно до змін суспільного середовища.

Можливості виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та її адміністративно-територіальних одиниць пов'язані з підвищенням ефективності та результативності провадження бюджетної політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми провадження ефективної бюджетної політики знайшли своє відображення в працях таких вітчизняних вчених: Л. Лисяк [3], І. Лютий, І. Луніна, А. Мазаракі [2], В. Федосов [1], І. Чугунова [4; 5], С. Юрій [1].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз сутності та значення бюджетної політики як інструменту розвитку економіки країни.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бюджет — це основний фінансовий план держави, в якому відображають надходження й видатки державного апарату та місцевих органів самоврядування. Як економічна категорія, бюджет є системою фінансових відносин, що виникають між державою, з одного боку, та фізичними і юридичними особами — з іншого, з приводу формування й використання централізованого фонду грошових ресурсів, призначеного для забезпечення виконання функцій і завдань загальнодержавного масштабу. В свою чергу, бюджетна політика є комплексом заходів, спрямованих на залучення, розподіл та використання коштів державного бюджету.

Ефективність бюджетної політики розглядається з точки зору виконання державного бюджету та з точки зору впливу на соціально-економічну ситуацію у країні, що характеризується такими показниками як динаміка валового внутрішнього продукту, обсяг виробництва, рівень цін, рівень зайнятості тощо. Процес забез-

печення ефективності бюджетної політики є непростим і потребує значних зусиль. Ефективна бюджетна політика є вагомим умовою покращення економічної ситуації країни та подальшого її розвитку. При формуванні дієвої бюджетної політики потрібно враховувати довгострокову програму економічного та соціального розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць.

Бюджетна політика є складовою фінансової політики, та тісно взаємодіє із податковою, грошово-кредитною, обліковою, валютною та інвестиційно-інноваційною політиками. Таким чином, така політика відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності держави, покращення добробуту населення, підвищення інвестиційної привабливості економіки для внутрішніх та зовнішніх інвесторів.

Основна мета бюджетної політики полягає у забезпеченні економічного зростання на засадах інституційного, інвестиційного розвитку та структурних перетворень, ефективного використання природних ресурсів, людського потенціалу; створенні сприятливих умов для збільшення обсягів виробництва відповідно до інноваційного напрямку економічного розвитку, підтримка розробки та впровадження нанотехнологій; зміцненні фінансової основи місцевого самоврядування; підвищенні якості соціального захисту та рівня життя населення. Виходячи із вищенаведеного можна виділити наступні функції, що покладені на бюджетну політику як інструменту розвитку економіки: забезпечення соціального захисту населення; розвиток пріоритетних напрямів економіки (високо-технологічні, наукоємні галузі промисловості, розробка нанотехнологій); розвиток системи місцевого самоврядування та покращення ефективності її діяльності; здійснення структурних реформ.

Функціональне призначення бюджетної політики виявляється у її функціях: регуляторній, розподільчій, стабілізуючій. З допомогою регуляторної функції здійснюється вплив на структуру виробництва. Таким чином, з допомогою бюджетної політики держава може стимулювати розвиток тих чи інших галузей виробництва та пригнічувати інші. Пріоритетні напрями діяльності України зазначаються у законодавчих актах. Так, Законом України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" визначено стратегічними пріоритетними напрямками на 2011—2021 роки є освоєння нових технологій транспортування енергії, освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа— і суднобудування, озброєння та військової техніки, освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій; технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу тощо [2]. Саме із визначених напрямів діяльності повинен здійснюватися вибір напрямів бюджетної політики. Для цього повинні створюватися механізми сприяння інноваційному розвитку та економічному зростанню, структурної перебудови економіки.

Сутність розподільчої функції бюджетної політики полягає у здійсненні перерозподілу створеного валового внутрішнього продукту. Така функція реалізується че-

рез вплив держави на міжгалузевий та міжрегіональний перерозподіл ресурсів всередині країни відповідно до поставлених пріоритетів. У бюджетних відносинах беруть участь практично всі члени суспільства тому сфера дії цієї функції є досить широкою.

Стимулююча функція виявляється через активізацію економічних процесів. Завдяки даній функції створюються максимально сприятливі умови для ефективної підприємницької діяльності. Бюджетна політика впливає на створення відповідних умов для розвитку людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних технологій, розвитку нанотехнологій. При цьому бюджетна політика повинна спрямовуватися на ефективні бюджетні програми, які в перспективі зможуть забезпечити економічний розвиток.

З допомогою стабілізуючої функції реалізується забезпечення ефективного використання факторів виробництва, стабільного рівня цін, рівноваги платіжного балансу, високих і рівномірних темпів економічного зростання.

Важливою складовою бюджетної політики є стратегічне планування. Бюджетна політика повинна спиратися на довгострокову стратегію економічного та соціального розвитку. Доцільним є подальший розвиток та вдосконалення середньострокового бюджетного планування. Планування на середньостроковий період дає можливість формування послідовної та передбачуваної бюджетної політики, що забезпечує фінансову стійкість. Прогнозованість та ефективність державних видатків спрямовується на підвищення якості надання державних послуг. Середньострокове планування дає можливість посилення бюджетної дисципліни та встановлення чітких правил роботи; контролю та ефективного управління державним боргом. Від якості планування бюджетних показників залежить фінансова стійкість системи державних фінансів.

Бюджетна політика як інструмент розвитку економіки повинна спиратися на довгострокову програму економічного та соціального розвитку, враховувати основні прогностичні макропоказники економічного та соціального розвитку країни на плановий рік, результати аналізу виконання бюджету за попередні роки.

Основним джерелом і механізмом реалізації пріоритетних напрямів бюджетної політики інноваційно-інвестиційного характеру має стати бюджет розвитку, значення якого, з огляду на необхідність реалізації стратегії довгострокового сталого економічного розвитку, має зростати [4]. Бюджет розвитку це доходи та видатки місцевого бюджету, які утворюються та використовуються для реалізації програм соціально-економічного розвитку. Бюджет розвитку є фондом грошових коштів, у якому акумулюються кошти для інноваційно-інвестиційної діяльності. Кошти витрачені на таку діяльність відносяться до капітальних видатків. Цільове використання коштів бюджету розвитку напряму залежить від узгодженості державного та приватного інвестування, що передбачає створення чіткої та ефективної стратегії економічного розвитку із виокремленням тих галузей економіки, що будуть конкурентноздатними у майбутньому, а не лише у теперішньому часі. На практиці довгострокові пріоритети повинні розроблятися спільно державою та приватними інвесторами, як на-

слідок, буде створено консолідований план економічного розвитку.

Вагомим завданням бюджетної політики є формування стабільної податкової бази на основі створення сприятливих умов для здійснення підприємницької діяльності. Бюджетна політика повинна ґрунтуватися на принципі передбачуваності рівня податкового навантаження. Податкове навантаження на пряму впливає на прийняття фінансових рішень підприємствами, на здійснення ними інвестиційно-інноваційної діяльності. Податкові платежі мають вплив на рівень прибутковості підприємств. Оскільки підприємство прагне збільшити свій чистий прибуток, то керівник намагається послабити дію податків, змінюючи, якщо це можливо, відповідним чином діяльність підприємства. Це й визначає вплив податків на результат економічної діяльності підприємства. Якщо сума податків перевищує деякий допустимий рівень, який залежить від економічної ефективності підприємства, форми власності та податкових ставок, то настає зупинка розвитку.

Бюджетна політика є вагомим важелем впливу на процеси соціально-економічного розвитку країни. Бюджетна політика спрямована на оптимізацію формування бюджетних доходів і використання державних фінансових ресурсів, управління показниками дефіциту бюджету та державного боргу, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, підвищення ефективності державних інвестицій в економіку, забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу.

Досягнення ефективності бюджетного регулювання потребує узгодження цілей, завдань та інструментів фінансово-економічного планування та прогнозування, підвищення якості механізму визначення індикативних значень результативних показників бюджетних програм економічного розвитку.

З метою забезпечення стійкого економічного зростання доцільним є визначення основних засад формування бюджетної політики в системі економічного розвитку країни.

Окрім вищенаведених, важливим є принцип формування бюджетної політики із врахуванням прогнозованості податкової політики. Бюджетна політика повинна формуватися на основі середньострокових пріоритетів економічного розвитку законодавчо визначених у країні. Бюджетування — основа досягнення національного розвитку. Важливою складовою бюджетної політики є обґрунтованість, прозорість та доступність до інформації про формування та використання грошових фондів. Виконання бюджету повинно активно плануватися, виконуватися та оцінюватися. Бюджет, як основний план, повинен виконуватися повністю та з максимальною ефективністю. При цьому повинна залишатися певна мобільність для ефективного розподілення бюджетних коштів. Середньострокове прогнозування та планування повинно ґрунтуватися на довгостроковій стійкості, фінанські ризики повинні ідентифікуватися та оцінюватися завчасно, вирішення таких ризиків повинно ґрунтуватися на розсудливості, розгляді усіх можливих наслідків, використанні досвіду попередніх періодів із врахуванням сучасного стану. Забезпечення

цілісності та ефективності виконання бюджетних програм забезпечується шляхом перевірки бюджетних прогнозів, фінансальних планів незалежним аудитом. Завданням такого аудиту є перевірка законності та ефективності планування та виконання бюджетних програм, проведення аналізу ефективності управління та економії, раціонального використання бюджетних коштів, розробка пропозицій та рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків та порушень.

Умовою стабільного економічного розвитку є соціальне благополуччя всіх громадян, що є важливим елементом сучасної економіки. Тому соціально орієнтована економіка є оптимальним варіантом розвитку з точки зору ефективності та динамічності, оскільки вона постійно вдосконалюється у відповідності до постійного зростання потреб суспільства. Для визначення ефективності бюджетної політики встановлюються критерії її оцінки. До прямих критеріїв відносять показники виконання планових показників доходів бюджету та видаткових зобов'язань, співвідношення зростання доходів та видатків бюджету, розміри та динаміка змін дефіциту бюджету та державного боргу країни. Для визначення ефективності провадження бюджетної політики використовують також показники зростання валового внутрішнього продукту, рівень внутрішнього споживання та рівень безробіття, збільшення фонду оплати праці працівників, збільшення соціальних стандартів. Застосування макроекономічних показників виправдане впливом бюджетної політики на економіку країни.

Реалізація бюджетної політики здійснюється за допомогою бюджетного механізму, що включає в себе систему інструментів: суб'єкти бюджетного процесу, бюджетні плани, бюджетні норми та нормативи, доходи та видатки бюджету, бюджетний контроль. Така система методів, інструментів та засобів повинні вирішувати соціально-економічні проблеми та створювати сприятливі умови для розвитку суспільства.

За допомогою бюджету здійснюється перерозподіл валового внутрішнього продукту з метою забезпечення соціальної рівності, створення сприятливого соціального клімату в державі. За допомогою бюджетних планів відбувається визначення альтернативних методів вирішення проблемних питань соціально-економічного розвитку держави, а бюджетне планування виступає важливим інструментом підвищення ефективності витрачання коштів бюджету на всі складові соціального та економічного розвитку країни. При цьому бюджетні норми та нормативи визначають гарантований мінімум витрат на соціально-економічний розвиток в розрахунок на душу населення які забезпечують рівні права для всього населення в отриманні певного набору освітніх, медичних, культурних послуг тощо. Тобто від доходів держави залежить соціально-економічний розвиток країни та рівень життя населення.

Державні витрати є ефективними тоді, коли вони стимулюють економічне зростання, покращують формування сукупного попиту та споживання. Вплив на рівень доходів та життя населення здійснюється державою за допомогою видатків бюджету. Таким чином держава також впливає на перерозподільні процеси. Виявлення порушень цільового використання бюджет-

них коштів у бюджетному механізмі забезпечує державний фінансовий контроль, який сприяє ефективному, своєчасному та повному фінансуванню суспільних потреб. Через державний фінансовий контроль забезпечується реалізація цілей державної фінансової політики, належне виконання державою її функцій та покращення фінансово-економічних показників, збільшення видатків бюджету та ефективність їх використання.

ВИСНОВКИ

Державний бюджет є фінансовим планом надходжень та видатків держави та засобом забезпечення економічного зростання. Завдяки стимулюванню економічного розвитку зростає добробут суспільства. Таке зростання досягається шляхом ефективного та раціонального управління державними доходами та видатками. З метою підвищення ефективності бюджетної політики бюджетна система повинна ґрунтуватися на принципах стабільності, економічної обґрунтованості, достовірності, соціальної справедливості, збалансованості, фінансової єдності, адміністративної самостійності, рівнозначності видатків, повноти, прозорості. Бюджетна політика повинна ґрунтуватися на вдосконаленні форм та методів мобілізації та використання фінансових ресурсів, розвитку раціонального використання всіх видів ресурсів. Формування та реалізація бюджетної політики повинні сприяти покращенню торговельного балансу та інвестиційної діяльності, що є базою для зростання доходів населення та підприємств, обсягів споживання з метою досягнення стійкого економічного зростання. Водночас бюджетна політика повинна ґрунтуватися на принципі прогнозованості податкової політики, та конкретно податкового навантаження.

Бюджетна політика у сфері державних видатків є вагомим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток країни. Проведене дослідження свідчить, що формування видаткової частини бюджету повинно здійснюватися з урахуванням пріоритетів економічної політики на середньо- та довгострокову перспективу. З метою сприяння збалансованого розвитку економіки країни вагоме місце повинні посідати видатки, що стимулюють економічний розвиток. Розвиток України в умовах глобалізаційних процесів можливий за рахунок зростання макроекономічних показників країни, вдосконалення бюджетної політики як інструменту розвитку економіки та забезпечення її ефективності. Одним із завдань бюджетної політики є гармонізація структури та співвідношення видаткової та доходних частин бюджету. Бюджетна політика є складовою фінансової політики держави, яка тісно взаємодіє із податковою, грошово-кредитною, обліковою, валютною та інвестиційно-інноваційною політиками. Тому, розглядаючи бюджетну політику як інструмент розвитку економіки, можна виділити її роль у забезпеченні фінансової стабільності держави, покращення добробуту населення, підвищення інвестиційної привабливості економіки для інвесторів, зростання інноваційного розвитку, що супроводжується вдосконаленням існуючих та впровадженням принципово нових прогресивних технологій.

Для досягнення довгострокового економічного розвитку необхідно застосовувати сукупність ефектив-

них економічних механізмів. Бюджет як складова системи державного регулювання повинен узгоджуватися із основними напрямками економічного та соціального розвитку. Ефективна бюджетна політика розробляється з урахуванням бюджетних пріоритетів. Реалізація обґрунтованої бюджетної політики впливає на створення умов для підвищення конкурентоспроможності економіки, покращення інвестиційної привабливості країни, досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень. Бюджет є ваговою складовою системи державного регулювання економіки. Бюджетна політика потребує дослідження у її зв'язку із напрямками економічного розвитку країни. Актуальними та важливими є подальші наукові дослідження спрямовані на дослідження та визначення основних напрямів та механізмів реалізації бюджетної політики як інструменту розвитку економіки.

Література.

1. Бюджетна система: монографія / За ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 871 с.
2. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва, та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 376 с.
3. Бюджетна складова реалізації домінуючих напрямів суспільного розвитку: монографія / За ред. Л.В. Лисяк. — Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. — 396 с.
4. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // Казна України. — 2014. — № 6. — С. 25—28.
5. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. — 2016. — № 28/1. — С. 217—226.

References:

1. Fedosov, V.M. and Yuriy, S.I. (2012), Budgetna systema [Budget system]. The centre of Academic literature, Ternopil, Ukraine.
  2. Chuhunov, I.Ya, Pavelko, A.V and Kaneva, T.V. (2015), Derzhavne finansove rehulivannia ekonomichnykh peretvoren [State financial regulation of economic transformations], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
  3. Lysyak, L.V. (2015), Biudzhethna skladova realizatsii dominantnykh napriamiv suspil'noho rozvytku [Budget component of realization of dominant directions of social development]. Dnipropetrovsk State Academy of Finance, Dnipropetrovsk, Ukraine.
  4. Chuhunov, I.Ya. (2014), "Budgetary relations in the system socio-economic development of the country", Kazna Ukraina, vol. 6, pp. 25—28.
  5. Chuhunov, I.Ya. and Ihnatiuk, I.M. (2016), "Budget expenditure formation in the social and economic development", Ekonomichnyj visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj derzhavnyj universytet imeni Hryhoriia Skovorody, vol. 28/1, pp. 217—226.
- Стаття надійшла до редакції 10.03.2019 р.*

М. В. Фомічов,
аспірант кафедри економіки і менеджменту агробізнесу,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0002-4927-9116

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.82

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЗРОШЕННЯ В АГРАРНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ ТА ЙОГО ЕФЕКТИВНІСТЬ

М. Fomichov,
Assistant of the Department of Agrobusiness Economics and Management,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

IMPLEMENTATION OF IRRIGATION SYSTEM IN AGRARIAN ENTERPRISE AND ITS EFFICIENCY

У статті досліджено ефективність впровадження проекту системи зрошення в підприємстві Чернігівської області. Враховано тип ґрунту — дерново-підзолистий, що дало змогу точніше спроектувати систему зрошення за таких умов. Встановлено, що в цих умовах вирощування, зокрема кукурудзи на зерно, із впровадженням системи крапельного зрошення досягається приріст показників діяльності підприємства.

Запропонований проект зі зрошення передбачає в себе не лише послуги та роботи з закупівлі обладнання, а й цілу низку передпроектних робіт: визначення контурів поля, типу ґрунту, топографії поля, джерело води, культура, що буде зрошуватися, режим зрошення та ін. Впровадження даної системи підприємством дасть змогу отримати на 7 576 грн/га (або 12,4%) вищий рівень прибутку, при цьому планується отримувати на 5,5 т/га більше урожаю, ніж за умов богарного землеробства.

The effectiveness of implementation the project of the irrigation system at the enterprise in Chernihiv region is investigated in the aeticle. Type of soil is considered. It is soddy-podzolic, which made it possible to more accurately design the irrigation system in these conditions. It has been established that in these growing conditions, in particular maize for grain, with the introduction of a drip irrigation system, an increase in the performance of the enterprise is achieved. For this purpose, the best solution is to implement an irrigation system based on drip irrigation, as environmentally safe and cost effective.

In order to justify the need for irrigation, we have performed the calculation of water needs for main crops of enterprise (corn, sunflower, wheat), which takes into account the transpiration of culture and evaporation of the soil surface.

According to the calculations carried out during the study period, the water requirement for corn on grain amounted to 6588 m³ / ha on average. The average value of moisture during the vegetative period of maize is 3296.8 m³ / ha, which indicates a deficit of -3291.2 m³ / ha.

In fact the implementation of the irrigation project allow for not only services and work on the procurement of equipment, but also a whole range of pre-design works, on which the result and efficiency of the system as a whole depends. The main factors that are analyzed at the planning stage are: contours of the field, type of soil, topography of the field, water source, irrigated culture, irrigation regime, etc. After carrying out the preparatory work on the assessment and analysis of the site, the next step is the preparation of the site for the implementation of irrigation technology, the design of the system itself and its launch is underway.

Financial-economic analysis shows that investing in the irrigation system allows you to obtain a yield increase in size of 5.5 t / ha, which for a price of 3 500 UAH / t will give an additional options to get UAH 19 250 per hectare of irrigating area, according to the cost in equal of 7 576 UAH / ha (or 12.4%) higher profit level. As for undiscounted cash flows, the project is payable for the sixth year of its operations, as for discounted — for the seventh year.

Ключові слова: зрошення, система зрошення, сільськогосподарські культури, урожайність, ефективність зрошення.

Key words: irrigation, irrigation system, agricultural crops, yield, irrigation efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У більшості випадків сільськогосподарські підприємства базуються на власному досвіді господарювання на власних землях. Ми погоджуємось, що досвід є важливим елементом успішного господарювання та планування, однак, на нашу думку, лише одного досвіду є недостатньо. В умовах сьогодення селекціонери створюють нові сорти і гібриди культур, хімічні компанії створюють все досконаліші добрива та засоби захисту рослин, з'являються нові технологічні підходи у землеробстві. Щороку все більше спостерігаються прояви кліматичних змін, і, відповідно, змін потенційної родючості ґрунтів. Проте, за будь-яких часів і технологій господарювання, залишаються чинними закони та базові наукові аспекти землеробства, серед яких важливим є зрошення земель.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ОСТАННІХ РОКІВ

Аналізом та пошуком шляхів підвищення ефективності впровадження та використання зрошувальних систем займалися і займаються низка вчених. Зокрема вплив крапельного зрошення на урожайність і якість продукції досліджували М. Ромащенко [3], А. Шатковська, Ю. Черевичний, А. Журавльов [4], Р. Вожегова, С. Коковіхін, П. Писаренко, І. Біляєва [1] та ін [2; 5—8]. Однак малодосліджуваною залишається проблема підвищення ефективності штучного зволоження. Ось чому нами і обрано даний вид дослідження на впровадженні зрошення в межах існуючого підприємства, що дасть змогу визначити можливі резерви збільшення його фінансових показників діяльності.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснення аналізу впровадження проекту зрошення в аграрних підприємствах та визначення його ефективності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Раніше чи пізніше на кожному підприємстві виникає проблема поступового зменшення врожайності сільськогосподарських культур та недобору кількості врожаю, що погіршує фінансово-економічне становище компанії. З аналогічною проблемою зіткнувся менеджмент приватного сільськогосподарського підприємства "Яна Плюс", що має орендовані сільськогосподарські землі в межах Сновського району Чернігівської області і вже декілька років поспіль не доотримує урожай сільськогосподарських культур через несприятливі погодні умови. В першу чергу, така ситуація характеризується зменшенням кількості опадів в критичні для рослин періоди на окремих ділянках, тобто нерівномірним їх випаданням, а також поширенню посушливих явищ, особливо у літній та весняний періоди.

Спираючись на проведений аналіз можна стверджувати, що для досліджуваного підприємства кліматичні умови які складаються на території Сновського району відносно сприятливі для вирощування культур, однак відчувається поступова зміна клімату, збільшення середньодобової температури погіршує температурний режим ґрунту, а зменшення опадів до погіршення водного режиму, що і дозволяє зробити висновок про доцільність будівництва зрошувальної системи на полях які найбільше страждають від даних проблем.

Таблиця 1. Динаміка водопотреби та дефіцит вологи по основним культурам ПСП "Яна Плюс", 2014—2018 рр.

Культури	Показники	Роки					Аналіз	
		2014	2015	2016	2017	2018	середнє, м ³ /га	Коефіцієнт варіації, %
Кукурудза	Водопотреба, м ³ /га	6734	6478	6228	6649	6850	6588	3,68%
	Надходження води за вег. період, м ³ /га	3270	3320	3800	2570	3524	3297	13,85%
	Дефіцит вологи, м ³ /га	-3464	-3158	-2428	-4079	-3326	-3291	-18,07%
Соняшник	Водопотреба, м ³ /га	7143	6915	5667	6045	6185	6391	9,66%
	Надходження води за вег. період, м ³ /га	3107	3107	2936	2570	3297	3003	9,11%
	Дефіцит вологи, м ³ /га	-4036	-3809	-2731	-3475	-2889	-3388	-16,73%
Оз. пшениця	Водопотреба, м ³ /га	4770	4520	5039	4917	4978	4845	4,27%
	Надходження води за вег. період, м ³ /га	2970	2542	2870	2240	3264	2777	14,25%
	Дефіцит вологи, м ³ /га	-1800	-1978	-2169	-2677	-1714	-2067	-18,51%

Джерело: таблиця розроблена автором на основі даних метеостанції (с. Петрівка) ПСП "Яна Плюс".

Таблиця 2. Динаміка зміни урожайності кукурудзи за умов додаткового зволоження на ПСП "Яна Плюс"

Показники	ПСП «Яна Плюс»			Додаткове надходження вологи, мм за рахунок зрошення			
	Максимальна кількість опадів, мм	Мінімальна опадів, мм	Середня кількість опадів, мм	100 мм	200 мм	300 мм	350 мм
Опади за вег. період, мм (О)	386	288	321	421	521	621	671
Продуктивна волога, мм (W)	345,2	276,6	299,7	369,7	439,7	509,7	544,7
Кліматичний урожай, ц/га	75,9	60,8	65,9	85,3	99,6	118,0	125,1

Джерело: таблиця розроблена автором на основі даних метеостанції ПСП "Яна Плюс" (с. Петрівка).

Таблиця 3. Витрати на підготовчі та основні роботи з впровадження крапельної системи зрошення в ПСП "Яна Плюс"

№ з/п	Найменування групи робіт	Частка витрат, %	Всього вартість з ПДВ, грн	Всього вартість без ПДВ, грн	Всього вартість грн/га
1	Підготовчі роботи	19,2	2 019 964	1 687 890	9 758
2	Роботи по розробці водойми та постачанні води	47,2	4 966 220	4 142 517	23 991
3	Роботи та обладнання для забезпечення системи електроенергією	27,0	2 837 500	2 364 583	13 708
4	Інженерно-технічний блок	6,6	691 000	575 833	3 338
Всього		100,0	10 514 684	8 770 823	50 796

Джерело: власні розрахунки автора.

З метою обґрунтування необхідності зрошування нами було виконано розрахунок водо потреби для основних культур (кукурудза, соняшник, пшениця) підприємства, в яких враховується транспірація культур та випаровування поверхні ґрунту (табл. 1).

Згідно з виконаними розрахунками протягом досліджуваного періоду водопотреба для кукурудзи на зерно в середньому становила 6588 м³/га, а коефіцієнт варіації становив 3,68 %, середнє значення надходження вологи протягом вегетаційного періоду кукурудзи становить 3296,8 м³/га, що вказує на наявність дефіциту в -3291,2 м³/га, середньорічний коефіцієнт варіації дефіциту вологи по кукурудзі на зерно становив -18,07%. Отже, кукурудза не може цілком реалізувати потенційно можливу врожайність за наявного дефіциту вологи. Також спостерігається значний дефіцит вологи по соняшнику, який становив — 3388,08 м³/га. На явність такого значного дефіциту пояснюється значною водо потребою соняшника, середні показники якої становлять 6391,08 м³/га, при цьому середньорічний показник надходження вологи протягом вегетаційного періоду становить 3003 м³/га, а коефіцієнт варіації становить 9,11%, що в загальному зменшує можливість біологічну врожайність, яка закладена у гібридах соняшника, що використовуються в підприємстві.

Слід відмітити, що навіть при вирощуванні озимої пшениці в Сновському регіоні спостерігається дефіцит вологи в розмірі — 2067,42 м³/га. Оскільки водо потреба для озимої пшениці становить 4844,62 м³/га, а середньорічне надходження лише 2777,2 м³/га.

Для розкриття всього закладеного потенціалу можливої врожайності для будь-яких сільськогосподарських культур потрібно нівелювати одне з найважливіших обмежень — дефіцит вологи. Найкращим рішенням для ліквідації дефіциту вологи є будівництво зрошувальної системи, яка дозволить не тільки подати необхідну вологу, а і добрива розчинені у воді, які будуть надходити безпосередньо до кореневої системи рослин.

Як видно з розрахунків, кількість опадів значно впливають на формування урожаю та виступають одним з лімітуючих факторів підвищення урожайності. Найвища кількість опадів протягом досліджуваного періоду становила 386 мм (2018 рік), а при цьому кліматичний урожай становить 75,9 ц/га, що практично відповідає реальній урожайності кукурудзи в 2018 році (73,9 ц/га). Середньорічна кількість опадів по Сновському регіоні складає 321 мм, що відповідно до розрахунку кліматичного урожаю становить 65,9 ц/га.

Відповідно, за рахунок додаткового надходження вологи (зрошення) спостерігається можлива динаміка приросту урожайності кукурудзи на зерно, при додаткових 100 мм опадів, відтак, загальна сума опадів за вегетаційний період кукурудзи становитиме 421 мм, кліматичний урожай становитиме 81,3 ц/га. Найбільш оптимальною кількістю додаткових опадів є 350 мм, де за даних умов кліматичний урожай кукурудзи на землях ПСП "Яни Плюс" становитиме 119,7 ц/га, також додаткових 350 мм опадів, що відповідає 3500 м/га та дозволяє цілком покрити дефіцит вологи в 3291,2 м³/га.

Вважаємо, що найбільш оптимальна ділянка для будівництва зрошувальної системи розташована на території Старо-Боровицької селищної ради розміром в 207 га, оскільки весь цей масив землі знаходиться на одному типі ґрунту, рельєф поля рівнинний без значних перепадів, що дозволить спростити систему зрошення та живлення поля. Варто відмітити, що при виборі місця зрошуваної ділянки варто враховували можливість подальшого розширення зрошувальної мережі на суміжне поле розміром в 250 га. Також на цьому полі розташовується територія старого сільськогосподарського аеродрому розміром в 7 га, що в подальшому дозволить розмістити всю інфраструктуру зрошувальної мережі (скважини, насосні станції, вузли підготовки та очистки, накопичувальні резервуари, інше) без зменшення самого поля.

Таблиця 4. Проектна вартість робіт та матеріалів по розробці та запуску системи крапельного зрошення на ПСП "Яна Плюс"

Статті витрат	Всього вартість з ПДВ, грн	Всього вартість без ПДВ, грн	Частка витрат у загальній структурі витрат, %	Всього витрат, грн/га
Проектні роботи	1 085 291	904 409	18,1	5 243
Насосна станція	1 953 523	1 627 936	32,5	9 437
Фільтрувальна станція	940 585	783 821	15,7	4 544
Трубопроводи	1 446 849	1 205 708	24,1	6 990
Монтажні роботи	578 822	482 352	9,6	2 796
ВСЬОГО	6 005 070	5 004 225	100,0	29 010

Джерело: власні розрахунки автора.

Таблиця 5. Порівняння ефективності вирощування кукурудзи на зерно зі зрошенням та без його в ПСП "Яна Плюс"

Показник	Зі зрошенням	Без зрошення	Δ
Урожайність, т/га	12,5	7,0	5,5
Виручка, грн/га	43 750	24 500	19 250
Прямі витрати, грн/га	14 964	14 710	X
Витрати на зрошення, грн/га	15 899	X	15 899
Розподілені витрати, грн/га	7 147	7 147	X
Всього витрат, грн/га	38 010	21 857	16 153
Прибуток, грн/га	5 740	2 643	3 097
Рентабельність виробництва	15,1%	12,1%	3,0%
Маржа, грн/га (%)	11 423	3 848	7 576
	30,1%	17,6%	12,4%

Джерело: власні розрахунки автора.

Для реалізації проекту зі зрошення необхідно враховувати велику кількість факторів. Ці фактори є унікальними не лише для кожного окремого підприємства, а й для кожної окремої ділянки в межах одного господарства. При цьому, кожен із них має вплив на кінцевий результат.

Інженерно-технічні роботи є завершенням блоку підготовчих робіт, які розмежовують з роботами, пов'язаними з самою системою зрошення. Більшість теоретиків та практиків, оцінюючи ефективність інвестування в зрошувальні системи не враховують витрати на підготовчі роботи та інженерні системи для ресурсозабезпечення, спираючись на той факт, що ці витрати є індивідуальними для кожного окремого підприємства та, навіть, для кожної окремої ділянки в межах території підприємства.

Проте, на нашу думку, такий підхід не є правильним, адже у структурі інвестицій такі витрати можуть займати більше 50 %, що у разі їх не врахування значно викривляє результати розрахунку показників окупності та ефективності вкладень на зрошення.

Окрім значної кількості грошових коштів необхідних для інвестування у цей етап проекту, зазначені роботи також потребують додаткового часу необхідного для їх здійснення. Наприклад, роботи з розробки вододіли та постачання води є найзатратнішими та потре-

бують для свого виконання чотири місяці, два з яких є особливо інтенсивними, коли роботи виконуються щодня. Блок цих робіт потребує 7 місяців, при цьому варто враховувати, що в зимовий період проведення ряду робіт є неможливим з урахуванням температурного режиму та технологічних особливостей операцій. Тому у випадку розгляду проекту, з урахуванням зимових місяців, підприємство потребує 10 місяців для завершення даного етапу робіт.

З урахуванням інвестиційних можливостей підприємства та обґрунтування вибору культури для зрошення був обраний тип зрошування — система трубок однорічного використання з неглибоким укладанням в ґрунт (1—3 см). Детальна проектна вартість такої системи зазначена у таблиці 4.

Дані таблиці 4 дають змогу підтвердити висунуту гіпотезу про вагомість витрат на підготовчі роботи та інженерні системи. У випадку проекту для ПСП "Яна Плюс" частка таких витрат становить 63,6 %, що говорить про їх значимість у прийнятті рішення про вибір типу системи крапельного зрошення. За умов обмеженого бюджету, потреби у створенні джерела живлення (свердловин та водойми) та підведенні всіх необхідних комунікацій пріоритетність у виборі надається системі з використанням однорічних трубок для поливу.

Для того, щоб оцінити ефективність роботи системи, варто порівняти результати вирощування конкретної культури в умовах зрошення та без його використання. Нами обрано для порівняння кукурудзу на зерно. Як бачимо з таблиці 5, інвестуючи в систему зрошення ми отримали приріст урожайності у 5,5 т/га, що за ціни у 3 500 грн/т дасть змогу отримати додатково 19 250 грн виручки з гектару зрошувальної площі. Враховуючи величину витрат, отримуємо додатково 3 097 грн прибутку з одного гектару.

З фінансових та економічних результатів функціонування проекту за планової технології виробництва кукурудзи на зерно, встановлено приріст показників діяльності підприємства. Загальний чистий грошовий

Таблиця 6. Загальні показники оцінки ефективності проекту краплинного зрошення на ПСП "Яна Плюс"

Показник	Значення	Показник	Значення
WACC (коефіцієнт)	6,7	NPV (Net present value)	1 137 977
PP (Payback period)	5,08	IRR (Internal Rate Of Return)	8,7%
DPP (Discounted payback period)	6,43	PI (Profitability Index)	0,071

Джерело: власні розрахунки автора.

потік набуває позитивного значення на шостий рік після запуску зрошувальної системи.

Чистий збиток за розрахунками зменшується в міру зниження виплат відсотків за кредит. У цілому, на основі аналізу Cash-flow та P&L проект варто вважати ефективним, оскільки грошові потоки на кінець сьомого року мають позитивне значення. Для поглибленого економічного аналізу проекту були розраховані показники WACC та NPV (табл. 6).

Як бачимо із таблиці 6, розрахований показник WACC становить 6,7%. Накопичений чистий грошовий потік проекту за сім років становить 6 001 тис. грн, накопичений дисконтований чистий грошовий потік — 1 989 тис. грн. За недисконтованими грошовими потоками проект є окупним на шостий рік своєї діяльності, за дисконтованими — на сьомий рік.

ВИСНОВКИ

Таким чином, із проведеного дослідження в межах підприємства ПСП "Яна Плюс" встановлено, що для вирішення проблеми поступового зменшення врожайності сільськогосподарських культур та недобору кількості врожаю, найкращим способом є впровадження зрошувальної системи. Оскільки підприємство розміщено на дерново-підзолистих ґрунтах, які мають незначну вологу утримуючу здатність, найкращим рішенням для таких умов є формування зрошувальної системи на основі крапельного поливу.

Реалізація проекту зі зрошення передбачає не лише послуги та роботи з закупівлі обладнання, а й цілу низку передпроектних робіт від яких залежить результат та ефективність роботи системи в цілому. Головними чинниками, що аналізуються на початковому етапі проектування стали: контури поля, тип ґрунту, топографія поля, джерело води, культура, що буде зрошуватися, режим зрошення тощо. Після проведення підготовчих робіт з оцінки та аналізу ділянки далі йде підготовка ділянки до впровадження зрошувальної технології, в даному випадку — з розробки заліснених ділянок. Впровадження такої системи підприємством дасть змогу отримати на 7 576 грн/га (або 12,4%) вищий рівень прибутку, при цьому планується отримувати на 5,5 т/га вищий врожай, ніж за умов богарного землеробства.

Література:

1. Вожегова Р.А. Науково-практичні аспекти оптимізації штучного зволоження в умовах півдня України / Р.А. Вожегова, С.В. Коковіхін, П.В. Писаренко, І.М. Біляєва // Зрошуване землеробство: Міжвідомчий тематичний збірник наукових праць. — Херсон: Гринь Д.С., 2013. — Вип. 60. — С. 377.
2. Кравченко М.С. Практикум із землеробства: Навч. посібник / М.С. Кравченко, О.М. Царенко, Ю.Г. Міщенко та ін.; За ред. М.С. Кравченка і З.М. Томашівського. — К.: Мета, 2003. — 320 с., іл.
3. Ромащенко М. І. Зрошення земель в Україні / М.І. Ромащенко, С.А. Балюк. — К.: Світ, 2000. — 112 с.
4. Ромащенко М.І. Управління краплинним зрошенням на основі використання інтернет-метеостанції i-Metos / М.І. Ромащенко, А.П. Шатковський, О.В. Журавльов, Ю. О Черевичний // Матеріали науково— практичної конференції, присвяченої Всесвітньому дню води "Вода і сталий розвиток". — К., 2015. — С. 9—12.

5. Boiko, V. Determinants of development of small and medium enterprises in the region of Kherson. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, vol. 3, no. 2, pp. 22—29, URL: www.are-journal.com.

6. Brown L. By bread alone / By Brown L. with Eckholm E.P. Publ. for the overseas development council. Oxford, 272 p.

7. Ryskulov D.M. Agricultural land improvement: amelioration and reclamation. Vol. I. The Economics of Irrigation Systems. URL: https://www.eolss.net/ebooklib/sc_cart.aspx?File=E5-09-02-07

8. Schoengold K., Zilberman D. Water and Development: The Importance of Irrigation in Developing Countries. 24.09.2014. URL: https://www.researchgate.net/profile/David_Zilberman/publication/255573218_Water_and_Development_The_Importance_of_Irrigation_in_Developing_Countries/links/540e7db40cf2f2b29a3a863b/Water-and-Development-The-Importance-of-Irrigation-in-Developing-Countries.pdf?origin=publication_detail

References:

1. Vozhehova, R.A. (2013), "Scientific-practical aspects of optimization of artificial humidification in the conditions of southern Ukraine", Zroshuvane zemlerobstvo: Mizhvidomchyj tematychnyj zbirnyk naukovykh prats', vol. 60, pp. 377.
2. Kravchenko, M.S. (2003), Praktikum iz zemlerobstva [Workshop on agriculture], Meta, Kyiv, Ukraine.
3. Romaschenko, M.I. (2000), Zroshennia zemel' v Ukraini [Irrigated land in Ukraine], Svit, Kyiv, Ukraine.
4. Romaschenko, M.I. (2015), "Drip irrigation management based on the use of the i-Metos Internet Weather Station", Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi Vsesvitn'omu dniu vody "Voda i stalij rozvytok" [Materials of the scientific and practical conference devoted to the World Water Day "Water and Sustainable Development"], Kyiv, Ukraine, pp. 9—12.
5. Boiko, V. (2017), "Determinants of development of small and medium enterprises in the region of Kherson", Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, vol. 3, no. 2, pp. 22—29, available at: www.are-journal.com (Accessed 25 March 2019).
6. Brown, L. and Eckholm, E. P. (2013), By bread alone, Oxford, UK.
7. Ryskulov, D.M. (2009), "Agricultural land improvement: amelioration and reclamation", The Economics of Irrigation Systems, vol. I, available at: https://www.eolss.net/ebooklib/sc_cart.aspx?File=E5-09-02-07 (Accessed 25 March 2019).
8. Schoengold, K. and Zilberman, D. (2014), "Water and Development : The Importance of Irrigation in Developing Countries", available at: https://www.researchgate.net/profile/David_Zilberman/publication/255573218_Water_and_Development_The_Importance_of_Irrigation_in_Developing_Countries/links/540e7db40cf2f2b29a3a863b/Water-and-Development-The-Importance-of-Irrigation-in-Developing-Countries.pdf?origin=publication_detail (Accessed 25 March 2019).

Стаття надійшла до редакції 20.03.2019 р.

Т. В. Іванова,
д. держ. упр, професор, професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної
діяльності підприємств, Національний авіаційний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.87

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СЕРВІСНОЇ ДЕРЖАВИ

T. Ivanova,
Doctor of Science in Public Administration, professor, professor of the Department
of Management of Foreign Economic Activity of Enterprises, National Aviation University

PUBLIC GOVERNANCE FOR THE STABLE DEVELOPMENT OF THE REGION IN THE CONDITIONS OF THE SERVICE STAGE IMPLEMENTATION

У статті зазначено, що сучасні виклики людства потребують запровадження інноваційних підходів сталого розвитку регіону. Акцентовано увагу, що в сучасних умовах стан довкілля відіграє все більш вагомий роль як фактор стабільного розвитку суспільства та розбудови сервісної держави. Визначено напрями вдосконалення системи державного управління охороною навколишнього середовища. Розглянуто роль еколого-економічної безпеки для розвитку сервісної держави. Визначено основні принципи для розробки стратегії публічного управління забезпечення еколого-економічної безпеки сервісної держави. Виокремлено основні напрями перетворень у процесі забезпечення еколого-економічної безпеки. Доведено, що головну роль у забезпеченні еколого-економічної безпеки суспільства відведено сервісній державі. Представлено ряд необхідних дій органів державної влади для підвищення еколого-економічної безпеки сервісної держави.

The article states that modern challenges of humanity require the introduction of innovative approaches to sustainable development of the region. After all, in recent decades, the problem of sustainable development and ecological and economic security is seen as a key direction of economic growth both in the region and in the state as a whole. A modern view of the methodology of the study of this problem requires an innovative approach, since the state policy, in previous years, has caused the crisis situation of the environment and caused significant environmental and economic problems. There is a need for targeted state action aimed at protecting the environment. The current state of the ecological situation in the country is becoming dangerous not only for the current, but also for the future generations, which is contrary to the principles of sustainable development and poses a threat to the further development of a service state. The article, accented respect, so in all the minds of the camp, all the role of the factor of stability of development and development of service. The directions of improvement of the system of state management of environmental protection are defined: restructuring of industrial production, the development of the regulatory framework and the economic mechanism of environmental protection and nature management, improvement of the system of ecological monitoring, expansion of information support, improvement of the system of ecological education and education, increase of public participation in solving security problems. The role of eco-economic security for rozvitku servosno i power. Fundamentals for the development of a strategic public service organization for eco-economic security service. Vyokremleno straight straggling in the process of safeguarding eco-economic security. It was brought, the main role, at the safe eco-economic security of the company, servicing powers. Presented a number of necessary organs of state power for podvischennya eco-eco-friendly security service: implementation of state

support for regional development through the implementation of a complex of state programs; placement of state orders for the supply of products to enterprises in the region; parity participation in large regional investment projects; creation of a favorable national climate for the development of the economy of the territory.

Ключові слова: публічне управління, державна влада, еколого-економічна безпека, сервісна держава, сталий розвиток, регіон.

Key words: public administration, state power, ecological-economic security, service state, sustainable development, region.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В останні десятиліття проблема сталого розвитку та еколого-економічної безпеки розглядається як ключовий напрям економічного зростання як регіону, так і держави в цілому. Сучасний погляд на методологію дослідження означеної проблеми потребує новаторського підходу, адже політика держави, за попередні роки, зумовила кризовий стан навколишнього природного середовища та спричинила значні екологічні та й економічні проблеми. Виникає потреба в цілеспрямованих діях держави, направлених на захист довкілля. Сучасний стан екологічної ситуації у країні стає небезпечним не лише для нинішнього, а більшою мірою для майбутніх поколінь, що суперечить принципам сталого розвитку та несе загрозу подальшому розвитку сервісної держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам еколого-економічної безпеки присвячено публікації вчених України Хромушиної Л.А., а також зарубіжних вчених Л. Абалкіна, А. Алтухова, Е. Борисенко, С. Глазьева, В. Гончарова, А. Ілларіонова, Ю. Корбіна, А. Колосова, В. Медведєва, В. Сенчагова, А. Страхова, Е. Олейникова.

Проблемам економічної безпеки на рівні регіону — Н. Гуськова, А. Куклина, О.А. Романової, А. Скопина, І. Саяпина, А. Татаркіна.

Вивченню проблеми єдності економічної ефективності і екологічної безпеки функціонування господарських систем присвячені фундаментальні дослідження вчених: Э. Гирусова, А. Голуба, В. Данилова-Данильєва, В. Ігнатова, Ю. Израєля, Н. Реймерса, Т. Хачатурова, Н. Чепурних, А. Урсула.

Проблемам стійкості розвитку регіональних соціо-еко систем господарського природокористування присвячені праці С. Березнева, М. Гузева, В. Данилова-Данильєва, А. Дружинина, В. Ігнатова, А. Колосова, М. Лемешева, О. Ломовцевої, П. Олдака, Н. Пахомової, К. Папенова, В. Сулова, С. Тяглова, А. Урсула, Н. Чепурних, І. Шабуниної.

Теоретичному осмисленню проблематики побудови сервісно-орієнтованої держави присвячено низку наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених: О. Алімова, Т. Ананьєвої, М. Барбера, В. Багдасаряна, О. Безсонової, М. Буткевича, О. Васильєвої, Б. Гаврилишина, О. Ігнатенка, О. Козлової, О. Карпенка, А. Реймона, В. Рубцова, Ю. Тихомирова та ін.

Позитивно оцінюючи здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених, якими опрацьовано значний масив наукового знання та опубліковано чимало наукових праць, слід зазначити, що у державно-управлінських дослідженнях й дотепер не вирішено ряд актуальних питань, особ-

ливо питання забезпечення еколого-економічної безпеки регіону як умови формування сервісної держави.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснення науково обґрунтування необхідності державного управління стійким розвитком регіону в рамках еколого-економічної безпеки як умови розвитку сервісної держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За сучасних умов стан довкілля відіграє все більшу вагу роль як фактор стабільного розвитку суспільства та розбудови сервісної держави. Екологічна диверсифікація території України, особливості соціально-економічних процесів у регіонах, які в історичному, природному, соціальному, економічному відношеннях є далеко неоднорідними, актуалізують проблему регіонально диференційованих підходів до управління екологічною безпекою. У свою чергу, низька результативність механізмів державного управління сталим екологічним розвитком України зумовлює об'єктивну необхідність забезпечення еколого-економічної безпеки сервісної держави та її регіонів.

Сталий розвиток визнано на глобальному рівні як основний напрям розвитку цивілізації ХХІ ст. та декларується як новий імператив для наступного покоління, нова сходинка розвитку на яку повинно зійти людство у своєму поступі, що вимагає переосмислення існуючих цінностей, кардинальної зміни світогляду, пріоритетів, етичних і інших норм та форм раціональності [5, ст. 28]. Ідея сталого розвитку полягає в гармонійному поєднанні розвитку економічного потенціалу з безумовним збереженням навколишнього природного середовища і його поступовим поліпшенням, яке досягається завдяки проведенню екологізації усіх процесів соціально-економічного розвитку.

Забезпечення еколого-економічної безпеки є програмою дій, спрямованих на досягнення намічених цілей. Захист від екологічної небезпеки означає проведення системи заходів, спрямованих на усунення або обмеження дії факторів екологічного ризику, що призводить до його зниження до прийнятного рівня.

Запобігання екологічної небезпеки являє собою здійснення превентивної системи заходів, спрямованих на виключення або мінімізацію ймовірності появи і дії потенційних і наявних факторів екологічного ризику з метою не перевищення ними прийнятного рівня.

Створити умови для забезпечення абсолютної безпеки не представляється можливим. Для забезпечення безпеки, необхідно створити такі умови у системі, при яких дія детермінованих і випадкових факторів, що викликають появу небезпеки, обмежується і в підсумку при-

зводить до зниження небезпеки до деякого прийняттого рівня. Забезпечення еколого-економічної безпеки є комплексним завданням у державного управління.

Головною метою процесу забезпечення безпеки є поліпшення стану навколишнього природного середовища і ослаблення впливу факторів забруднення навколишнього середовища на здоров'я населення [2, с. 145]. Досягти мети безпеки можливо шляхом вдосконалення системи державного управління охороною навколишнього середовища та природокористуванням за такими напрямками:

- реструктуризація промислового виробництва, виведення з експлуатації застарілих виробництв і устаткування, впровадження екологічно чистих технологій і виробництв;

- розвиток нормативно-правової бази та економічного механізму охорони навколишнього середовища і природокористування;

- вдосконалення системи екологічного моніторингу, розширення інформаційного забезпечення;

- вдосконалення системи екологічного виховання та освіти;

- розширення участі громадськості у вирішенні проблем безпеки з використанням вітчизняного досвіду та підходів, які використовують у зарубіжних країнах.

Забезпечення еколого-економічної безпеки можливе також при визначенні "зони відповідальності" держави, приватних фірм і громадян у забезпеченні економічної безпеки країни [4, с. 112]. На цьому етапі держава має бути лідером, але не єдиним суб'єктом в цій системі. Ще один напрям забезпечення еколого-економічної безпеки — розробка і оволодіння методикою роботи з факторами і погрозами. Вона повинна передбачати своєчасне виявлення і дозвіл факторів і мінімізацію збитку від загроз. Реалізація можливостей щодо забезпечення сталого розвитку території перебуває під впливом цілої гами чинників: економічних, політичних, психологічних, науково-технічних, соціальних.

Забезпечення еколого-економічної безпеки являє собою складну систему численних напрямків, заходів, методів, способів тощо, які залежно від стану регіону, навколишнього його середовища та багатьох інших факторів визначаються конкретно на кожній території.

При розробці стратегії державного управління забезпеченням еколого-економічної безпеки вважаємо за доцільне використовувати такі принципи:

- принцип послідовного наближення до рівня абсолютної безпеки. Абсолютна безпека — це вимога про повне виключення небезпеки впливу людини на навколишнє середовище. Цієї позиції дотримувалася політика безпеки в нашій країні, хоча ця концепція внутрішньо суперечлива і може мати тільки віртуальний сенс. Таке визнання недосконалості абсолютної безпеки називається ненульовим ризиком;

- принцип мінімального ризику. Він повинен у найбільшій мірі відповідати пріоритету еколого-екологічної безпеки серед інших соціальних благ, які досягаються, що вимагає значних витрат. Концепція прийнятого ризику покликана визначити нижню допустиму межу безпеки і верхню межу ризику;

- принцип державного регулювання еколого-екологічної безпеки. Практична діяльність держави щодо забезпечення своєї безпеки повинна стати одним з най-

важливіших складових елементів системи еколого-економічної безпеки;

- принцип дотримання соціально-екологічних пріоритетів над економічними. Вимоги екологічної безпеки повинні домінувати при прийнятті державних рішень з питань регулювання розміщення виробничих потужностей, визначення перспектив економічного зростання, величини держрезервів, необхідних для запобігання і ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій;

- принцип інтегрованого обліку еколого-економічних чинників. Реалізація зазначеного принципу передбачає спільний облік взаємодії людського, природно-ресурсного чинників з державним екологічним регулюванням сталого розвитку, формуванням нового рівня екологічного мислення, переходом до еколого-економічної парадигми та екологізації виробництва, а також з фактором часу;

- принцип відповідальності, контролю та компенсації шкоди.

Нинішній стан навколишнього середовища свідчить про його деструктивний розвиток. Сталому розвитку, зокрема, його переходу на зазначені принципи, повинен передувати адекватний розвиток системи державного управління таким розвитком, прийнято вважати стратегічні напрями удосконалення системи управління в розрізі складових її сталого розвитку [3, с. 46].

Процес забезпечення еколого-економічної безпеки припускає такі основні напрями перетворень:

- екологічно збалансована структурна перебудова економіки;

- адекватний облік природних цінностей в економічних показниках при прийнятті економічних рішень, економічна оцінка природних ресурсів і послуг;

- розробка дієвої системи субсидування екологічно збалансованого розвитку, припинення фінансування секторів економіки, що забезпечують свої економічні досягнення за рахунок нераціональної експлуатації та розкрадання природних ресурсів;

- забезпечення сприятливого інвестиційного клімату для розвитку еколого-збалансованих виробництв;

- чітке визначення прав власності на природні ресурси;

- створення системи податків, кредитів субсидій, тарифів і мит, стимулюючих еколого-збалансовану діяльність;

- вдосконалення механізмів приватизації з урахуванням екологічного чинника;

- зміна експортної політики в напрямку скорочення експорту первинних природних ресурсів і збільшення експорту високотехнологічної продукції.

Ці заходи дозволять залучити екологію з її проблемами в сферу діяльності держави, будуть сприяти прийняттю політичних і економічних рішень, спрямованих на досягнення сталого людського розвитку.

Головна роль у забезпеченні еколого-економічної безпеки суспільства відводиться сервісній державі. Регулююча роль сервісної держави в процесі забезпечення безпеки проявляється в активному впливі на параметри і індикатори функціонування, підтримці бажаного режиму і динамічних станів на основі розширення комплексу використовуваних засобів та інструментарію. Цей вплив включає цілий ряд практичних дій держави.

Перш за все, це уточнення економічних інтересів і визначення пріоритетів у господарській діяльності щодо забезпечення еколого-економічної безпеки і на основі цього розробка основних напрямів економічної безпеки; постійна робота з виявлення випадків, коли фактичні параметри відхиляються від порогових значень, а також розробка заходів щодо виходу з зони небезпеки; організація роботи щодо виявлення, попередження, а в разі необхідності — запобігання виявлених небезпек і загроз. Такий підхід вирішується за допомогою методів адміністративного і непрямого регулювання.

Вирішенні складних завдань забезпечення сталого розвитку величезну роль відіграють Президент та Уряд, які координують діяльність суб'єктів безпеки, ініціюють розробку законів, вирішують проблеми фінансування заходів щодо забезпечення економічної безпеки, організовують експертизу прийнятих рішень, виявляють і використовують заходи для забезпечення безпеки. Для забезпечення еколого-економічної безпеки сервісної держави необхідно добитися того, щоб економічна система держави перебувала в стані, здатному розвиватися в стійкому розширеному масштабі, була здатна задовольняти реальні економічні потреби суспільства на рівні не нижче критичної межі, забезпечувати економічну незалежність держави, протистояти існуючим і раптово виникають небезпекам і загрозам.

Забезпечення еколого-економічної безпеки території неможливо без відповідної організації діяльності територіальних органів законодавчої і виконавчої влади. Об'єктами такої діяльності повинні стати:

- виявлення загроз безпеки і факторів, здатних впливати на сталий розвиток території;

- організація спеціальних моніторингових досліджень, які припускають фактичне відстеження, аналіз і прогнозування важливих груп еколого-економічних показників-індикаторів;

- визначення порогових значень еколого-економічної безпеки і надання їм статусу схвалених або затверджених законодавчо;

- формування регіональної соціально-економічної політики з виділенням екологічних пріоритетів та інституційних перетворень з урахуванням дотримання порогових значень показників безпеки.

Підвищення еколого-економічної безпеки території неможливе без відповідних зусиль державних органів, роль яких може зводитися до:

- здійснення державної підтримки регіонального розвитку через реалізацію комплексу державних програм;

- розміщення державних замовлень на поставку продукції підприємствам регіону;

- паритетної участі у великих регіональних інвестиційних проектах;

- створенню сприятливого загальнодержавного клімату для розвитку економіки території.

ВИСНОВОК

У результаті проведеного дослідження слід констатувати, що глобальні проблеми людства, його подальшого існування та розвитку обумовили концентрацію зусиль світової спільноти на вирішенні питань сталого розвитку. Сьогодні для розбудови сервісної держави

необхідна стратегія управління, яка забезпечить сталий розвиток як окремого регіону, так і країни в цілому. У сучасних умовах стало неминучим оновлення форм та методів державного управління і одним із таких методів є досягнення сталого, безпечного розвитку для цього необхідно здійснювати пошуки шляхів ефективного державного регулювання сталого розвитку.

Література:

1. Александров І.О. Стратегія сталого розвитку регіону: монографія / І.О. Александров, О.В. Половян, О.Ф. Коновалов, О.В. Логачова, М.Ю. Тарасова; за заг. ред. д-ра екон. наук І.О. Александрова / НАН України. — Донецьк: Вид-во Ін-та економ. пром.-сті, 2010. — 204 с.

2. Борщук Є.М. Основи стійкого розвитку еколого-економічних систем / Є.М. Борщук. — Львів: "Растр-7" 2010. — 436 с.

3. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації / З.В. Герасимчук. — Луцьк: Настиря, 2011. — 528 с.

4. Данилишин Б.М. Стратегічні напрями сталого розвитку України / Б.М. Данилишина. — К., 2003. — 262 с.

5. Дейлі Г. Сталий розвиток: визначення, принципи, політики / Г. Дейлі // Науковий вісник: екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища. — Львів: НЛТУ, 2005. — Вип. 15.6. — С. 27—39.

6. Євтушенко О.Н. Роль державної влади і місцевого самоврядування в розбудові сервісної держави з надання якісних публічних послуг / О.Н. Євтушенко // Наукові праці. Науково-методичний журнал. Політичні науки // редкол.: Багмет М.О. [та ін.]. — Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2009. — Вип. 109. — Т. 122. — С. 32—37.

References:

1. Aleksandrov, I.O. Polovian, O.V. Konovalov, O.F. Lohachova, O.V. and Tarasova, M.Yu. (2010), *Stratehiia staloho rozvytku rehionu* [Strategy of sustainable development of the region], Instytut ekonomiky promyslovosti, Donetsk, Ukraine.

2. Borschuk, Ye.M. (2010), *Osnovy stijkoho rozvytku ekoloho-ekonomichnykh system* [Fundamentals of Sustainable Development of Ecological-Economic Systems], Rastr-7, L'viv, Ukraine.

3. Herasymchuk, Z.V. (2011), *Rehional'na polityka staloho rozvytku: metodolohiia formuvannia, mekhanizmy realizatsii* [Regional policy of sustainable development: methodology of formation, mechanisms of implementation], Nastyria, Luts'k, Ukraine.

4. Danylyshyn, B.M. (2003), *Stratehichni napriamy staloho rozvytku Ukrainy* [Strategic directions of sustainable development of Ukraine], Kyiv, Ukraine /

5. Dejli, H. (2005), "Sustainable development: definitions, principles, policies", *Naukovyj visnyk: ekolohizatsiia ekonomiky yak instrument staloho rozvytku v umovakh konkurentnoho seredovyscha*, vol. 15.6, pp. 27—39.

6. Yevtushenko, O.N. (2009), "The role of state and local self-government in building a service state in providing high-quality public services", *Naukovi pratsi. Naukovo-metodychnyj zhurnal. Politychni nauky*, vol. 109, no. 122, pp. 32—37.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2019 р.

УДК 351:336.221.26

В. В. Нонік,
 профектор з науково-педагогічної роботи, юридичних та соціальних питань,
 Житомирський державний технологічний університет,
 ORCID iD 0000-0002-5252-3570

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.91

АНТИКОРУПЦІЙНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ

V. Nonik,
 Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work legal and social issues, Zhytomyr State Technological University

ANTI-CORRUPTION UPBRINGING AS AN INSTRUMENT OF ANTI-CORRUPTION STRATEGY
OF THE STATE

Обґрунтовано необхідність створення системи антикорупційного виховання як окремого компонента системи виховання і включення його до складових антикорупційної стратегії держави.

Доведено, що антикорупційне виховання дає змогу розвивати ціннісні установки особистості, формувати стійку громадянську позицію щодо такого деструктивного явища, підвищувати рівень правової свідомості та почуття патріотизму, особливо у молодого покоління.

Визначено, що застосування певного добору прийомів та методів дає можливість надати цьому інструменту формування особистості вектор антикорупційної спрямованості. Запропоновано під антикорупційним вихованням розуміти процес і результат спеціалізованої навчально-виховної роботи, спрямованої на формування в суспільстві неприйняття корупції та усвідомленої відмови від корупційної моделі поведінки.

Конкретизовано, що метою антикорупційного виховання є виховання ціннісних установок і розвиток здібностей, необхідних для формування громадянської позиції щодо корупції. Прогнозованим результатом повинна стати особистість, яка наділена знаннями про небезпеку корупції для суспільства, не бажає миритися з проявами корупції й активно бере участь в усуненні причин і умов, що її породжують. Системно представлено завдання антикорупційного виховання.

Констатовано, що система такого виховання в Україні повністю ще не сформована. Це негативно позначається на здійсненні реформи і побудові громадянського суспільства, на рівні правової грамотності. У цих кризових умовах спостерігається зростання кількості корупційних злочинів, причиною яких є не тільки складна соціально-економічна ситуація, падіння моралі в суспільстві, а й значною мірою низький рівень правової свідомості, особливо молодого покоління. Доведено, що позиціонування та впровадження антикорупційного виховання як дієвого інструмента превентивної дії, застосування його в комплексі з правовими заходами забезпечить можливість реалізувати ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності та непідкупності, прозорості й відповідальності.

The necessity of creating an anti-corruption upbringing system as a separate component of the system of upbringing and its inclusion in the components of anticorruption strategy of the state is substantiated.

It has been proved that anti-corruption upbringing enables to develop the value-setting of personality, to form a stable civic position regarding such a destructive phenomenon, to raise the level of legal consciousness and a sense of patriotism, especially in the younger generation.

It is determined that the application of a certain selection of techniques and methods makes it possible to provide this vector of anti-corruption orientation to the personality forming tool. Anticorruption upbringing is proposed to mean the process and result of specialized educational work aimed at forming in society a rejection of corruption and a conscious rejection of a corrupt behavior model.

Specifies that the goal of anti-corruption upbringing is to raise values and develop the abilities necessary to form a civic position on corruption. The expected result must be a person who has

knowledge of the dangers of corruption for society, does not want to put up with the manifestations of corruption and is actively involved in eliminating the causes and conditions that give rise to it. The system of anti-corruption upbringing is presented.

It was stated that the system of such upbringing in Ukraine has not yet been formed. This negatively affects the implementation of reform and the construction of civil society, at the level of legal literacy. In these crisis conditions, there is an increase in the number of corruption crimes, the cause of which is not only a complex socio-economic situation, a decline in morality in society, but also a largely low level of legal consciousness, especially the younger generation. It is proved that positioning and introduction of anti-corruption upbringing as an effective preventive tool, its application in combination with legal measures will provide an opportunity to implement an effective coordinated anti-corruption policy that promotes participation of the society and reflects the principles of law and order, good governance of state affairs and state property, integrity and integrity transparency and accountability.

Ключові слова: антикорупційне виховання, антикорупційна стратегія держави, корупція, корупційні прояви.
Key words: anti-corruption upbringing, state anti-corruption strategies, corruption, corruption manifestations.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити теоретико-методологічні основи формування системи антикорупційного виховання як інструмента антикорупційної стратегії держави.

ВСТУП

В українському сучасному суспільстві корупція стала нерозривною частиною економічного, політичного, соціального та культурного життя населення. Виступаючи вже не стільки кримінальним феноменом, скільки загальнодержавним негативним чинником корозії нації, вона підриває авторитет всіх гілок державної влади, руйнуючи державність і призводячи до все більш глибокого підриву суспільної безпеки [7, с. 99]. Корупція руйнує соціальні зв'язки і внутрішній світ особистості, призводить до нівелювання моральних цінностей, нетерпимості й жорстокості людей. Факт усвідомлення корупції як однієї з найсерйозніших перешкод для економічного та політичного розвитку країни, як загрози національній безпеці вимагає створення системи антикорупційного виховання як окремого компонента системи виховання і включення її до складових антикорупційної стратегії держави.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розвиток національних систем освіти, прийняття та адаптування освітніми установами нових європейських ідей, бажання досягти балансу між інституційними та академічними прагненнями зумовлюють необхідність ставити урядами та навчальними закладами завдання щодо гуманістичної спрямованості освітніх процесів, що включає у себе антикорупційне виховання як інструмент формування антикорупційного світогляду, міцних моральних основ особистості, громадянської позиції та стійких навичок антикорупційної поведінки.

Антикорупційне виховання дає змогу розвивати ціннісні установки особистості, формувати стійку громадянську позицію щодо такого деструктивного явища, підвищувати рівень правової свідомості та почуття патріотизму, особливо у молодого покоління.

Акцентуючи увагу на моральній складовій у заходах протидії проявам корупції, слід наголосити, що збільшення її проявів пов'язано з наявністю в нашому суспільстві таких проблем [3, с. 23]:

1) відсутність у суспільній моралі активного засудження і навіть простого неприйняття дій чиновника, який привласнює суспільне надбання або отримує вигоду з службового становища;

2) відчуження громадян від прийняття владних рішень, пов'язаних з життєво важливими для них питаннями;

3) непрозорість витрачання коштів, призначених для вирішення соціальних проблем суспільства;

4) слабка правова грамотність і правовий нігілізм.

У зв'язку з цим правові та законодавчі заходи протидії проявам корупції варто доповнити антикорупційним вихованням як інструментом формування суспільної свідомості та самосвідомості з метою виховання нетерпимості нації до корупції.

Як наслідок, антикорупційне виховання має виступати компонентом педагогічного процесу, що спрямований на формування антикорупційного світогляду, особистісних рис громадянина України на основі відродження традицій інтелектуального, професійного, морального, правового, фізичного, екологічного розвитку.

Огляд як зарубіжних, так і вітчизняних наукових видань свідчить про інтерес дослідників до виховання і його складових крізь призму факторів, які формують його сутність і впливають на його розвиток.

Так, фундаментальним базисом виховання Й. Герbart [1] вважав розум, який завдяки своїй власній природі піддається вихованню та формує характер вихованця. Вчений стверджував, що правила моралі повинні впливати на розум завдяки власній очевидності, повинні сподобатися, запасти в душу і стати близькими. Він наголошував, що дуже важливо розуміти, що завданням виховання можна висловити одним словом — моральність: "Моральність визнається усіма як найвища мета людини, отже, й виховання" [10, с. 74].

Розглядаючи виховання як складний і багатогранний процес формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості та створення оптимальних умов для фізичного, психічного і соціального розвитку, науковці у сфері педагогіки, психології та соціології розглядають виховання як навчально-виховний процес, у результаті якого розвивається інструментальна та мотиваційно-ціннісна сфери особистості, тобто засвоюються певні знання, виробляються уміння, навички, здібності, формуються переконання, ціннісні орієнтації, ідеали, потреби, риси характеру. У його вузькому значенні — це діяльність, спрямована на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості [6, с. 34].

На думку А.С. Макаренка, як цілеспрямований і організований процес виховання виступає "інструментом дотику до особистості". Шляхом впливу на людину з боку суспільства відбувається формування певних знань, поглядів і переконань, моральних цінностей, стійких установок відносно добра і зла [4, с. 32].

Застосування певного набору прийомів та методів дає змогу надати даному інструменту формування особистості певний вектор спрямованості. В нашому випадку — антикорупційної. Тож, закономірним, з огляду на тему статті, є визначення сутнісного наповнення антикорупційного виховання. Так, на думку А. Головіна, під антикорупційним вихованням розуміється цілеспрямований, систематичний і керований процес впливу на свідомість осіб, які беруть участь у сфері освіти, що здійснюється за допомогою спеціальних правових форм, засобів, методів з метою формування високого рівня загальної правової культури та правосвідомості, що виражаються в антикорупційній поведінці [2, с. 5].

Розглядаючи результат виховання як комплекс здобутих позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, установок, пропонуємо в основу сутнісного визначення антикорупційного виховання покласти одну із функціональних його якостей — превентивну дію щодо злочинів.

Так, під антикорупційним вихованням слід розуміти процес і результат спеціалізованої навчально-виховної роботи, спрямованої на формування в суспільстві неприйняття корупції та усвідомленої відмови від корупційної моделі поведінки.

Якщо говорити більш предметно, то процес виховання не можна вважати стихійним, хаотичним явищем. Він підпорядкований певним діалектичним закономірностям і має свою структуру, компоненти якої між собою тісно пов'язані (рис 1). Він включає в себе [5, с. 137]:

- 1) здобуття знань;
- 2) формування почуттів людини до певного факту, події чи явища;
- 3) формування переконань людини до будь-якого знання як до істинного оманливого;

Рис. 1. Структура виховного процесу як забезпечувальної складової всебічного та гармонійного розвитку особистості

4) формування вмінь і звичок поведінки людини.

Зазначені компоненти діють не лінійно, а перебувають у діалектичному взаємозв'язку. По-перше, практична діяльність особистості є, з одного боку, спонукальним чинником до вияву зусиль на оволодіння нормами поведінки (дій), уміннями і навичками, а з іншого — через практичну діяльність можна перевірити рівень володіння вміннями поводитися в конкретній ситуації [4, с. 56].

Свою позицію стосовно розуміння змісту й мети виховання висловив відомий український педагог-гуманіст В. Сухомлинський. Він наголошував, що виховання як складне й динамічне педагогічне явище містить у собі процеси самовиховання та перевиховання, а виховання всебічно розвинутої особистості вимагає "вміння розібратись у найскладніших і на перший погляд нібито непомітних залежностях, розуміти причинно-наслідкові зв'язки, які ми щодня бачимо, робимо, очікуємо" [9, с. 73]. У такому контексті змістовність антикорупційного виховання концентрується на набутті знань, стимулюванні мотивації та формуванні індивідуальної готовності протидіяти корупційним проявам у суспільстві з метою посилення розвитку в напрямі зміцнення демократичних цінностей.

Концентрація виховного процесу на антикорупційній складовій зумовлює структуризацію дій відповідно до поставленої мети.

Так, метою антикорупційного виховання є виховання ціннісних установок і розвиток здібностей, необхідних для формування громадянської позиції щодо корупції.

Прогнозованим результатом повинна стати особистість, яка наділена знаннями про небезпеку корупції для суспільства, не бажає миритися з проявами корупції й активно бере участь в усуненні причин і умов, що її породжують.

Вважаємо цілком доцільним наведену вище класичну структуризацію виховного процесу покласти в основу формулювання завдань антикорупційного виховання.

За такою схемою розглянемо антикорупційне виховання як частину антикорупційної державної політики щодо усунення (мінімізації) причин і умов, що породжують корупцію в різних сферах життя.

Відповідно, завдання антикорупційного виховання полягають у такому:

1. Дати загальне уявлення про сутність корупції, її форми, особливості прояву в різних сферах життя суспільства, причини та соціально небезпечні і шкідливі наслідки цього явища.

2. Навчитися розпізнавати корупцію.

3. Сформувати навички адекватного аналізу та об'єктивної оцінки даного соціального явища з опорою на принцип історизму.

4. Надати інформаційний базис для усвідомлення небезпеки явища корупції для суспільства, кожного громадянина, для держави в цілому.

4. Сформувати комплекс знань про корупціогенні ситуації для формування стандартів поведінки відповідно до правових та морально-етичних норм.

5. Стимулювати мотивацію антикорупційної поведінки.

6. Формувати нетерпимість до проявів корупції і, відповідно, негативні почуття до людини, яка висуває неадекватні вимоги чи демонструє корупційну поведінку.

7. Продемонструвати можливості боротьби з корупцією: ознайомити із міжнародним і національним досвідом боротьби з корупцією, шляхами запобігання їй, змістом основних антикорупційних документів.

8. Формувати антикорупційну правосвідомість й активну громадянську позицію у запобіганні й протидії корупції.

Реалізація системи антикорупційного виховання вимагає від педагогічного колективу творчих і відповідальних підходів, а також постійної демонстрації активної життєвої антикорупційної позиції.

Рекомендуємо скористатися різними поєднаннями таких методів, прийомів і засобів виховання:

- переконання, шляхом прямого психолого-педагогічного втручання в процеси формування спрямованості особистості з метою виховання відповідної моральної свідомості і моральних якостей щодо протидії корупції;

- прагнення наблизити себе до обраного ідеалу, приклади для наслідування відомої особистості, такий як Ж. Альфьоров, Л. Гузар, Д. Ліхачов, М. Попович, М. Солженіцин, О. Сахаров, Л. Лук'яненко, В. Чорновіл, які мають високий моральний авторитет для економічних суб'єктів і здатні служити еталоном бездоганної моральної й економічної поведінки;

- формування ціннісних орієнтацій, морально-етичних установок, навичок і звичок морально-етичної поведінки в економічних відносинах, не сумісних з корупцією;

- організація гармонійної системи стимулювання, головне призначення якої — це посилення синергетичного взаємодії перших трьох основних методів.

У системі стимулювання слід особливо виділити два мотиваційні впливи: заохочення як прийом виховання, що спрямований на емоційне підкріплення успішно дій і моральних вчинків в економічних відносинах; і по-

карання, яке орієнтоване на припинення негативних (що суперечать моральним принципам) дій людини в економічних відносинах. За допомогою покарань можна в певних межах коригувати економічну поведінку суб'єкта, що змусить його під загрозою невідворотних санкцій змінити аморальні або навіть протиправні цілі і засоби своєї діяльності. Таким чином, за допомогою морально-етичних і матеріальних санкцій можна буде протидіяти корупції і її наслідкам [8, с. 125].

Інтегрування антикорупційного виховання в навчальний процес неможливе без належного для цього тематичного контексту. Наприклад, проблему корупції складно усвідомити без розгляду призначення державної служби, а також етичних і правових вимог до державних службовців. Якщо зазначені теми не розглядаються в курсах громадянського виховання або політології, інтегрування антикорупційного виховання може бути ускладненим. З іншого боку, антикорупційне виховання — це не тільки антикорупційна освіта, а й інформування. Важливі для формування антикорупційних установок поняття та цінності можуть передаватись і при розгляді інших тем.

Так, існує ряд підходів до інтеграції. В процесі антикорупційного виховання у сфері середньої освіти (школи, ліцей, коледжі) сьогодні використовуються два способи. Перший спосіб полягає у внесенні в певну програму доповнень, які повинні бути безпосередньо пов'язані з корупцією. Це досить легко організовується, не займає багато часу, проте, виглядає як окремі вкраплення й одноразові акції. Подібний підхід широко використовується в програмах середньої школи, де в якості основи виступають соціальні дисципліни: суспільствознавство, історія, економіка, етика. Інший спосіб полягає в тому, щоб проаналізувати, з якими базовими цінностями і поняттями пов'язано явище корупції, і розширити (внести доповнення) вже існуючі програм предметів, підкресливши таким чином аспекти, яким приділялося дуже мало уваги.

У вищих навчальних закладах такий підхід не зовсім прийнятний. Найбільш доцільним є здійснення антикорупційного виховання такими способами. Перший спосіб реалізується шляхом включення спецкурсів та окремих дисциплін антикорупційної спрямованості в навчальні плани, що реалізуються вищими навчальними закладами. Другий спосіб передбачає неформальне антикорупційне виховання, що здійснювалося б у вільний від навчального процесу час. Воно включає заходи агітаційного характеру, конференції, зустрічі з працівниками правоохоронних органів тощо.

Необхідно враховувати і те, що ефект від будь-яких заходів, що проводяться, буде відчуватися не відразу, тому що формування антикорупційної свідомості вимагає часу. І тільки проводячи систематичну і цілеспрямовану роботу, ми зможемо отримати покоління, нетерпиме до корупційних дій.

Антикорупційне виховання в освітніх організаціях не може бути розраховане на швидке отримання очікуваного результату. Це довготривалий, стратегічний, але і найефективніший за своїми можливими наслідками антикорупційний проект. Мова йде про формування покоління українців, які не приймають корупційні схеми людських взаємин і тому позбавляють корупцію по-

живного ґрунту. Тим самим визначається міра відповідальності тих, хто професійно займається питаннями антикорупційного виховання, зумовлюється стратегічна значущість його ефективності. Як показує практика, як свідчать рекомендації фахівців, базовою умовою ефективності будь-якого виховання є його проектування і реалізація на системних засадах. Ця умова важлива і для антикорупційного виховання: воно має являти собою систему, що складається з відповідної сукупності компонентів, які знаходяться у взаємних стійких зв'язках і відношеннях один з одним.

Прогнозованим результатом повинна стати особистість, яка наділена знаннями про небезпеку корупції для суспільства й освітньої системи, не бажає примиритися з проявами корупції й активно бере участь в усуненні причин і умов, що її породжують.

ВИСНОВКИ

Антикорупційне виховання — важливий інструмент антикорупційної стратегії держави, що дає змогу розвивати ціннісні установки особистості для формування стійкої громадянської позиції щодо такого явища, як корупція. Однак система цього виховання в Україні повністю ще не сформована. Це негативно позначається на здійсненні реформи і побудові громадянського суспільства, на рівні правової грамотності. У цих кризових умовах спостерігається зростання кількості корупційних злочинів, причинами яких є не тільки складна соціально-економічна ситуація, падіння моралі в суспільстві, а й значною мірою низький рівень правової свідомості, особливо молодого покоління. Тож позиціонування та впровадження антикорупційного виховання як дієвого інструмента превентивної дії, застосування його в комплексі з правовими заходами забезпечить можливість реалізувати ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й неподкупності, прозорості й відповідальності.

Література:

1. Гербарт І.Ф. Избранные педагогические сочинения / И.Ф. Герберт. — М., 1940. — Т. 1. — 283 с.
2. Головин А.Ю. Антикоррупционное воспитание в сфере высшего профессионального образования / А.Ю. Головин, Е.С. Дубоносов, С.Н. Ковалев // Известия Тульского государственного университета: Экономические и юридические науки. — 2014. — № 1. — Ч. 2. — С. 3—16.
3. Качкина Т.Б. Противодействие коррупции через образование: [Методические рекомендации] / Т.Б. Качкина, А.В. Качкин. — Ульяновск: ОАО "Областная типография "Печатный двор", 2010. — 92 с.
4. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник / А.І. Кузьмінський. — К.: Знання, 2005. — 486 с.
5. Олішевський О.В. Антикорупційне виховання як захід протидії отриманню неправомірної вигоди / О.В. Олішевський // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 31 берез.). — Х., 2017. — С. 137.

6. Пащенко М.І. Педагогіка: навчальний посібник / М.І. Пащенко, І.В. Красноштан. — К.: Центр учбової літератури, 2014. — 228 с.

7. Петрова А.С. Корупція як соціально-правовий феномен / А.С. Петрова // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. — 2015. — № 4. — С. 96—102.

8. Санатин В.П. Проблемы формирования антикоррупционного сознания и правовой культуры населения / В.П. Санатин // Actual Problems of Economics and Law. — 2010. — № 4 (16). — С. 124—126.

9. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5-ти т. — Т. 1. — К.: Рад. школа, 1976. — С. 53—206.

10. Тулупова О.В. Проблема соотношения обучения и воспитания в педагогическом наследии И.Ф. Гербарта / О.В. Тулупова // Педагогика. — 2003. — № 5. — С. 71—78.

References:

1. Gerbart I.F. (1940), *Izbrannye pedagogicheskie sochineniya* [Selected pedagogical writings], Moscow, Russia.
  2. Golovin, A.Ju. (2014), "Anti-corruption education in the field of higher professional education", *Izvestiya Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta: Ekonomicheskie i juridicheskie nauki*, vol. 1, no. 2, pp. 3—16.
  3. Kachkina, T.B. (2010), *Protivodejstvie korrupcii cherez obrazovanie* [Anti-corruption through education], ОАО "Oblastnaja tipografija "Pечатnyj dvor", Ulyanovsk, Russia.
  4. Kuz'mins'kyj, A.I. (2005), *Pedahohika vyschoi shkoly* [Pedagogy of higher education], Znannia, Kyiv, Ukraine.
  5. Olishchevs'kyj, O.V. (2017), "Anticorruption education as a measure to counteract the unlawful gain", *Aktual'ni problemy kryminal'noho prava ta kryminolohii u svitli reformuvannia kryminal'noi iustytzii: zbirnyk tez dopovidej V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Actual Problems of Criminal Law and Criminology in the Light of Criminal Justice Reform: A Collection of Abstracts of the V International Scientific and Practical Conference], Kharkiv, Ukraine, pp. 137.
  6. Paschenko, M.I. (2014), *Pedahohika* [Pedagogy], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
  7. Petrova, A.S. (2015), "Corruption as a social and legal phenomenon", *Visnyk Luhans'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka*, vol. 4, pp. 96—102.
  8. Sanatin, V.P. (2010), "Problems of formation of anti-corruption consciousness and legal culture of the population", *Actual Problems of Economics and Law*, vol. 4 (16), pp. 124—126.
  9. Sukhomlyns'kyj, V.O. (1976), *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoj osobystosti* [Problems of education of a fully developed person], Rad. shkola, Kyiv, Ukraine.
  10. Tulupova, O.V. (2003), "The problem of the ratio of training and education in the pedagogical heritage of I.F. Herbart", *Pedagogika*, vol. 5, pp. 71—78.
- Стаття надійшла до редакції 04.03.2019 р.*

З. М. Бурик,
*д. держ. упр, старший викладач кафедри регіонального управління
та місцевого самоврядування, ЛРІДУ НАДУ при Президентіві України*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.96

ОБСЛУГОВУЮЧА КООПЕРАЦІЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: ДОСВІД ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВ ЄС

Z. Buryk,
*Doctor of Public Administration, Senior Lecturer of the Department of Regional Administration
and local government of LRIDA NAPA under the President of Ukraine*

SERVING RURAL COOPERATION: EXPERIENCE OF EU POLICY

У науковій статті проаналізовано та узагальнено досвід держав Європейського Союзу щодо обслуговуючої кооперації сільських територій. Наведено статичний аналіз щодо кількості підприємств обслуговуючої кооперації, кількості працюючих у них та обсягів виробництва і доходності. Наведено та виокремлено основні заходи державного регулювання аграрного сектора економіки США, Канади і країн Європейського союзу, зокрема стимулюючі та ринкові заходи. Виявлено, що основними серед них є: державна фінансова підтримка обслуговуючої кооперації (державні дотації, пряме державне фінансування, пільгове оподаткування та пільгове кредитування), надання державної допомоги щодо уникнення загроз та катастроф. Встановлено, що стимулювання обслуговуючої кооперації може здійснюватись у формі: 1) державної підтримки (фінансової та нефінансової, прямої та непрямої); 2) підтримки фондів (міжнародних, європейських та національних) через надання грантових програм; 3) підтримки органів влади місцевого рівня, оскільки вони найбільш зацікавлені у кооперації. Встановлено, що різновидами державної та іншої підтримки обслуговуючої кооперації є: 1) інформаційна та консультативна підтримка (підготовка кадрів, та пошук кадрів відповідного профілю, консультування на всіх етапах формування і роботи кооперації: фінансове, аудиторське, маркетингове та проектне); 2) створення нових організаційно-правових форм, зокрема, об'єднань, союзів та кластерів; 3) фінансова підтримка кооперативних об'єднань.

The scientific article analyzes and summarizes the experience of the European Union countries regarding the provision of cooperative rural areas. The static analysis of the number of enterprises of service cooperation, the number of employees working in them and the volumes of production and profitability are presented.

The main measures of state regulation of the agrarian sector of the economy of the USA, Canada and the European Union countries, in particular stimulating and market measures, are outlined and outlined. It was revealed that the main ones are: state financial support for service cooperation (state subsidies, direct state financing, preferential taxation and preferential lending), provision of state aid for avoiding threats and disasters.

It has been established that stimulation of service cooperation can be carried out in the form of: 1). state support (financial and non-financial, direct and indirect); 2). support of funds (international, European and national) through grant programs; 3). support local authorities, as they are most interested in co-operation. It has been revealed that from the point of view of entrepreneurship, the service cooperation enables to increase the turnover of agricultural production, increase the productivity of the enterprise, expand opportunities for product promotion in the market and export of products. The essence and advantages of formation of unions of agricultural cooperatives in the present conditions are determined.

Perspective directions of state support of service cooperatives of the EU states are formed, in particular prevention of deterioration of agricultural land, encouragement of development of co-production and green products, promotion of quality improvement of products of cooperatives, support of non-waste production and socially oriented and socially responsible production.

It is established that the types of state and other support of service cooperation are: 1) information and consulting support (training, personnel search of the relevant profile, consulting at all stages of the formation and operation of cooperation: financial, audit, marketing and project); 2) creation of new organizational and legal forms, in particular, associations, unions and clusters; 3) financial support of cooperative associations.

Ключові слова: державна підтримка, країни Європейського Союзу, обслуговуюча кооперація, сільські території.

Key words: state support, countries of the European Union, servicing cooperation, rural territories.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Побудова ефективних механізмів державної підтримки обслуговуючих кооперативів та фермерства в Україні є можливим за умов врахування та застосування усього інструментарію підтримки. Особливо актуальним є застосування фінансового та інформаційно-консультативного інструментарію. З цієї точки зору, врахування досвіду провідних європейських держав є важливим для удосконалення практики підтримки обслуговуючих кооперативів та фермерства в Україні, що робить дану проблематику надто актуальною в сучасних умовах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Зарубіжним досвідом Європейського Союзу в обслуговуючій кооперації сільських територій займалися

такі науковці: Л. Булавка, М. Вернигора, Я. Гончарук, В. Горьовий, З. Збарський, І. Іртищева, В. Крупін, М. Кропиво, М. Лендел, А. Мокій, Л. Молдован, М. Одінцов, Г. Черевко та інших. Проте науковцями не було детально узагальнено досвід окремих держав для можливого їх застосування в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою наукової статті є узагальнення досвіду держав ЄС з перспективами можливого застосування в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У сучасному світі кооперативний рух є досить поширеним явищем, що активно впливає на економічні, соціальні й політичні процеси громадського розвитку. У світі налічується більше 600 млн кооперативів, більшість з яких об'єднані у Міжнародний кооперативний альянс, до складу якого входить 170 національних союзів із понад 70 держав. У країнах з розвинутою ринковою економікою кооперативні формування відігра-

Таблиця 1. Основні заходи державного регулювання аграрного сектора економіки США, Канади і країн Європейського союзу

Країни	Заходи державного регулювання аграрного сектора економіки	
	Ринкового спрямування	Спрямовані на структурні зрушення
США	Компенсації за 1 га посівних площ, виведених з обігу; підтримка цін для стабілізації доходів фермерів; пільгові кредити на укрупнення підприємств; підтримка методів обробітку ґрунту, що незначно впливають на навколишнє середовище за допомогою компенсаційних платежів	Пільгове кредитування виробництва окремих видів продукції; різні форми сприяння експорту; надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних надбавок; організація вільних економічних зон для залучення інвестицій
Канада	Підтримка цін для стабілізації прибутків фермерів, подібна до США; страхування доходу фермерів; державна гарантія відшкодування страхових платежів у визначених розмірах	Сприяння інвестиціям у розвиток окремих галузей і виробництв; програма підтримки окремих територій
Загалом по країнах ЄС	Компенсація за 1 га посівних площ, виведених з обігу; використання квот по молоку, м'ясу, цукру і тютюну; підтримка цін на маслинову олію і тверді сорти пшениці	Спільне фінансування програм розвитку найбільш слабких і нужденних територій; розробка індикативних планів економічного і соціального розвитку; організація вільних економічних зон для залучення інвестицій
Німеччина	Держава підтримує галузь, але не дотаційно чи прямим виділенням коштів. Зокрема можлива державна допомога соціального характеру окремим споживачам, гуманітарна допомога та гранти господарствам, які зазнали збитків після відновлення Німеччини	В аграрному секторі дуже високий рівень механізації
Нідерланди	Субсидії, програма гарантування частини позики. Держава фінансово підтримує ферми, де відмовилися від використання хімікатів та пестицидів	Розвивається не стільки зростання продуктивності, скільки сталий розвиток, інновації, покращання умов утримання тварин, використання відновлюваних джерел енергетики тощо
Франція	Особливою є і система оподаткування: розрахунок суми доходу, що підлягає оподаткуванню, проводиться виходячи з даних земельного кадастру, середніх показників вартості продукції, витрат виробництва, врожайності сільгоспкультур і продуктивності худоби. На підтримку аграріїв витрачається в середньому до 40 млрд євро на рік	Механізм дії пільгових кредитів для сільського господарства заснований на принципі державного погашення банком різниці між договірною процентною ставкою і ставкою пільгової позики, наданої фермеру. Поширені пільгові кредити
Польща	Безпосередня фінансова допомога аграріям (в 2016 році понад 14,8 млрд злотих (більше 3,4 млрд євро), допомога від держави і за завдану шкоду в результаті стихійних лих чи інших зовнішніх факторів	Малі фермерські господарства зможуть безпосередньо продавати свою продукцію замовникам, уникаючи посередників

Джерело: [9; 12, с. 46; 16].

ють вирішальну роль у системі взаємозв'язків аграрної сфери з іншими галузями виробництва. Крім того, світовий досвід доводить, що саме кооперативи займають провідне місце у просуванні та реалізації м'ясо-молочної та плодоовочевої продукції [17, с. 340].

Світовим досвідом доведено доцільність співпраці на кооперативних засадах. На сьогодні країнами-еталонами ефективного розвитку сільського господарства на кооперативних засадах є Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Ісландія, Нідерланди та Японія. Інституціональні зміни в агробізнесі цих країн довели ефективність такого виду бізнесу з-поміж інших його форм. Наприклад, у Фінляндії кооперативи виробляють до 40% продукції харчової промисловості. У Євросоюзі кооперативи забезпечують реалізацію 60% товарної продукції аграрного сектора, у скандинавських країнах — 80%, в Японії та Китаї — 90% [11, с. 241].

З точки зору підприємництва, обслуговуюча кооператив дає можливість підвищити товарооборот сільськогосподарського виробництва, підвищити продуктивність праці підприємств, розширити можливості для просування товарів на ринку та експортування сільськогосподарської продукції.

У розвинутих країнах Заходу, які є членами СОТ вже протягом багатьох років, широко практикується державна підтримка та захист таких кооперативних утворень, діяльність яких є суттєвим чинником ефективної діяльності всього АПК та забезпечення продовольчої

безпеки держави. Так, наприклад, в Італії, Франції, Німеччині передбачено звільнення кооперативів від оподаткування на перші 10 років діяльності та багато інших заходів державної підтримки. Для стимулювання розвитку інтеграції підприємств споживчої кооперації слід реалізувати ряд заходів на загальнодержавному рівні, а саме винести на розгляд Верховної Ради і Кабінету Міністрів України питання щодо внесення змін в чинні законодавчі акти про кооперацію, а також розробки пільгової системи оподаткування сільськогосподарських кооперативів [10, с. 5].

Європейські країни приділяють значну увагу питанням розвитку кооперації на селі. В них збут продукції відбувається переважно через сільськогосподарську кооперацію: 80% — Нідерланди, 50—52% Німеччина, Іспанія, в тому числі молоко від 65% у Бельгії до 100% у Норвегії, овочі і фрукти від 32% у Німеччині до 80% у Нідерландах, свинина від 15% в Італії до 96% у Данії, зерно від 20% у Великобританії до 70% у Франції. Кооперативи країн "старої" Європи реалізують 45—50% обсягу продукції харчової промисловості. У Франції функціонує 3,5 тис. сільськогосподарських кооперативів, що займаються переробно-збутовою діяльністю. До них треба додати 13,3 тис. зі спільного використання техніки. Широко розповсюджені також кооперативи штучного запліднення. Їхніми членами є дев'ять з десяти фермерів. У них зайнято більше 520 тис. працівників. Річний обіг кооперативів становить у середньому

77—80 млрд євро. У США частка кооперативів у переробці молока 82%, електропостачання 80%, у збуті продукції 30%, виробництві цукру 51%, кредитуванні 33%, в інформаційному забезпеченні 25%. У сільській місцевості Канади кооперативи відіграють основну роль у виробництві, збуті і переробці продукції. Вони є сучасними організаційними зі своєю експертизою і спільним ринком аграрної продукції, що дає їм можливість конкурувати з великими приватними підприємствами, і утримують значну частку товарного ринку в країні [8, с. 193].

Можна узагальнити основні заходи державної підтримки ринкового та перспективного спрямування за світовими регіонами: США, Канади, держав ЄС (Нідерландів, Франції, Німеччини, Польщі). Основними стимулами для розвитку обслуговуючих кооперативів є: пряме виділення державного фінансування, виділення квот для окремих видів продукції, пільгова система оподаткування, виділення пільгових кредитів, стимулювання безпосереднього продажу продукції від виробника до споживача, уникаючи посередницькі ланки оптового чи роздрібного продажу.

У Франції, функціонує 3 500 сільськогосподарських кооперативів, що займаються переробно-збутовою діяльністю. Мають фермери і 13300 кооперативів зі спільного використання техніки. Членами кооперативів різних видів є 9 із 10 фермерів. Тут зайнято біля 520 тис. працівників. А кооперативний річний оборот становить у середньому 77—80 млрд євро. Це й є місце кооперації в економіці сільського господарства. В Європі кооперація забезпечує основні канали збуту продукції, а саме: у Скандинавії 70%, у Нідерландах 65%, у Німеччині, Франції 52—55% (передусім кооперуються дрібні виробники молока, овочів, фруктів). У Канаді насамперед кооперуються виробники зерна. Держави-члени ЄС, США, Канада та деякі інші країни розв'язали проблему збуту продукції, вирощеної фермерами, шляхом підтримки створення ними прозорої постачальницької, заготівельно-збутової інфраструктури на засадах кооперації та її інтеграції з торгівлею, підприємствами харчової і переробної промисловості [12, с. 46].

Через систему кооперативів, реалізується понад 50% продукції молочарства в Бельгії, Великобританії, Польщі, а у Нідерландах, Австрії та Данії ця частка сягає 95%. Практично 90% молокозаводів у країнах ЄС та Північній Америці є кооперативними. Через свої кооперативи фермери продають понад 60% оливкової олії в Іспанії та Греції, 69% м'яса у Фінляндії, 72% фруктів та овочів у Бельгії, 95% вирощених квітів у Нідерландах, понад 50% зерна у Франції та Австрії зберігається на кооперативних елеваторах, що належать не посередникам, а безпосередньо товаровиробникам. У Франції близько 520 тис. працівників зайнято у кооперативах, і їх річний товарообіг становить у середньому 77—80 млрд євро, а на збут припадає близько 60% сільгосп-продукції. Переробно-збутову діяльність там ведуть 3500 сільськогосподарських кооперативів. За рахунок переробних кооперативів у Франції покривається 40—45% загального обсягу продукції [7].

У різних країнах кооперативні структури мають різну питому вагу в агробізнесі, але, однозначно, це потужна економічна сила, спрямована на розвиток аграрної сфери. А ефективність кооперативної діяльності

в економіці зарубіжних країн зумовлена, насамперед, принципами їх організації: добровільністю і рівноправ'ям партнерів, демократизмом в управлінні, правом розпоряджатися отриманими прибутками та господарською самостійністю [17, с. 340].

Стимулювання обслуговуючої кооперації може здійснюватись у формах: 1) державної підтримки (фінансової та нефінансової, прямої та непрямой); 2) підтримки фондів (міжнародних, європейських та національних) через надання грантових програм; 3) підтримки органів влади місцевого рівня, оскільки вони найбільш зацікавлені у стимулюванні розвитку споживчої кооперації. Розвиток споживчої кооперації стимулює загальний розвиток територій, підвищує рівень зайнятості та зменшує рівень продовольчих небезпек держав.

У державах ЄС всіляко стимулюється розвиток різних видів виробництва, пріоритетно, агровиробництва на сільських територіях, зокрема у двох напрямках: 1) на місцевому рівні — розширення податкової бази місцевого та локального рівнів шляхом проведення політики сільського розвитку "знизу догори", у результаті якої напрями та обсяги фінансової підтримки окремих соціальних сфер визначаються на місцях; 2) на підприємницькому рівні — стимулювання інвестицій аграрних підприємств у капітальне будівництво об'єктів соціального призначення [15, с. 109].

У країнах ЄС найбільшого поширення отримали дві групи кооперативів: перші займаються заготівлею, переробкою і збутом (оптовим і роздрібним) сільськогосподарської продукції, другі здійснюють оптову закупівлю засобів виробництва з їх наступним постачанням у господарства свої х членів. Європейський досвід свідчить, що збутові кооперативи в чистому вигляді зустрічаються рідко. У переважній більшості кооперативних об'єднань аграрної сфери продукція, отримана від товаровиробників, піддається певній обробці, пакуванню тощо. Це характерно для кооперативів молочної і м'ясної спеціалізації, власників лісу, кооперативів, що здійснюють вирощування сільськогосподарських культур, розведення птахів тощо. Вони мають значну частку на ринку сільськогосподарської продукції, зокрема в Данії 90% ринку товарного молока, масла, сиру, у тому числі на експорт, у країнах Скандинавії і Фінляндії 80% ринку м'ясо-молочної продукції. У Нідерландах понад половину обсягу реалізованої продукції припадає на переробно-збутові кооперативи, для окремих товарних груп їх частка складає: майже 100% для овочів, 95% фруктів, 90% вовни і вершкового масла, 85% сиру, 80% товарного молока і молочного порошку, 65% цукру, 60% згущеного молока. У Франції і ФРН охоплення фермерських господарств кооперативами менше, але вони реалізують на внутрішньому і зовнішньому ринках близько половини продукції аграрного сектору. Французькі кооперативи випускають і збувають на міжнародному ринку до 70% вина, значною є їхня участь у випуску спирту та оливкової олії [14, с. 15].

Розвитку кооперації сприяла також аграрна політика ЄС, яка підтримує кооперацію як найважливіший елемент організації виробництва, ринку і стабілізації цін. Розвиток аграрного сектору Франції здійснюється під безпосереднім контролем держави, яка в своїй аграрній

політиці дотримується 5 загальних принципів економічного регулювання ЄС. Кооперативи здійснюють кредитування фермерських господарств, постачання засобів виробництва, заготівлю, переробку, зберігання і збут продукції, а також підготовку необхідних кадрів, надають консультації. Кредитування сільського господарства забезпечують основним чином кооперативні банки. Кредити призначені для купівлі сільгосппідприємствами обладнання, худоби. Отримують кредити з нижчою відсотковою ставкою [1, с. 4].

Для зміцнення кооперативної основи сільського господарства визнана необхідність посилення ролі кооперативів на ринках шляхом підтримки розвитку кооперативних союзів та кооперативних груп як форм посилення захисту інтересів фермерів і споживачів продовольства від диктату монопольного агробізнесового капіталу. Союзи сільськогосподарських кооперативів — некомерційні юридичні особи, є формою об'єднання, головним чином, сільськогосподарських кооперативів [3].

На кооперативні союзи та кооперативні групи поширюються всі форми підтримки первинних кооперативів [3]. Основні форми підтримки сільськогосподарських кооперативів, про що йшлося вище, зберегли чинність у нових умовах господарювання. Водночас з розширенням сфери діяльності і функцій кооперативи одержали доступ до участі у багатьох програмах, які фінансуються бюджетами різних рівнів, як, наприклад: фінансування організації переорієнтації використання сільськогосподарської продукції на непродовольчі цілі; підтримка виробництва біопалива кооперативними заводами; фінансова підтримка придбання устаткування, безпечного для навколишнього середовища; підтримка дій по підвищенню якості кооперативної продукції; фінансова підтримка соціальних акцій кооперативів (доставка дітей до школи, утримання кооперативних садочків, водопостачання сільських поселень тощо) [3].

Науковці виділяють такі тенденції розвитку сільськогосподарської кооперації в Скандинавських країнах: 1. Кооперативний сектор займає значне місце в сільському господарстві Скандинавських країн. 2. Кооперативи в умовах конкуренції набувають рис юридичних осіб інших організаційно-правових форм. Можна спостерігати різні варіанти пристосування кооперативів до нових умов: злиття, придбання нових компаній, створення спільних підприємств, купівля акцій інших кооперативів або компаній, кооперативні угоди. Але не порушеними залишається дотримання таких принципів, як демократичність управління, свобода 35 членства, відсутність отримання прибутку як єдиної мети діяльності. 3. У Скандинавських країнах склалася багаторівнева система сільськогосподарської кооперації, у якій сільськогосподарські кооперативи об'єднано за галузевим принципом. Основними інструментами державної політики є податкові пільги, субсидії, пільгові кредити, імпорتنі збори, субсидування експорту [6, с. 34].

До прикладу, в якості нових кооперативних форм організації агробізнесу в Польщі стали ринкові організації фермерів — "групи (тобто кластери) с/г виробників", що представляють собою вертикально організовані добровільні організації, основною метою яких є спільний продаж продукції учасників. Така спільна реалізація виробленої продукції покращує ринкові позиції

членів групи (кластера), хоча й може на початку призводити до зростання цін. Засобом який регламентує діяльність таких кластерів Польщі є "Закон про с/г групу виробників та їх відносини". В ньому зазначено зокрема, що "групами с/г виробників є організації, що утворюються с/г виробниками з метою реалізації на ринку с/г продукції, виробленої фермерами, адаптації її до ринкових вимог, покращення ефективності діяльності фермерських господарств, а також якості виробленої ними продукції, захист НПС" [5, с. 44].

Варто зазначити, що у всіх розвинутих країнах кооперативи ведуть широку інформаційно-консультаційну діяльність, пов'язану з науково-дослідницькою роботою та впровадженням досягнень науки у виробничу практику. Наприклад, у Нідерландах діють кооперативні інститути з вивчення і впровадження сучасних методів годівлі худоби та птиці, інститут птахівництва, декілька центрів насінництва і широка консультаційна служба. Це свідчить про розвиток ще однієї групи системи кооперування у сільському господарстві — науково-консультаційної, яка значно полегшує працю фермера, забезпечує постійний розвиток аграрного сектору [4, с. 47].

У кожній країні ЄС притаманні свої особливості розвитку обслуговуючої кооперації. Однак наразі можна говорити про низку рис, характерних для цих країн загалом: 1. У всіх цих країнах провадиться консультаційно-інформаційна діяльність, що передбачає формування розгалуженої мережі відповідних служб, підготовку висококваліфікованих кадрів цього профілю, активне упровадження в господарську діяльність досягнень науки і техніки, обмін досвідом, високий рівень охоплення кооперативів цими послугами. 2. Сільськогосподарська кооперація розвинених країн характеризується появою нових організаційно-правових форм, ускладненням тих, що існують. Проте незмінною лишається активна позиція кооперативних об'єднань (кооперативів другого, третього рівня/кооперативів вищого рівня) у питаннях захисту (обстоювання) інтересів первинних кооперативів. Саме це значною мірою забезпечує їхні міцні позиції на ринку сільськогосподарської продукції. 3. Ключовою відмінністю кооперативів Євросоюзу є дотримання базових кооперативних принципів. Проте в умовах пристосування до мінливих зовнішніх умов ці принципи також видозмінюються (трансформуються). Зокрема принцип "одна людина — один голос" трансформується у принцип "обсяг обороту/вкладений капітал — кількість голосів" (наприклад, Ісландія, Греція, Бельгія) [6, с. 40].

Серед підвидів інформаційно-консультаційної підтримки можемо виділити підготовку кадрів та пошук кадрів відповідного профілю, консультування на всіх етапах формування і роботи кооперації: фінансова, аудиторська, маркетингова та проектна.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

За результатами проведеного дослідження, можемо визначити, що розвиток агровиробництва та інших видів виробництва сільських територій, та загалом розвиток сільських територій є пріоритетом державної

політики країн ЄС. Відбувається систематичне стимулювання інвестицій у розвиток обслуговуючих кооперативів, інновацій у агровиробництва та підвищення продуктивності виробництв і забезпечення високої якості харчових продуктів. Таке стимулювання відбувається за рахунок фінансової державної підтримки (субсидування, пільгових кредитів під окремі умови для виробників), державної допомоги в разі настання непередбачуваних ситуацій, за завдану шкоду в результаті стихійних лиха чи інших зовнішніх факторів а також підтримки інших європейських фондів, отримання грантових коштів на розвиток обслуговуючих кооперативів. Важливим аспектом державної політики і політики ЄС є інформаційна та дорадницька підтримка обслуговуючих кооперативів, зокрема навчання для керівників підприємств та їх персоналу, допомога в підготовці грантових проектів, поширення інформації та допомога в сертифікуванні.

Особливу роль у цьому відіграють профспілки та фонди підтримки. Особливості державної підтримки агросектору держав ЄС зорієнтовані на недопущення виснаження ґрунтів, стимулювання розширення діяльності обслуговуючих кооперативів, зростання продуктивності виробництв, виробництва екопродукції. Перспективними напрямками державної підтримки обслуговуючих кооперативів держав ЄС, зокрема попередження уникнення зношення земель сільськогосподарського призначення, стимулювання розвитку ековиробництва та зелених продуктів, стимулювання підвищення якості продукції кооперативів, підтримка безвідходного виробництва та соціально-спрямованого і соціально-відповідального виробництва.

Перспективними з точки зору подальших досліджень є напрацювання дорожньої карти підтримки обслуговуючої кооперації в Україні, що буде включати прямі та непрямі форми підтримки, фінансові та нефінансові інструменти.

Література:

1. Важинський Ф.А. Європейський досвід реформування аграрного сектору економіки: можливості для України: аналітична записка / Ф.А. Важинський; ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України". — Львів, 2016. — 12 с.
2. Залуцький І. Р. Особливості державного регулювання розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні / І. Р. Залуцький. — 2016. — № 3. — С. 71—78.
3. Засади регіональної економічної політики Франції щодо розвитку сільськогосподарської кооперації: уроки для України [Електронний ресурс] // Електронний журнал "Ефективна економіка". — 2017. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5664>
4. Кібенко К.А. Досвід зарубіжних країн у розвитку обслуговуючої кооперації селянських господарств / К.А. Кібенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2018. — № 18. — С. 44—47.
5. Ковтун О.І. Кооперативний вектор регіональної економічної політики ЄС щодо розвитку аграрного сектору: уроки для України / О.І. Ковтун // Кооперативна модель економічного розвитку в умовах глобалізації: матеріали наукової конференції професорсько-викла-

дацького складу і аспірантів. — Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2012. — С. 44—47.

6. Кучерява К.Я. Державне регулювання розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України: 25.00.02 / Кучерява К.Я. — Харків, 2017. — 227 с.

7. Пояснювальна записка до проекту закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо становлення і розвитку сільськогосподарської кооперації та її державної підтримки" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.liga-zakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH51B1AA.html

8. Ревуцька А.О. Кооперація як перспективний напрям розвитку агропромислових підприємств [Текст] / А.О. Ревуцька // Економічний простір. — 2014. — № 84. — С. 190—199.

9. Світові моделі підтримки сільського господарства. 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-sil'skogo-gospodarstva.html>.

10. Семів С.Р. Вплив вступу України до СОТ на господарський комплекс споживчої кооперації України / С. Р. Семів // Вісник Львівської комерційної академії. — Серія економічна. — Вип.к 18. — Ч. 1. — Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2005. — С. 235—239.

11. Тарасович Л.В. Кооперація як інструмент економічного зростання сільських територій та економіки в умовах децентралізації / Л.В. Тарасович // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. — 2017. — № 16. — С. 239—244.

12. Торосян Г.А. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як стратегічний напрям у контексті соціально-економічного розвитку сільських територій / Г.А. Торосян // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2016. — С. 45—48.

13. Ульяновченко Ю.О. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США: досвід для України / Ю.О. Ульяновченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2007-2/doc/5/05.pdf>

14. Чан-хі О.С. Сільськогосподарська кооперація: зарубіжний досвід для України / О.С. Чан-хі, Н.О. Моїсчук // Международный научный журнал "Интерна-ука". — 2017. — № 2. — С. 13—18.

15. Шульга О. А. Зарубіжна практика управління розвитком сільських територій: трансформація досвіду для України / О. А. Шульга. — 2014. — С. 108—110.

16. Як живеться фермеру в Європі? Пільги, кредити й нові ринки. 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2320798-ak-zivetsa-fermeru-v-evropi-pilgi-krediti-j-novirinki.html>

17. Яснолюб І.О. Актуальні проблеми розвитку кооперації на плодоовочевому ринку / І.О. Яснолюб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/339.pdf>

References:

1. Vazhynskyj, F. (2016), *Yevropejs'kyj dosvid reformuvannia ahrarnoho sektoru ekonomiky: mozhlyvosti dlia Ukrainy: analitychna zapyska* [European Experience in

Reforming the Agrarian Sector of Economy: Opportunities for Ukraine (analytical note)], DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' im. M. I. Dolishn'oho NAN Ukrainy", L'viv, Ukraine.

2. Zalutskyj, I. R. (2016), "Features of state regulation of agricultural co-operation development in Ukraine", vol. 3, pp. 71—78.

3. Peter, M. V. (2017), "Principles of the French Regional Economic Policy on Agricultural Cooperative Development: Lessons for Ukraine", Elektronnyj zhurnal "Efektyvna ekonomika", vol. 6, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5664> (Accessed 25 Feb 2019).

4. Kibenko, K. A. (2018), "Experience of foreign countries in the development of service cooperatives of peasant farms", Naukovyj visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, vol. 18, pp. 44—47.

5. Kovtun, O. I. (2012), "Cooperative vector of the EU regional economic policy on the development of the agrarian sector: lessons for Ukraine", Kooperativna model' ekonomichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii: materialy naukovoï konferentsii profesor's'ko-vykladats'koho skladu i aspirantiv [Cooperative model of economic development in the conditions of globalization: materials of the scientific conference of faculty and post-graduate students], Lvivska komertsijna akademiia, L'viv, Ukraine, pp. 44—47.

6. Kucheriava, K. Ya. (2017), Derzhavne rehuliuвання rozvytku kooperatsii v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [State regulation of development of cooperation in the agrarian sector of Ukraine's economy], Kharkiv, Ukraine.

7. Ivchenko, V. Ye. (2017), "Explanatory note to the draft law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Formation and Development of Agricultural Cooperatives and Its State Support", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH51B1AA.html (Accessed 25 Feb 2019).

8. Revutska, A. O. (2014), "Cooperation as a promising direction for the development of agro-industrial enterprises", Ekonomichnyj prostir, vol. 84, pp. 190—199.

9. Ukrinform.ua (2016), "World models of agriculture support", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-sil'skogo-gospodarstva.html> (Accessed 25 Feb 2019).

10. Semiv, S. R. (2005), "The Impact of Ukraine's Accession to the WTO on the Economic Complex of Consumer Cooperatives in Ukraine", Visnyk Lvivskoyi komercijnoyi akademii, vol. 18, no. 1, pp. 235—239.

11. Tarasovych, L. V. (2017), "Cooperation as an instrument of economic growth in rural areas and economies in a context of decentralization", Mykolaivskij natsionalnyj universytet imeni V.O. Sukhomlynskoho, vol. 16, pp. 239—244.

12. Torosian, H. A. (2016), "Agricultural service cooperatives as a strategic direction in the context of socio-economic development of rural areas", Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, pp. 45—48.

13. Ulianchenko, Yu. O. (2007), "State regulation of the agrarian market in the EU and the USA: experience for Ukraine", available at: [http://www.nbu.gov.ua/e-](http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2007-2/doc/5/05.pdf)

[journals/DeBu/2007-2/doc/5/05.pdf](http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2007-2/doc/5/05.pdf) (Accessed 25 Feb 2019).

14. Chan-khi, O. S., (2017), "Agricultural cooperation: foreign experience for Ukraine", Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal "Ynternauka", vol. 2, pp. 13—18.

15. Shulha, O. A. (2014), "Foreign practice of rural development management: transformation of experience for Ukraine", pp. 108—110.

16. Ukrinform.ua. (2017), "How does a farmer live in Europe? Benefits, loans and new markets" available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2320798-ak-zivetsa-fermeru-v-evropi-pilgi-krediti-j-novi-rinki.html> (Accessed 25 Feb 2019).

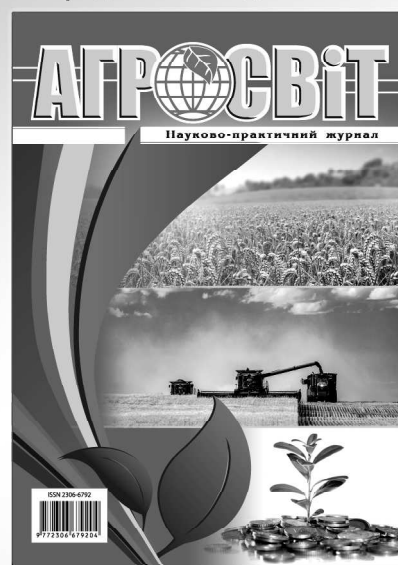
17. Yasnoliub, I. O. (2013), "Actual problems of development of cooperation in the fruit and vegetable market", available at: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/339.pdf> (Accessed 25 Feb 2019).

Стаття надійшла до редакції 04.03.2019 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ**

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В МЕХАНІЗМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНОЮ СФЕРОЮ

А. Bliznyuk,
Ph.D., Ph.D. student of the Interregional Academy of Personnel Management

THE ROLE OF INFORMATION SUPPLY IN THE MECHANISM OF PUBLIC ADMINISTRATION OF RECREATIONAL SFERA

Здійснено науковий аналіз інформаційного регулювання, яке здійснюється частково через інформаційне забезпечення як окрему складову механізму державного управління рекреаційною галуззю, а також являє собою одну з форм психологічних методів управління. При цьому інформаційне забезпечення механізму державного управління розглянуто в контексті: ціннісного ресурсу, основною характеристикою якого є корисність; процесу постачання інформації та створення сприятливих (зручних) умов доступу до неї; товару, представленого на ринку інформаційних послуг. Проаналізовано роль інформаційного забезпечення як складової механізму державного управління рекреаційної сфери.

Визначено передумови розвитку інформаційних технологій в рекреаційній сфері. При дослідженні інформаційного забезпечення механізму державного управління рекреаційною галуззю розкрито питання його джерела з метою оптимізації процесу для досягнення поставлених цілей.

Виокремлено проблеми, які перешкоджають належному інформаційному забезпеченню сфери рекреації в Україні.

Наголошено на перспективності проведення моніторингу рекреаційного потенціалу який виступає складовою інформаційного забезпечення розвитку рекреації в регіоні. Зауважено, що комплексна оцінка рекреаційного потенціалу регіону передбачає інтегральну оцінку не лише рекреаційних ресурсів, а й матеріально-технічної бази галузі, рекреаційної місткості.

Обґрунтовано шляхи удосконалення інформаційного забезпечення механізму державного управління рекреаційною галуззю: розроблення переліку показників, які характеризують розвиток рекреаційної сфери як складової регіональної економіки, організації їх збирання; затвердження методичних рекомендацій з комплексної оцінки рекреаційного потенціалу території з метою проведення досліджень з визначення фактичного потенціалу окремих районів та населених пунктів, розроблення на цій основі рекреаційного паспорта області з метою підвищення ефективності управлінських рішень щодо розвитку рекреаційної сфери (зокрема фінансового забезпечення); комплексне використання інструментарій політики промоції рекреаційного продукту з метою ефективного використання рекреаційного потенціалу території.

A scientific analysis of information regulation is carried out partly through informational support as a separate component of the state management mechanism of the recreational industry, and also represents one of the forms of psychological methods of management. At the same time, information provision of the mechanism of public administration is considered in the context of: a valuable resource, the main characteristic of which is usefulness; the process of supplying information and creating favorable (convenient) conditions for access to it; goods presented in the market of information services.

The role of informational support as an integral part of the state management of recreational sphere mechanism is analyzed.

The preconditions of development of information technologies in the recreational sphere are determined, namely: the possibility of instantaneous transfer of financial resources and conclusion

of financial agreements for the provision of recreational services; globalization of world economic processes in the absence of clear models of global economy management; development of recreation systems based on the introduction of e-commerce and hotel reservation based on the international Internet information network; the presence of significant economic benefits in the application of information technology in recreational activities; investing significant funds in the implementation of e-commerce and new information technologies in the recreational sectors of the economy in foreign countries; adaptation of recreational systems organizations to symbiosis with their virtual competitors in the new conditions of world trade and economic relations and the emergence of virtual exchanges of e-commerce.

In the study of information provision of the state management mechanism of the recreational industry, the question of its source is disclosed in order to optimize the process for achieving the set goals.

The problems that impede the proper information provision of recreation sphere in Ukraine are outlined.

It is emphasized on the prospect of monitoring the recreational potential, which serves as an integral part of information provision for recreation development in the region. It is noted that a comprehensive assessment of the recreational potential of the region involves an integrated assessment not only of recreational resources, but also of the material and technical base of the industry, recreational capacity.

The ways of improvement of information provision of the mechanism of state management of the recreational sector are substantiated: development of a list of indicators characterizing the development of the recreational sphere as a component of the regional economy, organization of their collection; approval of methodological recommendations for the integrated assessment of the recreational potential of the territory for the purpose of conducting researches to determine the actual potential of individual regions and settlements; to develop on this basis a recreational passport of the region in order to increase the efficiency of management decisions regarding the development of the recreational sphere (in particular financial support); comprehensive use of the policy of promotion of a recreational product in order to effectively use the recreational potential of the territory.

Ключові слова: рекреація, рекреаційна сфера, рекреаційна система, інформація, рекреаційний комплекс, інформаційне забезпечення, рекреаційна інфраструктура, державне регулювання, механізми державного регулювання.

Key words: recreation, recreation sphere, recreational system, information, recreational complex, information provision, recreational infrastructure, state regulation, mechanisms of state regulation.

ВСТУП

В економіці України, вектор розвитку якої спрямований на активну інтеграцію у світове господарство, рекреаційна індустрія хоч і стає все більш значущою детермінантою соціально-економічного розвитку, але разом з тим за темпами свого розвитку залишає Україну на найнижчих рейтингових позиціях світового рекреаційного ринку. Одною із найголовніших причин цього, поряд із недосконалим правовим полем, відсутністю протекціонізму з боку держави, складною фінансовою політикою, а також недостатньою розбудовою необхідної інфраструктури, є низький рівень інформатизації рекреаційного ринку. Відтак питання вдосконалення інформаційного забезпечення як складової механізму державного управління рекреаційної сфери набуває особливої актуальності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Рекреаційний комплекс забезпечує зростаючий попит споживачів на задоволення своїх потреб в рекреаційних послугах, що вносить значний внесок у соціаль-

но-економічний розвиток країни за рахунок припливу інвестицій, збільшення числа робочих місць, покращення здоров'я населення, збереження та раціонального використання культурно-історичного та природної спадщини. Важливу роль при цьому відіграє система регулювання процесами надання послуг рекреаційного комплексу, методи і функції такої системи, суб'єктно-об'єктні відносини комплексу, зв'язки між обслуговуваними та інформаційними технологіями. Ці технології, володіючи високою здатністю до трансформації, дозволяють ефективно координувати динамічні ситуації, які властиві сфері рекреаційних послуг. Відтак еволюційна динаміка економічного розвитку сформулювала ряд передумов, котрі зумовлюють необхідність пошуку та впровадження нових методів, технологій, інструментів у системі регулювання розвитком рекреаційного комплексу країни.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інформацію справедливо відносять до ключового ресурсу державного управління, адже без неї немож-

ливе здійснення управлінської діяльності. Інформаційне регулювання здійснюється частково через інформаційне забезпечення як окрему складову механізму державного управління рекреаційною галуззю, а також являє собою одну з форм психологічних методів управління. При цьому інформаційне забезпечення механізму державного управління варто розглядати як: ціннісний ресурс, основною характеристикою якого є корисність; процес постачання інформації та створення сприятливих (зручних) умов доступу до неї; товар, представлений на ринку інформаційних послуг [2].

Застосування інформаційних технологій в рекреаційній сфері пов'язане з виникненням таких передумов: можливістю миттєвого переміщення фінансових ресурсів та укладення фінансових угод для надання рекреаційних послуг; глобалізацією світових економічних процесів за умови відсутності чітких моделей управління світовою економікою; розвитком рекреаційних систем на основі впровадження електронної торгівлі та бронювання готельних місць на базі міжнародної інформаційної мережі Інтернет; наявністю суттєвих економічних переваг при застосуванні інформаційних технологій у рекреаційній діяльності; інвестуванням значних коштів у впровадження електронної торгівлі та нових інформаційних технологій у рекреаційних секторах економіки в зарубіжних країнах; адаптацією організацій рекреаційних систем до симбіозу з їх віртуальними конкурентами в нових умовах світових торгово-економічних відносин і виникненням віртуальних бірж електронної комерції [1].

Нормативно-правовою основою інформаційного регулювання на регіональному рівні виступають Програми розвитку інформаційного простору регіонів. Важливим інструментом інформаційного регулювання є консультування рекреантів протягом їх перебування на території областей. Такі послуги варто здійснювати через рекреаційно-інформаційні центри, що відіграють суттєву роль у розповсюдженні інформації про рекреаційний потенціал регіону. Основне завдання таких центрів полягає у зборі інформації, моніторингу даних та їх аналізу, визначенні стратегічних цілей, формуванні банку даних рекреаційних продуктів, поширенні інформації про рекреаційні ресурси територіальних одиниць та сприянні більш ефективному їх використанню.

Основними суб'єктами (надавачами) інформації щодо рекреації можуть виступати: державні структури; недержавні (громадські) структури; суб'єкти підприємницької діяльності; міжнародні організації [3].

Першочерговим при дослідженні інформаційного забезпечення механізму державного управління рекреаційною галуззю є визначення його джерел з метою оптимізації процесу для досягнення поставлених цілей. Існують різні класифікації джерел інформації. Науковці виділяють декілька джерел, наприклад: персональні (сім'я, друзі, сусіди, знайомі тощо); комерційні (реклама, персонал фірми тощо); публічні (засоби масової інформації); емпіричні (досвід споживача) [4]. До того ж, джерело інформації залежить й від виду самої інформації. Відтак пропонуємо підхід до виділення джерел залежно від виду інформації, яка необхідна суб'єкту державного управління, а саме: інформація про рекреаційний потенціал регіону; рекламно-довідкова

інформація про рекреаційні продукти (види, ціни, особливості); рекламно-довідкова (систематизована) інформація про рекреаційні продукти зацікавлених суб'єктів рекреаційної діяльності; рекламно-довідкова інформація про рекреаційний потенціал території місцевих органів державної влади; статистичні дані про суб'єктів рекреаційної діяльності; аналітична інформація про рекреаційну сферу.

У контексті цього зауважимо, що систематизація джерел інформації дає змогу провести комплексний аналіз поточного стану та тенденцій розвитку рекреаційної сфери, а також визначити значення галузі для соціально-економічного розвитку відповідної території. Така інформація повинна бути основою для розроблення концепцій, стратегій і програм розвитку рекреаційної сфери та відображати ефективність реалізованих управлінських рішень через виявлення тенденцій розвитку галузі.

Основою інформаційного забезпечення механізму державного управління рекреаційної сфери на регіональному рівні є показники, які характеризують потенціал розвитку рекреації в регіоні та рівень його використання. Такими групами показників є: показники, що характеризують рекреаційні ресурси регіону та забезпечують їх економічну та комплексну оцінку; показники загальної кількості та різновидів суб'єктів підприємницької діяльності в галузі рекреації, умов її здійснення; показники внутрішніх та зовнішніх рекреаційних потоків; показники обсягів діяльності суб'єктів підприємництва на ринку рекреаційних послуг, економічної та соціальної ефективності розширення переліку та обсягів таких послуг (зростання доходів місцевого населення та доходів бюджетів місцевих рад, зменшення безробіття, покращення благоустрою помешкань та інфраструктури регіону загалом).

Надзвичайно важливою складовою інформаційного забезпечення розвитку рекреації в регіоні є моніторинг його рекреаційного потенціалу. Комплексна оцінка рекреаційного потенціалу регіону передбачає інтегральну оцінку не лише рекреаційних ресурсів, а й матеріально-технічної бази галузі, рекреаційної місткості.

Відповідно розрізняють економічну, медико-біологічну, технологічну, економіко-географічну, соціальну, психолого-естетичну оцінки рекреаційного потенціалу регіону. Методики перелічених видів оцінки розроблені на досить високому науково-обґрунтованому рівні, проте кожна з них — лише у межах відповідної галузі, тоді як методики комплексної оцінки рекреаційного потенціалу є менш розробленими та мало адаптованими до конкретних територій. Водночас саме комплексна оцінка найкраще відповідає потребам державного управління, оскільки передбачає поєднання основних елементів галузевих оцінок, а її результати є інформаційним джерелом розвитку рекреаційної галузі регіону.

Комплексна оцінка рекреаційного потенціалу регіону передбачає інтегральну оцінку не лише рекреаційних ресурсів, але й матеріально-технічної бази галузі (рекреаційної інфраструктури та інфраструктури загального призначення), рекреаційної місткості. Комплексна оцінка рекреаційного потенціалу найбільш повно відображає можливості територій для розвитку рекреаційної галузі та може бути теоретичною базою здійс-

нення прикладних досліджень потенціалу. Метою такої оцінки є відображення того, що втрачає суспільство при відмові від рекреаційного використання території на користь інших видів господарської діяльності.

Важливим джерелом інформаційного забезпечення рекреаційної сфери є рекламно-довідкова інформація органів місцевої влади, яка в своїй сукупній реалізації виражає промоцію як одну з форм (складову) механізму державного управління рекреаційної сфери. Промоція рекреаційного продукту включає в себе широкі заходи, спрямовані на поширення інформації серед рекреантів, інвесторів, інших зацікавлених суб'єктів про рекреаційний потенціал території з метою ефективного його використання.

Ми переконані в тому, що інформаційні технології в рекреаційній галузі доцільно впроваджувати і розвивати на двох рівнях за узгодженими між собою планами — на державному (галузевому) рівні (повинні вирішуватись загальні проблеми, які неспроможні вирішити підприємства і організації рекреаційного бізнесу без централізованого узгодження дій і державної (в тому числі фінансової) підтримки) та на рівні підприємств і організацій рекреаційної бізнесу, де, необхідно створити власні інформаційні системи які мають доступ до відповідних ресурсів.

Інформаційне забезпечення повинне здійснюватись, у відповідності із такими принципами, як орієнтованість, гнучкість, інноваційність, адаптивність до єдиного світового інформаційного простору, релевантність, системність та функціональність, надійність, адекватність змінам в інформаційному просторі, зручність та простота використання, забезпечення рівності доступу для всіх суб'єктів кожного рівня, комплексність.

Для збору і накопичення інформації по регіону в сфері рекреації, відповідно зарубіжного досвіду, доцільно створити систему інформаційно-аналітичного забезпечення як частину державної інформаційної системи з початковою метою та такими завданнями: започаткування та розвитку обчислювальних регіональних мереж, які мають забезпечувати доступ до регіональних банків даних максимальній кількості користувачів; створення та введення регіональних баз даних ліцензійної, економічної, соціальної, організаційно-довідкової, екологічної та іншої інформації рекреаційної індустрії; забезпечення доступу до загальнодержавних та міжнародних інформаційно-обчислювальних систем баз даних у рекреаційній сфері.

Створення таких систем створюють можливість: мати постійний розрахунок показників з усіх напрямів рекреаційної діяльності, які інформуватимуть про роль та місце рекреаційної сфери регіону в Україні; якісне інформаційне забезпечення регіонального управління рекреаційною сферою на всіх рівнях; можливість залучити до вирішення соціальних та економічних проблем усі підприємства та організації рекреаційної сфери регіону, всі верстви та групи населення.

Варто зауважити, що для забезпечення повноти первинної інформації щодо суб'єктів рекреаційної діяльності на певній території доцільним є, на нашу думку, розробка і ведення відповідного реєстру. Його методологічну базу повинен забезпечити Департамент туризму та курортів, підтримку та актуалізацію інформацій-

ного фонду реєстру у регіонах — місцеві органи державної влади за активної участі громадських та інших організацій у рамках відповідних проектів. Таким чином, інформаційний фонд реєстру суб'єктів рекреаційної діяльності може служити первинною базою для маркетингу та реклами рекреаційних послуг регіону.

Пропонуємо розробити рекреаційний паспорт регіону. Такі методичні рекомендації повинні стати основоположними для розроблення рекреаційного паспорта області загалом чи окремих її районів. Основне призначення таких паспортів — поширення інформації про рекреаційний потенціал території. Користувачами такої інформації будуть інвестори, зарубіжні партнери (державні структури та громадські організації), а також потенційні рекреанти.

При цьому на основі інформації рекреаційних паспортів регіонів можна здійснювати міжрегіональний порівняльний аналіз, дати повну статистичну оцінку рекреаційного потенціалу країни, що суттєво вдосконалисть інформаційне забезпечення механізму державного управління рекреаційною сферою.

Впровадження нових інформаційних технологій в рекреаційну сферу — необхідна передумова не тільки її розвитку та створення нових місць рекреаційного призначення, але й нормального існування та реалізації рекреаційного продукту. Рекреаційний продукт розробляється, пропонується, замовляється, продається в вигляді інформації, тобто купуються права на рекреаційні послуги. При цьому важливим є об'єктивність інформації, легкість доступу і оперативність її отримання, повнота, наочність, можливість інтерактивного оформлення замовлень і оплати послуг.

Сучасні інформаційні мережі та системи дозволяють ефективно реалізовувати такі функціональні напрями діяльності в сфері рекреації: довідкова діяльність; реклама рекреаційних можливостей; маркетинг послуг і рекреаційного продукту; замовлення і продаж рекреаційного продукту і послуг; моніторинг, аналіз та планування рекреаційної діяльності; розробка рекреаційного продукту; автоматизація роботи суб'єктів рекреаційної діяльності. Перші напрями можуть бути ефективно реалізовані з використанням глобальних інформаційних мереж та технологій електронного маркетингу.

Розвиток інформаційних технологій в рекреаційній сфері передбачає оптимізацію, по-перше, інформаційної інфраструктури, яка охоплює канали зв'язку (з глобальними інформаційними мережами, в першу чергу з мережею Інтернет; телефонного, мобільного телефонного, відео телефонного; кабельного і супутникового телебачення), комунікаційне обладнання (маршрутизатори, комутатори, концентратори), корпоративні та локальні інформаційні мережі, сервери мереж і баз даних.

По-друге, систематизацію бази даних рекреаційного профілю, котра охоплює: інформацію про організації, що надають рекреаційні послуги і дані по всім видам рекреаційних послуг; індивідуальні і колективні рекреаційні послуги; історичні і культурні об'єкти та можливості їх відвідування; готелі, пансіонати і санаторії та можливості їх замовлення; відпочинок і розваги та можливості їх здійснення; транспортні об'єкти та можливість замовлення квитків і транспортних засобів; соціально-економічні, географічні, кліматичні відомості тощо.

По-третє, модернізацію сайтів і порталів рекреаційного профілю в мережі Інтернет — забезпечують пошук і доступ до різнопланової інформації про рекреаційні об'єкти та послуги з можливостями вибору і замовлення потрібних послуг.

По-третє, застосування електронного маркетингу — забезпечує пошук, замовлення (бронювання), оформлення і оплату рекреаційних послуг з використанням засобів глобальних дистриб'юторних систем, мережі Інтернет, електронної пошти та інших мереж загально-го користування.

По-п'яте, задіяння рекламної діяльності, яка охоплює інформаційну діяльність, пов'язану з розповсюдженням серед замовників (і потенційних замовників) рекреаційних послуг достатньої і об'єктивної інформації в вигляді, який сприяє залученню до замовлення цих послуг.

По-шосте, автоматизацію діяльності рекреаційних організацій. Забезпечує автоматизовану розробку і планування маршрутів та турів з забезпеченням відповідних послуг, бухгалтерський облік і фінансові розрахунки, менеджмент, планування маркетингової діяльності, обробку статистичних даних.

По-сьоме, автоматизацію управління діяльності сфери рекреації — забезпечує програмно-інформаційну підтримку обліку, контролю, аналізу і планування діяльності.

Для удосконалення інформаційного забезпечення механізму державного управління рекреаційною галуззю варто здійснити наступні заходи: удосконалити перелік показників, які характеризують розвиток рекреаційної сфери як складової регіональної економіки, організації їх збирання; затвердити методичні рекомендації з комплексної оцінки рекреаційного потенціалу території з метою проведення досліджень з визначення фактичного потенціалу окремих районів та населених пунктів, розроблення на цій основі рекреаційного паспорта області з метою підвищення ефективності управлінських рішень щодо розвитку рекреаційної сфери (зокрема фінансового забезпечення); удосконалити та комплексно використовувати інструментарій політики промоції рекреаційного продукту з метою ефективного використання рекреаційного потенціалу території.

ВИСНОВКИ

Отже, роль інформаційного забезпечення як важливої складової механізму державного управління рекреаційною галуззю особливо стрімко зростає в сучасних умовах інноваційного розвитку та становлення економіки знань. Інформаційне забезпечення як комплекс різних видів інформації, що характеризує країну, формують такі джерела, як інформація про рекреаційний потенціал країни, рекламно-довідкова інформація про рекреаційні продукти, рекламно-довідкова інформація про рекреаційні продукти зацікавлених суб'єктів рекреаційної діяльності, рекламно-довідкова інформація про рекреаційний потенціал території місцевих органів державної влади, статистичні дані про суб'єктів рекреаційної діяльності та рекреаційні потоки, аналітична інформація про рекреаційну сферу.

Відтак на сьогодні, існує необхідність реалізації довгострокової підпрограми розвитку інформаційно-аналітичних технологій як невід'ємної частини програми розвитку рекреаційної сфери в Україні. В програмному плані вищезазначені заходи можна поділити на такі групи: розвиток інформаційної інфраструктури (організація зовнішніх каналів зв'язку, представницької діяльності, підключення до глобальних дистриб'юторних мереж, туристичних і довідникових серверів та порталів); впровадження автоматизованих інформаційно-аналітичних систем і технологій (автоматизація моніторингу, аналізу і планування рекреаційної діяльності, організація мережних баз даних і довідникових систем електронного маркетингу і бронювання послуг; автоматизованих систем управління); інформаційно-рекламна діяльність (у глобальних інформаційних мережах, на міжнародних серверах і порталах).

Література:

1. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія / М. Борушак. — Львів: ІРД НАН України, 2016. — 288 с.
2. Вуйцик О. Механізм державного регулювання розвитку рекреаційно-туристичного комплексу України / О. Вуйцик // Сучасні проблеми економіки та управління. — Львів: Апріорі, 2008. — 488 с.
4. Гулич О. Методика формування стратегій сталого соціально-економічного розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів / О. Гулич; НАН України, Інститут регіональних досліджень. — Львів, 2008. — 52 с.
5. Шевченко Г. Підвищення стійкості національної економіки шляхом оптимізації розвитку рекреації / Г. Шевченко // Підвищення стійкості економіки в умовах геоекономічної нестабільності: національний та глобальний виміри: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 жовтня 2016 р.). — К. — 2016. — С. 31—34.

References:

1. Borusach, M. (2016), Problemy formuvannia stratehii rozvytku turystychnykh rehioniv [Problems of formation of the strategy of development of tourist regions], IRDNAS of Ukraine, Lviv, Ukraine.
2. Vuytsik, O. (2008), Mekhanizm derzhavnoho rehulivannia rozvytku rekreatsijno-turystychnoho kompleksu Ukrainy [The Mechanism of State Regulation of the Development of the Recreational-Tourist Complex of Ukraine], Apriori, Lviv, Ukraine.
3. Gulich, O. (2008), Metodyka formuvannia stratehij staloho sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku kurortno-rekreatsijnykh terytorij i turystychnykh tsentriv [Method of formation of strategies of sustainable socio-economic development of resort and recreational territories and tourist centers], National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Regional Studies, Lviv, Ukraine.
4. Shevchenko, G. (2016), "Improving the Sustainability of the National Economy by Optimizing the Development of Recreation", Pidvyschennia stijkosti ekonomiky v umovakh heoekonomichnoi nestabil'nosti: natsional'nyj ta hlobal'nyj vymiry: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. conf., pp. 31—34.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2019 р.

І. Я. Зима,
к. мед. н., Головний лікар комунального закладу
"Рівненська обласна клінічна лікарня", м. Рівне

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.108

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

I. Zyma,
PhD in Medical scienc, Chief Physician of the Municipal Institution
"Rivne Regional Clinical Hospital", city of Rivne

ANALYSIS OF LEGISLATIVE SUPPORT OF PUBLIC ADMINISTRATION FOR THE TRANSFORMATION OF THE HEALTH CARE SYSTEM

У статті визначено, що створена в країні законодавча система регулювання сфери управління охороною здоров'я та нормативна база, що її підкріплює та деталізує орієнтована на європейські та світові стандарти надання медичної допомоги та зміцнення здоров'я громадян. Нова система охорони здоров'я є значною мірою соціальною. В її основі лежить стара радянська база медичного обслуговування. Перейти відразу до суто комерційно-страхової моделі не є доцільним і прийнятним з огляду на стан фінансово-економічних можливостей населення. Нова модель, що базується на імplementованих європейських підходах передбачає великий рівень соціальної захищеності громадян. Вона поєднує нові ринкові та комерційні підходи із принципами функціонування соціальної держави.

Проект реформи не передбачає стягнення з громадян жодної плати за необхідну їм медичну допомогу. Гарантії, що подані в статті 49 Конституції України повністю залишаються в процесі реалізації заходів медичної реформи.

Розвиток телемедицини є дуже важливим. Він має два позитивних чинника, які у скрутні фінансові часи та в умовах недостатнього рівня платоспроможності сільського населення, слабого розвитку інфраструктури в регіонах, мінімального рівня розвитку медичного обслуговування зможуть нівелювати ці недоліки та в окремих аспектах поліпшити якість медичного обслуговування населення. Перший, це — можливість отримати консультації у висококваліфікованих фахівців, другий — забезпечення доступності послуг у часі.

Подані законодавчі та нормативні акти є інституційною основою та основою системи законодавчого забезпечення державного управління реформуванням системи охорони здоров'я. Вони встановлюють нові принципи регулювання відносин між державою та суб'єктами системи охорони здоров'я в Україні. Ці акти встановлюють рівні медичного забезпечення, регламентують нові фінансові відносини в системі охорони здоров'я, гарантують право громадян на безоплатний доступ до медичних послуг, відкривають нові можливості системи доступу до медичних послуг у сільській місцевості, запроваджують всеохоплюючу мережу інформації в сфері охорони здоров'я.

The article stipulates that the country has established a legislative system for regulation of the healthcare sector and a regulatory framework that reinforces and details the European and world standards for the provision of medical care and the health promotion of citizens. The new health system is largely social. It is based on the old Soviet medical base. Go immediately to a purely commercial-insurance model is not appropriate and acceptable given the state of financial and economic opportunities of the population. A new model based on implemented European approaches involves a high level of social protection for citizens. It combines new market and commercial approaches with the principles of functioning of a social state.

The reform project does not provide for the collection of any fees from citizens for the medical assistance they need. The guarantees provided in Article 49 of the Constitution of Ukraine remain completely in the process of realization of measures of medical reform.

The development of telemedicine is very important. It has two positive factors that, in difficult financial times and in conditions of insufficient level of solvency of the rural population, weak infrastructure development in the regions, the minimum level of development of medical care will be able to offset these shortcomings and in some aspects to improve the quality of medical care of the population. The first is the opportunity to get advice from highly skilled professionals, the second one — to ensure the availability of services in time.

The presented legislative and regulatory acts are the institutional basis and the basis of the system of legislative provision of public administration for reforming the health care system. They establish new principles for regulating relations between the state and healthcare providers in Ukraine. These acts establish the levels of medical care, regulate new financial relations in the healthcare system, guarantee the right of citizens to free access to medical services, open up new opportunities systems of access to health services in rural areas, implement a comprehensive health information network.

Ключові слова: аналіз, законодавче забезпечення, державне управління, трансформація, система, охорона, здоров'я.

Key words: analysis, legislative, security, state, management, transformation, system, protection, health.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Створена в країні законодавча система регулювання сфери управління охороною здоров'я та нормативна база, що її підкріплює та деталізує орієнтована на європейські та світові стандарти надання медичної допомоги та зміцнення здоров'я громадян. Система, що формується є значною мірою соціальною, бо в її основі лежить стара радянська база медичного обслуговування і перейти відразу до суто комерційно-страхової моделі не є доцільним і прийнятним з огляду на стан фінансово-економічних можливостей населення. Крім того, нова модель, що базується на імплементованих європейських підходах, передбачає великий рівень соціальної захищеності громадян. Вона поєднує нові ринкові та комерційні підходи із принципами функціонування соціальної держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Реформування соціальної сфери проходить у нашій країні протягом останніх років. Разом з тим, найбільш активно трансформується в теперішній час система охорони здоров'я. Питаннями, що пов'язані з трансформацією системи державного управління займається невелика кількість вчених. В цьому напрямі слід виокремити публікації таких науковців: Л.І. Безтелесна, Н.М. Білоус, В.В. Євтушенко, Логуш Л.Г., Москалюк В.Д., Я.Ф. Радиш, І.Л. Сазонець, О.М. Сазонець, В.І. Саричев. Серед обмеженого кола наукових публікацій з державного управління трансформацією системи охорони здоров'я практично відсутні наукові доробки з аналізу законодавчого та нормативного забезпечення цього процесу.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз законодавчого забезпечення державного управління трансформацією системи охорони здоров'я, нормативне забезпечення законодавчих актів та аналіз функцій різних ланок системи охорони здоров'я.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Згідно із законопроектом № 6327 меддопомога завжди і в повному обсязі надається громадянам за рахунок коштів державного бюджету. На первинному рівні та в разі настання екстреної ситуації держава оплачуватиме 100% всього необхідного лікування та медикаментів. Первинна медична допомога покриватиме близько 80% усіх звернень за медичною допомогою. На вторинному і третинному рівнях держава гарантує 100% оплату медичної допомоги та інших медичних послуг та лікарських засобів, що входять до лікування та визначені програмою медичних гарантій [3]. Проект реформи не передбачає стягнення з громадян жодної плати за необхідну їм медичну допомогу. Гарантії, що подані в статті 49 Конституції України повністю залишаються в процесі реалізації заходів медичної реформи [1]. У відповідності до — Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" (справа про безоплатну медичну допомогу) система охорони здоров'я визнана такою, що носить цілеспрямований соціальний характер [2].

Основним нормотворчим актом, який регламентує основні підходи в системі управління охороною здоров'я є Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я", який було прийнято 19 листопада 1992 року. За цей довгий термін значна кількість поправок та доповнень до Закону значною мірою трансформували та усучаснили його сутність, особливо зміни, що були прийняті у 2017 році під час підготовки до втілення основних механізмів медичної реформи. Головними положеннями цього Закону є: сучасні визначення медичної термінології, яка застосовується в практики ринкових відносин, регламентація прав та обов'язків громадян у сфері охорони здоров'я, економічні та спеціалізовані основи організації охорони здоров'я, забезпечення здорових і безпечних умов життя, форми та способи надання медичної допомоги, забезпечення лікарськими та протезними засобами, охорона здоров'я матері та дитини, медико-санітарне забезпечення санаторно-курортної діяльності і відпочинку, медична експертиза, медична і фармацевтична діяльність, міжнародне співробітництво.

Слід окремо акцентувати увагу на тій частині Закону, згідно з якою Держава у відповідності до Конституції України гарантує всім громадянам реалізацію їх прав у сфері охорони здоров'я шляхом:

- а) створення розгалуженої мережі закладів охорони здоров'я;
- б) організації і проведення системи державних і громадських заходів щодо охорони та зміцнення здоров'я;
- в) фінансування надання всім громадянам та іншим визначеним законом особам гарантованого обсягу ме-

дичних послуг та лікарських засобів у порядку, встановленому законом;

- г) здійснення державного і можливості громадського контролю та нагляду в сфері охорони здоров'я;

- д) організації державної системи збирання, обробки і аналізу соціальної, екологічної та спеціальної медичної статистичної інформації;

- е) встановлення відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян у сфері охорони здоров'я [3].

Це дозволяє зробити висновок про відповідність основ законодавства 1992 року більш пізніше прийнятим законодавчим та нормативним актам. Спрямованих на створення нової системи охорони здоров'я.

Основним нормотворчим актом, який регламентує процедури трансформації системи управління охороною здоров'я є Закон України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" від 19 жовтня 2017 року [4].

У цьому законі описана структура системи реформування охорони здоров'я на основі програм медичного забезпечення. Крім цих основних положень, у Законі регламентується контроль та відповідальність за реалізацію програм надання медичних послуг. У фінансовій сфері така відповідальність розповсюджується на центральні органи державної влади, які мають відповідні повноваження, а у випадку контролю за якістю медичного обслуговування, відповідальність покладено на МОЗ України.

Продовженням законодавчого регулювання змін в системі управління є прийнятий 14 листопада 2017 року Закон України "Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості". Цей Закон спрямований на регулювання найбільш слабкої ланки медичного забезпечення — охорони здоров'я громадян, які мешкають в сільській місцевості. Квінтесенцією цього Закону є заходи, які заплановано до реалізації в сільській місцевості. Серед таких заходів необхідно визначити основні:

- 1) наближення якісного медичного обслуговування до населення шляхом сприяння розвитку лікувальних закладів усіх форм власності у сільській місцевості, удосконалення мережі закладів охорони здоров'я;

- 2) впровадження сучасних технологій з медичного обслуговування у сільській місцевості, зокрема з використанням телемедицини;

- 3) розроблення та реалізація програм з медичного обслуговування у сільській місцевості щодо діагностики, лікування, реабілітації та профілактики захворювань населення, насамперед дітей, вагітних жінок та літніх людей;

- 4) надання медичних послуг, лікарських засобів та виробів медичного призначення, передбачених програмою державних гарантій медичного обслуговування населення, за рахунок коштів державного бюджету у порядку, визначеному законом;

- 5) розроблення та реалізація програм із забезпечення населення у сільській місцевості ефективними, якісними та необхідними лікарськими засобами і виробами медичного призначення;

- 6) запровадження дієвих механізмів залучення до медичного обслуговування у сільській місцевості кваліфікованих медичних і фармацевтичних працівників;

Таблиця 1. Основні нормативні документи в системі державного управління реформуванням охорони здоров'я

№	Назва документу	Дати	Основний зміст
1	ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я»	19.11.1992	медична термінологія, регламентація прав та обов'язків громадян у сфері охорони здоров'я, економічні та спеціалізовані основи організації охорони здоров'я, забезпечення здорових і безпечних умов життя, форми та способи надання медичної допомоги, забезпечення лікарськими та протезними засобами, охорона здоров'я матері та дитини, медико-санітарне забезпечення санаторно-курортної діяльності і відпочинку, медична експертиза, медична і фармацевтична діяльність, міжнародне співробітництво
2	ЗУ «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення»	19.10.2017	медична термінологія, принципи програми медичних гарантій, права пацієнтів у сфері державних фінансових гарантій, функції уповноваженого органу, умови договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій, функціонування електронної системи охорони здоров'я
3	ЗУ «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості»	14.11.2017	регулювання найбільш слабкої ланки медичного забезпечення – охорони здоров'я громадян, які мешкають в сільській місцевості. Квінтесенцію цього Закону є заходи, які заплановано до реалізації в сільській місцевості
4	ЗУ «Про лікарські засоби»	4.04.1996	медична термінологія, створення лікарських засобів, виробництво лікарських засобів, державний контроль якості лікарських засобів, ввезення в Україну та вивезення з України лікарських засобів, реалізація лікарських засобів
5	Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015 – 2020 рр.	24.07.2014	показники здоров'я та стан системи охорони здоров'я України, цілі, цінності та основні завдання системи охорони здоров'я України, нова архітектура системи охорони здоров'я в Україні та стратегічні можливості, які надає побудова такої архітектури, сфера надання послуг, сфера фінансування охорони здоров'я, сфера управління, інституційне перепрофілювання діяльності системи охорони здоров'я
6	Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір»	31.10.2011	імплементация європейських стандартів управління охороною здоров'я в Україні, організація системи охорони здоров'я, заходи боротьби з передчасною смертністю, урахування соціально-економічного стану країни, культурно-етнічних та історичних традицій, стан медико-демографічної ситуації, розвиток системи охорони здоров'я і визначення впливу соціальних детермінант на стан здоров'я населення, здійснення заходів щодо зміцнення здоров'я та профілактики захворювань, а також підвищення ефективності лікування та реабілітації
7	Наказ МОЗ України «Про затвердження нормативних документів щодо застосування телемедицини у сфері охорони здоров'я»	19.10.2015	нова термінологія розвитку телемедицини, визначені мета та завдання телемедицини, функції та можливості мереж телемедицини, засоби використання мереж телемедицини, напрями ресурсного забезпечення телемедицини, механізми проведення телемедичного консультування

Джерело: розроблено автором за матеріалами [10].

7) розвиток необхідної телекомунікаційної інфраструктури, включаючи забезпечення закладів охорони здоров'я, а також лікарів загальної практики — сімейних лікарів та лікарів інших спеціальностей, які надають первинну медичну допомогу та зареєстровані як фізичні особи — підприємці;

8) розвиток транспортної інфраструктури, створення умов для застосування авіаційних, водних, автомобільних спеціальних та спеціалізованих санітарних транспортних засобів, у тому числі обладнаних реанімаційними засобами;

9) залучення інвестицій у розвиток медичного обслуговування у сільській місцевості, сприяння розширенню державно-приватного партнерства та

здійсненню благодійної діяльності у сфері охорони здоров'я;

10) сприяння дієвій просвітницькій роботі серед населення щодо активної соціальної орієнтації на здоровий спосіб життя шляхом формування традицій і культури здорового способу життя, престижності здоров'я, залучення населення до активних занять фізичною культурою і спортом для збереження здоров'я та активного довголіття [5].

Головним законодавчим актом у сфері забезпечення ліками є Закон України від 4 квітня 1996 року "Про лікарські засоби". В цьому Законі надано визначення лікарських засобів, порядок створення лікарських засобів, організація виробництва лікарських засобів, державний контроль якості лікарських засобів, поря-

док ввезення в Україну та вивезення з України лікарських засобів, методи реалізації лікарських засобів. Сфера виробництва та розповсюдження лікарських засобів є дуже централізованою, тому регіональні, місцеві та демографічні особливості в країні не впливають на неї [6].

Серед документів, які займають важливе місце в реформуванні стратегії управління системою охорони здоров'я в Україні слід визначити Національну стратегію реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015—2020 роки [7].

У Стратегії проаналізовано показники здоров'я та стан системи охорони здоров'я України, цілі, цінності та основні завдання системи охорони здоров'я України, нова архітектура системи охорони здоров'я в Україні та стратегічні можливості, які надає побудова такої архітектури. Серед основних стратегічних пріоритетів реформування системи охорони здоров'я виокремлено в сфері надання послуг: зміцнення первинної медичної допомоги, реформа мережі лікарень, розбудова системи громадського здоров'я, модернізація служби екстреної допомоги, вдосконалення стоматологічної допомоги. В сфері фінансування охорони здоров'я: диверсифікація та переорієнтація джерел фінансування, розподіл функцій покупців та надавача послуг, створення закупівельного агентства, консолідація коштів, перехід від постатейного фінансування до системи оплати за наданні послуги, розвиток медичного страхування. В сфері управління: реформування Міністерства охорони здоров'я, забезпечення автономності постачальників послуг, інституційне перепрофілювання діяльності системи охорони здоров'я. В Стратегії наголошено, що "заклади охорони здоров'я та місцеві органи влади пройдуть процес інституційного розвитку за напрямками: 1) розробка власного плану розвитку; 2) оцінка результатів із застосуванням сучасних інформаційних і комунікаційних технологій; 3) підзвітність і використання медичної інформації; 4) забезпечення якості; 5) співпраця з пацієнтами та залучення до управління представників громадянського суспільства" [7].

Серед основних напрямів реформування системи охорони здоров'я які є актуальними на теперішній час та які відображено в Стратегії з 2018 року по 2020 рік визначено такі:

- схвалити закони про систему керування якістю послуг в охороні здоров'я, що враховує вимоги ЄС;

- розробити ряд законодавчих актів про стандарти, правила та норми системи забезпечення якості медичної допомоги та доступності лікарських засобів відповідно до вимог ЄС;

- запровадити ліцензування діяльності лікарів та укладання із ними угод;

- сприяти автономізації закладів охорони здоров'я за новою схемою та укладання угод із їх керівниками;

- розпочати масштабніше фінансування з використанням ДСГ закладів охорони здоров'я;

- продовжити розвиток системи безперервної освіти у сфері охорони здоров'я [7].

Ще одним нормативним документом є розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1164-р. "Про схвалення Концепції Загальнодержав-

ної програми "Здоров'я 2020: український вимір". Серед головних результатів, які необхідно досягти в процесі реалізації Концепції відзначимо такі:

- стабілізувати рівень первинного виходу на інвалідність (насамперед населення працездатного віку) шляхом запобігання ускладненням неінфекційних захворювань серед населення з 52,6 до 50 осіб (на 10 000 осіб);

- знижити рівень госпіталізації у заклади охорони здоров'я до 17 відсотків;

- досягти охоплення базовою вакцинацією дитячого населення до рівня 90—95 відсотків;

- досягти середнього строку доїзду до пацієнта у місті до 10 хвилин, у сільській місцевості — до 20 хвилин;

- знижити рівень поширеності основних факторів ризику здоров'я, насамперед куріння, зловживання алкоголем, незбалансованого харчування, надмірної ваги тіла, вживання наркотичних препаратів, низької фізичної активності, артеріальної гіпертензії тощо;

- знижити негативний вплив соціальних детермінант на розвиток хронічних захворювань;

- перетворити гігієнічне навчання та виховання населення на державну систему безперервного медико-гігієнічного навчання через сферу загальної та професійної освіти, охорони здоров'я, фізичного виховання, інші соціальні інститути та засоби масової інформації;

- поступово впроваджувати у навчальних закладах усіх рівнів акредитації стратегії "Здоров'я через освіту" [8].

Розвиток телемедицини має дві позитивні сторони, які у скрутні фінансові часи та в умовах недостатнього рівня платоспроможності сільського населення, слабкого розвитку інфраструктури в регіонах, мінімального рівня розвитку медичного обслуговування зможуть нівелювати ці недоліки та в окремих аспектах поліпшити якість медичного обслуговування населення, це: по-перше, можливість отримати консультації у висококваліфікованих фахівців та, по-друге доступність послуг у часі. Розвиток телемедицини обумовлений і Законом України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення від 19 жовтня 2017 року і Законом України "Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості" від 14 листопада 2017 року і Національною стратегією реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015—2020 років затвердженою відповідно до наказу № 522 Міністерства охорони здоров'я України від 24.07.2014 року.

Основним нормативним документом розвитку цієї сфери є наказ № 681 Міністерства охорони здоров'я України від 19.10.2015 року "Про затвердження нормативних документів щодо застосування телемедицини у сфері охорони здоров'я". В наказі визначено, що Головною метою телемедицини є поліпшення здоров'я населення шляхом забезпечення рівного доступу до медичних послуг належної якості. Основними завданнями телемедицини є:

- забезпечення надання медичної допомоги пацієнту, коли відстань є критичним чинником її надання;

- збереження медичної таємниці та конфіденційності, цілісності медичної інформації про стан здоров'я пацієнта;

- створення єдиного медичного простору;

сприяння підвищенню якості допомоги та оптимізації процесів організації та управління охороною здоров'я;

формування системних підходів до впровадження та розвитку телемедицини в системі охорони здоров'я [9].

Основні нормативні документи в системі забезпечення реформування охорони здоров'я та їх зміст подано в таблиці 1.

ВИСНОВКИ

Подані законодавчі та нормативні акти є інституційною основою та основою системи законодавчого забезпечення державного управління реформуванням системи охорони здоров'я. Вони встановлюють нові принципи регулювання відносин між державою та суб'єктами системи охорони здоров'я в Україні, встановлюють рівні медичного забезпечення, регламентують нові фінансові відносини в системі охорони здоров'я, гарантують право громадян на безоплатний доступ до медичних послуг, відкривають нові можливості системи доступу до медичних послуг у сільській місцевості, запроваджують всеохоплюючу мережу інформації в сфері охорони здоров'я та імплементують кращі світові та європейські практики у вітчизняну систему охорони здоров'я.

Література:

1. Конституції України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/uploads/documents/27396.pdf>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" (справа про безоплатну медичну допомогу) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02>
3. Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
4. Закон України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>
5. Закон України "Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2206-19>
6. Закон України "Про лікарські засоби" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96>
7. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015 — 2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://moz.gov.ua/strategija>
8. Концепція Загальнодержавної програми "Здоров'я 2020: український вимір" [Електронний ресурс]. —

Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/244717787>

9. Наказ Міністерства охорони здоров'я України "Про затвердження нормативних документів щодо застосування телемедицини у сфері охорони здоров'я" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1400-15>

10. Сазонець І.Л., Зима І.Я. Соціальні інститути в трансформації державної системи управління охороною здоров'я / І.Л. Сазонець, І.Я. Зима. — Рівне: Волин. обсерваторія, 2018. — 168 с.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 25 Jan 2019).
2. Constitutional Court of Ukraine (2002), "The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of 53 people's deputies of Ukraine regarding the official interpretation of the provision of Article 49, third paragraph, of the Constitution of Ukraine "in state and municipal health care institutions, medical care is provided free of charge" (case about free medical aid)", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02> (Accessed 25 Jan 2019).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine "Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Care", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (Accessed 25 Jan 2019).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On State Financial Guarantees of Public Health Care", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> (Accessed 25 Jan 2019).
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On improving the availability and quality of health care in the countryside", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2206-19> (Accessed 25 Jan 2019).
6. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "About the assignment of the rank of civil servants", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96> (Accessed 25 Jan 2019).
7. Ministry of Healthcare of Ukraine (2014), "National strategy for reforming the health care system in Ukraine for the period 2015—2020", available at: <http://moz.gov.ua/strategija> (Accessed 25 Jan 2019).
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "The Concept of the National Program "Health 2020: Ukrainian Dimension", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/244717787> (Accessed 25 Jan 2019).
9. Ministry of Healthcare of Ukraine (2015), Order "On Approval of Regulatory Documents on the Application of Telemedicine in the Health Care", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1400-15> (Accessed 25 Jan 2019).
10. Sazonets, I.L. and Zyma, I.Ya. (2018), Sotsial'ni instytuty v transformatsii derzhavnoi systemy upravlinnia okhoronoiu zdorov'ia [Social institutions in the transformation of the state system of health care management], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 06.02.2019 р.*

Д. С. Мартишин,
к. н. з богосл., доцент, завідувач кафедри українознавства, православ'я та теології,
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ
ORCID: 0000-0002-2770-7757

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.114

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ У ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

D. Martyshyn,
candidate sciences in theology, Associate Professor, head of the Department of Ukrainian Studies,
Orthodoxy and Theology, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

THE STATUS OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE SOCIAL POLICY OF THE UKRAINIAN
ORTHODOX CHURCHES IN STATE-MANAGEMENT DISCOURSE

У статті визначено певні кордони соціальної політики українських православних церков у державно-управлінському контексті та описані ключові сучасні підходи до розуміння соціального вчення церкви, соціального служіння релігійних громад та ціннісних чинників формування процесів державотворення у світлі вчення християнства. Автором виділено й проаналізовано основні засади соціальної доктрини православної церкви.

У контексті національної доктрини державотворення всебічно розкриті духовні підвалини християнської культури, обґрунтовані ціннісні пріоритети діалогу держави та церкви, конструктивні взаємовідносини влади і релігійних організацій.

Осмислено закономірності та механізми впливу соціальної політики церкви на формування процесів державотворення, а також накреслено шляхи та перспективи подальших наукових досліджень з проблем соціальної політики церкви. Згідно з християнською теологією, церква існує на землі для того, щоб відкрити людству більш повне життя — життя, в якому мірою та сенсом усіх речей є Бог. Тому теологія прагне привнести свої богословські та соціальні смисли в усі сфери людської життєдіяльності, в усі інтелектуальні, політичні, соціальні та духовні інтереси людини.

Автор переконаний, що християнин зобов'язаний виявляти свою віру в суспільно значущих справах. У мистецтві, бізнесі, політиці та економіці має підійматися переможний голос церкви Христової. Християнство має відчувати пророче та апостольське покликання у дії. Церква покликана впливати на процеси економічного розвитку, державного управління та на всі сфери людської життєдіяльності, в яких працюють християни. Проблематика релігійної віри вимагає, щоб християни не відгороджувалися від світу, суспільства з його проблемами, але вносили у плоть соціального буття людства християнські цінності.

The article defines certain boundaries of the social policy of Ukrainian Orthodox Churches in the state-management context and describes modern key approaches to understanding the social doctrine of the Church, the social service of religious communities and the value factors of the formation of processes of state creation in the light of the teachings of Christianity. The author highlights and analyzes the basic principles of the social doctrine of the Orthodox Church.

In the context of the national doctrine of state formation the spiritual foundations of Christian culture are comprehensively revealed, the value priorities of dialogue between the state and the Church are grounded as well as constructive relations between the authorities and religious organizations.

The regularities and mechanisms of influence of social policy of the Church on the formation of the processes of state formation are understood as well as the ways and perspectives of further scientific research on the problems of the Church's social policy are outlined. According to Christian theology the Church exists on earth in order to open to mankind more complete life, — the life in which the measure and meaning of all things is God. Therefore, the theology seeks to bring its theological and

social meanings into all spheres of human life, in all intellectual, political, social and spiritual interests of man.

The author is convinced that a Christian is obliged to express his faith in socially important matters. The triumphant voice of the Church of Christ must rise in art, business, politics and economics. Christianity must feel the prophetic and apostolic call in action. The Church is intended to influence the processes of economic development, public administration and all areas of human life in which Christians work. The issue of religious faith requires that Christians do not isolate themselves from the world, the society with its problems, but bring Christian values to the flesh of the social being of humanity.

Ключові слова: соціальна політика церкви, соціальне вчення, доктрина, державотворення, місія, християнство, віра, релігія, теологія, діалог, соціальне буття.

Key words: social policy of the Church, social doctrine, doctrine, state formation, mission, Christianity, faith, religion, theology, dialogue, social being.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі релігійного, духовного, історичного і політичного розвитку України соціальна політика українських православних церков набуває особливого теоретико-методологічного та соціально-практичного значення не лише в християнській теології, але також і в державному управлінні. Це є наслідком конструктивної взаємодії української держави та релігійних організацій, яка спричинила позитивну зміну в комунікативному середовищі церков та українського суспільства. Наразі особливої ваги набуває утвердження концепції конструктивної співпраці держави та церкви у формуванні державної соціальної політики.

На нашу думку, важливі аспекти місії християнства в сучасному світі з кожним днем все більше включають у себе елементи соціального служіння, інформаційної комунікації, геополітичної прогностики, активної культурної та суспільної діяльності, політичного консультування та боротьби за покращання матеріального становища людей. І це не випадково, тому що, згідно з соціальним вченням церкви, церковна громада має бути повнотою життя у Христі. Згідно з біблійною думкою, церква як істинний Ізраїль, постійно крокує до Царства Божого історичним, соціальним, політичним та культурним шляхом.

Віруючи християни, надихаючись текстами святого письма, занурюючись у богословську думку християнства, розуміють, що Христос Спаситель світу не лише проповідував дві тисячі років тому в Палестині, Він і сьогодні реально присутній у церкві, керує нею та веде людство до реального спасіння, повної кардинальної всебічної трансформації буття. І одне із важливих, актуальних завдань теологічної думки християнства, — постійно проповідувати, проголошувати, відкривати цю присутність Бога в церкві, в сучасному житті, в різних обставинах сьогодення. Релігійна громада не може існувати в повній ізоляції від проблем держави, суспільства, політики, бізнесу, культури і геополітичних інтересів. Церква вчить, що Бог несе світові соціальну справедливість, добро, світло правди та освячення в усі сфери людського буття.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Доктрина соціального вчення церкви включає в себе загальнотеоретичні основи формування і розвитку соці-

альних функцій суспільства, філософські праці великих мислителів: Платона і Аристотеля, Фоми Аквінського та Ансельма Кентерберійського, Т. Гоббса і Дж. Локка, І. Бентама і Г. Гегеля, М. Вебера і Ф. Броделя, М. Бердяєва і С. Франка, К. Доусона та Дж. Тойнбі, класиків соціологічної й політико-філософської думки: П. Сорокін, П. Бергер, С. Хантингтон, Ф. Фукуяма [10—12].

Доктринальні питання соціальної політики української держави у діалозі з релігійними організаціями досліджували вітчизняні науковці, серед яких М. Альфьоров, В. Альохін, Е. Афонін, В. Бебик, В. Бондаренко, І. Бідзюра, В. Бесараб, М. Головатий, В. Гошовська, І. Гнибіденко, А. Зінченко, Б. Зайчук, О. Зарудний, Ю. Кальниш, А. Колодний, А. Капська, М. Кравченко, О. Крутий, Т. Кір'ян, О. Радченко, Є. Романенко, Е. Лібанова, О. Палій, І. Піжик, В. Попович, В. Пасічник, А. Решетніченко, В. Скуратівський, О. Саган, Г. Сагач, Ю. Сурмін, Л. Філіпович, Ю. Чорноморець, Г. Щокін, П. Шевчук, А. Ягодка, В. Яценко, П. Яроцький та ін. [1].

Вивчаючи сутність, основні принципи та категорії соціальної політики християнських церков України, її взаємозв'язок із соціальною доктриною християнства, соціальною роботою церкви, державним управлінням, освітою, вихованням, соціальним служінням, варто звернутися до наукових розробок церковних ієрархів та богословів: патріарха Варфоломія (Архондоніса), патріарха Філарета (Денисенка), митрополита Володимира (Сабодана), кардинала Любомира (Гузара), митрополита Онуфрія (Березовського), митрополита Мефодія (Кудрякова), митрополита Макарія (Малетича), митрополита Олександра (Драбинки), митрополита Епіфанія (Думенка), митрополита Дмитрія (Рудюка), архієпископа Святослава (Шевчука), єпископа Гавриїла (Кризини), єпископа Віктора (Беда), єпископа Бориса (Гудзяка), архімандрита Кирила (Говоруна), протоієрея Георгія Коваленка, протоієрея Михаїла Пеція, А. Аржаківського, О. Філоненка, М. Черенкова, С. Саннікова, Р. Соловія, В. Хромця, А. Юраша [2—8; 13; 14].

Аналіз наукових досліджень і публікацій надає підстави стверджувати, що ступінь розробленості теорії соціальної політики церкви у вітчизняній і світовій науці державного управління ще донедавна вважався незадовільним. Лише сьогодні світська наука та церковна думка спрямовують науковий вектор на питання соціальної доктрини християнства, політичної теології, соціального вчення церк-

ви, домінування духовних цінностей у політичному житті.

На нашу думку, саме соціальна проблематика має визначати у третьому тисячолітті не тільки сферу духовного життя окремої людини, але й всієї національної доктрини державотворення. Сучасний світ радикально змінився і вимагає від православних церков України здійснення нових теоретичних розробок у сфері соціальної політики, соціального вчення християнства, побудови нових моделей діалогу церкви та влади у процесах державотворення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в аналізі стану наукової розробки соціальної політики українських православних церков в державно-управлінському дискурсі.

Для досягнення мети були поставлені та вирішені такі завдання:

- визначити дискурсну рамку соціальної політики українських православних церков у державно-управлінському контексті та описати ключові сучасні підходи до розуміння соціального вчення церкви, соціального служіння релігійних громад та ціннісних чинників формування процесів державотворення у світлі вчення християнства;

- виділити й проаналізувати основні засади соціальної доктрини церкви;

- у контексті національної доктрини державотворення розкрити духовні підвалини християнської культури, як ціннісно-світоглядного обрію бажаного майбутнього України;

- обґрунтувати ціннісні пріоритети діалогу держави та церкви, взаємовідносини влади і релігійних організацій;

- визначити закономірності та механізми впливу соціальної політики церкви на формування процесів державотворення;

- накреслити шляхи та перспективи подальших наукових досліджень з проблем соціальної політики церкви.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відомо, що на сьогодні українські православні церкви: Українська православна церква (УПЦ); Українська православна церква київського патріархату (УПЦ КП); Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) намагаються по-новому вибудувувати свої соціальні відносини з українською державою та громадянським суспільством. Зауважимо, що УПЦ КП та УАПЦ, пройшовши довгий шлях політичного непорозуміння, певної інституційної конфронтації, духовної ворожнечі, з благословення апостольського Константинопольського Престолу та патріарха Вселенського Варфоломія I (Архондоніса) 15 грудня 2018 року створили нову об'єднану автокефальну, незалежну православну церкву України (ПЦУ), обравши нового Предстоятеля. 6 січня 2019 року православна церква України отримала від Вселенського Престолу Томос (грамоту) про автокефалію. Про ці важливі події для українського державотворення розмірковує Предстоятель Православної церкви України (ПЦУ), митрополит Київський і всієї України Епі-

фаній (Думенко): "Ми зробили спільну справу для української церкви і української держави загалом, бо питання церкви нерозривно пов'язане з українською державою. Якщо ми не будемо мати єдиної помісної православної церкви, то ми не зможемо збудувати сильну, потужну, європейську незалежну українську державу" [4].

Розглядаючи питання соціальної політики православних церков України у контексті державного управління, наголосимо, що безумовно, в певних колах релігійних громад поширена хибна думка, що віруюча людина не повинна цікавитися питаннями державотворення, політики, освіти, бізнесу, культури, літератури, інформаційних технологій, але такий підхід до життя позбавлений теологічної правоти та біблійної відданості справам одухотворення світу. Такі вельми сумнівні, з погляду християнської теології, ізоляціоністські релігійні уявлення, здебільшого, виникають в умовах відсутності теологічної освіти християн, а також нерідко під впливом помилкових поглядів з боку неосвічених священнослужителів, яких умовно можна віднести до радикальної консервативної течії християнства [13, с. 128].

Це не нова проблема для всієї двохтисячолітньої історії християнства. Добре відомо, що ті ж причини (єретичні погляди на світ, низький рівень, освіти, фанатизм, радикалізм, мракобісся, невігластво) лежали в основі появи численних сект та ізоляціоністських рухів. І сьогодні державне управління, соціальне вчення церкви, християнська соціологія, стикаються з проблемою появи хибних поглядів християн щодо духовного життя церкви, соціального служіння, комунікації, діалогу релігійних громад та суспільства. Важко не погодитися з роздумами Френсіса Фукуями: "Доволі дивно виглядають сліпота й нерозуміння важливості політичних інституцій, що охопили багатьох людей протягом багатьох років, людей, які мріяли про світ, де можна буде якось обійти політику" [12, с. 28].

Сформувані виважені тлумачення складних політичних, економічних та соціальних проблем сучасного людства, дати відповідь на існуючі непорозуміння та сумніви у християнському суспільстві і тим самим допомогти сучасній людині зрозуміти позицію церкви може тільки християнська теологія, яка тісно пов'язана з державним управлінням, філософією, соціологією, культурологією та релігієзнавством.

Християнська теологія, соціальне вчення церкви, засноване на біблійному одкровенні, творах святих отців церкви, дозволяє людині знайти своє місце в сучасному світі, одержати фундамент самовизначення та розвитку. Теологія в цьому сенсі є соціальним імпульсом та вектором розвитку сучасного суспільства. Християнство постійно шукає відповіді на найскладніші та найсуперечливіші питання людського буття. Іншими словами, мова йде про розбудову соціальної політики церкви. У богословському розумінні соціальна політика церкви — це богословська система цілеспрямованої християнської дії релігійних громад, що сформувалася на історичному розвитку християнства та церкви. Соціальна політика здійснюється на основі християнської теології, моралі, певних богословських принципів і засад соціального служіння ближньому з метою освячення людсько-

го буття у світлі біблійного одкровення та священного передання церкви.

Зауважимо, що сучасна людина живе в епоху глобальних революційних змін у найрізноманітніших галузях людської діяльності, і тому вона особливо потребує творчої теологічної думки церкви. Цілком, вочевидь, що християнину сховатися за церковною огорожею, пересидіти кризовий час у храмі не вдасться. Активна громадянська позиція в житті держави, суспільства, релігійних громад є єдиною непохитною платформою місії християнина в сучасному світі. Митрополит Епіфаній (Думенко) зауважує: "Ми повинні відходити від тих російських імперських традицій, які тривалий час нам нав'язувались. Ми поступово будемо наближатися до тих витоків, які у нас штучно забрали.... Це стосується богослужбової практики, розвитку богословської освіти.... Йдеться і про розвиток соціального служіння церкви" [4].

Згідно з соціальним вченням церкви, державотворча, геополітична, соціальна проблематика буття не має витіснитися з християнського світогляду. Церква ніколи не стояла осторонь реальних проблем та викликів часу. І сьогодні, несучи на своїх плечах відповідальність за глобальний світ, розбудову української держави, християнин не може стояти осторонь суспільного життя, науки, держави, культури, політики, бізнесу, літератури, мистецтва, журналістики та проблем екології [3, 6, 7, 15].

Широта огляду віруючої людини має відповідати всесвітній місії християнства. Місія кожного християнина зобов'язує його вдаватися в усі проблеми соціального буття, сприяти розвитку соціальної активності церкви в світі, стимулювати акумуляцію інтелектуальних та духовних ресурсів людства у розв'язанні нагальних глобальних проблем сучасної цивілізації.

Вочевидь, що за нинішнього часу світським та церковним науковцям потрібно зробити все можливе для того, щоб активна присутність християнина в державотворенні, політиці, економіці, праві стала усвідомленою на рівні теології, діалогу науки та релігії, соціального вчення церкви та державного управління. Для цього самим християнам треба подолати хибні уявлення про те, що християнство є релігією пасивності, інерції та відчуженості від світу [3, с. 18].

На нашу думку, християнському соціальному служінню та свідочеству не вистачає структурної послідовності та методологічної спрямованості. Релігійні громади часом захоплюються одними питаннями на шкоду іншим. Наприклад, дуже часто церковні парафії займаються реабілітацією хворих, інвалідів, пенсіонерів та цілковито байдужими залишаються до сфери виховання дітей та освіти молоді. В галузі політики, нерідко православні християни критикують український націоналізм та цілком спокійно ставляться до російського шовінізму та імперіалізму. Православна громадськість пострадянського простору гнівно оцінює культурну політику США, Європи та цілком спокійно сприймає явища корупції, криміналу, сваволі, авторитаризму влади у власних державах.

Можна споглядати, що християни, відкидаючи соціальне вчення самого християнства, з задоволенням захоплюються дрібними політичними ідеологіями, геополітичними протиріччями, передвиборчими маніпуляціями, присвячуючи їм єпархіальні конференції та круглі столи, а фундаментальним важливим питанням християнського віровчення в церковному житті відводять лише короткі хвилини на церковній проповіді.

Мусимо визнати, що певні християни, керуючись партійною, олігархічною або класовою приналежністю, закривають очі на незаконні політичні маніпуляції, збройні вторгнення, революції, нищення історичної пам'яті, інформаційну агресію та навіть убивства мирних громадян. Більше того, бездіяльність, пасивність, інертність багато хто з віруючих людей перетворив у справжнє мистецтво театральної смиренності та фарисейського каяття.

Зауважимо, що з одного боку, слова "місія", "проповідь" або "служіння" не мають сприйматися лише в контексті храмового богослужіння або виступу на єпархіальній конференції, а з іншого боку, місія церкви існує не заради реалізації передвиборчих програм політичних лідерів та партій. Не має сумніву, що теологія має визначати себе в діалозі із світською наукою (державне управління, політологія, соціологія, філософія, культурологія, релігієзнавство).

Незважаючи на численні теологічні помилки, низький рівень церковної комунікації, внутрішні та зовнішні проблеми, християни покликані до активної соціальної позиції та сповіщення біблійного одкровення у світі. Біблійна історія, багатогранна історія церкви спонукають християнські громади до пошуку нових моделей діалогу науки та релігії, релігійних інститутів та громадянського суспільства [5].

У такому аспекті соціальна політика церкви є системою духовних, соціальних управлінських, регулятивних, саморегулятивних способів і форм діяльності християн (релігійних громад), сукупністю теологічних принципів, рішень і дій християнства, що втілюються в соціальних програмах і соціальній практиці релігійних громад, суспільних об'єднань з метою задоволення соціальних потреб людської особистості, збалансування духовних та соціальних інтересів релігійних інститутів, людини, соціальних груп суспільства, досягнення соціальних цілей, розв'язання соціальних завдань, формування соціальних цінностей. Соціальна політика церкви у широкому розумінні — це система громадських та індивідуальних способів і форм християнської діяльності, спрямованих на створення умов для всебічної самореалізації соціального потенціалу християнина у світлі біблійного одкровення та священного передання церкви [8; 14; 15].

Все це означає, що соціальна думка християнства має справу не з готовими формулами облаштування світу, не із "вбудовуванням богословських цеглинок" у заздалегідь визначені для них місця, а з пошуком істини, нових наукових парадигм та концепцій. Церква, налагоджуючи діалог зі світською наукою, зростає в богословському розумінні і навіть якоюсь мірою наново сприймає соціальну думку християнства [10; 11; 15].

Зрозуміло, що соціальній політиці церкви не треба уникати діалогу з іншими релігіями та сучасним світом науки. Проповідуючи біблійне одкровення (євангельську звістку) всьому світові, теолог має пам'ятати, що для християнської місії необхідною є не лише Блага вість

(Євангеліє), але й богословська, філософська здатність викласти її словами, які викличуть відгук саме в сучасній людині. Церква за природою своєю є місіонерською спільнотою: вона прагне перетворити світ, словами та діями перемогти найглибші людські страхи та тяготи, зробити можливим існування, в якому оновлення духу та свобода проганяють страх.

Християнська соціальна думка шукає втілення духовних ідеалів у житті суспільства, справжньої свободи, демократії, єдності, злагоди, правди та гідності людського життя. Професор О. В. Радченко наголошує: "Усі теорії демократичного державотворення як процесу набуття сучасних демократичних рис політичною системою та державно-політичним режимом базуються на обов'язковій передумові ціннісного єднання суспільства — демократичної консолідації, що виступає ціннісним базисом демократичного державотворення та каталізатором демократичного транзиту" [9, с. 350].

Не заперечуючи значення особистого подвигу та особистого служіння, яке взагалі є неусувним для християнства, соціальна думка церкви має прагнути зрозуміти Христову заповідь про любов до ближнього ширше та застосувати її не лише до осіб та особистих відносин, але й до соціальних інституцій, які втілюють у собі моральну ідею, служать добру або злу, любові або ненависті. Сумлінне та вдумливе бажання чесно виконати заповідь Богу неминуче змусить релігійні громади замислитися також про сенс нинішньої політики, економіки, культури та визначити до них своє ставлення.

Для діяльної любові, крім особистого подвигу та поряд із ним, відкривається шлях соціальних перетворень, на який важко вступити без діалогу державного управління та соціального вчення церкви. Наголосимо, що проти висловлених думок заперечують часто через незнання або непорозуміння, але іноді й принципово, внаслідок своєрідного власного ізоляціоністського розуміння християнства та його завдань. Прихильники крайньої індивідуалістичної моделі християнства вбачають усе завдання християнина в його особистому спасінні та духовно-моральному вдосконаленні. Вони руйнують цілісне людство, еклезіологію (вчення про церкву) християнства — "тіло Христове" — на окремі атоми та індиферентно ставляться до історичних завдань та соціального життя людства. Згідно з моделлю індивідуалістичного підходу до життя, шлях до Царства Божого не стосується історичного, культурного та соціального розвитку світу. Царство Боже для таких християн — це виключно лише, майбутнє життя в загробному світі. Критикуючи хибну думку середньовічного богослов'я певних схоластів, які концентрують увагу виключно лише на питаннях духовності, осмисленні існування душі у загробному світі, зауважимо, що таке бачення глибоко суперечить євангельському вченню про місію церкви у світі. Наголосимо, що вчення Христа — є виконанням його заповідей на землі [22, с. 28—33].

Зауважимо, що соціальне вчення церкви долає штучне розділення та протиставлення життя матеріального та духовного. Церква, поділяючи радощі та печалі сучасної людини, в усіх сферах людського буття свідчить про радощі спілкування з Богом. У цьому світі церква має стати таїнством зустрічі людини та Бога, фундаментом соціальної справедливості, пунктом актуа-

лізації заповідей Божих, вектором надії, спрямованим до есхатологічного майбутнього [15].

Згідно з християнською теологією, церква є ковчем спасіння, не абстрактно та не в інтелектуальному формулюванні, але в контексті реальної історії та світу, в яких живе сучасна людина. Теологія постійно звертається до людини, включеної в складні, багатогранні, неординарні та суперечливі умови життя сучасного суспільства. Соціальне вчення церкви, враховуючи складну людську природу, зобов'язане зрозуміти людину з її проблемами, мотивацією та прагненнями, з її обмеженістю та неспокоєм, з її правами та завданнями та сказати їй живе слово Христа Спасителя, яке має зазвучати в усіх історичних та соціальних подіях людського існування [2, с. 301—306].

Церкві неабайдуже все те, чим суспільство живе, неабайдужа якість соціального життя. Політика, суспільство, економіка, бізнес, наука, право, культура — не можуть вважатися лише пріоритетами секулярної людини. Все буття людини розглядає соціальне вчення церкви. Хоча треба визнати, що сучасному християнину нові намагаються часом сказати певні політики, науковці, громадські діячі, що не слід надто багато християнинові міркувати про державу, політику, економіку, законодавство та геополітику. Це дихотомічне розділення, яке частково нав'язане радянським періодом атеїзму, а частково і новими ідеологами секуляризму, цілковито заперечує саму християнську місію у світі і соціальну політику церкви.

Відомо, що людина пов'язана тісними узами із суспільством та його соціальними інститутами, і все, що в них відбувається, — має пряме безпосереднє відношення до людини. За допомогою соціального вчення християнства, сповіщаючи Благую Вість, свідчить людині про її місію та покликання до спілкування з людьми, до активного життя в суспільстві. Християнство подібно до старозавітних пророків, провіщує світові правду про соціальну справедливість, визначає координати місії людини та всього соціуму на землі.

На думку теологів, соціальне вчення церкви є пророчим та апостольським словом свободи, істини, звільнення, переможним голосом Воскреслого Христа Спасителя, Який преображає все людське буття та світобудову. Тому церква Христова, проповідуючи своє соціальне вчення, не лише не відходить від власної місії, покликання, але й діє в суворій відповідності до веління Господа.

Церква, що несе світові Новозавітне Одкровення, не може піти шляхом ізоляції та духовної резервації. Певні світські науковці іноді випускають з поля зору те, що християнська теологія є не лише містичним пізнанням Бога, метафізикою, але й реальною конкретною соціальною дією, програмою, концепцією, доктриною, вченням, соціальною політикою, яка розглядає реальні існуючі проблеми сучасного суспільства. Соціальна політика церкви — це проектування вчення Христа на площину соціального буття людства.

Церква, актуалізуючи соціальну політику церкви, соціальне вчення християнства, стимулює людину до активної діяльності в таїнстві спасіння, освячення та преображення світу. Тому соціальне вчення Церкви має постійно розвиватися в безперервному, оновлювано-

му діалозі між церквою та суспільством. Слово Боже слід не лише слухати в храмі за богослужінням, але й проводити в реаліях життя всього соціуму.

Наголосимо, що для християнської теології соціальне вчення є не клерикальною концепцією втручання в світ політики, бізнесу або культури, а велінням Божим іти у світ та проповідувати спасіння від багатобожжя, ідолослужіння, брехні, духовного обману, рабства та політичної маніпуляції. Цілком очевидно, що таке завдання є надзвичайно непростим та вимагатиме від політиків, учених, у тому числі й богословів, взаєморозуміння та узгоджених дій. І тут — широке поле для взаємодії церкви та суспільства, богослов'я та науки, соціальної політики церкви та соціології. На нашу думку, без духовного оновлення світу та єдності громадянського суспільства, яких ще немає, світ глобальних зв'язків, який уже виник, довго не протримається, він рано чи пізно розпадеться.

Отже, діалог церкви та держави, релігійних громад та громадянського суспільства може стати частковим або маргінальним, якщо самі християни не навчаться відмовлятися від заздалегідь засвоєних хибних образів, шаблонів, кліше та хибних, викривлених уявлень про Бога, церкву, державу, політику та християнську місію.

ВИСНОВКИ

Таким чином, підводячи підсумок аналізу соціальних завдань християнина в їх богословському розумінні, слід відзначити таке.

По-перше, викладання та поширення соціального вчення церкви є частиною глобальної місії християнства та складає суттєву частину християнської проповіді, оскільки це вчення пропонує церковну молитву у храмі, духовні зайняття вдома, викладання у вузі, консультування політиків та підприємців, а головне, активну соціальну діяльність у суспільстві в боротьбі за справедливість та втілення духовних ідеалів християнства. Нагадаємо, що соціальне вчення церкви — це не лише виступи на конференціях, проведення круглих столів із проблеми соціальної реабілітації, але й фундамент християнського віровчення.

По-друге, з соціального вчення церкви випливають основні соціальні завдання та обов'язки християнина, здатні перетворити світ за словом Христовим. Це означає, що церква у своєму соціальному вченні не формулює політичної ідеології, не встановлює політичних форм правління та економічних моделей розвитку суспільства, але звільнює людину від соціальних виразок несправедливості, фальші, обману та поневолення ідеологіями світу. Церква не має наміру підміняти собою державу, політику або економіку, займатися чужими завданнями, нехтуючи власною священною місією. Але ця місія, стверджена Самим Господом, визначає право і, одночасно, обов'язок церкви Христової розробляти власне соціальне вчення, норми моралі, правила поведінки та впливати з їхньою допомогою на сучасне суспільство та його структури, через обов'язки та завдання християн, що випливають із соціальної доктрини християнства. Якщо уникати питань державотворення, політики, бізнесу, культури та права в ім'я Бога, це буде реальним викривленням християнського віровчення про світ та його преображення світлом Євангелія. Незважа-

ючи на політичні та ідеологічні трансформації у світі, що глобалізується, церква має здійснювати свою священну місію — служіння Живому та реальному Христу в усіх сферах людського буття.

Початок XXI ст. характеризується тим, що домінуючий вплив на розвиток суспільства здійснює не лише політика, економіка, інформація, але й соціальні взаємовідносини між людьми, соціальна комунікація. Це закликає теологів до розробки соціальної політики церкви, актуалізації її соціальної доктрини у формуванні моделі соціальної держави.

На сучасному етапі розвитку України саме соціальна політика церкви, що традиційно реалізовувалась у межах лише церковних громад, набуває державного характеру та все більше виступає як моральна й ціннісна категорія, набуваючи статусу моральної функції держави. У теології соціальні функції держави розглядаються комплексно як предмет і зміст діяльності держави разом із церквою. Такий цілісний теологічний підхід до діяльності церкви та держави має певний пріоритет: розширюється й поглиблюється розуміння соціального призначення не лише держави, але й релігійних організацій, переосмислюється сутність теологічної думки церкви в нових умовах розвитку сучасного суспільства (мораль, духовні цінності, інтереси, мотивація, глобальні проблеми, ідентифікація). Цілком вочевидь, що саме питання соціальної політики церкви буде одним із найважливіших теологічних питань у XXI ст.

Література:

1. Булгаков С.Н. История экономических и социальных учений. — М.: Астрель, 2007. — 988 с.
2. Володимир (Сабодан), Митрополит Київський і всієї України. Доповіді, промови, звернення. — К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2011. — 422 с.
3. Вселенський Патріарх Варфоломій. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. — 360 с.
4. Епіфаній (Думенко), митрополит Київський і всієї України: "Ми не маємо права розпалювати в Україні релігійний фронт". ВВС Україна — веб-сайт Української служби Британської телерадіомовної корпорації: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47408699> (дата звернення: 02.03.2019).
5. Кирило (Говорун), архімандрит. Українська публічна теологія. — К.: Відкритий Православний Університет Святої Софії-Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. — 144 с.
6. Мартишин Д. С. Діалог Української Православної Церкви та суспільства у процесі політичних трансформацій України: монографія. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2017. — 272 с.
7. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. — К.: Інформ.-вид. центр УПЦ, 2002. — 80 с.
8. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви. — М.: Отдел внешних церковных связей Московского Патриархата, 2001. — 128 с.
9. Радченко О.В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення: моногра-

фія. — Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2009. — 380 с.

10. Раметов І.А., Мартышин Д.С. Вклад русской религиозной философии в развитие социального учения Православной Церкви. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2016. — 124 с.

11. Религиозная этика: краткий конспект лекций для студентов-заочников / Автор-сост. протоиерей Дионисий Мартышин. — К.: ДП "Издат. дом "Персонал", 2011. — 82 с.

12. Фукуяма Френсіс. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / Пер. з англ. Роман Корнута. — К.: Наш формат, 2018. — 576 с.

13. Ходр Георгий, митрополит Гор Ливанских. Призыв Духа: Церковь и общество. — К.: Дух і Літера, 2006. — 284 с.

14. Церква і світ на початку третього тисячоліття: Декларація Ювілейного помісного собору Української Православної Церкви Київського Патріархату, присвяч. Святкуванню 2000-ліття Різдва Христового 2001 р. Релігійно-інформаційна служба України: веб-сайт. URL: http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uockp_doc/34099/ (дата звернення: 17. 01. 2019).

15. Чопей Богдан, Мартышин Дионисий, протоиерей. Основы социального учения Русской Православной Церкви: учеб. пособие. — К.: Духовно-просветительский Центр имени Святых Апостолов, ДП "Издательский дом "Персонал", 2013. — 306 с.

References:

1. Bulgakov, S.N. (2007), *Istorija jekonomicheskikh i social'nyh uchenij* [History of Economic and Social Studies], Astrel, Moscow, Russia.

2. Volodymyr (Sabodan), *Mytropolyt Kyivs'kyj i vsiiei Ukrainy* (2011), *Dopovidi, promovy, zvernennia* [Reports, speeches, appeals], Vydavnychyj viddil Ukrains'koi Pravoslavnoi Tserkvy, Kyiv, Ukraine.

3. Varfolomii, Vselenskyi Patriarkh (2011), *Vich-navich iz Tainoiu. Pravoslavne khrystyianstvo u suchasnomu sviti* [Face-to-face with Secret. Orthodox Christianity in the modern world], DUKh i LITERA, Kyiv, Ukraine.

4. Epifanij (Dumenko), *mytropolyt Kyivs'kyj i vsiiei Ukrainy* (2019), "We have no right to inculcate the religious front in Ukraine", available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47408699> (Accessed 10 March 2019).

5. Kyrylo (Hovorun), archimandrite (2017), *Ukrainska publiczna teolohiia* [Ukrainian Public Theology], Vidkrytyi Pravoslavnyi Universytet Sviatoi Sofii-Premudrosti, DUKh i Litera, Kyiv, Ukraine.

6. Martyshyn, D. S. (2017), *Dialoh Ukrains'koi Pravoslavnoi Tserkvy ta suspil'stva u protsesi politychnykh transformatsij Ukrainy* [Dialogue of the Ukrainian Orthodox Church and Society in the process of political transformation of Ukraine], Vyd. dim "Personal, Kyiv, Ukraine.

7. Ukrainian Orthodox Church (2002), *Osnovy sotsialnoi kontseptsii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy* [Fundamentals of the Social Concept of the Ukrainian Orthodox Church], Inform. — vyd. tsentr UPTs, Kyiv, Ukraine

8. Russian Orthodox Church (2001), *Osnovy social'noj koncepcii Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi* [Fundamentals of

the social concept of the Russian Orthodox Church], Otdel vneshnih cerkovnyh svyazej Moskovskogo Patriarhata, Moscow, Russia.

9. Radchenko, O.V. (2009), *Tsinnisna systema suspil'stva iak mekhanizm demokratychnoho derzhavotvorennia* [Valuable system of society as a mechanism of democratic state-building], Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine.

10. Rametov, Y.A. and Martyshyn, D.S. (2016), *Vklad russkoj relyhyoznoj fylosofyy v razvytye sotsyal'noho uchenia Pravoslavnoj Tserkvy* [The Contribution of Russian Religious Philosophy to the Development of the Social Teaching of the Orthodox Church], Vyd. dim "Personal", Kyiv, Ukraine.

11. Martyshyn, D.S. (2011), *Relyhyoznaia etyka: kratkyj konspekt lektsyj dlia studentov-zaochnikov* [Religious ethics: a brief summary of lectures for part-time students], DP Yzdat. dom "Personal", 82 s.

12. Fukuiama, F. (2018), *Vytoky politychnoho poriadku. Vid pradavnikh chasiv do Frantsuzs'koi revoliutsii* [Origins of political order. From ancient times to the French Revolution], Nash format, Kyiv, Ukraine.

13. Khodr, H. (2006), *Pryzyv Dukha: Tserkov' y obschestvo* [The Call of the Spirit: Church and Society], DUKh i Litera, Kyiv, Ukraine.

14. Religious Information Service of Ukraine (2001), "Church and World at the Beginning of the Third Millennium", available at: http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uockp_doc/34099/ (Accessed 10 March 2019).

15. Chopej, B. and Martyshyn, D. (2013), *Osnovy sotsyal'noho uchenia Russkoj Pravoslavnoj Tserkvy* [The foundations of the social doctrine of the Russian Orthodox Church], Vyd. dim "Personal, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 351

О. А. Марушева,
к. ю. н., здобувач наукового ступеня доктора наук з державного управління,
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.121

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У БУДІВНИЦТВІ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

О. Marusheva,
PhD in Law, Doctoral research scholar of the Department of Public Administration,
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

MECHANISMS OF PUBLIC REGULATION OF SOCIAL AND ECONOMIC
RELATIONS IN CONSTRUCTION AND DIRECTIONS OF THEIR IMPLEMENTATION IN UKRAINE

У статті визначено, що органи державного управління будівництвом повинні акумулювати нові методологічні принципи діяльності, спрямовані на децентралізоване регулювання інвестиційно-будівельного процесу, досягнення максимальної ефективності будівельних проектів. Визначено переваги застосування технологій інформаційного моделювання будівель, серед яких: підвищення точності фінансових розрахунків; скорочення часу на підготовку кошторисної вартості проекту; зниження кількості помилок у рішеннях об'ємного планування; зниження фінансових витрат на будівництво; підвищення рівня контролю над витратами; точності прогнозів; зменшення кількості змін у проекті; швидке коригування інформаційної моделі; використання інформаційної моделі дозволяє точно планувати роботу на будівельній техніці на будівельному майданчику, створювати коректні ті більш точні графіки закупівлі матеріалів і покращувати всі ключові логістичні процеси будівництва та експлуатації.

Відзначено, що сьогодні для України важливо визначити будівельну галузь як одну із стратегічних галузей народного господарства. Разом з тим, потребують визначення основні елементи державного регулювання соціально-економічних відносин у сфері будівництва в контексті імплементації законодавчих актів Європейського Союзу. Зокрема необхідно продовжити процес дерегуляції у будівельній діяльності в частині зниження частки бюрократичних процесів, але водночас посилити контроль за якістю будівельної продукції, враховуючи положення Регламенту (ЄС) № 305/2011 Європейського Парламенту і Ради; удосконалити національне законодавство, що регулює будівельну діяльність в частині Регламенту (ЄС) № 305/2011, що встановлює основні технічні вимоги до об'єктів будівництва, впродовж усього їх життєвого циклу, а також до порядку (процедур) технічної апробації будівельної продукції з метою її реалізації на ринку будівельних виробів тощо.

Рекомендовано поступово впровадити кращі практики досвіду низки провідних європейських країн для застосування в діяльності українських будівельних і страхових компаній щодо вдосконалення та уніфікації підходів у будівельному секторі, загалом.

The article stipulates that the bodies of public administration of construction should accumulate new methodological principles of activity directed on decentralized regulation of investment-building process, achievement of maximum efficiency of construction projects. The advantages of applying technologies of information modeling of buildings are determined, among them: increasing of accuracy of financial calculations; shortening of time for preparation of estimated cost of the project; reduction of the number of errors in the decisions of volumetric planning; reduction of financial expenses for construction; increasing of control over costs; reducing the number of changes in the project; quick correction of the information model; using of the information model allows precisely to plan work on the site of construction equipment, to create correct schedules for the purchase of materials and to improve all key logistics processes of construction and operation.

It is noted that today it is important for Ukraine to define the construction industry as one of the strategic sectors of the national economy. At the same time, the main elements of the state regulation of social and economic relations in the field of construction are needed in the context of the

implementation of legislative acts of the European Union. In particular, the process of deregulation in construction activities should be continued in order to reduce the share of bureaucratic processes, but at the same time to increase control over the quality of construction products, taking into account the provisions of European Regulation (EC) No 305/2011 of the European Parliament and of the Council; to improve the national legislation regulating construction activity in the part of Regulation (EU) No. 305/2011, which establishes the basic technical requirements for construction objects, throughout their life cycle, as well as to the procedure (procedures) for technical testing of construction products for the purpose of its sale on the market of construction products, etc.

It is recommended to gradually introduce best practice practices of a number of leading European countries for use in the activities of Ukrainian construction and insurance companies to improve and unify approaches in the construction sector, in general.

Ключові слова: механізми, державне управління, нормативно-правове регулювання, будівництво, соціально-економічні відносини у будівництві.

Key words: mechanisms, public administration, legal regulation, construction, socio-economic relations in construction.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Якщо розглядати досвід країн із розвинутою демократією щодо підвищення ефективності регулювання соціально-економічних відносин у будівництві, то ефективність застосування такого досвіду визначається, не тільки показниками якості і вартістю об'єктів будівництва, але й кількісними показниками енергоспоживання задля підтримання належного рівня енергозабезпечення будівель, а також впливом об'єктів будівництва на екосистеми районів та міст у цілому, тощо. Наприклад, відповідно до положень Енергетичної стратегії Європейського Союзу [1], одна з пріоритетних цілей ЄС полягає в тому, щоб скоротити споживання енергії на 30% в будівництві до 2050 року, а викиди — на 80% (95% парникових газів). Таким чином, виникає необхідність детальнішого наукового пошуку ефективних механізмів державного управління на сучасному етапі реформування соціально-економічних відносин у будівництві, зокрема тих їх складових, що стосуються затвердження та реалізації програм здійснення контролю та зниження рівня ризику, під час створення та експлуатації об'єктів нерухомості, на прикладі Європейських країн.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Форми впровадження у вітчизняну практику будівельної галузі європейського досвіду досліджували в своїх наукових працях такі вчені: К. Басенко, А. Біблік [2], М. Вознюк, Н. Клименко, Д. Левчинський, В. Мелко [9], М. Мних [5], О. Непомнящий, В. Ніколаєв [3] Є. Парфенюк, Є. Романенко, В. Слончак [4], О. Твердь, А. Ткаченко та інші видатні вчені та практики.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в аналізі особливостей механізмів державного управління соціально-економічних відносин у будівництві в зарубіжних країнах Європейського союзу, а також у визначенні пріоритетних напрямів та шляхів їх впровадження в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

При проектуванні у системі інформаційного моделювання, будівля розглядається як єдиний об'єкт, у якому зміна будь-якого з його параметрів призводить до автоматичної зміни в інших — у специфікаціях, графіках і оцінках. Це вимагає від виробників використання належного обладнання, конструкцій, матеріалів, попередніх розрахунків витрат тощо. З такою моделлю архітектори, дизайнери, інженери, підрядники, потенційні оператори та інші фахівці можуть працювати паралельно, всі як одна команда.

Впровадження систем автоматизації будівництва, в першу чергу у державному секторі, передбачає зниження вартості будівництва орієнтовно на 15—20%. На думку експертів, у наших умовах, інформаційне моделювання будівель може сприяти зменшенню витрат на стадії проектування на 20—50%, на стадії будівництва — до 40% в залежності від вартості об'єкта (через прозорість цін, оптимізацію витрат, підвищення якості продукції фабричного виробництва, запобігання проявам перевиробництва, чіткий графік поставок і виконання робіт, оптимізацію використання будівельних матеріалів або відсутність відходів тощо). На рисунку 1 представлено схему комунікаційних зв'язків між суб'єктами будівельних відносин із використанням системи інформаційного моделювання будівель.

Інформаційну модель можна використовувати також на стадії експлуатації, коли у менеджера є всі описи будівлі, її елементів, виробників продукції, режимів роботи і ремонту [2].

Державну підтримку інформаційне моделювання будівель отримало в різних країнах. Дійсно, у 2011 році Великобританія видала "Урядову стратегію будівництва", в положеннях якої було визначено вимогу застосовувати інформаційне моделювання будівель до всіх проектів, починаючи з 2016 року. Схожі процеси відбулись і в інших розвинених країнах таких як: Нідерланди, Данія, Фінляндія та Норвегія. Європейський парламент заохочує встановлення таких правил для інших членів Європейського Союзу. Темпи впровадження

Рис. 1. Комунікаційні зв'язки між суб'єктами будівельних відносин із використанням системи інформаційного моделювання будівель

інформаційного моделювання будівель в Північній Америці і Південно-Східній Азії, а також Китаї зростають. У Білорусі, наприклад, реалізовувалась Галузева програма по розробці і впровадженню інформаційних технологій для комплексної автоматизації проектування і супроводу життєвого циклу будівель, на 2012—2015 роки [3].

Проаналізований досвід регулювання соціально-економічних відносин у будівництві у країнах із розвинутою демократією (країнах ЄС) показав необхідність здійснення належного контролю та зниження рівня ризику, під час створення та експлуатації об'єктів нерухомості. Для більшості країн світу безпека об'єктів будівництва пов'язана з рівнем розвитку стандартизації в галузі будівництва, що регулюється на різних рівнях державного управління. З початку поточного десятиліття, в Англії, Німеччині, Франції існують національні стратегії стандартизації [4]. Для розвинених країн наявність механізму державного регулювання страхування ризиків у будівельній галузі є характерною ознакою. На ринку страхових послуг Великобританії державне регулювання здійснюється спеціальним органом, який володіє досить широкими повноваженнями щодо організації контролю та широким спектром заходів впливу на діяльність страхових компаній — Financial Conduct Authority (Орган фінансової поведінки). Це незалежний державний орган, який повністю фінансується регульованими фірмами, шляхом стягування з них плати. Financial Conduct Authority (Орган фінансової поведінки) підзвітний Казначейству, який відповідає за фінансову систему Великобританії та Парламенту. Мета і принципи його роботи викладені в Законі про фінансові послуги та ринки (FSMA) 2000 року. У разі виявлення фактів порушення нормативних вимог страхування, на

страхову компанію поширюються відповідні адміністративні санкції аж до її повної ліквідації [5].

Страхування будівельного ризику в Великобританії охоплює всі етапи будівництва, від початку оформлення контракту з підрядниками до завершення будівництва і введення об'єкта в експлуатацію.

Спираючись на значний досвід страхування ризиків у будівельній галузі, а, також, враховуючи масштаби ринку страхових послуг, можна стверджувати, що страхові компанії Великобританії можуть забезпечити розроблення будь-яких страхових продуктів для задоволення потреб будівельної галузі. Зокрема, у Великобританії з метою розроблення відповідних страхових продуктів, широко розповсюджена практика здійснення аналізу та експертизи будівництва. Слід також зазначити, що страхові компанії Великобританії, що надають страхові послуги у сфері будівельної діяльності, як правило діють по всій Європі, а також в інших регіонах світу.

На німецькому страховому ринку діє ефективна система державного страхового нагляду для забезпечення контролю. Під державне регулювання підпадають як національні страхові компанії, так і іноземні компанії, що працюють на страховому ринку Німеччини. Захист прав та інтересів застрахованих осіб є основним принципом державного нагляду в Німеччині. Крім того, частка перестрахування в цій країні не має собі рівних. Саме в Німеччині знаходиться найбільша перестраховальна компанія, в головним офісом в Мюнхені — Munich Re [6].

Страховий бізнес у Франції регулюється Code des Assurances (Страховий кодекс), який включає в себе всі нормативно-правові акти і положення, що регулюють діяльність страхових компаній і відносини між страховиками та страхувальниками. Правовими актами, що регулюють правовідносини між сторонами договору про будівельну діяльність, є: Цивільний кодекс Франції (Code civil); Житловий і будівельний кодекс (Code de la construction et de l'habitation). У Франції, крім загальних видів страхування, також існує стандартна практика страхування прихованих дефектів об'єкта будівництва, на термін до 10 років [7]. Узагальнення основних видів страхування будівельних ризиків у країнах із розвинутою демократією показано в таблиці 1.

Сьогодні державне регулювання будівельної галузі вимагає розроблення ефективного механізму наближення законодавства України до права ЄС у сфері регулювання соціально-економічних відносин, у тому числі у частині положень директив Європейського Союзу та Регламенту (ЄС) № 305/2011 Європейського Парламенту і Ради. До 2020 року Європейська комісія має намір забезпечити поліпшення функціонування внутрішнього ринку будівельних товарів і послуг. Будівельна сфера

Європейського Союзу регулюється на всіх рівнях, що забезпечується поєднанням застосування різних методів та інструментів державного управління. Одним з найбільш важливих документів, що визначає область застосування досвіду регулювання соціально-економічних відносин в європейських країнах в Україні є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншої сторони (Документ 984_011 від 30.11.2015 р.) [11].

Міністерство регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України є основним виконавцем плану по впровадженню директив Європейського Союзу у внутрішньому законодавстві з питань регулювання будівельної галузі. До основних його завдань відноситься сприяння адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу з питань, що належать до його компетенції [12]. До основних напрямів діяльності Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України з питань імплементації відносяться:

- забезпечення гармонізації національної нормативної бази з європейською;
- прийняття наказів, інших розпорядчих документів, які стосуються наближення вітчизняного законодавства до європейського;
- здійснення розроблення проектів законів та підзаконних актів;
- організаційні заходи [12].

Етапи імплементації європейського досвіду нормативно-правового регулювання соціально-економічних відносин у будівництві в Україні зображені на рисунку 2.

Отже, потребує розроблення стратегія впровадження зазначених напрямів нормативно-правового регулю-

Таблиця 1. Види страхування будівельних ризиків у країнах із розвинуеною демократією

Країна	Види страхування будівельних ризиків
Великобританія	відповідальність перед третіми особами; страхування затримки у термінах завершення будівництва; страхування будівельної техніки, машин та устаткування; страхування усіх видів власності, що відноситься до процесу будівництва; страхування руху машин; страхування ризиків дефектів будівництва тощо
Німеччина	страхування цивільної відповідальності забудовника; страхування від пожежі; страхування будівель; гарантійне страхування будівництва; ризикове страхування життя
Франція	страхування будівельно-монтажних робіт; страхування будівельної техніки та механізмів; страхування післяпускових гарантійних зобов'язань; страхування цивільної відповідальності при виконанні будівельно-монтажних робіт; страхування прихованих дефектів об'єкта терміном до 10 років тощо [10]

Джерело: [8; 5; 9].

вання соціально-економічних відносин у будівництві з Європейського досвіду в Україні та подальша деталізація такої стратегії щодо механізмів та шляхів впровадження.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підводячи підсумки, варто зазначити, що використання досвіду здійснення ефективного державного регулювання соціально-економічних відносин у будівництві у країнах із розвинуеною демократією є ефективною основою для вдосконалення національної системи державного регулювання. Доведено, що застосування досвіду та кращих практик європейських країн у сфері страхування у будівництві дозволило б не тільки підвищити ефективність заходів страхування в цілому, а й зокрема підвищення ефективності страхового нагляду у будівництві, а також сприяти зниженню рівня корупції в містобудівній сфері.

З огляду на досвід зарубіжних країн у реалізації професійного самоврядування, це безперечно є перспективним вектором розвитку нормативно-правового регулювання соціально-економічних відносин у будівництві в Україні та має сприяти формуванню та підвищенню ефективності системи професійного самоврядування, яка поєднує в собі різні форми самоврядування, але кожна з них підпорядковується принципу централізації для кожного виду діяльності, або професії, формується Центральна, або Національна організація, яка координує діяльність регіональних відділень чи організацій. Така структура організації професійного самоврядування найбільш відповідає уявленню про її "навантаження" й функції регулювання, обмежуючи умови їх неконтрольованої реалізації багатьма організаціями.

Рис. 2. Напрями впровадження європейського досвіду нормативно-правового регулювання соціально-економічних відносин у будівництві в Україні

Визначено переваги застосування технологій інформаційного моделювання будівель. Доведено необхідність подальшого законодавчого закріплення та подальшого державного регулювання механізмів стимулювання використання технологій інформаційного моделювання будівель при будівництві нових об'єктів, введення системи їх використання при реконструкції, а також у процесі експлуатації об'єктів, а отже, протягом усього життєвого циклу об'єктів.

На даному етапі важливим аспектом є подальші наукові дослідження механізмів впровадження кращих практик досвіду ряду провідних країн Європейського Союзу для українських будівельних і страхових компаній щодо вдосконаленню та уніфікації підходів до підзвітності в будівельному секторі.

Література:

1. Енергетична стратегія ЄС та її наслідки для України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/2011/PB_04_2011_ukr.pdf
2. Білик А.С. BIM-моделювання. Огляд можливостей та перспективи в Україні / А.С. Білик, М.А. Беляєв // Промислове будівництво та інженерні споруди. — 2015. — № 2. 51 с. — С. 9—15.
3. Ніколаєв В.П. Інформаційне моделювання будівель: імперативи оптимізації будівельно-експлуатаційного процесу / В.П. Ніколаєв, Т. В. Ніколаєва // Будівельне виробництво. — 2015. — № 59. — 82 с. — С. 22.
4. Слончак В.В. Нагляд та контроль за виконанням законодавства у галузі будівництва: міжнародний досвід. Порівняльно-аналітичне право. — 2017. — № 3. — 278 с. — С.155.
5. Мних М. Досвід функціонування страхових ринків зарубіжних країн / М. Мних // 2002. — № 5. — 45 с. — С. 38—39.
6. BRD офіційний сайт любителів Німеччини // Страхование в Германии / Січень. — 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://brd.su/straxovanie-v-germanii>
7. Європейський інформаційно-дослідницький центр // Захист прав інвесторів житлового будівництва в країнах ЄС // Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/publications/29229.pdf>
8. BRD офіційний сайт любителів Німеччини // Страхование в Германии // січень 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://brd.su/straxovanie-v-germanii>
9. Мелко В. Імплементація міжнародного досвіду державного регулювання страхування ризиків будівельної діяльності в Україні / В. Мелко // Аспекти публічного управління / Дніпропетров. регіонал. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. — Дніпропетровськ: [б. в.]. — 2016. — Т. 4. — № 11—12 (37—38). — 90 с.
10. Бібік Н.В. Міжнародна практика державного регулювання в сфері будівництва / Н.В. Бібік // Мenedzher. — 2014. — № 1. — 235 с.
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співто-

вариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони Документ 984_011, поточна редакція — Редакція від 30.11.2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran2820#n2820

12. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF>

References:

1. Zakhmann, H. (2011), "EU Energy Strategy and its implications for Ukraine", available at: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/2011/PB_04_2011_ukr.pdf (Accessed 10 March 2019).
  2. Bilyk, A.S. and Beliaiev, M.A. (2015), "VIM-simulation. Overview of opportunities and prospects in Ukraine", Promyslove budivnytstvo ta inzhenerni sporudy, vol. 2, pp. 9—15.
  3. Nikolaiev, V.P. and Nikolaieva, T.V. (2015), "Information modeling of buildings: imperatives of optimization of construction and operation process", Budivel'ne vyrobnytstvo, vol. 59, pp. 22.
  4. Slonchak, V.V. (2017), "Supervision and control over the implementation of construction legislation: international experience", Porivnial'no-analitychne pravo, vol. 3, p. 155.
  5. Mnykh, M. (2002), "Experience of functioning of insurance markets of foreign countries", Ekonomika. Finansy. Pravo, vol. 5, pp. 38—39.
  6. BRD (2013), "Insurance in Germany", available at: <http://brd.su/straxovanie-v-germanii> (Accessed 10 March 2019).
  7. Euinfocenter (2012), "Protection of the rights of investors in housing construction in the EU", available at: <http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/publications/29229.pdf> (Accessed 10 March 2019).
  8. BRD (2013), "Insurance in Germany", available at: <http://brd.su/straxovanie-v-germanii> (Accessed 10 March 2019).
  9. Melko, V. (2016), "Implementation of international experience of state regulation of insurance of construction activity risks in Ukraine", Aspekty publichnogo upravlinnia, vol. 4, no. 11—12 (37—38), p. 90.
  10. Bibik, N. V. (2014), "International practice of state regulation in the field of construction", Menedzher, vol. 1, p. 235.
  11. EU (2015), "Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran2820#n2820 (Accessed 10 March 2019).
  12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On Approval of the Regulation on the Ministry for Regional Development, Building and Housing of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF> (Accessed 10 March 2019).
- Стаття надійшла до редакції 14.03.2019 р.*

А. О. Науменко,
к. е. н., доцент, докторант Навчально-науково-виробничого центру,
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.126

СПЕЦИФІКА РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВИМ КОМПЛЕКСОМ

A. Naumenko,
PhD in Economic Sciences, Associate Professor, doctoral candidate of the Educational-scientific
and production Centre, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

THE SPECIFICS OF DEVELOPMENT AND DEPLOYMENT OF MECHANISMS OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX PUBLIC ADMINISTRATION

У статті досліджено специфіку розробки та впровадження механізмів державного управління агропромисловим комплексом. Зокрема, виділено інструментарій реалізації механізмів державного управління агропромисловим комплексом. Виокремлено особливості організаційно-управлінського механізму державного управління агропромисловим комплексом. Охарактеризовано зміст та порядок реалізації нормативно-правового механізму державного управління агропромисловим комплексом. Запропоновано шляхи розвитку фінансового-економічного механізму державного управління агропромисловим комплексом.

Problem setting. The prospects of development of regional agro-industrial complex in Ukraine substantially depend on the choice of target reference points of agricultural and food policy and also of adequacy and timeliness of use of forms and instruments of its realization.

Recent research and publication analysis. Numerous authors devoted their works to problems of development of the agricultural sector nowadays.

However mechanisms of agro-industrial complex public administration in Ukraine still cannot be considered as developed and effective ones. Accordingly, they need further improvement.

Paper objective. The purpose of article is investigation of the specifics of development and deployment of mechanisms of agro-industrial complex public administration.

Paper main body. The specifics of development and deployment of mechanisms of agro-industrial complex public administration are investigated in the article. In particular, the tools of realization of mechanisms of agro-industrial complex public administration are allocated. The features of the organizational and administrative mechanism of agro-industrial complex public administration are marked out. The contents and order of realization of the standard and legal mechanism of agro-industrial complex public administration are characterized. The ways of development of the financial and economic mechanism of agro-industrial complex public administration are offered.

Conclusions of the research.

1. The following tools of realization of mechanisms of agro-industrial complex public administration are allocated: legal, standard and information support; infrastructure providing; instruments of regulation of the products' market; forecasting, programming and planning; price regulation; financial security; monetary and credit providing.

2. The features of the organizational and administrative mechanism of agro-industrial complex public administration are marked out. It is emphasized that key components of this mechanism in Ukraine are the Ministry of Agricultural Policy and Food of Ukraine and also the State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection.

3. The contents and order of realization of the standard and legal mechanism of agro-industrial complex public administration are characterized. It is noted that the key normative legal acts in this sphere in Ukraine are the following: the Law of Ukraine "About Agricultural Cooperation", the Law of

Ukraine "About State Regulation of Import of Agricultural Products" and the Law of Ukraine "About the Basic Principles of the State Agrarian Policy till 2015".

4. The ways of development of the financial and economic mechanism of agro-industrial complex public administration are offered.

Problem setting. The prospects of development of regional agro-industrial complex in Ukraine substantially depend on the choice of target reference points of agricultural and food policy and also of adequacy and timeliness of use of forms and instruments of its realization.

Recent research and publication analysis. Numerous authors devoted their works to problems of development of the agricultural sector nowadays.

However mechanisms of agro-industrial complex public administration in Ukraine still cannot be considered as developed and effective ones. Accordingly, they need further improvement.

Paper objective. The purpose of article is investigation of the specifics of development and deployment of mechanisms of agro-industrial complex public administration.

Paper main body. The specifics of development and deployment of mechanisms of agro-industrial complex public administration are investigated in the article. In particular, the tools of realization of mechanisms of agro-industrial complex public administration are allocated. The features of the organizational and administrative mechanism of agro-industrial complex public administration are marked out. The contents and order of realization of the standard and legal mechanism of agro-industrial complex public administration are characterized. The ways of development of the financial and economic mechanism of agro-industrial complex public administration are offered.

Conclusions of the research.

1. The following tools of realization of mechanisms of agro-industrial complex public administration are allocated: legal, standard and information support; infrastructure providing; instruments of regulation of the products' market; forecasting, programming and planning; price regulation; financial security; monetary and credit providing.

2. The features of the organizational and administrative mechanism of agro-industrial complex public administration are marked out. It is emphasized that key components of this mechanism in Ukraine are the Ministry of Agricultural Policy and Food of Ukraine and also the State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection.

3. The contents and order of realization of the standard and legal mechanism of agro-industrial complex public administration are characterized. It is noted that the key normative legal acts in this sphere in Ukraine are the following: the Law of Ukraine "About Agricultural Cooperation", the Law of Ukraine "About State Regulation of Import of Agricultural Products" and the Law of Ukraine "About the Basic Principles of the State Agrarian Policy till 2015".

4. The ways of development of the financial and economic mechanism of agro-industrial complex public administration are offered.

Ключові слова: механізми державного управління, агропромисловий комплекс, організаційно-управлінський механізм, нормативно-правовий механізм, фінансово-економічний механізм.

Key words: public administration mechanisms, agro-industrial complex, organizational and administrative mechanism, standard and legal mechanism, financial and economic mechanism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перспективи розвитку регіонального агропромислового комплексу в Україні в значній мірі залежать від вибору цільових орієнтирів агропродовольчої політики, а також адекватності й своєчасності використання форм та інструментів її реалізації.

У результаті формування в Україні ринкової моделі господарювання відбувся перехід від прямого до непрямого державного управління в усіх сферах економіки, зокрема, в агропромисловому комплексі. Таким чином, регулювання функціонування галузей агропромислового комплексу звелось переважно до визначення цілей і стратегічних орієнтирів аграрної політики, а також ви-

роблення цінового, фінансового та кредитного механізмів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам розвитку сільськогосподарського сектора економіки в нинішніх умовах присвятили свої праці численні автори, зокрема А.А. Гребеннікова [1], Ю.Є. Кирилов [2], О.О. Непочатенко [4] та ін.

Однак механізми державного управління агропромисловим комплексом в Україні все ще, на жаль, не можна вважати достатньо розвиненими й дієвими. Відповідно, вони потребують подальшого вдосконалення.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є дослідження специфіки розробки та впровадження механізмів державного управління агропромисловим комплексом.

Для досягнення поставленої мети в роботі пропонується поставити та вирішити такі завдання:

- виділити інструментарій реалізації механізмів державного управління агропромисловим комплексом;
- виокремити особливості організаційно-управлінського механізму державного управління агропромисловим комплексом;
- охарактеризувати зміст та порядок реалізації нормативно-правового механізму державного управління агропромисловим комплексом;
- запропонувати шляхи розвитку фінансово-економічного механізму державного управління агропромисловим комплексом.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Слід відзначити, що лише в останні роки, усвідомлюючи обмеженість ринкового механізму і необхідність використання великого арсеналу засобів прямого регулювання, органи влади стали застосовувати програмно-цільовий підхід до управління агропромисловим комплексом.

Необхідно звернути увагу на те, що спектр форм, методів та інструментів, за допомогою яких державні органи влади впливають на відтворювальний процес в агропромисловому комплексі, є досить широким. Механізми державного управління агропромисловим комплексом реалізуються:

- за допомогою правового, нормативного й інформаційного забезпечення;
- через інфраструктурне забезпечення;
- шляхом реалізації інструментів з регулювання ринку продукції;
- з використанням прогнозування, програмування і планування;
- за допомогою цінового регулювання;
- із застосуванням фінансового забезпечення;
- через грошово-кредитне забезпечення [1; 3].

На регіональному рівні управління агропромисловим комплексом здійснюється через організаційно-управлінський, нормативно-правовий та фінансово-економічний механізми.

Зокрема, що стосується організаційно-управлінського механізму, то варто відзначити такі його основні характеристики. Перше — це завдання органів державної виконавчої влади стосовно управління агропромисловим комплексом, то в Україні вони виконуються Міністерством аграрної політики та продовольства України, а також Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Так, до завдань, які повинні виконуватися органами державної виконавчої влади у контексті державного управління агропромисловим комплексом, слід віднести такі.

1. Розробка і реалізація заходів щодо формування продовольчої безпеки, участь у проведенні заходів щодо забезпечення якості та безпеки харчових продуктів.

2. Розробка і реалізація заходів щодо державної підтримки сільськогосподарського виробництва, вклю-

чаючи тваринництво, ветеринарію, насінництво, меліорацію земель, родючість ґрунтів, реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства.

3. Розробка та здійснення заходів щодо реалізації державної політики у сфері виробництва та обігу етилового спирту, алкогольної і спиртовмісної продукції.

4. Розробка і реалізація заходів по державному регулюванню торговельної діяльності та забезпечення обліку організації й діяльності роздрібних ринків [2; 4].

Відносно нормативно-правового механізму державного управління агропромисловим комплексом слід відзначити, що він реалізується за допомогою системи нормативних актів, які створюють інституційне середовище для діяльності організацій агропромислового комплексу. Нормативно-правова база управління агропромисловим комплексом включає в себе загальнодержавне та регіональне законодавство.

Основними нормативними актами, що визначають напрямки розвитку агропромислового комплексу в Україні, є такі:

- Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 року № 469/97-ВР;
- Закон України "про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції" від 17 липня 1997 року № 468/97-ВР;
- Закон України "Про основні засади державної аграрної політики до 2015 року" від 18 жовтня 2005 року № 2982-IV.

Що стосується фінансово-економічного механізму державного управління агропромисловим комплексом, то він пов'язаний з визначенням потреб його галузей в бюджетних коштах на реалізацію цільових програм, фінансування науково-дослідних робіт, підготовку кадрів, надання податкових та інших пільг, субсидій, а також з контролем за їх використанням [1; 4].

Основним джерелом коштів для реалізації завдань державного управління агропромисловим комплексом служить обласний бюджет. Однак обсяг бюджетних коштів вельми обмежений.

Відповідно, доцільно запропонувати першочергові напрямки бюджетного фінансування розвитку агропромислового комплексу. Серед них можна відзначити:

- посилення програмно-цільового підходу при розробці обсягів і заходів бюджетної підтримки агропромислового комплексу;
- підвищення ефективності окремих програм підтримки сільгоспвиробників;
- розширення політики сільського розвитку за рахунок реалізації заходів щодо формування альтернативної зайнятості в сільській місцевості.

Одним з фінансово-економічних інструментів управління регіональним агропромисловим комплексом виступає кредитування. При цьому доцільно надавати кредити на:

- підтримку і фінансовий розвиток сільськогосподарських організацій, особистих підсобних та фермерських господарств;
- поліпшення умов життя на селі шляхом реалізації спільних програм фінансування і кредитування сільгосптоваровиробників;
- фінансове оздоровлення і реструктуризацію заборгованості організацій агропромислового комплексу;

- споживче й іпотечне житлове кредитування жителів сільської місцевості;
- будівництво, модернізацію та реконструкцію виробничих потужностей підприємств агропромислового комплексу;
- придбання поголів'я племінних тварин і птиці;
- купівлю сільськогосподарської техніки та обладнання [2; 3].

Інструментом державної підтримки, що забезпечує підвищення доступності позикових коштів для сільгосптоваровиробників, є субсидування процентної ставки за короткостроковими та інвестиційним цільовими кредитами.

Важливою формою державної підтримки регіонального агропромислового комплексу в межах фінансово-економічного механізму державного управління агропромисловим комплексом виступає страхування.

Таким чином, застосування зазначених механізмів у межах державного управління агропромисловим комплексом дозволяє застосовувати досить широкий спектр форм, методів та інструментів управління агропромисловим комплексом, але можливості подальшого вдосконалення управління далеко не вичерпані.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

У цілому, як результат проведеного дослідження, у роботі було отримано такі висновки.

1. Виділено інструментарій реалізації механізмів державного управління агропромисловим комплексом: правове, нормативне й інформаційне забезпечення; інфраструктурне забезпечення; інструменти з регулювання ринку продукції; прогнозування, програмування і планування; цінове регулювання; фінансове забезпечення; грошово-кредитне забезпечення.

2. Виокремлено особливості організаційно-управлінського механізму державного управління агропромисловим комплексом. Підкреслено, що ключовими компонентами цього механізму в Україні є Міністерство аграрної політики та продовольства України, а також Державна служба з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів.

3. Охарактеризовано зміст та порядок реалізації нормативно-правового механізму державного управління агропромисловим комплексом. Зазначено, що ключовими нормативно-правовими актами у цій сфері в Україні є Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію", Закон України "про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції" та Закон України "Про основні засади державної аграрної політики до 2015 року".

4. Запропоновано шляхи розвитку фінансово-економічного механізму державного управління агропромисловим комплексом: підтримка і фінансовий розвиток сільськогосподарських організацій, особистих підсобних та фермерських господарств; поліпшення умов життя на селі шляхом реалізації спільних програм фінансування і кредитування сільгосптоваровиробників; фінансове оздоровлення і реструктуризацію заборгованості організацій агропромислового комплексу; спо-

живче й іпотечне житлове кредитування жителів сільської місцевості; будівництво, модернізацію та реконструкцію виробничих потужностей підприємств агропромислового комплексу; придбання поголів'я племінних тварин і птиці та купівля сільськогосподарської техніки та обладнання.

Література:

1. Гребеннікова А.А. Розвиток сільського господарства на інноваційній основі / А.А. Гребеннікова // Ефективна економіка. — 2016. — № 5. — С. 112.
2. Кирилов Ю. Є. Розвиток аграрного сектору економіки в умовах глобалізації / Ю. Є. Кирилов // Економіка АПК. — 2016. — № 5. — С. 23—26.
3. Кропивко М. Ф. Напрями реформування системи управління аграрним сектором в умовах євроінтеграційних процесів / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2017. — № 2. — С. 26—28.
4. Непочатенко О.О. Аналіз конкурентного середовища сільськогосподарських підприємств / О.О. Непочатенко // Економіка АПК. — 2016. — № 5. — С. 44.

References:

1. Grebennikova, A.A. (2016), "Development of agriculture on an investment basis", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, pp. 112.
2. Kyrylov, Yu.Ye. (2016), "Development of the agrarian sector of economy in the conditions of globalization", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 23—26.
3. Kropyvko, M.F. (2017), "The directions of reforming of a control system of the agrarian sector in the conditions of eurointegration process", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 26—28.
4. Nepochatenko, O.O. (2016), "Analysis of the competitive environment of agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 44.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Н. А. Шпортюк,
к. держ. упр., доцент кафедри менеджменту і права,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.130

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

N. Shportyuk,
Dneprovsk State Agrarian-Economic University

EXTERNAL EXPERIENCE OF PUBLIC SUPPORT OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX

Агропромисловий комплекс є найважливішим сегментом економіки багатьох країн світу. До їх числа можна віднести практично всі країни Європейського Союзу, Австралію, Бразилію, Індію, Китай, В'єтнам, Японію, Великобританію і США. Всі ці країни значну увагу приділяють розвитку аграрного сектора і управління в цій області в більшій мірі направлено на досягнення кінцевих цілей, які визначені заздалегідь і пов'язані з досягненням запланованих показників.

У статті висвітлено досвід державної підтримки сільськогосподарських організацій розвинених країн. Основну увагу приділено наступним аспектам державної підтримки сільськогосподарським організаціям: 1. Вартісне регулювання продуктів аграрного сектора. 2. Пряме субсидування сільського господарства. 3. Кредитно-фінансова підтримка сільськогосподарської галузі. 4. Податкове регулювання та системи пільгового оподаткування в сільському господарстві.

У результаті дослідження дійшли висновку про необхідність застосування зарубіжного досвіду в поєднанні з українськими особливостями державного регулювання і підтримки сільськогосподарських організацій.

State regulation of agricultural organizations in industrialized countries is a problem that encompasses a system of economic mechanisms and approaches that provide a certain level of profit to agricultural producers that regulate the import and export from the country of agricultural products. The actions of the budget management of the sector's economy differ from other major variations in the application of economic and financial mechanisms. This is primarily due not only to the peculiarities of agricultural production in the country, but also to the position of the state on the world food market, the level of economic development and production, etc.

Objective: To study the foreign experience of supporting the agro-industrial complex at the state level in order to develop effective recommendations for improving the mechanisms of state regulation of the agrarian sector of the economy in Ukraine.

In developed countries, state regulation of agriculture is carried out for the following purposes: to promote the application of scientific progress, to promote more efficient production and to increase the efficiency of the use of labor and other resources to increase productivity.

The agro-industrial complex is the most important segment of the economy of many countries of the world. These include almost all countries of the European Union, Australia, Brazil, India, China, Vietnam, Japan, the United Kingdom and the United States. All these countries pay much attention to the development of the agrarian sector and management in this area is more focused on reaching the goals, which are defined in advance and related to achievement of the planned indicators.

The article covers the experience of state support of agricultural organizations of developed countries.

The main attention is paid to the following aspects of state support to agricultural organizations: 1. Value regulation of products of the agrarian sector. 2. Direct subsidization of agriculture. 3. Credit and financial support of the agricultural sector. 4. Tax regulation and preferential tax systems in agriculture.

The conclusion reached the conclusion about the necessity of using foreign experience in conjunction with Ukrainian peculiarities of state regulation and support of agricultural organizations.

Ключові слова: державне регулювання, сільське господарство, державна підтримка, закордонний досвід.
Key words: state regulation, agriculture, state support, foreign experience.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Державне регулювання сільськогосподарських організацій в промислово-розвинених країнах — проблема, яка охоплює систему економічних механізмів і підходів, що забезпечують отримання певного рівня прибутку сільськогосподарським товаровиробникам, які регулюють ввезення та вивезення з країни сільськогосподарської продукції. Дії бюджетного управління економіки галузі відрізняється від інших найбільшим різноманіттям застосування економічних та фінансових механізмів. Що пов'язано, в першу чергу, не тільки з особливостями сільськогосподарського виробництва в країні, але і положенням держави на світовому продовольчому ринку, рівнем розвитку економіки, виробництва і т.д.

МЕТА

Мета: вивчити зарубіжний досвід підтримки агропромислового комплексу на державному рівні задля можливості розроблення ефективних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів державного регулювання аграрного сектору економіки в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання державної підтримки сільського господарства знайшли широке висвітлення в працях вітчизняних економістів-аграрників: В. Андрійчук, В. Бойко, П. Гайдучкий, Б. Кваснюк, Ю. Лузан, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, А. Стельмашук, П. Саблук, Г. Черковський та ін.

Серед зарубіжних авторів дослідження державного регулювання присвятили свої праці Г. Беккер, Р. Дорнбуш, І. Дюмулен, Я. Корнаї, А. Лаффер, І. Сакс, М. Фрідмен, Ф. Хайєк та ін. У роботах цих вчених висвітлені концептуальні засади та основні напрямки підвищення ефективності державної підтримки.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У розвинених країнах державне регулювання сільського господарства здійснюється в таких цілях: сприяння застосуванню досягнень наукового прогресу, сприяння більш раціональному виробництву і підвищенню

ефективності використання робочої сили та інших ресурсів для збільшення продуктивності.

Основні методи державного регулювання зарубіжних країн надано на рисунку 1.

У системі державного регулювання аграрної галузі головну роль виконує регулювання цін, що забезпечує баланс між витратами виробників і ціною на продукцію, співвідношення сільського господарства і пов'язаних з ним галузей.

1. Вартісне регулювання продуктів аграрного сектора.

У структурі витрат державної підтримки сільськогосподарських організацій в зв'язку з вище викладеним необхідно виділяти такий напрямок як цінова політика. Головними принципами регулювання рівня підтримки є:

- коливання цін по послугах сільськогосподарських організацій;
- допомога для фермерів в підтримка вартості товару;
- підтримання стабільності ринку продовольства та ін.

Основною метою регулювання цін є захист вітчизняних сільгоспвиробників у зовнішньоторговельних відносинах.

У США, де одним з перших був виділений механізм бюджетного регулювання сільськогосподарського ринку і підтримка фермерів, вже протягом кількох десятиліть виділяються його два види:

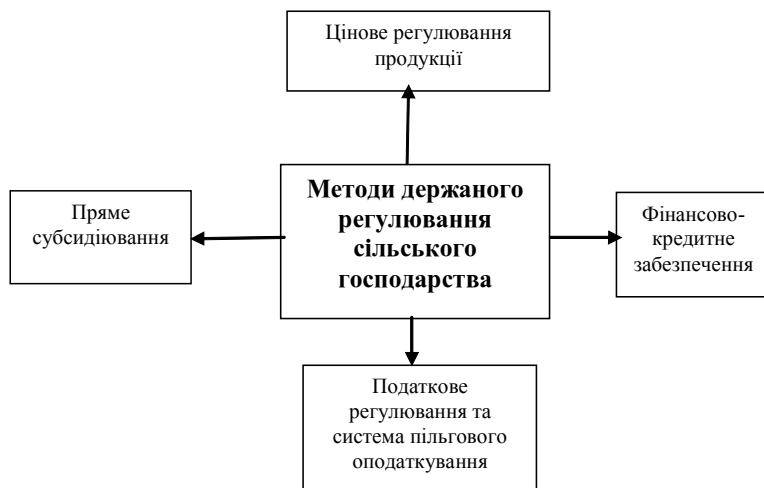
- цілеспрямовані ціни;
- заставні ціни, і заставні відсотки.

2. Пряме субсидування сільського господарства на Заході.

До цієї групи методів державної підтримки сільгоспорганізацій на Заході відносять:

- платежі у вигляді фінансування закупівель ресурсів;
- різні компенсаційні платежі;
- страхові платежі;
- платежі, що відшкодовуються;
- систему субсидій, дотацій і пільг.

Все це дозволяє закордонним сільськогосподарським організаціям формувати економічно продуману

Рис. 1. Основні методи регулювання сільського господарства

політику в плані ефективної діяльності господарюючих суб'єктів.

У дослідженні зарубіжного досвіду державного управління АПК становить інтерес досвід найбільших сільськогосподарських держав світу.

Канада займає одну з перших позицій у світі за експортом сільськогосподарської продукції за рахунок програм підтримки дрібних, віддалених і інших категорій господарств. Реалізація цих програм значно покращує роботу АПК, підвищує конкурентоспроможність товарів на світовому ринку за рахунок зниження рівня цін і забезпечує ефективну конкретну (адресну) підтримку сільськогосподарських організацій.

У Німеччині державна підтримка АПК відбувається в формі прямих платежів, субсидій та аграрних дотацій, які включають:

- компенсаційні платежі за землі виведені з сільськогосподарського обороту і за різні ресурсозберігаючі заходи;
- платежі компенсують витрати за відсотками за кредити, на інвестиції та ін.;
- платежі за готову продукцію, так як обсяг виробництва сільськогосподарської продукції лімітується квотами [2].

У Фінляндії державна підтримка здійснюється через Фонд сільського господарства, який формується за рахунок державних перерахувань, податків на земельні угіддя і відсотків по позиках. Даний Фонд дає можливість фермерам отримувати кредити на придбання техніки, рекультивацію земель, формування продуктивного стада в середньому під 5% річних, залежно від місцезнаходження сільгосппідприємства. Така ж тенденція спостерігається в країнах з несприятливими кліматичними і ґрунтовими умовами: Австрія, Ірландія та ін., де держави виділяють підвищені субсидії виробникам.

Необхідно відзначити, що в Норвегії серйозні виділення від промисловості направляються на допомогу місцевим господарствам.

3. Кредитно — фінансова підтримка сільськогосподарської галузі.

Галузь сільського господарства це особливий вид діяльності, який потребує додаткових фінансових ре-

сурсів. Це необхідно для підвищення фондовіддачі галузі, зниження її капіталомісткості з урахуванням сезонного, характеру сільськогосподарських робіт, тобто з моменту вкладення коштів у сільськогосподарське виробництво і до отримання доходів проходить певний проміжок часу.

У Німеччині основним кредиторами сільськогосподарських організацій є:

- система німецьких ощадних кас;
- сільськогосподарський рентний банк (СРБ) у Франкфурті;
- німецький поселенський і іпотечний банк в Бонні;
- кредитний інститут відновлення у Франкфурті;
- приватні іпотечні банки.
- союз німецьких народних банків і банків товариств "Райффайзен", до складу

якого входить понад 1470 кредитних товариств, які об'єднують в основному фермерів та інших підприємців [5];

Їх діяльність контролюється державою.

Уряд Німеччини здійснює пільгове кредитування фермерів, які беруть участь у Програмі інвестиційного стимулювання у вигляді позик з 1% річних або шляхом зниження позичкового відсотка діючих кредитів на 4 — 7 відсотків

На думку Назаренко В.І. можна зробити висновок про те, що сільськогосподарський рентний банк у Франкфурті-на-Майні пропонує фермерам пільгове кредитування за спеціальними програмами: "Сільське господарство", "Молоді фермери", "Оновлення села" [4].

Кучин С.А. зазначає, що в Великобританії кредитно-банківська система — одна з найбільш розвинених в світі. Там не існує спеціалізованого сільськогосподарського банку, і банківська політика по відношенню до сільського господарства заснована на тих же принципах, що і для інших галузей економіки. Однак через ці банки проходять різні державні субсидії, що в багатьох випадках робить кредит пільговим [3].

Більш спрощеного розвитку пільгового кредитування перебуває система в Америці, хоча більшу роль (значно більшу, ніж в Європі), грають і звичайні комерційні кредитні інститути, коли мова йде про надання кредитів великим фермам для покупки техніки, а також іпотечних кредитів [4].

Таким чином, можна говорити про наявність у розвинених країнах Заходу різноманітної і в значній мірі пільгової системи кредитування сільського господарства, розрахованої на реальні фінансові потреби і можливості цієї галузі.

4. Податкове регулювання та системи пільгового оподаткування в сільському господарстві.

Згідно з нашим дослідженням у країнах з розвинутою ринковою економікою, поряд з політикою держави, одним з найбільш важливих інструментів державного регулювання, що сприяють створенню пільгових умов функціонування сільського господарства, є податкова політика.

Система оподаткування в сільському господарстві діє загальноприйнята. При цьому більш вигідне стано-

вище в галузі забезпечує механізм її дії, що обумовлено високою витратністю, капіталоємністю і низькою прибутковістю.

У сільськогосподарському виробництві система оподаткування, як і в інших галузях економіки, заснована на оподаткуванні наступними видами податків:

- податок на додану вартість;
- податок на капітал, що інвестується, або приріст основного капіталу;
- податок на спадок, дарування або продаж, у тому числі землі;
- податок на прибуток;
- виплати на соціальне страхування, в тому числі найманій робочій силі;
- податок на нерухоме майно, в тому числі на землю.

Оскільки на Заході існує прогресивне оподаткування з низькими ставками для малоприбуткових груп, то більшість фермерів потрапляє в пільгову категорію і платить низькі прибуткові податки. Назаренко В.І. зазначає, що в середньому за даними державам 2,5—6,0% загальних витрат фермерів припадає на ці податки. Найбільш істотне навантаження несуть податки на прибуток і податок на нерухомість, які в ряді випадків досягають 50%. При цьому в США приблизно 3—4% від загальних витрат фермерів становлять дані податкові відрахування.

Далі проведемо дослідження яким чином дані підходи застосовуються в різних країнах. Для Австралії характерно повне звільнення від сплати податку на сільськогосподарські землі.

Звільнено від податку на нерухомість ферми Великобританії. Для населення, яке в сільському господарстві не зайнято безпосередньо, проживає в сільській чи міській місцевості, податок на нерухомість встановлюється як відсоток від реально або потенційно сплаченої квартирної плати. Аналогічне законодавство і в Ірландії [5].

У Швейцарії для оцінки сільськогосподарських земель застосовуються аналогічні принципи: оцінка земель сільськогосподарського призначення проводиться по сформованій ціні на ринку, в той же час землі сільськогосподарського призначення оцінюються на підставі капіталізації чистого прибутку. Це призводить до зниження вартості такої землі.

Вартість сільгоспугідь у Фінляндії формуються, виходячи з ринкової ціни, при цьому робиться суттєва знижка до ціни. Оцінка сільськогосподарських земель в Данії виробляється на основі їх продуктивності. У тому випадку якщо їх залучають у склад не сільськогосподарської зони, то оцінка проводиться за ринковою вартістю. Тип функціонального використання при цьому не враховується.

ВИСНОВОК

Розглянувши зарубіжний досвід розвинених країн, можна зробити висновок, що нині у зв'язку з відносно невисокою прибутковістю земельної власності в сільському господарстві по відношенню до інших видів використання, так і з метою її збереження для сільського господарства розроблені і діють безліч форм оподаткування на пільговій основі.

Однак автор робить висновок, що тепер час велика кількість зарубіжних наукових підходів в цілому однакові в оцінці капіталізму як системи, яка прагне до саморегулювання, і для її функціонування необхідно весь час втручання держави. При цьому бюджетна підтримка сприймається політиками за кордоном як природна компенсація неминучих втрат сільського господарства в умовах ринку.

У сільському господарстві може бути навіть більшою мірою, ніж у будь-якому іншому секторі розвинутої ринкової економіки, держава виступає в якості могутнього засобу радикальної перебудови села, пошуку і апробування найбільш ефективних форм господарювання на селі.

Література:

1. ЗУ "Про державну підтримку сільського господарства України" від 24.06.2004 № 1877-IV. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1877-15>
2. Куделя Е.А. Модели и методы поддержки сельскохозяйственных производителей в переходной экономике России: автореф. дисс. канд. экон. наук // Адыгейский гос. ун-т. — Майкоп, 1999. — 24 с.
3. Кучин С.А. Мировой опыт финансовой поддержки аграрного сектора экономики и возможность его адаптации в России // Управление экономическими системами: Электронный научный журнал. — 2012. — № 8 (44). — 27.
4. Назаренко В.И. Формы и направления государственной поддержки сельского хозяйства на Западе / В.И. Назаренко // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2007. — № 4. — С. 16—18.
5. Назаренко В.И. Формы и направления государственной поддержки сельского хозяйства на Западе / В.И. Назаренко // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2007. — № 5. — С. 15—17.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "Pro derzhavnu pidtrymku sil'skoho hospodarstva Ukrainy": available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1877-15> (Accessed 24 June 2004).
2. Kudelja, E. A. (1999), "Models and methods of supporting agricultural producers in the transition economy of Russia" Ph.D. Global economy Adygejskij gos. Universitet, Majkop, Russia.
3. Kuchin S.A. (2012), "World experience of financial support for the agricultural sector of the economy and the possibility of its adaptation in Russia", Upravlenie jekonomicheskimi sistemami.: Jelektronnyj nauchnyj zhurnal, vol. 8 (44), pp. 27—30.
4. Nazarenko, V. I. (2007), "Forms and directions of state support for agriculture in the West", Jekonomika sel'skohozjajstvennyh i pererabatyvajushih predpriyatij, vol. 4, pp. 16—17.
5. Nazarenko, V. I. (2007), "Forms and directions of state support for agriculture in the West", Jekonomika sel'skohozjajstvennyh i pererabatyvajushih predpriyatij, vol. 5, pp. 15—17.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2019 р.

*Р. М. Хренова-Шимкіна,
аспірант, Національна академія державного управління при Президентові України*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.134

СТВОРЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ СИСТЕМИ СЕРТИФІКАЦІЇ ЕКСПЕРТІВ ІЗ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ БУДІВЕЛЬ

R. Khrenova-Shimkina,
Graduate student of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

CREATION OF THE INDEPENDENT SYSTEM OF CERTIFICATION OF EXPERTS FROM THE ENERGETIC EFFICIENCY OF BUILDING

У статті проаналізовано нормативно-правові акти та положення Європейських директив з енергоефективності щодо необхідності професійної підготовки експертів у цій сфері. Встановлено сутність понять: "атестація" та "сертифікація" відповідно до законодавства та визначено роль і місце сертифікації персоналу на сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин. Наголошено, що необхідність кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, прискорення інтеграції України у міжнародний освітній простір, вимагає, що підготовка та визнання професійних експертів в Україні повинна відповідати Національній рамці кваліфікацій, яка розроблена з метою адаптації законодавства до європейських стандартів, норм, правил. Розкрито зміст професійної та освітньої кваліфікації. Запропоновано створення незалежної системи сертифікації експертів із енергетичної ефективності будівель.

The article analyzes regulatory acts and provisions of the European directives on energy efficiency regarding the need for professional training of experts in this field. The essence of concepts is established: "certification" and "certification" in accordance with the legislation, and the role and place of personnel certification at the present stage of development of socio-economic relations is determined. "Personnel attestation" and "personnel certification" are different procedures, different types of employee assessment, which should be clearly regulated by the lawmaker, as well as the design of the results of such an assessment of the personnel. It was emphasized that the necessity of radical changes aimed at improving the quality and competitiveness of education in the new economic and socio-cultural conditions and accelerating Ukraine's integration into the international educational space requires that the preparation and recognition of professional experts in Ukraine should be in line with the National Qualifications Framework developed for the purpose of adaptation legislation to European standards, norms and rules. The content of vocational and educational qualification is revealed. It is proposed to create an independent certification system for energy efficiency experts in buildings. The author concludes that the creation of an independent certification

system for energy efficiency experts should be carried out by accredited independent certification centers either through NAAU or through the National Qualification Agency, which should be created in accordance with Article 38 of the Law of Ukraine "On Education". But in order to certify such persons, it is necessary to develop a sectoral framework of qualifications in the field of energy audit in accordance with the National Qualifications Framework, a professional standard on the basis of which to develop an educational-professional program. As a professional standard — these are approved in accordance with the established procedure requirements for the competencies of employees, which serve as the basis for the formation of professional qualifications.

Ключові слова: атестація персоналу, сертифікація персоналу, енергоефективність будівель, національна рамка кваліфікацій, професійний стандарт, галузева рамка кваліфікацій, освітньо-професійна програма.

Key words: certification of personnel, personnel certification, energy efficiency of buildings, national qualifications framework, professional standard, sectoral qualifications framework, educational and professional program.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Енергоефективність є ключовим елементом економіки, що сприяє збільшенню кількості робочих місць та зростанню ВВП, а також скороченню забруднення та забезпечення надійного енергопостачання. Заходи з енергоефективності сприяють зменшенню викидів вуглецю у повітря, покращенню клімату у приміщеннях. Запроваджуючи новітні технології та рішення компанії можуть досягати прибутку та ставати конкурентоспроможними. Все це вимагає підготовки високо кваліфікованих, конкурентоздатних, мобільних фахівців в умовах глобалізації та європейської інтеграції. Для вирішення цих завдань необхідна підготовка фахівців на новому науково-технічному, методичному та інформаційному рівні, на міжнародно визнаній основі. У Європейських країнах це відбувається відповідно до Національних рамок кваліфікацій. Компетентність таких фахівців може бути підтверджена не тільки дипломом про освіту, отриманим у навчальному закладі, а й сертифікатом, який свідчить про проходження особою додаткової професійної підготовки, наявність у неї унікальних і актуальних знань, вмінь і навичок. Сьогодні питання формування системи сертифікації персоналу є як ніколи актуальним, що пов'язано з необхідністю досягнення економічних і соціальних цілей держави (підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, трудових ресурсів, освітніх послуг тощо).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями сертифікації фахівців для різних галузей економіки займалися такі вчені, як Я.Л. Захарченко, який наголошував на використанні системного підходу для забезпечення ефективного функціонування процедури сертифікації персоналу. У різні роки вітчизняними вченими досліджувалась проблема стандартизації професійної освіти і навчання в розвинутих країнах та

запровадження цих процесів в Україні. Це знайшло відображення у працях Н. Абашкіної, Н. Авшенюк, Н. Бідюк, Т. Десятова, Н. Дупак, А. Каплуна, Л. Локшиної, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, О. Огієнко, Н. Пазюри, Л. Пуховської, В. Радкевич, Г. Товканець, О. Щербак та ін. Проте питанням сертифікації експертів із енергетичної ефективності будівель, побудові системи незалежної сертифікації експертів у цій сфері потребує окремого дослідження.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою написання статті є аналіз стану нормативно-правової бази, зокрема положень Європейських директив у сфері енергоефективності щодо необхідності професійної підготовки відповідних експертів, та створення незалежної системи їх сертифікації в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Статтею 8 Директиви Європейського Парламенту та Ради 2012/27/EU визначено, що енергетичні аудити мають проводитись у незалежний спосіб кваліфікованими або акредитованими експертами згідно з кваліфікаційними критеріями. Директивою Європейського Парламенту та Ради 2010/31/ЄС передбачається визнання країнами-членами професійних рівнів кваліфікації з метою взаємного визнання професійних експертів. Принципи визнання професійних кваліфікацій, отриманих на території країн членів Європейського Союзу (включаючи ЄЗ і Швейцарії) для прийому на роботу в іншій державі члені ЄС регулюється директивою 2005/36/WE Європейського Парламенту та Ради Європи від 7 вересня 2005 року про визнання професійних кваліфікацій. Це визнання виконують відповідні органи приймаючої країни. Умовою визнання професійних кваліфікацій є володіння правом виконувати відповідну професійну роботу в країні їх отримання.

Для вирішення цих завдань необхідна підготовка фахівців на новому науково-технічному, методичному та інформаційному рівні, на міжнародно визнаній основі. У Європейських країнах це відбувається відповідно до Національних рамок кваліфікацій. Але перш ніж підійти до побудови незалежної системи сертифікації енергоаудиторів необхідно дати чітке визначення термінів "атестація" та "сертифікація". Аналіз нормативно-правових актів свідчить про некоректне їх застосування. Зокрема у статті 9 Закону України "Про енергетичну ефективність будівель" від 22.06.2017 року № 2118 — VIII передбачено професійну атестацію осіб, які мають намір провадити діяльність із сертифікації енергетичної ефективності та обстеження інженерних систем.

"Атестація персоналу" і "сертифікація персоналу" є різними процедурами, різними видами оцінювання працівників, що має бути чітко врегульовано законодавцем, так як і оформлення результатів такої оцінки персоналу. Законодавчо поняття "атестація" визначено як процедуру оцінки професійного рівня працівників кваліфікаційним вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінки їх професійного рівня [1]. Основне завдання атестації — не контроль виконання, а виявлення резервів підвищення рівня віддачі працівників [2]. За результатами атестації керівник організації має право приймати рішення щодо: підвищення (пониження) працівника в кваліфікаційній категорії; підвищення (пониження) посадового окладу; визначення винагород; вирішення підвищення кваліфікації, набуття нової спеціальності. Основне завдання атестації — не контроль виконання, а виявлення резервів підвищення рівня віддачі працівників.

Періодичне оцінювання цих якостей дозволяє визначити, чи є цінним даний працівник для організації; обґрунтувати доцільність підвищення оплати; оцінити ефективність роботи служби персоналу в тих випадках, коли набір кадрів здійснювався без узгодження з майбутнім безпосереднім керівником. Згідно із ст. 11 Закону України "Про професійний розвиток працівників" атестація проводиться за рішенням роботодавця. Категорії працівників, які підлягають атестації, та періодичність її проведення визначаються колективним договором.

Щодо сертифікації то може бути сертифікація персоналу, і сертифікація виробів, продукції, процесу. Сертифікація персоналу нова для нашої країни (з 2001 року), але загальноновизнана в світі послуга, яка дозволяє фахівцям отримати офіційне, неупереджене і незалежне визнання їх професійної компетентності, а організаціям підтвердити кваліфікацію співробітників, тим самим підвищивши конкурентоспроможність компанії.

Законодавчо поняття "сертифікація" визначено як підтвердження відповідності третьою стороною (особою, яка є незалежною від особи, що надає об'єкт оцінки відповідності, та від особи, що заінтересована в такому об'єкті як споживач чи користувач), яке стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу [3]. Метою сертифікації персоналу є оцінка рівня підготовки, професійних знань, навичок і досвіду фахівця для підтвердження його відповідності встановленим вимогам і визначення його можливостей на-

лежним чином здійснювати конкретні дії в тій чи іншій сфері діяльності.

Таким чином, розмежування понять сертифікації та атестації можна провести за метою цих заходів та характером відносин, що виникають між фізичною особою-спеціалістом та органом перевірки його кваліфікації. З огляду на це, більш точним поняттям, яким можна охопити процедуру підтвердження професійної кваліфікації та оцінки рівня знань спеціалістів, є "сертифікація", а не "професійна атестація", оскільки ця процедура покликана не просто перевірити рівень знань таких спеціалістів, а забезпечити якісне виконання ними робіт.

Основоположним Законом по сертифікації персоналу та регулюванню діяльності Органів з сертифікації персоналу до 2016 року діяв Закон України від 17.05.2001 р. №2406-III "Про підтвердження відповідності". Наразі основний документ — це Закон України "Про технічні регламенти та оцінку відповідності", який визначив образно "законодавчо регульовану сферу", яка визначається технічними регламентами, та "законодавчо нерегульовану сферу". Закон України "Про акредитацію органів з оцінки відповідності" від 17.05.2001 №2407-III, що регулює питання акредитації органів з оцінки відповідності, в т.ч. органів із сертифікації персоналу, через Національне агентство акредитації України Мінекономрозвитку (ст. 10). Національне агентство з акредитації України (НААУ) (<http://www.naau.org.ua>) входить до складу "European Cooperation for Accreditation" (EA) — "Європейського співтовариства з акредитації" — Головної організації Європейського Союзу з питань акредитації.

Основним міжнародним нормативним документом в сфері сертифікації персоналу є Міжнародний стандарт ISO/IEC 17024:2012 "Оцінка відповідності. Загальні вимоги до органів з сертифікації персоналу", спрямований на гармонізацію різних процедур, що глобально використовуються для підтвердження компетентності персоналу різних професій. Стандарт ISO/IEC 17024:2012 призначений для гармонізації процесу сертифікації персоналу по всьому світі. Сертифікація персоналу є одним із способів забезпечення впевненості в тому, що сертифіковані особи відповідають вимогам системи сертифікації. Цей міжнародний стандарт служить підставою для визнання органів з сертифікації персоналу і систем сертифікації, згідно з якими сертифікується персонал, щоб сприяти їх прийняттю на національному та міжнародному рівнях.

Стандарт встановлює вимоги, виконання яких гарантує, що органи з сертифікації персоналу, які реалізують системи сертифікації персоналу, виконують свою роботу послідовним, порівняним і надійним чином. Цей стандарт дає напрямки для розробки програм сертифікації персоналу, що діють на постійній і надійній основі в усьому світі і дозволяє фізичним особам демонструвати свою компетентність в різних країнах. У відповідності до ISO/IEC 17024:2012 сертифікаційний процес — це встановлення органом сертифікації того, що ця особа відповідає сертифікаційним вимогам (включаючи подачу заяви, оцінку, рішення про сертифікацію, ре-сертифікацію, використання сертифікатів, логотипів і торгових марок тощо). Основні положення, які розглядаються в ISO/IEC 17024:2012: формування організа-

Таблиця 1. Національна та галузеві рамки кваліфікацій

Національна рамка кваліфікацій	Галузеві рамки кваліфікацій
Це системний і структурований за компетентностями опис її рівнів. Національна рамка кваліфікацій затверджується Кабінетом Міністрів України. Національна рамка кваліфікацій призначена для використання органами державної влади та органами місцевого самоврядування, установами та організаціями, закладами освіти, роботодавцями, іншими юридичними та фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій	У галузевих рамках кваліфікацій конкретизується опис їх рівнів у термінах компетентностей, що характерні для кваліфікацій певної галузі знань та/або виду економічної діяльності. Рівні галузевих рамок кваліфікацій мають співвідноситися з відповідними рівнями Національної рамки кваліфікацій. Галузеві рамки кваліфікацій затверджуються Кабінетом Міністрів України

ційної структури та персоналу органу сертифікації для забезпечення неупередженості, незалежності та сумлінності; розробка та супровід схеми сертифікації на основі аналізу роботи для оцінки компетентності кандидатів; аналіз і оцінка, що відповідають прийнятним психометричним стандартам; повторна сертифікація для забезпечення безперервного процесу підтвердження компетентності; створення системи управління для поліпшення процесу безперервного підвищення якості; аутсорсінг і моніторинг роботи субпідрядників; звіти, безпека і використання сертифікатів (логотипів).

Курс України на євроінтеграцію, зумовив впровадження оновлених базових компонентів освіти, принципів Болонського процесу, а також нових державних стандартів загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти на основі Національної рамки кваліфікацій тощо, в т.ч. для приєднання до Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) [EUROPEAN HIGHER EDUCATION AREA AND BOLOGNA PROCESS [4]. Підготовка та визнання професійних експертів в Україні повинна відповідати Національній рамці кваліфікацій, яка розроблена з метою адаптації законодавства до європейських стандартів, норм, правил.

Наслідком реформ освіти став оновлений Закон про освіту від 05.09.2017, який змінив структуру та рівні освіти. Зокрема, замість освітньо-кваліфікаційних рівнів та ступенів було запроваджено рівні Національної рамки кваліфікацій [5]. Необхідність кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, прискорення інтеграції України у міжнародний освітній простір, зумовили прийняття Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [6]. Національна рамка кваліфікацій — системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів [7]. Національна рамка кваліфікацій призначена для використання органами виконавчої влади, установами та організаціями, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин, навчальними закладами, роботодавцями, іншими юридичними і фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій. Національна рамка кваліфікацій містить у собі опис десяти кваліфікаційних рівнів (від 0 до 9), які охоплюють усі рівні вітчизняної системи освіти. При цьому, зростання порядкового номеру кваліфікаційного рівня відповідає зростання рівня складності відповідних кваліфікацій. Система дескрипторів затвердженої Національної рамки кваліфікації

включає такі складові: — знання; — уміння; — комунікація; — автономність та відповідальність, а також узагальнений опис рівня (інтегральну компетентність).

У цілому система дескрипторів української Національної рамки кваліфікації узгоджується як з Європейською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя, так і з Рамкою кваліфікації Європейського простору вищої освіти. Введена до Національної рамки кваліфікації України інтегральна компетентність відображує здатність власника кваліфікації певного рівня виконувати завдання та розв'язувати задачі певного рівня складності у процесі навчання або професійної діяльності.

Згідно із ст. 34 Закону України "Про освіту" (що регулює кваліфікації), кваліфікації за обсягом класифікуються на повні та часткові, за змістом — на освітні та професійні. Кваліфікація вважається повною в разі здобуття особою повного переліку компетентностей відповідного рівня Національної рамки кваліфікацій, що визначені відповідним стандартом. Кваліфікація вважається частковою в разі здобуття особою частини компетентностей відповідного рівня Національної рамки кваліфікацій, що визначені відповідним стандартом.

Освітня кваліфікація — це визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб'єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність встановлених стандартом освіти та здобутих особою результатів навчання (компетентності).

Професійна кваліфікація — це визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання), що дозволяють виконувати певний вид роботи або здійснювати професійну діяльність.

Кваліфікація (освітня чи професійна) передбачає: наявність відповідного стандарту компетентності; наявність органу, уповноваженого присвоювати кваліфікації; наявність правил щодо присвоєння кваліфікації (включаючи методи демонстрації компетентності та критерії оцінювання); зрозумілість академічних або професійних прав, які надає кваліфікація; визначеність вимог та правил щодо підтвердження кваліфікації (за потреби; для регульованих професій).

Згідно із ст. 35 Закону, в Україні функціонують такі рамки кваліфікацій: Національна рамка кваліфікацій та галузеві рамки кваліфікацій. Характерні риси національної та галузевих рамок кваліфікацій наведено у таблиці 1.

Рис. 1. Схема незалежної сертифікації

Основним документом, що визначає зміст і процес навчання, є "освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма" по конкретному напрямку (профілю, спеціальності) підготовки здобувача, що є системою освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти. Основою для розроблення освітньої програми є стандарт освіти відповідного рівня (за наявності).

Згідно із ст. 38 Закону України "Про освіту" державну політику у сфері кваліфікацій здійснює Національне агентство кваліфікацій, як постійно діючий колегіальний орган уповноважений на реалізацію державної політики у сфері кваліфікацій. Національне агентство кваліфікацій формується на паритетних засадах з представників центральних органів виконавчої влади у сфері освіти і науки, соціальної політики, економічного розвитку, спільного представницького органу всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців та спільного представницького органу репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок.

Національне агентство кваліфікацій:

бере участь у розробленні нормативно-правових актів у сфері кваліфікацій;

забезпечує взаємодію, координацію та підвищення ефективності діяльності заінтересованих сторін у сфері кваліфікацій;

супроводжує запровадження Національної рамки кваліфікацій з додержанням вимог цього Закону;

здійснює міжнародне співробітництво у сфері кваліфікацій, у тому числі з метою гармонізації Національної рамки кваліфікацій з аналогічними міжнародними документами;

координує оцінювання ефективності державної політики у сфері кваліфікацій;

забезпечує прогнозування потреб ринку праці у кваліфікаціях;

здійснює супровід інформаційного забезпечення Національної системи кваліфікацій і Національної рамки кваліфікацій;

створює і веде Реєстр кваліфікацій;

готує проект порядку розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів і подає його на затвердження Кабінету Міністрів України;

реєструє професійні стандарти та забезпечує відкритий доступ до стандартів;

координує розроблення професійних стандартів;

бере участь у розробленні стандартів освіти;

здійснює акредитацію кваліфікаційних центрів;

розробляє критерії та процедури визнання професійних кваліфікацій, здобутих в інших країнах;

формує вимоги до процедур присвоєння кваліфікацій, визнання результатів неформального та інформального навчання;

взаємодіє з органами та установами забезпечення якості освіти;

здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Згідно із ст. 39 Закону України "Про освіту" (що регулює професійні стандарти) професійний стандарт — це затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій. Професійні стандарти можуть розроблятися роботодавцями, їх організаціями та об'єднаннями, органами державної влади, науковими установами, галузевими радами, громадськими об'єднаннями, іншими зацікавленими суб'єктами. Порядок розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням Національного агентства кваліфікацій. Постановою Кабінету Міністрів від 31.05.2017 р. було затверджено

Порядок розроблення та затвердження професійних стандартів, а наказом Міністерства соціальної політики України від 22.01.2018 р. № 74 затверджено Методику розроблення професійних стандартів. Таким чином, сьогодні ми маємо дві паралельні процедури підтвердження рівня кваліфікаційної відповідності: одну — передбачену Законом України "Про освіту", другу — передбачену Законом України "Про технічні регламенти та оцінку відповідності".

Проте, зважаючи на вимоги Європейських директив, а саме на те, що енергетичні аудити мають проводитись у незалежний спосіб кваліфікованими або акредитованими експертами згідно з кваліфікаційними критеріями та відповідно до Національних рамок кваліфікацій пропонуємо створення незалежної системи сертифікації за схемою на рисунку 1.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Для створення незалежної системи сертифікації експертів із енергетичної ефективності будівель необхідно мати акредитовані незалежні сертифікаційні центри або через НААУ або ж через Національне агентство кваліфікацій, яке має бути створене відповідно до статті 38 Закону України "Про освіту". Але щоб здійснювати сертифікацію таких осіб необхідно розробити галузеву рамку кваліфікацій у сфері енергоаудиту відповідно до Національної рамки кваліфікацій, професійний стандарт на основі якого розробити освітньо-професійну програму. Оскільки професійний стандарт — це затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій.

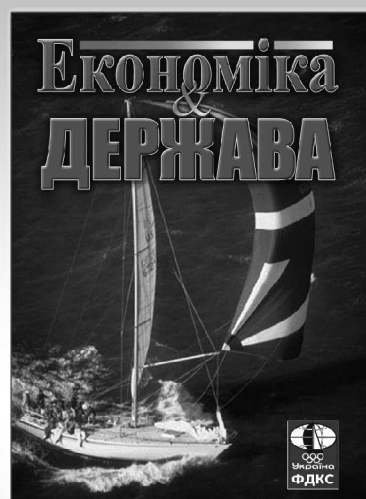
Література:

1. Закон України "Про професійний розвиток працівників" від 12.01.2012 № 4312-VI. База даних: "Законодавство України". URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/-show/4312-17>
2. Управління персоналом (2003). База даних: "Бібліотека економіста". URL: <http://library.if.ua/book/45/3130.html>
3. Закон України "Про технічні регламенти та оцінку відповідності" від 15.01.2015 № 124-VIII. База даних: "Законодавство України". URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>
4. European Higher Education Area and Bologna Process. База даних: "Законодавство України". URL: <http://www.ehea.info>
5. Закон України "Про освіту" від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. База даних: "Законодавство України". URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/-show/2145-19>
6. Указ Президента України "Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" від 25.06.2013 № 344/2013. База даних: "Законодавство України". URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/-344/2013/print1509603178595883>
7. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Національної рамки кваліфікацій" від 23.11.2011 р. № 1341. База даних: "Законодавство України". URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/paran12#n12>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On Professional Development of Employees", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> (Accessed 15 March 2019).
  2. Library of Economist (2003), "HR", available at: <http://library.if.ua/book/45/3130.html> (Accessed 15 March 2019).
  3. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "Technical regulations and conformity assessment", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/124-19> (Accessed 15 March 2019).
  4. European Higher Education Area and Bologna Process (2019), available <http://www.ehea.info> at: (Accessed 10 March 2019).
  5. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About education", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/-show/2145-19> (Accessed 15 March 2019).
  6. President of Ukraine (2013), Decree "On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/-344/2013/print1509603178595883> (Accessed 15 March 2019).
  7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), Resolution "Approval of the National Qualifications Framework", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/paran12#n12> (Accessed 15 March 2019).
- Стаття надійшла до редакції 20.03.2019 р.*

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua
e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

С. С. Гринчишин,
здобувач кафедри публічного управління та адміністрування,
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.140

МОЛОДІЖНІ ЦІЛЬОВІ ПРОГРАМИ ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

S. Grynychyshyn,
graduate student of the Ukrainian State Employment Service Training Institute

YOUTH TARGET PROGRAMS AS A DEVELOPMENT TOOL FOR THE IMPLEMENTATION
OF THE YOUTH POLICY IN UKRAINE

У даній статті досліджено молодіжні цільові програми як дієвий інструмент реалізації молодіжної політики України. З цією метою виокремлено п'ять основних періодів розвитку молодіжної політики в Україні. Розглянуто основні положення молодіжної політики на кожному етапі та виявлено характерні недоліки. Проаналізовано динаміку загального обсягу фінансування реалізації програми "Молодь України" на 2016–2020 роки. З'ясовано, що для подальшого розвитку та реалізації молодіжних цільових програм необхідно зробити такі кроки: посилити політику, спрямовану на забезпечення молоді необхідними умовами для їх фізичного та морального розвитку; посилити співпрацю різних інституцій у напрямі більш ефективної реалізації молодіжних цільових програм; забезпечити цільову спрямованість програм розвитку молоді; розробити сучасну методологію та інноваційний інструментарій для реалізації молодіжних цільових програм; популяризувати здоровий спосіб життя як єдино правильний в сучасних умовах урбанізації та інформатизації; впровадити новітні стандарти якості в сфері охорони здоров'я молодого покоління; популяризувати відвідування закладів спортивно-виховного спрямування; створити осередки розвитку неформальної освіти з метою професійної орієнтації молоді; запровадити партисипативні технології для активного залучення молоді до процесу державотворення; забезпечити необхідні умови для розвитку молодіжних організацій та центрів розвитку; активізувати інвестиційну діяльність у сфері реалізації молодіжної політики; забезпечити механізми для розвитку та раціонального використання творчого потенціалу молоді; створити необхідні умови для залучення молоді до участі в міжнародних проектах; забезпечити підвищення інформаційно-комунікаційної компетентності молоді; створити умови для залучення дослідницьких установ до моніторингу та коригування молодіжних цільових програм. При цьому встановлено, що основними проблемами, які стримують реалізацію молодіжних цільових програм в Україні належить: недосконале правове регулювання, недостатня наукова обґрунтованість процесу реалізації молодіжних цільових програм; відсутність ефективної взаємодії між центральними та місцевими органами виконавчої влади, а також різноманітними громадськими об'єднаннями; відсутність чітких прав та обов'язків, які лежать перед молоддю та іншими суб'єктами реалізації цільових молодіжних програм. Разом із тим, доведено, що вирішенню вищенаведених проблем сприятимуть вчасно створені організаційні, соціально-економічні, політико-правові умови щодо соціального становлення та розвитку молоді.

The statistics of the young people of the youth programs of the youth policy of Ukraine. I use the principle of using the main periods of the development of youth policies in Ukraine. Rozgulanno fundamentally laid youth policies on the skin etapi that hive characteristic features shortcomings. Analyzed the dynamic of the implementation of the "Young Ukraine" program for 2016–2020. It has been done, for the development that real development of the young main programs is necessary for the sake of the young people, to enforce the policy, which is hidden in the minds of young people with the minds for their physical and moral development; make it easier for other institutions for direct use of effective real-estate youth programs; protect the program development of the youth; develop the methodology and innovation tools

for real-world youth programs; promote health in life, as it is right in the minds of urbanization and informatization; enter new standard standards in the sphere of protection of the young generation; to popularize the founding of sports and cyclical fitness; the focus of the development of informal learning by means of professional oriental youth; prohibit the participation of technology for active young people before the process of creation; protect the need for development of young organizations and centers of development; activize investment activities in the realm of youth politics; protect the mechanism for development and development of a creative creative potential for young people; prerequisites for getting young people to take part in international projects; protect your personal information and communication and youth competence; limit drain for the dosninnitskih install before monitoring that koriguvannya youthful programs. At the same time, it was established that the main problems that hinder the implementation of youth target programs in Ukraine are: imperfect legal regulation, insufficient scientific validity of the implementation of youth target programs; lack of effective interaction between central and local executive authorities, as well as various public associations; the lack of clear rights and obligations that lie with the youth and other actors in the implementation of targeted youth programs. At the same time, it has been proved that the organizational, socio-economic, political and legal conditions for the social formation and development of youth will be facilitated by the timely establishment of the above-mentioned problems.

Ключові слова: молодь, молодіжна політика, державні програми, цільові програми, молодіжні цільові програми.

Key words: young people, young people policies, state programs, programs, youth programs.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Для сучасного етапу розвитку вітчизняного суспільства характерним є розвиток процесів демократизації та інтеграції України у світову спільноту. Такий вектор розвитку зумовлює необхідність нашої держави перейти від пасивного стану до здійснення практичних кроків у відповідності з численними викликами сучасності. Молодь, як найбільш схильна до інновацій соціальна група, здатна брати участь у подібному переходу значно активніше, ніж представники старшого покоління. Для молодих людей характерними рисами мобільність та енергійність, готовність до розвитку власного творчого потенціалу. Саме ці якості можуть бути ефективно використані у процесі державотворення та суспільно-політичних змін у країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідженню даного питання присвятили свою увагу такі науковці: Є. Бородін, Т. Тарасенко, І. Хозрякова, А. Фартушна, В. Мунтян, І. Кульчій, Т. Лебедин та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження молодіжних цільових програм як дієвого інструменту реалізації молодіжної політики України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

XXI ст. позначене радикальними змінами способу життя та формату діяльності світового суспіль-

ства. Невпинний розвиток технічного прогресу дає змогу відкриття нових перспектив для людей, а також створення нових можливостей для розвитку різних соціальних груп. Крім того, спостерігається підвищення мобільності кожного окремого індивіда — як просторової, так і соціальної. При цьому найбільш перспективною соціальною групою у даному контексті вбачається саме молодь, яка завдяки вказаним якостям здатна активно впливати на розвиток суспільно-політичного життя України. Сукупність вказаних чинників підтверджують актуальність дослідження питань формування та реалізації молодіжних цільових програм.

Євроінтеграційний вектор розвитку країни стає можливим завдяки здатності молоді імплементувати європейські цінності в українські реалії і робити відповідні зміни на місцевому та державному рівнях. Розвиток молодих українців можливий у разі впровадження державою повноцінної та всебічної молодіжної політики, що потребує відповідного фінансування. Нині в Україні діє державна цільова соціальна програма "Молодь України", однак низка факторів робить дію цієї програми не ефективною, частково нівелюючи потенціал молоді країни [5].

Найбільш пріоритетними завданнями, що стоять перед органами влади є активний розвиток економіки, розбудова відкритого суспільства, інтеграція України у світову спільноту. Аналіз досвіду формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні дає змогу виокремити п'ять основних періодів:

1991—1996 рр. — період виокремлення та зміцнення "молодіжного сектору" державного управління та публічної політики;

1996—2004 рр. — період розширення молодіжної складової соціально-гуманітарної політики та поступового її входження до інтегрованої державної політики стосовно сім'ї, дітей та молоді в Україні;

2005—2014 рр. — період вдосконалення державного управління у сфері державної молодіжної політики та пошуку інноваційних підходів до її реформування.

2015 р. — період схвалення Концепції молодіжної політики на 2015 рік; відродження національно-патріотичного виховання молоді (Постанова Верховної Ради України № 26-VIII прийнята 11 грудня 2014 року "Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України") [1];

2016—2020 рр. — зростання рівня участі молоді у суспільно-політичному житті держави і формуванні політики з питань, що впливають на її життя, розвиток та вирішення нагальних проблем [2].

Для реалізації молодіжної політики органами державної влади розробляються молодіжні програми у напрямках розвитку та становлення молоді, громадянського суспільства, забезпечення молоді роботою та житлом тощо. Серед найбільш вагомих програм щодо реалізації молодіжної політики в Україні стала державна програма "Молодь України", що носила різні назви у різні періоди її існування [5].

Наприкінці 1990-х — на початку 2000-х рр. почалося реформування центральних органів виконавчої влади з питань молодіжної політики. Так, з 1999 р. по 2013 р. подібні рішення приймалися вісім разів. Таким чином, шляхом створення, ліквідації та реорганізації Комітетів і Міністерств в галузі молодіжної політики, з липня 2013 року діє Міністерство молоді та спорту України [4].

Загальнодержавні молодіжні цільові програми є важливими завдяки концептуальним положенням та нормам законодавства, які дають змогу перетворити науково-теоретичні напрацювання у конкретні кроки щодо розвитку молодого покоління. Наша держава потребувала певного проміжку часу для напрацювання основних орієнтирів розвитку молодіжної політики, оскільки, як відомо, до кінця 90-х років комплексний документ у зазначеній сфері був відсутній.

Вперше документ зі статусом загальнодержавної молодіжної програми "Молодь України" (Комплексні заходи Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної молодіжної політики в Україні) було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 1998 р. [3].

Метою Комплексних заходів було проведення цілісної молодіжної політики, визначеної Декларацією "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні" та Законом України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", іншими законодавчими та нормативними актами щодо створення сприятливих умов для життєвого самовизначення та самореалізації молодих громадян, підтримки їх інноваційної діяльності, розвитку молодіжних громадських організацій, сприяння роботі у розв'язанні проблем молоді [4].

Комплексні заходи програми "Молодь України" визначили загальні принципи, головні напрями та основний зміст підтримки і захисту молоді, забезпечення духовно-культурного та фізичного її розвитку, формування морально-правової культури, становлення молоді сім'ї, профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі, державної підтримки розвитку молодіжного підприємництва тощо [3].

Наступний результативний досвід молодіжного програмотворення реалізувався у вигляді "Загальнодержавної програми підтримки молоді на 2004—2008 роки", затвердженої Законом України від 18 лис-

топада 2003 року. Основними завданнями Програми були: сприяння ініціативі та активності молоді в усіх сферах життєдіяльності суспільства, розширення її участі у формуванні та реалізації державної політики щодо розв'язання соціальних проблем молоді; поліпшення координації зусиль органів державної влади та громадських організацій у сфері реалізації державної молодіжної політики; підвищення ефективності державної молодіжної політики на регіональному рівні; зміцнення матеріально-технічного та фінансового забезпечення установ, закладів, громадських організацій, що працюють з дітьми та молоддю; підтримка молодіжних і дитячих громадських організацій та їх спілок у реалізації програм, спрямованих на вирішення проблем молоді [6].

Державну цільову соціальну програму "Молодь України" на 2009—2015 роки Кабінет Міністрів України затвердив постановою від 28 січня 2009 р. [7]. Такий крок повернув практику ухвалення урядових молодіжних програм, яка існувала в Україні до 2004 р. На наш погляд, статус закону надав би програмі "Молодь України" більшої вагомості, що перенеслося б і на ставлення влади та суспільства до молодіжної політики загалом [4].

Метою Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2009—2015 рр. було визначено створення системи всебічної підтримки громадянської активності молоді, спрямованої на самовизначення і самореалізацію, формування необхідних для цього правових, гуманітарних та економічних передумов, надання соціальних гарантій [3].

Значним недоліком Програми на 2009—2015 рр. стала відсутність завдання щодо забезпечення молоді житлом, що нині є проблемним та невирішеним у нашій державі. Розробники Програми на 2016—2020 рр. включили його до переліку завдань, однак заходи, передбачені його в рамках, зводяться лише до інформаційної, пропагандистської, консультативної роботи. Це ставить під сумнів доцільність і, відповідно, ефективність освоєних бюджетних коштів під час проведення даних заходів із вирішення проблеми забезпечення молоді житлом [5].

18 лютого 2016 року ухвалено програму "Молодь України" на 2016—2020 роки. Метою Програми є створення сприятливих умов для розвитку і самореалізації української молоді, формування її громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості. Реалізація попередніх програм дала певні позитивні результати. Напрацьовано нові механізми підтримки молоді, що знайшли своє відображення у дорожній карті реформування молодіжної сфери. Проте існує ще багато проблем, пов'язаних з достатньо низьким рівнем економічної та громадської активності молоді. Так, за результатами соціологічного дослідження у 2015 році попри існування достатньої кількості молодіжних громадських організацій тільки 2 відсотки молоді є членами таких організацій та 6 відсотків молоді відвідують організовані ними заходи. Залишається доволі низькою участь молоді у суспільно-політичному житті держави і формуванні політики з питань, що впливають на її життя, розвиток та вирішення нагальних проблем. Тільки 5 відсотків молодих людей брали участь

Таблиця 1. Прогнозні обсяги та джерела фінансування на 2016—2020 роки

Джерела фінансування	Обсяг фінансування, тис. гривень	У тому числі за роками				
		2016	2017	2018	2019	2020
Державний бюджет	186328,8	8824,8	15145,5	53728,5	52362,9	56267,1
Місцеві бюджети	277882,58	47363,92	49201,22	54642,58	60186,85	66488,01
Інші джерела	13613,31	2323,8	2289,51	2750	3000	3250
Усього	477824,69	58512,52	66636,23	111121,08	115549,75	126005,11

Джерело: [2].

в обговоренні законопроектів на державному або місцевому рівні [2].

Відповідальність за виконання даної програми покладено на: Міністерство молоді та спорту, Міністерство освіти і науки, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство оборони, Міністерство економічного розвитку, Міністерство соціальної політики, Міністерство культури, Міністерство регіонального розвитку, Державну службу України з надзвичайних ситуацій, Національну академію наук, Національну академію педагогічних наук, Національну академію медичних наук, обласні та Київську міську державну адміністрацію.

Державою було заплановано виділення спеціальних коштів на реалізацію даної програми з державного та місцевого бюджетів. У таблиці 1 наведено прогнозні обсяги та джерела фінансування на 2016—2020 роки.

Динаміка загального обсягу фінансування реалізації програми "Молодь України" на 2016—2020 роки наведена на рисунку 1.

Таким чином, можемо спостерігати, що обсяг фінансування реалізації програми "Молодь України" має тенденцію до зростання. Так, якщо у 2016 році було виділено 58512,52 тис. грн, то у 2020 році заплановано виділити кошти у сумі 126005,11 тис. грн. При цьому 66488,01 тис. грн буде направлено з місцевих бюджетів, а 56267,1 тис. грн з державного бюджету.

Виконання Програми дасть змогу [2]:

- збільшити щороку на 10 відсотків кількість молоді, залученої до програм та заходів, спрямованих на національно-патріотичне виховання та підвищення рівня громадянської свідомості молоді;

- збільшити щороку на 4 відсотки чисельність молоді, залученої до популяризації та утвердження здорового і безпечного способу життя та культури здоров'я;

- створити цілісну систему неформальної освіти молоді;

- збільшити щороку на 50 осіб підготовку працівників, які працюють з молоддю, із залученням державних службовців молодіжної сфери і представників молодіжних громадських організацій та забезпечити видачу зазначеним працівникам відповідних сертифікатів;

- забезпечити розвиток молодіжного підприємництва шляхом удосконалення існуючої нормативно-правової бази та систематизації преференцій для молодих підприємців, формування підприємницьких навичок молоді;

- забезпечити надання підтримки молоді у працевлаштуванні та сприяти створенню для неї нових робочих місць;

- підвищити рівень самоорганізації і самоврядування інститутів громадянського суспільства та їх осередків;

- забезпечити залучення молоді до волонтерства як форми суспільно значущої діяльності вторинної зайнятості;

- знизити рівень правопорушень серед молоді до 2020 року на 20 відсотків, активізувавши правову освіту та участь молоді у суспільно значущій громадській діяльності;

- забезпечити ефективне виконання державних і регіональних програм з метою забезпечення молоді житлом, насамперед осіб з особливими потребами, молодих сімей, що мають у своєму складі учасників бойових дій, інвалідів війни, а також молодих сімей, один із членів якої загинув (пропав безвісти) або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час захисту Батьківщини;

- забезпечити інтеграцію української молоді в європейські та світові молодіжні структури;

- збільшити щороку на 5 відсотків чисельність молоді, що бере участь у реалізації проектів ЄС та інших іноземних держав, зокрема програми "Erasmus +".

Як показав аналіз, розробники програми користувалися оптимістичним сценарієм економічного розвитку країни та не врахували умови невизначеності внаслідок затягнутої економічної та політичної кризи. Наступним недоліком, що стосується цільових програм держави та конкретно цієї в цьому разі, є спрямованість на кількісний результат. У своїх звітах органи влади оперують обсягом коштів та кількістю залученої до заходів молоді. Однак при цьому нівелюється поняття ефективності заходів на основі корисності, економічного ефекту в майбутньому (що особливо стосується завдання з працевлаштування молоді) [5].

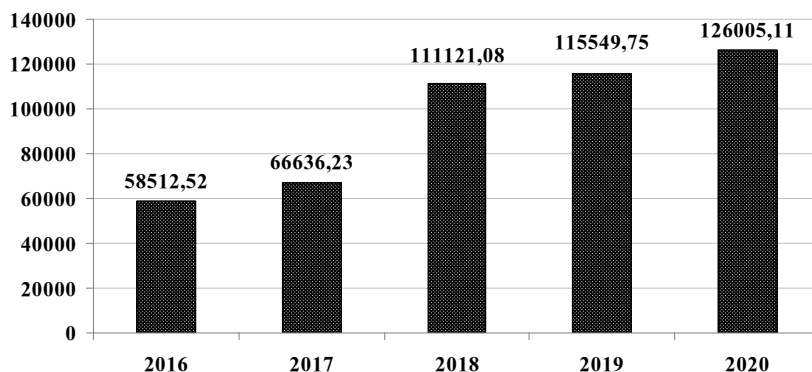

Рис. 1. Динаміка загального обсягу фінансування реалізації програми "Молодь України" на 2016—2020 роки

Джерело: [2].

Для подальшого розвитку та реалізації молодіжних цільових програм необхідно зробити наступні кроки:

- посилити політику, спрямовану на забезпечення молоді необхідними умовами для їх фізичного та морального розвитку;
- посилити співпрацю різних інституцій у напрямі більш ефективної реалізації молодіжних цільових програм;
- забезпечити цільову спрямованість програм розвитку молоді;
- розробити сучасну методологію та інноваційний інструментарій для реалізації молодіжних цільових програм;
- популяризувати здоровий спосіб життя, як єдино правильний в сучасних умовах урбанізації та інформатизації;
- впровадити новітні стандарти якості в сфері охорони здоров'я молодого покоління;
- популяризувати відвідування закладів спортивно-виховного спрямування;
- створити осередки розвитку неформальної освіти з метою професійної орієнтації молоді;
- запровадити партисипативні технології для активного залучення молоді до процесу державотворення;
- забезпечити необхідні умови для розвитку молодіжних організацій та центрів розвитку;
- активізувати інвестиційну діяльність у сфері реалізації молодіжної політики;
- забезпечити механізми для розвитку та раціонального використання творчого потенціалу молоді;
- створити необхідні умови для залучення молоді до участі в міжнародних проектах;
- забезпечити підвищення інформаційно-комунікаційної компетентності молоді;
- створити умови для залучення дослідницьких установ до моніторингу та коригування молодіжних цільових програм.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, що до основних проблем, що стримують реалізацію молодіжних цільових програм в Україні, можна віднести: недосконале правове регулювання, недостатня наукова обґрунтованість процесу реалізації молодіжних цільових програм; відсутність ефективної взаємодії між центральними та місцевими органами виконавчої влади, а також різноманітними громадськими об'єднаннями; відсутність чітких прав та обов'язків, які лежать перед молоддю та іншими суб'єктами реалізації цільових молодіжних програм. Вирішенню вищенаведених проблем сприятимуть вчасно створені організаційні, соціально-економічні, політико-правові умови щодо соціального становлення та розвитку молоді.

Література:

1. Державна молодіжна політика: здобутки та невирішені проблеми [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://studopedia.com.ua/1_53125_molodizhna-politika-nezalezhnoi-ukraini-z-roku.html

2. Державна цільова соціальна програма "Молодь України" на 2016—2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>

3. Державні молодіжні програми в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://studopedia.com.ua/1_53129_derzhavni-molodizhni-programi-v-ukraini.html

4. Кульчий І.О., Лебедін Т.В. Аналіз програм розвитку державної молодіжної політики в Україні / І.О. Кульчий, Т.В. Лебедін // Молодий вчений: наук. журн., 2015. — № 6 (3) (21). — С. 120—124.

5. Мунтян В.В. Державні цільові програми як інструмент фінансування молодіжної політики в Україні / В.В. Мунтян // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2016. — Вип. 6 (2). — С. 127—131.

6. Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004—2008 роки. Верховна Рада України; Закон від 18 січня 2005 року № 2353-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T031281.html

7. Про затвердження Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2009—2015 роки. Кабінет Міністрів України. Постанова від 28 січня 2009 р. № 41 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF>

References:

1. Studopediia (2019), "State youth policy: achievements and unresolved issues", available at: http://studopedia.com.ua/1_53125_molodizhna-politika-nezalezhnoi-ukraini-z-roku.html (Accessed 14 March 2019).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "The State Target Social Program "Youth of Ukraine" for 2016-2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF> (Accessed 11 March 2019).

3. Studopediia (2016), "State youth programs in Ukraine", available at: http://studopedia.com.ua/1_53129_derzhavni-molodizhni-programi-v-ukraini.html (Accessed 15 March 2019).

4. Kul'chij, I. O. and Lebedyn, T. V. (2015), "Analysis of programs of development of state youth policy in Ukraine", *Molodyj vchenyj: nauk. zhurn.*, vol. 6(3) (21), pp. 120—124.

5. Muntian, V. V. (2016), "State Target Programs as an Instrument for the Financing of Youth Policy in Ukraine", *Ekonomichnyj visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, vol. 6(2), pp. 127—131.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine "About the National program of youth support for 2004—2008", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T031281.html (Accessed 12 March 2019).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Resolution "On Approval of the State Target Social Program "Youth of Ukraine" for 2009—2015", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF> (Accessed 11 March 2019).

Стаття надійшла до редакції 26.03.2019 р.